Dünya Edebiyatından Seçmeler

İKİ GELİNİN HÂTIRALARI

H. de Balzac

Çeviren
NURULLAH ATAÇ

İstanbul, 1991

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINLARI: 2167
BİLİM VE KÜLTÜR ESERLERİ DİZİSİ : 478
Dünya Edebiyatından Seçmeler : 74

Kitabın adı
İKİ GELİNİN HATIRALARI
Yayın kodu
91.34.Y.0002.773
ISBN 975.11.0448.3
Baskı yılı
1991
Baskı adedi
20.000
Dizgi, baskı, cilt
MİLLÎ EĞİTİM BASIMEVİ

Yayınlar Dairesi Başkanlığı'nın
13.7.1990 tarih ve 5711 sayılı yazıları ile
üçüncü defa 20.000 adet basılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

I

Louise de Chaulieu'den
Mademoiselle Renée de Maucombe'a

Paris, Eylül.

Sevgili meralim, bak, işte ben de oradan kurtuldum! Hani bana Flois'ya daima mektuplar göndereceğini vadetmiştin? İşte sana ilk mektubu gene ben gönderiyorum. O güzel kara gözlerin ilk cümleme takıldı kaldı, değil mi? Hele kaldır da sonrasını dinle: sana ilk aşkımı anlatacak mektubumu alınca asıl o zaman şaşıracaksın...

İlk aşk... Hep "ilk aşk" derler dururlar; demek bir ikincisi de olurmuş! Sen şimdi bana: "Sus! Sus da manastırdan nasıl çıkabildin? rahibe olmaktan nasıl kurtuldun? önce orasını anlat!" diyeceksin. Carmélite'ler manastırında neler olup bittiğine sen ne bakarsın? Benim kurtulmam bir mucize gibi gözükse bile, gene tabiî değil mi? Ürkmüş bir ruhun çığrışları en sonunda, aman bilmez bir düzenin buyrularından da üstün çıktı, işte o kadar. Benim üzüntüden eriyip ölmemi içi götürmeyen halam, hastalığıma biricik deva diye rahibeliği gösteren annemi ne yaptı yaptı yola getirdi.

Sen gittikten sonra ben kara sevdalıya dönmüştüm; bir an önce kurtulmam da o yüzden oldu.

Şimdi Paris'teyim; meleğim, bu saadeti de sana borçluyum. Renée'ciğim, sensiz kaldığım günkü halimi görseydin, bu kadar genç bir yürekte o kadar derin duygular uyandırabildiğin için göğsün kabarırdı. Bir arada o kadar hulyalar kurduk, kanatlarımızı o kadar beraber çırptık, o kadar zaman beraber yaşadık ki, öyle sanırım, ruhlarımız kaynaştı birbirine; hani Macarlı iki kız kardeş varmış, Monsieur Beauvisage bize ölümlerini anlatmıştı, işte onların vücutları gibi. Monsieur Beauvisage[1] da nereden aklıma geldi? Adı nerede, yüzü nerede!... Kız okullarına hekim etmek için biçilmiş kaftan!...

Sen de kardeşçiğinle beraber hasta olmadın mı? Öyle keder etmiş, öyle yeise düşmüştüm ki, aramızdaki bağları birer birer anmaktan başka bir şey yapamıyordum; hasret onları birer birer kıracak, sana beni unutturacak diyordum, eşini kaybetmiş bir kumru gibi hayattan tiksindim, ölmekte bir tad buldum da tatlı tatlı ölüyordum. Bir yandan da rahibe olmak korkusu... Hem Mademoiselle de La Vallière'in[2] önceki hayatını yaşamadan, yanımda Renée'm olmadan rahibe olmak! Bu bir hastalık, hem de öldürücü bir hastalık değil de nedir?

Bir Carmélite rahibesi günün, gecenin herhangi bir saatinde ne yapar, ne eder? biliriz. Biz, her saati

---

[1] Beauvisage, güzel yüz demektir.

[2] XIV üncü Louis'in gözdelerinden Mademoiselle de la Vallière, hayatının son yıllarını rahibe olarak bir Carmélites manastırında geçirmiştir.

birbirinin tıpkısı bir vazife, bir dua, bir iş getiren o hep bir teviye hayatı; insana çevresindeki eşyanın olması ile olmamasını bir tutturan o tüyler ürpertici hayatı kendimiz için her anında başka bir tat bulunan bir hayat haline getirmiştik. Hiç bir sınır tanımadan neler, neler düşünmez; neler, neler kurmazdık! Hayal bize bütün ülkelerini açmıştı; kimi sen, kimi ben birbirimiz için kanatlı bir at olurduk; en uyanığımız ötekini uyandırırdı, sonra o delişmen ruhlarımız, bize yasak edilmiş bu âlemi istedikleri gibi baştan başa dolaşırlardı. Ermişlerin hayatı bile bize, en gizli şeyleri anlamamız için yardım ederdi. Yanımda senin o şefkatli tatlı varlığını duyamadığım gün ben de herhangi bir Carmélite gibi oldum, yani bir yeni zaman Danaid'i; dipsiz bir fıçıyı doldurmaya değil, belki bir gün dolu çıkar ümidiyle her gün, ne olduğu anlaşılmaz bir kuyudan boş bir kova çekmeye mahkûm bir kadın. Halam, bizim kendi kendimize olan hayatımızı fark etmemiş. O, iki dönümlük manastırını göklerde bir âlem gibi görmeye alışık olduğundan benim hayattan ne diye bezdiğimi bir türlü anlayamıyordu. Bu yaştaki kızların rahibe olabilmesi için ruhlarında ya eşsiz bir yalınlık (yok bizde o, meralciğim!), yahut halamı ulu bir insan haline getiren fedakârlık ateşinin bulunması gerektir. Halam kendini, pek sevdiği kardeşinin yoluna verivermiş; ama kim kalkıp da kendini tanımadığı insanların, ya birtakım fikirlerin uğruna öyle veriverir?

On beş günden beri aklıma ne deli deli sözler, fikirler, hepsini de ancak sana söyleyip sana anlatabileceğim neler, neler geliyor! Hepsini de susmaya, gön-

lüme gömmeye mecbur oluyorum. Karşı karşıya gelip anlatmak kadar tatlı değil ama, içimi şu kâğıtlara da dökmesem boğulacağım. Gönül hayatı bize ne kadar gerekliymiş! Bu sabah hâtıra defterimi yazmaya başladım, umarım ki sen de başlamışsındır: böylece sen, ancak hayal ettiğin halini bildiğin Paris'te yaşıyacağın gibi ben de ancak senin anlattığın kadarını bildiğim o güzel Gémenos vâdisinde yaşayacağım.

Şimdi dinle, yavrucuğum: hayatımın kitabında sayfası pembe bir şeritle gösterilmeye lâyık bir günün sabahında annemin can-yoldaşlarından biriyle büyük annemden kalma son uşak olan Philippe, Paris'ten geldiler; beni götürmek üzere gönderilmişler. Halam beni odasına çağırtıp da bu haberi bildirince o kadar sevindim ki dilim tutuldu, yüzüne alık alık bakmışım. Halam, hani o gırtlaktan çıkan sesiyle: "Kızım, dedi, görüyorum ki benden ayrıldığına hiç esef etmiyorsun; ama, son vedaımız değildir bu, gene görüşeceğimizden eminim. Senin alnında, Allah'ın sevdiği kullarına nasip ettiği nuru görüyorum. Sende insanı cennete de, cehenneme de götürebilecek gurur var ama ruhundaki asalet düşmene koymayacaktır! Ben seni, senden daha iyi bilirim: sendeki tutku, her hangi bir kadındaki tutkuya benzeyemez!" Bunu söyledikten sonra beni göğsüne doğru çekip alnımdan öptü; onu kemiren gözlerinin o mavi tatlılığını karartan, göz kapaklarını yumuşatıp altın sarısı elmacıklarını kırıştıran, o güzel yüzünü sarartan ateş de sanki bir öpüş ile alnıma işlenmişti. Tüylerim diken diken oldu. Cevap verme-

den ellerini öptüm. 'Halacığım, dedim, sizin tapılası iyilikleriniz bile bana bu manastırda vücut için şifa, gönül için deva bulduramadı; demek ki buraya gene dönmem için çok göz yaşı dökmem gerek; siz de bunu dilemezsiniz. Beni buraya ancak XIV üncü Louis'nin vefasızlığı döndürebilir, ama öyle biri elime geçerse bizi birbirimizden ancak ölüm ayırır! Ben Montespan'lardan korkmam" dedim. Halam gülümseyerek: "Haydi deli kız! bu boş fikirleri burada bırakayım deme, onları da al götür, ama bil ki sen bir Lavalière'den ziyade bir Montespan'sın" dedi. Boynuna sarıldım. Zavallı kadın beni arabaya kadar götürmekten kendini alamadı; gözlerini bir bana, bir de arabanın üzerinde ailemizin armasına dikiyordu.

Gece Beaugency'ye vardığım zaman, o garip vedalaşmanın etkisiyle olacak, ruhum hâlâ bir uyuşukluk içindeydi. İçim titreyerek atıldığım bu dünyada acaba ne bulacağım?... Herhalde ilk gün beni karşılayacak bir kimse bile bulamadım, gönlümün hazırlıkları boşunaymış. Annem Boulogne ormanına gezmeye gitmiş, babam meclisten daha dönmemişti; kardeşim Duc de Rhétoré ise ancak akşam yemeğine yakın, o da giyinmek için eve bir uğramış. Mademoiselle Griffith[1] ile Philippe beni daireme götürdüler.

Bu dairede eskiden büyük annem Princesse de Vaurémont otururdu. Canım nineciğim! Bana oldukça bir para bırakmış ama bana o paranın sözünü bile eden

[1] Aslında Griffith adı, bir de "cırnak, hayvan tırnağı" mânasına gelen fransızca *griffe* kelimesi ile, türkçeye çevirilemeyecek bir söz oyunu var.

olmadı. Hâtıralarımda âdeta kutsal bir yere dönmüş olan o odaya girdiğim zaman duyduğum hüzne sen de katılırsın. Her şey onun bıraktığı gibi duruyordu! Ben, onun öldüğü karyolada yatacaktım. Onun *chaise longue*'unun bir ucuna oturup yalnız olmadığımın farkına varmaksızın ağladım, onu daha iyi dinleyebilmek için o *chaise longue*'un önüne diz çöktüğüm günleri düşündüm. Oradan onun koyu sarı tenteneler içinde can çekişme acıları ile olduğu kadar, yaşlılığı gereğiyle de zayıflamış yüzünü görmüştüm. Odada hâlâ onun zamanındaki sıcaklığı duyar gibiydim. "Nasıl olur da mademoiselle Armande Louise Marie de Chaulieu bir köylü kızı gibi, ninesinin karyolasında yatmaya mecbur oluyor, hem de hemen hemen onun öldüğü gün?" diyordum. Princesse 1817 de ölmüştü ama bana daha dün öldü gibi geliyordu. Bu odada bulunmaması gereken bazı şeyler gördüm; bunlar, devlet işleriyle uğraşanların, kendi evlerinin işlerinde ne kadar tasasız olduklarını, büyük annemi de, on sekizinci yüzyılın en büyük kadınlarından biri sayılacak olan o asil kadını, ölür ölmez kimsenin düşünmediğini gösteriyordu. Philippe, döktüğüm gözyaşlarının sebebini anlar gibi oldu. Princesse'in vasiyetnamesinde bu eşyaları bana bırakmış olduğunu söyledi. Zaten babam konağın büyük dairelerini, devrimden sonra bulduğu halde bırakmıştı. Ayağa kalktım, Philippe küçük salonun kapısını açtı, kabul dairesine girdik; oranın da eski, harap hali değişmemişti. Kapı üstlerine vaktiyle asılan kıymetli tabloların yerleri boş duruyordu, mermerler kırılmış, aynalar kaldırılmıştı. Eskiden bu ıssız geniş yüksek salonlarda gezmeye kork-

tuğum için princesse'in yanına küçük merdivenden giderdim; büyük merdivenin kemeri altından geçen o küçük merdiven, tuvalet odasının gizli kapısına götürür.

Bir salonu, bir yatak odası, bir de, sana kaç kere anlattığım sarılı, allı güzel bir giyinme odası bulunan bu daire, konağın, İnvalides tarafındaki bölmesindedir. Konakla cadde arasında, sarmaşıklarla örülmüş bir duvar, bir de yukarı dalları caddenin kenarındaki ağaçlarınkine karışmış karaağaçlarla süslü yol vardır. İnvalides'ın yaldızlı, mavili kubbesi, kurşuni duvarları gözükmese insan kendini bir ormanda sanır. Bu üç odanın yeri de, eşyasının üslûbu da, buranın vaktiyle Chaulieu duchesse'lerinin kabul dairesi olduğunu gösteriyor; duc'lerinki de her halde karşı yandaydı. İkisinin arasında konağın iki büyük kısmiyle bir de cephe bölmesi vardır; demin Philippe'in gösterdiği, tâ çocukluğumdan beri bildiğim halleriyle kalmış, eski ihtişamlarının yerinde artık yeller esen o loş, her tarafı çınlayan büyük salonlar işte o cephe bölmesindedir. Philippe benim yüzümdeki şaşmayı görünce hemen gizli şeyler söyleyecekmiş gibi bir tavır takındı. Renée'ciğim, bu diplomat evinde herkesin sanki birçok şeyler bilir de gizlermiş gibi bir halleri var. Philippe'in anlattığına göre yakında émigré'lere[1] harap olmuş mallarının bedeli verilmesi için bir kanun çıkacakmış; babam da konağı, o parayı aldıktan sonra tamir ettirecekmiş. Kiralın mimarı, bizim konağın mas-

[1] Emigré, ihtilâl zamanında memleketi bırakıp yabancı memleketlere sığınmış olan Fransız asilzadeleri.

rafını üç yüz bin frank tahmin etmiş. Bunu duyar duymaz kendimi, salonumun kanapesine attım. Babam beni o parayla evlendireceğine manastırda bırakmak istiyor; niçin? O kapının eşiğinde işte böyle bir düşünce ile karşılaştım. Ah! Renée'ciğim, başımı hayalimle senin göğsüne dayadım da büyük annemin bu iki odayı canlandırdığı günleri düşündüm! Beni biri sevmiş, biri de sevmekte olan iki kişinin biri şimdi yalnız gönlümde yaşıyor; biri de sen, ta Maucombe'da, yani benden iki yüz fersah uzaktasın. Benim o taze bakışlı zavallı ihtiyar nineciğim, benim sesimle uyanmak isterdi. Birbirimizle ne iyi anlaşmıştık!

Geçmiş günleri hatırlamak, biraz önce duyduğum rahatsızlığı, sıkıntıyı birdenbire değiştirdi. Demin bir ölüye saygısızlık, onu unutmanın eseri diye karşıladığım şeylerde şimdi âdeta bir kutsallık görmeye başladım. Odadan hâlâ kaybolmayan belli belirsiz lâvanta kokusunu koklamak, beyaz çiçekli sarı Şam ipeklisinden cibinliğin altında uyumak bana pek tatlı göründü; nineciğimin baktığı, nefesinin değdiği bu eşyada her halde ruhundan da bir şey kalmıştır.

Philippe'e eşyaya eski revnakını verip dairemi de oturabilir bir hale getirmesini tembih ettim. Her şeyin yerini kendim seçerek daireme nasıl yerleşmek istediğimi anlattım. Ne varsa hepsini birer birer elimden geçirdim, o eski, antika şeylerin nasıl yenileştirilebileceğini gösterdim. Odanın beyaz duvarları zamanla biraz sararmış, narin, çılgın *arabesque*'lerin yaldızı da yer yer kırmızı bir renk almıştı; ama bunlar büyük anneme XV inci Louis'nin resmiyle beraber verdiği Savonnerie halısının solmuş renkleriyle pek uyuşuyor-

du. Saat, Maréchal de Saxe'ın hediyesidir. Ocağı süsleyen porselen eşyayı da Maréchel de Richelieu vermiş. Büyük annemin yirmi beş yaşındayken yapılmış resmi, yumurtamsı bir çerçeve içinde, kıralın resminin karşısına asılıdır. Prince'in resmi yok. Onun böyle riyasızca unutulmuş olması çok hoşuma gidiyor; bu samimiyet büyük annemin tâ kendisi. Bir gün halam çok hastaymış; günahını çıkaran papaz prince'in kapıda beklediğini söyleyip içeri alınması için ısrar etmiş. Halam: "Olmaz, o buraya ancak hekimle, hekimin ilâçlarıyla girebilir" demiş.

Karyola sayvanlı, pamuklu dosyalarıyla bir kanapeye benziyor. Döşeme yıldızlı; beyaz çiçekli bir Şam kumaşıyla kaplı. Perdeler de o kumaştan; astar hareli beyaz ipekten. İki kapının üzerine, adını bilmediğim bir ressam, bir gün doğuşu ile bir de ay ışığı tablosu yapmış. Ocak gayet merakla işlenmiş. Geçen yüzyıl insanlarının ocak başında oturmayı sevdikleri belli. Ömürlerinin birçok büyük olayları orada geçermiş. Bakır ocak harikulâde bir sanat eseri, çerçeve özenile bezenile meydana getirilmiş, körük gayet cici bir şey, kürekle maşa zarif bir elden çıkmış. Ocak siperinin halısı Gobelins'den getirilmiş, çerçevesi de gayet nefis; ayaklarına, kollarına birtakım yüzler yapılmış, baktıkça insanın içi açılıyor; sanki bir yelpaze gibi işlenmiş... Büyük anneme kim vermiş bunu? bilmiyorum, ama pek severdi. Koltuğunu onun önüne çekip içine gömülür, ayağını sarığına dayar, eteğini biraz dizine doğru kaydırır, sehpanın üzerinde şeker kutusiyle ipek eldivenleri arasında duran enfiye kutusunu alıp alıp bırakırdı.

Büyük annem ne zarif bir kadındı! Tâ öleceği güne kadar, sanki resmindeki yaşındaymış, sarayın en kibar gençleri gelip etrafını alacaklarmış gibi özenle giyinirdi. Bu koltuğu görünce buyük annemin, onun içine kendini bırakırken eteklerinin o emsalsiz dalgalanmaları hatırıma geldi. Eski zaman hanımları ölürken, devirlerine vergi olan bazı gizleri de beraber götürüyorlar. Princesse başını edalı edalı sallar, nükteli bir söz söyler, birine bakarken de kendine mahsus haller takınırdı; deyişinde de, sonradan annemin konuşmasında bulamadığım bir incelik, bir tabiilik, bir hazır cevaplık, sohbeti, nasıl söyleyeyim? hem kısa, hem de uzundu; tatlı tatlı anlatır, bir insanı da üç kelime ile çizip belirtiverirdi. En göze çarpan vasfı iseduşüncelerindeki, hükümlerindeki serbestlikti; bunun, benim görüşlerim üzerinde hiç şüphesiz büyük etkisi oldu. Yedi yaşından on yaşına kadar âdeta onun ceplerinde yaşadım; ben onun yanında olmayı ne kadar seversem, o da beni yanına çekmeyi o kadar severdi. Onun beni, benim onu herkesten fazla sevişimiz annemle onun arasında bir hayli kavgaya sebep oldu. Bir duyguyu alevlendirmek için de en iyi çare, baskının buz gibi rüzgârı değil midir? Merak denilen yılanın kıvraklığı ile kapılar arasında kayarak yanına gidebildiğim zaman: "Sen misin küçük maskara?" derdi. Sevildiğine memnun, ömrünün kışında bir güneşinini andıran sâf muhabbetimden hoşlanırdı

Akşamları onun dairesinde neler olurdu bilmem, ama her halde çok gelen vardı; sabahleyin ayaklarımın ucuna basarak, acaba orası da aydınlandı mı diye dairesine gittiğim zaman salonun eşyasını darmadağın

bulurdum. Oyun masaları kurulmuş, yerlere tütün dökülmüş... Bu salon da odanın eşyasındaki uslûp ile döşetilmiş; kanapeler, koltuklar tuhaf bir biçimde; oymalı tahtadan yapılmış, ayaklar geyik ayağı şeklinde. İnce bir zevkle alçıdan işlenmiş çiçek hevenkleri, aynalar arasında yılankavi dolaşıp bir fisto gibi aşağı dökülüyor. Konsolların üzerinde Çin saksıları var. Büyük annem edalı bir esmer olduğundan dairesinin renklerini de ona göre seçmiş. Bu salonda, çocukken gözlerimi hayli oyalamış olan bir yazı masası buldum; üzerine oymalı gümüş kaplanmış; Lomellini adında bir Cenevizli vermiş bunu büyük anneme. Masanın dört tarafına, dört mevsimin türlü işleri resmedilmiş; her tabloda kabartma yüzlerce insan var.

Hem zekâsı, hem de güzelliğiyle XV inci Louis sarayı kadınlarının en ünlülerinden birinin hariminde, hâtıralarımı birer birer kurcalayarak, iki saat bir başıma oturdum. 1816 da, bir gün içinde beni ondan nasıl ayırıverdiklerini bilirsin. Annem: "Haydi, git de büyük annene veda et!" demişti. Princesse hayret etmedi, hattâ görünüşte tamamiyle kayıtsızdı. Beni her zamanki gibi karşıladı. "Manastıra gidiyormuşsun, yavrum! Orada halanı göreceksin, çok iyi bir kadındır. Senin feda edilmemen için ne gerekirse yapacağım; muhtaç olmadan yaşayıp istediğine varman kabil olacak" dedi. Altı ay sonra öldü; vasiyetnamesini eski dostlarının en sadığına, Prince de Talleyrand'a vermiş, o da, mademoiselle de Chargeboeuf'ü ziyarete gittiği bir gün bir çaresini bulup bana: "Büyük anneniz sizin rahibe olmanıza katiyen razı değildi" diye ha-

ber göndermiş. Ergeç Prince'i göreceğimi, onun bana daha başka şeyler söyleyeceğini umuyorum.

İşte böyle, güzel meralcığım! Eve geldiğim zaman beni karşılıyacak kimse bulamadım ama sevgili nineciğimin hayali avuttu beni. Hatırlarsın ya! seninle biribirimize evimizi de, bütün hayatımızı da en küçük noktalarına varıncaya kadar anlatmayı sözleşmiştik; ben hemen sözümü yerine getirmek için masamın başına oturdum. Sevdiğimiz bir kimsenin nerede, nasıl yaşadığını bilmek ne tatlı şeydir! Sen de bana etrafındaki her şeyi, en küçüğünü de, hattâ büyük ağaçlar arasında güneşin nasıl battığını da unutmadan, hepsini anlat.

10 Ekim.

Eve öğleden sonra saat üçte varmıştım. Beş buçuğa doğru Rose, annemin geldiğini haber verdi, saygılarımı sunmak için hemen aşağı indim. Annemin dairesi de bizim bölmede, sokaktan girilince ilk katta. Ben onun üzerindeki katta oturuyorum, gizli merdivenimiz bir. Babam karşıki bölmede oturuyor ama bizim yanda büyük merdiven bir hayli yer kapladığından onun dairesi bizimkilerden çok daha geniş. Bourbon hanedanının gene devlet başına geçmiş olmaları dolayısıyla babamla anneme, mevkileri gereği birtakım vazifeler düştü; gene de ilk katta oturup misafir kabul edebiliyorlar, babalarımızdan kalma evler o kadar büyük.

Annemi salonda buldum, orada da hiçbir şey değişmemiş. Annem giyimliydi. Ben, merdivenden adım adım inerken, bana pek annelik etmemiş, sekiz

yıl içinde de şu bildiğin iki mektuptan başka bir şey yazmak ihtiyacını duymamış olan o kadından acaba nasıl bir muamele göreceğim diye düşünüyordum. Kendisini gerçekten sevmeme imkân mı var? Yapma bir sevgi göstermeyi de unuruma yediremedim; bunun için budalaca bir rahibe hali takınmıştım, içimden de hayli sıkılıyordum. Çabuk geçti o sıkıntı. Annemin muamelesi son derece sevimli oldu; bana yapma bir şefkat göstermediyse de öyle soğukça bir yüz de takınmadı; bana bir el kızı diye bakmadıysa da sevgili yavrusu diye de bağrına basmadı. Beni, sanki bir gün önce ayrılmışız gibi karşıladı, en yakın, en samimî bir ahbap gibi davrandı; benimle, yetişmiş bir kadınla konuşur gibi konuşup alnımdan öptü.

— Yavrucuğum, dedi, manastırda ölmektense burada yaşamanız elbette daha iyidir. Pederinizin de, benim de arzularımız böyle değildi ama, ne yapalım? artık babaya, anneye körükörüne uyulan zamanlarda değiliz. Monsieur de Chaulieu de, ben de sizin hayatınızı hoşça geçirmeniz, etrafı görmeniz için hiçbir şeyden çekinmemeye karar verdik. Sizin yaşınızda olsam ben de sizin gibi düşünürdüm; bunun için size hiç sitem etmeyeceğim; sizden ne beklediğimizi anlayamazdınız. Size öyle gülünç bir sertlik, bir titizlik gösterecek değilim. Sevgimden şüphe ettinizse yanıldığınızı yakında anlayacaksınız. Gerçi sizi tamamiyle serbest bırakmak istiyorum ama ilk zamanlar benim sözümü, size ancak abla muamelesi edecek olan annenizin sözlerini dinleseniz daha iyi edersiniz.

Duchesse tatlı bir sesle konuşuyordu, arkama aldığım okullu kız pelerinini düzeltti. Doğrusu beni

meftun etti. Otuz sekizine gelmiş olduğu halde bir melek kadar güzel; lâciverde çalan kara gözleri, hançer gibi kirpikleri var; alnı kırışıksız, teni öyle beyaz, öyle pembe ki düzgün sürüyor sanırsın. Omuzları, göğsü göz kamaştırıyor; senin gibi fidan boylu; süt beyaz elleri emsalsizce güzel; tırnakları o kadar parlak ki güneş değince parıl parıl yanıyor; küçük parmağı hafif kalkık, baş parmağı fildişinden bir ziynet mükemmelliğinde. Ayağı da elinden aşağı kalmıyor. Mademoiselle de Vandenesse'inki gibi İspanyol kadınlarının ayağına benziyor. Kırk yaşındayken böyle olan altmışında da güzel kalır.

Meralciğim, ben de itaatli bir evlât gibi cevap verdim. Benim muamelem de onunkinden aşağı kalmadı, hattâ daha iyi oldu. Güzelliği beni hayran etmişti; beni aramamış olmasını bile hoş gördüm de öyle bir kadının, kendini bir kıraliçe sayarak hareket etmiş olmasına hak verdim. Seninle konuşuyormuşum gibi bunu kendisine de safiyetle söyledim. Kızının ağzından böyle muhabbetli sözler duyacağını belki de hiç ummamıştır!

Hayranlığımın gönülden geldiğini gösteren sözlerim onun da tâ gönlüne varmış olacak ki tavırları değişti, bir kat daha sevimlileşti; bana "siz" demeyi bıraktı:

— Sen iyi bir kızsın, dedi, inşallah hep böyle dost oluruz:

Bu sözünde pek şirin bir safiyet buldum ama bu düşüncemi kendisine belli etmek istemedim; çünkü onun, kızından çok daha zeki, çok daha zarif olduğu

kanaatine ilişmemek gerektiğini anlamıştım. Bunun için kendimi budalaca gösterdim, bana bayıldı. Birkaç defa ellerine sarılıp bu türlü hareketiyle beni bahtiyar ettiğini, artık bir ruh ferahlığı duyduğumu söyledim, hattâ demin geçirdiğim helecanı bile anlattım. Gülümsedi, beni tutup çekti, gayet şefkatli bir eda ile alnımdan öptü.

— Yavrucuğum, dedi, bu akşam yemekte misafir var. Terzi gelip size münasip elbiseler dikinceye kadar elâlemin yanına çıkmamanız daha iyi olur. Pederinizle, kardeşinizle konuştuktan sonra yukarı çıkıverin.

Buna sevinerek razı oldum. Annemin arkasındaki tuvalet pek hoşuma gitmişti. Hani seninle kibarlar âlemini hayal eder dururduk, o âlem bana ilk defa işte o tuvaletle gözüktü. Ama içimde kıskançlığa benzer hiçbir şey yoktu.

Babam gelince annem:

— Monsieur, dedi, bakın: kızınız.

Babam bana karşı hemen en şefkatli tavırlar aldı; babalık gösterisini o kadar iyi yapıyordu ki kalbinde de babalık duyguları bulunduğunu sandım. Ellerimi avuçlarına alıp bir babadan çok, kadın ruhu okşamasını bilen bir adam haliyle öperek:

— Hele gelebildiniz, hain kız! dedi.

Sonra beni kendine doğru çekip belime sarıldı, iki yanağımdan, alnımdan öptü.

— Rahibe olmak arzunuzun değişmesinden duyduğumuz üzüncü, kibarlar âlemindeki başarılarınızdan duyacağımız gururla tamir edersiniz, dedi.

Anneme dönüp:

— Ne kadar da güzel! dedi; doğrusu bir gün övüneceksiniz kızınızla.

O sırada içeriye giren yakışıklı bir delikanlıyı göstererek:

— Kardeşiniz Rhétoré, dedi.

Sonra ona döndü:

— Alphonse, işte kilise elbisesini kendine yakıştıramıyan rahibe kızkardeşiniz, dedi.

Kardeşim öyle pek acele etmeden yanıma geldi, elimi sıktı. Duc ona:

— Kardeşinize sarılsanız a! dedi.

Rhétoré yanaklarımı öpüp:

— Sizi gördüğüme çok memnunum. dedi, ben babama karşı hep sizin tarafınızı tutmuştum.

Kendisine teşekkür ettim; içimden de: "Söylediği doğru olsa, marquis ağabeyimi görmeye giderken bana da uğrardı" dedim.

Misafirler geliverir korkusiyle hemen daireme çekildim. Eşyadan birkaçını düzelttim, o güzel masamın gelincik rengi örtüsü üzerine kâğıt kalem koyup yeni vaziyetimi düşünerek sana mektup yazmaya başladım.

Güzel meralciğim, sana her şeyi olduğu gibi anlattım: yurdun en ünlü soylarının birinde, on sekiz yaşında bir kız, dokuz yıllık bu gurbetten dönünce işte böyle karşılanıyor. Bir yandan yolculuğun, bir yandan da baba ocağına dönüşün heyecanları beni hayli yormuştu; tıpkı manastırdaki gibi yemeğimi yer yemez, saat sekizde yatağıma yattım... Sevgili

nineciğimin bazan aklına esip de yalnız başına kendi dairesinde yemek istediği zamanlar kullandığı Saxe porseleninden küçük sofra takımını bile saklamışlar!

II

Gene Louise'den Renée'ye

25 Kasım

Ertesi sabah baktım, Philippe ortalığı toplamış, saksılara çiçek koymuş. Artık yerleşmiştim. Ama Carmélite rahibeleri arasında büyümüş bir kızın erkenden karnı acıkacağı kimsenin aklına gelmemiş, Rose bana güç belâ kahvaltı çıkarabildi.

— Mademoiselle herkesin akşam yemeğine oturduğu saatte yattı, Monsegneur'ün eve döndüğü saatte de kalkıyor, dedi[1].

Hemen yazıya başladım. Saat bire doğru babam bizim küçük salonun kapısını vurdu, kendisini kabul edip edemiyeceğimi sordu. Kapıyı açtım, benim sana mektup yazmakta olduğumu gördü:

— Kızım, dedi, size elbise, öteberi lâzım; bu kesenin içinde on iki bin frank getirdim. Size idareniz için ayırdığım paranın bir yıllık geliri. Miss Griffith'i beğenmezseniz annenizle görüşüp daha bir münasibini bulursunuz; yanınıza öyle bir kadın lâzım,

[1] Firenklerde hizmetçiler, efendileri ile konuşurken, "siz" demezler, fiillerin tekil üçüncü şahsını kullanırlar. *Monseigneur*, prince'lere, piskoposlara, duc'lere verilen ünvan; burada duc de Chaulieu.

çünkü madame de Chaulieu sabahları sizinle çıkamaz. Emrinize âmade bir araba ile bir de uşak bulunacak.

— Bana Philippe'i verin, dedim.

— Peki, dedi, ama hiç merak etmeyin; şahsi servetiniz hayli tutar, annenize de, bana da bâr olmazsınız.

— Servetimin ne kadar tuttuğunu öğrenmeme acaba müsaade eder misiniz? diye sordum.

— Hay hay! dedi: büyük anneniz ailesi arazisinin bir parçasından bile mahrum etmek istemedi ama beş yüz bin frank nakit parası vardı, onu size bıraktı. Bu parayı Hazine'ye yatırdık, faizler de birikti: şimdi yılda kırk bin frank kadar getiriyor. Bu para küçük ağabeyinizin serveti olur diyordum ama bu tasavvuruma mâni oldunuz; fakat yakında belki siz de bana hak verirsiniz: her şeyi kendi rızanıza, kendi gönlünüze bırakıyorum. Sizi umduğumdan mâkul buldum. Chaulieu hanedanından bir kız nasıl hareket eder, bunu size anlatmama hacet yok; çehrenizde gördüğüm gurur, aldanmadığıma en büyük şahittir. Öyle küçük ailelerin kızları için aldıkları tedbirler, bu ailede bir hakaret sayılır. Sizin hakkınızda en küçük bir ima, buna cesaret eden adamın hayatına; yahut, Cenabıhak böyle bir haksızlığa müsaade ederse, ağabeylerinizden birinin hayatına mal olur. Bu hususta size fazla bir şey söyliyecek değilim. Allaha ısmarladık, kızım, dedi.

Alnımdan öpüp gitti. Dokuz yıl ısrardan sonra fikrinden nasıl vazgeçebildiğini bir türlü anlıyamıyorum. Benimle gayet açık konuşması çok hoşuma git-

ti. Sözlerinde anlaşılmıyacak hiç bir şey yok. Servetim muhakkak ağabeyim Marquis'ye verilecek. Acaba kim bana acıdı da manastırdan kurtardı beni? Babam mı? annem mi? yoksa ağabeyim mi?

Büyük annemin sedirine oturup gözlerimi, ocağın üzerine, babamın bıraktığı keseye dikmiştim; aklımın böyle parada olmasına hem seviniyor, hem de sıkılıyordum. Doğrusu artık düşünmeme lüzum kalmadı: babam bütün şüphelerimi giderdi; bu hususta onurumun incinmemesini düşünmesi de hakçası çok efendice bir hareket!

Philippe bütün gün, beni adama döndürmeye yarıyacak dükkânları, işçileri dolaştı. Çamaşırlarımı, dikecek bir kadınla bir kunduracı getirdiler, bir de Victorine diyorlar, bir kadın geldi: tanınmış bir terziymiş. Manastırda elbise diye sırtımıza geçirilen çuvalı çıkardıktan sonra ne hal alacağımı bir çocuk gibi merak ediyorum; ama gelen işçilerin hepsi de uzun mühlet istiyorlar, korsacı endamımı bozmak istemiyorsam sekiz gün beklemem gerektiğini söyledi.

Görüyorsun ya! iş ciddileşiyor: demek ki benim de bir "endamım" varmış! Opera'nın kunduracısı Janssen ayaklarımın tıpkı annemin ayakları olduğunu yeminle söyledi. Bütün günümü bu gibi önemli işlerle geçirdim. Elimin ölçüsünü almak üzere bir eldivenci bile geldi. Dikişçi kadına siparişlerimi verdim.

Öğle yemeğine oturacağımız sırada annem, şapkacılara birlikte gideceğimizi söyledi: benim zevkimi inceltmek, şapka nasıl ısmarlanır, öğretmek istiyormuş. Bir körün birdenbire açılan gözleri nasıl kama-

şırsa bu hürriyet başlangıcı da benim gözlerimi öyle kamaştırdı.

Bir Carmélite rahibesi ile, kibarlar ortasından bir kız arasında ne fark olduğunu şimdi anladım: öyle büyükmüş ki sezmek bile elimizden gelmezdi.

Sofrada babam düşünceliydi, kendisini rahatsız etmek istemedik; kıral ona bütün devlet işlerini söyler, kendisine danışırmış. Beni hepten unutmuştu; anladım ki ancak bir ihtiyacı olunca hatırlıyacak.

Babam, ellisine gelmişken gene de yakışıklı bir adam: boyu bosu delikanlı gibi; vücudu muntazam; sarışın; tavırları da, zarafeti de gayet tatlı. Yüzünde bütün diplomatların yüzünde olduğu gibi, hem bir konuşkanlık, hem de bir dilsizlik var.

Babam annem biribirine ne de yaraşıyor! Ama ikisi de asalette, zenginlikte, üstünlükte biribirinin tam küfvü olan bu iki kişinin beraber yaşamadıkları, aralarında adlarından başka ortak hiç bir şey bulunmadığı, ancak elâlemin gözünde beraber oldukları açıkça belliydi; bunu anlayınca bilsen neler geldi aklıma!

Dün sarayın, siyaset âleminin en güzide kimseleri bizim konaktaydı. Birkaç gün sonra duchesse de Maufrigneuse'ün konağına baloya gideceğim, orada, görsem diye ne zamandan beri içimin titrediği yüksek çevreyle tanışacağım. Her sabah eve bir dans hocası gelecek; bir aya kadar dans etmeyi öğrenmeliyim, yoksa gidemem baloya.

Akşam yemeğinden önce annem bana bakacak kadın meselesini konuşmaya geldi. Miss Griffith'i alı-

koymaya karar verdik; anneme onu İngiliz büyük elçisi salık vermiş. Bakan kızıymış bu miss, çok iyi bir terbiye görmüş; annesi de asılzadeymiş. Şimdi otuz altı yaşında; bana İngilizce öğretecek. Benim Griffith, birtakım hulyalar besliyecek kadar güzel; ama gururlu; bir İskoçyalı. Bana "kâhyalık" edecek, Rose'un odasında yatacak. Rose da onun emrinde çalışacak. Onun beni değil, asıl benim onu idare edeceğimi de hemen anladım. Daha altı gündür bir arada olduğumuz halde bu evde, benden başka kimsenin kendisine ilgi göstermiyeceğinin pekâlâ farkında; ben de bir heykel gibi soğuk tavırlar takınsa da bana karşı her türlü hoşgörürlüğe hazır olduğunun pekâlâ farkındayım. Onda temiz huylu, gene de sır tutmasını bilir bir kadın hali var. Annemle neler konuştuklarını bir türlü öğrenemedim.

Bir haberim daha var ama benim için bir şey değil: bu sabah babam, kendisine verilen bakanlığı reddetmiş. Dünkü düşüncesi de buymuş. Meclis tartışmalarının can sıktığını, bunun için de büyükelçiliğe daha sevineceğini söylüyor. Hevesi İspanya'ya gitmek. Bütün bunları bugün öğle yemeğinde öğrendim; zaten babam, annem, ağabeyim ancak öğle yemeklerinde biraz başbaşa kalabiliyorlar. Uşaklar başımıza dikilmiyor, çağrılınca geliyor. Kalanı babam da, ağabeyim de dışardalar.

Annem süslenir, ikiden dörde kadar görmeye imkân yoktur; saat dörtte sokağa gidip bir saat gezer; bir yere davetli değilse altıdan yediye kadar misafir kabul eder; akşam da tiyatro, balo, konser, ziyaret

gibi eğlencelerle geçer. Hasılı annemin hayatı o kadar dolu ki zannederim boş bir çeyrek saati bile yok. Herhalde sabahleyin bezenmeye hayli vakıt harcıyor: on birle on iki arasında sofraya oturduğumuz zaman bir peri gibi güzel!

Onun katından gelen gürültülerin ne olduğunu artık anlamaya başladım: önce yarı ılıştırılmış suda banyo ediyor, sonra soğuk bir sütlü kahve içiyor, giyiniyor. Pek önemli bir şey çıkmazsa saat dokuzdan önce kalktığı olmuyor; yazın, sabahları ata binip gezmeye çıkıyor. Saat ikide onu ziyarete gelen bir delikanlı var ama kim olduğunu daha göremedim.

İşte bizim aile hayatımız! Ancak öğle yemeğiyle akşam yemeğinde buluşabiliyoruz; akşam yemeklerinde de zaten annemle benden başka kimse bulunmuyor gibi bir şey. Öyle sanıyorum, ben de, büyük annem gibi, daireme çekilip akşam yemeklerini Miss Griffith'le yemeye mecbur olacağım, çünkü annem de ikide bir bir yere ziyafete gidiyor.

Ailemin bana pek ilgi göstermemesine şaşmıyorum. İnsan Paris'te yaşayınca, çevresindekileri bile sevmesi âdeta kahramanlık! Biribirimizle buluştuğumuz olmuyor ki! Hele yanımızda olmıyanlar unutuluveriyor.

Oysaki ben daha dışarıya ayağımı atmadım, bir şey bildiğim yok, bönlüğümün giderilmesini, halimin, üstümün başımın, — gürültüsünü ancak uzaktan duydumsa da gene de işlemesine şaşıp hayran olduğum — yüksek çevreye uymasını bekliyorum. Şimdiye kadar yalnız bahçeye çıktım.

Birkaç güne kadar İtalyan tiyatrosu[1] açılıyor. Annemin orada bir locası var. İtalyan musikisi dinliyeceğim, Fransız operası göreceğim diye içim titriyor. Artık manastırdaki âdetlerimi bırakıp yüksek çevre âdetlerine başlıyorum. Akşamları yatağıma girinciye kadar sana mektup yazıyorum; şimdi saat onda uyuyorum; annem de tiyatroya gitmediği günler, o saatte sokağa çıkıyor. Paris'te on iki tiyatro var...

Cahilliğim de pek berbat! Çok okuyorum ama ne bulursam onu okuyorum. Bir kitaptan birine geçiyorum. Okuduğumun kapağında birkaç tanesinin adını görüp öğreniyorum; ama bana bir yol gösteren olmadığından can sıkıcı kitaplara düştüğüm çok. Yeni edebiyatın elime geçen kitapları hep aşk üzerine; bu konu bizi ne uğraştırırdı! Elbette öyle olacak, biz kadınların yazgımız erkekler eliyle, erkekler için çizilmiyor mu? Bütün o yazarlar birine ak meral, birine de cici abla denen iki kızdan, Renée ile Louise'den bu bakıma çok aşağı! Ah kardeşçiğim! bilsen ne mânasız olaylar, ne garip şeyler! Aşk duygusunu ne mızmızca söylüyorlar!...

İki kitap çok hoşuma gitti: *Corinne* ile *Adolphe*[2].

Bu münasebetle de babama, Madame de Staël ile beni görüştürür mü diye sordum. Annem, babam, Alphonse gülmeye başladılar. Alphonse:

---

[1] On yedinci yüzyıldan on dokuzuncu yüzyılın hemen sonuna kadar Paris'in en meşhur tiyatro heyetlerinden biri. Firenklerde büyük aileler, zenginler localarını yıllık kiralarmış.

[2] *Corinne*, madame de Staël'in romanı; *Adolphe*, Benjamin Constant'ın romanı. *Adolphe*'u türkçeye Ali Kâmi Akyüz tercüme etmiştir.

— Bu kız nerelerde kalmış? dedi.

Babam:

— Nerelerde kalacak? Carmélite manastırında, diye cevap verdi.

Annem bana tatlılıkla anlattı:

— Madame de Staël öldü, kızım.

Adolpe'u bitirince Miss Griffith'e:

— Bir kadın nasıl aldatılabilir? diye sordum.

— Sevdiği zaman, dedi.

Renée'ciğim, acaba bir erkek bizi de aldatabilecek mi? Miss Griffith benim tamamiyle budala olmadığımın, benim de kendisince bilinmiyen bir usulde terbiye görmüş olduğumun farkına vardı. Hele biz, seninle, her şey üzerinde alabildiğimize düşünerek biribirimize hocalık etmedik mi? Benim, ancak görünüşlerin cahili olduğumu anladı. Zavallı kadıncağız bana içini açtı. Düşünebileceğimiz bütün felâketlerle bu kısacık cevabı karşılaştırınca bir ürperti duydum. Griffith'çik bana dünyada hiç bir şeye kapılmamamı, her şeyden, hele en çok hoşuma giden şeylerden şüphe etmemi söyledi durdu. Bundan başka bir şey bilmiyor, bir şey söylemiyor. Bu sözler de hep birbirinin eşi. Bu bakımdan Miss Griffith, ötüşü hep bir örnek olan kuşlar gibi bir şey!

III

Louise'den Renée'ye

Aralık

Kardeşçiğim, artık hazırım âlem içine çıkmaya, ama kendime o âlem için gerekli çeki düzeni verme-

den önce iyice bir keyfedeyim dedim. Bu sabah, bir sürü provadan sonra, korsamı, ayakkabılarımı giydirdiler, belimi sıktılar, saçlarımı yaptılar, süslediler, püslediler. Düello edecek adamlar meydana çıkmadan önce hani evlerinde idman yaparlarmış; ben de onlar gibi gizlice "idman" yaptım. "Silâh"larımla nasıl bir hal aldığımı anlamak istedim: bilmem kendimi kayırdığımdan mıdır? halimde, tavırlarımda, kimsenin karşı koyamıyacağı, düşmanlarını şaniyle, şerefiyle yenmiş bir kimse edâsı buldum Kendimi iyice inceleyip hükmümü verdim. Eski zamanların bilgesi "Kendini tanı!" demiş; ben de o güzel buyruğa uyup "kuvvetlerim"i gözden geçirdim. Çok büyük hazlar duydum kendimle tanışmaktan. Benim böyle bebek oynamamı yalnız Griffith gördü. Bebek de bendim, çocuk da. Sen beni tanıdığını sanırsın, değil mi?... Ne kadar yanlış!

İşte, Renée'ciğim, vaktiyle bir Carmélite rahibesi kıyafetine girmiş, sonra kibarlar âleminin delişmen bir kızı olarak tekrar dünyaya gelmiş kardeşçiğinin tasviri. Provence eyaletini katmazsan ben, Fransa'nın en güzel kızlarından biriyim. Bu söz, hayat kitabında başladığım güzel bölümün gerçek özeti olabilir.

Kusurlarım yok değil, ama erkek olsam o kusurları da severdim. Onlar, verdiğim umutlardan geliyor. İnsan, annesinin kollarının o nefis tombulluğuna hayran hayran bakarsa, hele annesi de duchesse de Chaulieu olursa, kendi kollarının cılızlığını görünce üzülmez de ne yapar? gene de bileğin inceliğine, bir gün ipek gibi pembe bir etle dolup şeklini alacak

oyukların çizgilerindeki tatlılığa bakıp avunabiliyor. Kolun yapısındaki zayıflık, omuzlarda da görülüyor. Doğrusu, benimkiler omuz değil de sert köprücük kemiklerinin kurduğu, pek de düz olmayan iki çizgi! Endamımda da bir yumuşaklık yok, böğürlerim kaskatı. Of! söyledim işte hepsini

Öyle, öyle ama bütün çizgiler hem ince, hem sağlam; o kuvvetli çizgilerde tam bir sıhhatin canlı, sâf ateşi görülüyor, şeffaf derinin altında dalga dalga hayat akıyor, asillik akıyor. Sarışın Havva'nın en sarışın kızı bile benim yanımda zenci gibi kalır. Ayağım bir geyik ayağı! Kıvrımlarda bir narinlik var, bütün çizgiler sanki bir Yunan ressamının elinden çıkmış. Evet, küçük hanım, etimin renkleri öyle perde perde hafifleşip yayılmıyor ama parlıyor. Ben, gayet güzel, ham bir meyvayım, ham meyvanın tazeliği var bende. Hasılı halamın dua kitabında morumsu bir zambaktan yükselen resme benziyorum.

Mavi gözlerimde bönlük yok, bir vakar var; etraflarını çeviren, incecik mor çizgilerle harelenen beyaz sedefin üzerine kirpikler, birer ipek saçak gibi dökülüyor. Alnım parıl parıl yanıyor; ortalara doğru hafif koyulaşan açık altın sarısı saçlarım köklerinden dalga dalga akıyor; birkaç telin uçuşması da benim öyle baygınlıklar geçirecek tatsız bir sarışın değil, güney illerinin kanlı canlı, oku yemeyip kendileri atan sarı kızlarından olduğumu gösteriyor. Sabahleyin saçlarımı düzeltmeye gelen adam bana orta - yaş kadınları halini vermek için, alnıma altın zincirler tutturulmuş bir inci koymak istiyordu.

— Bilmiş olun ki benim daha orta yaşa varmış olacak, gençleşmek lüzumunu duyacak kadar yaşım yok, dedim.

Burnum ince, kanadları narin, direği de pespembe; buyruklarını dinletecek alaycı kimselerin burnu: ucu da hiç bir zaman şişmeyecek, kızarmayacak kadar sinirli. Meraklığım, bir kı.. çeyizsiz, çemensiz de koca bulması için bu kadarı yetmezse ben bu işlerden hiç anlamıyorum demektir. Kulaklarımın zarif kıvrımları var, uçlarına inci taksam, inci bile sapsarı kalır! Uzun boynumun, başka bir haşmet veren salıntıları var. Beyazlığı, gölgede bir yaldız rengi alıyor.

Ağzım belki biraz büyük ama mânalı mânalı bir duruşu var; dudaklarımın rengi o kadar güzel, dişlerimin gülüşü o kadar tatlı ki!... Hem, kardeşçiğim, hepsi de ahenkli! Ya yürüyüşüm! Ya sesim!... Hani büyük annem eteklerine, hiç dokunmaksızın bazı hareketler verirdi demiştim; onlar bende de gözüküyor. Hasılı güzelim, dilberim. Gönlüm isterse seninle güldüştüğümüz gibi gülebilirim, kimse bana saygısızlık edemez. Şaka'nın hafif parmakları ile beyaz yanaklarımda açacağı gamzelerde hiç şüphesiz ki bir vakar bulunacak. Gözlerimi eğsem bile kar gibi alnım altında buzdan bir yüreğim olduğunu iddia edebilirim. Meryem tavrı takınıp bir kuğu gibi boynumu mahzun mahzun uzatsam ressamların çizdiği bütün Meryem'ler benden çok aşağı kalır; bende, onlarınkinden çok daha sâf, çok daha kutsal bir hal bulunur. Benimle konuşacak her erkek, sesine bir musiki vermeye mecbur olacak.

Demek ki bütün silâhlarım tamam; naz ile işve sazının en pesinden en tizine dek her telinden çalabilirim. Hep bir örnek olmamak, büyük bir üstünlük değil mi? Annemde ne delişmenlik, ne de Meryem mâsumluğu var; o hep ağırbaşlı, azametli; bu halini bir bıraksa mutlaka aslan gibi yırtıcı olur; yaraladı mı, iyileştirmesi zordur; ben yarayı açmasını da, merhemi sürmesini de bileceğim. Annemden büsbütün başkayım. Aramızda bir, rekabet çıkmasına imkân yok; olsa olsa, ellerimizle ayaklarımız pek benzediği için, hangimizinki daha kusursuz diye kavga ederiz...

Babama çekmişim, onun gibi inceyim, narinim. Bende büyük annemin tavırları ile o tatlı sesi de var: yükselttiğim zaman seçik, gırtlaktan gelen; bir kimse ile başbaşa kalıp konuştuğum zaman da içten gelen bir ses.

Manastırdan daha bugün çıkmış gibiyim. Kibarlar âlemi için varlığı bilinen, tanınmış bir kız değilim daha. Ne tatlı bir an! Kimsenin görmediği, daha yeni açılmış bir çiçek gibi yalnız kendi kendinin malı olan bir kız... Demin salonumda, aynalara bakarak dolaşırken gözüm, artık çıkardığım elbiseme ilişince gönlümde tuhaf bir duygu belirdi: bunda, geçmişe özlem, gelecekten kaygı, kibarlar âleminden korku, eskiden seninle mâsum mâsum koparıp tasasızca yolduğumuz papatyalara veda vardı; ama ruhumun tâ derinliklerinden, aydınlatmaya cesaret edemediğim en derin noktalarından gelen, tekrar yerlerine sürsem bile gene yükselen birtakım acayip fikirler de vardı.

Renée'ciğim, eşyam gelin çeyizi gibi! Hepsi de o benim cici tuvalet odamın önü beyaz lâke boyalı,

dağ selvisinden yapılmış çekmecelerime, kokular içinde yerleştirilmiş duruyor. Kurdele, ayakkabı, eldiven, hepsi de bol bol. Kızlara bezek olacak eşyayı da babam hediye etti: bir dikiş sepeti, bir tuvalet kutusu, bir buhurdan, bir yelpaze, bir şemsiye, bir dua kitabı, altın bir zincir, bir şal; ata binmeyi öğrettireceğini vadetti. Artık dans etmeyi de biliyorum.

Yarın, evet, yarın akşam beni götürüp tanıtacaklar. Balo elbisem beyaz muslinden. Başıma da Yunanlılarınkine benzer bir ak gül çelengi takacağım[1]. Şu mâsum Meryem tavrımı takınıp gideceğim: kendimi iyice bön göstereyim ki kadınlar benden yana olsun. Annem, bu sana yazdıklarımı hatırından bile geçirmez; o beni düşünmekten âciz bir kız sanıyor. Mektubumu okusa donakalır.

Ağabeyim bana istihfaf ile şeref bahşedip ilgi göstermemek lûtfunu esirgemiyor. Yakışıklı bir delikanlı ama ikide bir tasalı, gamlı halleri var. Onun halini duc de, duchesse de anlayamamış ama ben anladım. Gerçi kendisi de duc, hem de genç, ama babasını kıskanıyor. Devlette bir mevkii, sarayda bir hizmeti yok, "Meclise gidiyorum." diyemiyor.

Bu evde, günde altı saat düşünebilecek bir ben varım. Babam siyaset işlerinde, zevklerinde; annemin de uğraşacakları eksik değil; evde bana karışacak, karşı koyacak kimse yok, hepsi dışarda, yaşamaya vakitleri yetmiyor. Acaba bu kibarlar âleminin nesi, ne kudretli bir çekiciliği var da insanları böyle akşamın dokuzundan sabahın ikilerine, üçlerine kadar tu-

[1] "Alınlarında da çepçevre gülden efsaneler" — Yahya Kemal Beyatlı.

tuyor, bu kadar masrafa katlandırıp bu kadar yorgunluğu göze aldırıyor? Merak ediyorum doğrusu. Buraya gelmek istediğim zaman insanları birbirinden ayıran böyle "aralar", böyle esriklikleriyle karşılaşacağımı hiç aklıma getirmiyordum; ama unutuyorum burasının Paris olduğunu.

İşte burada insanlar böylece bir aile halinde, bir arada yaşıyorlar da gene birbirlerini tanımıyorlar. Dünyayı bırakıp yarı rahibe olmuş bir kızcağız geliyor da bir devlet adamının kendi evinde göremediği şeyi on beş gün içinde seziveriyor. Kim bilir, belki o devlet adamı da sezmiştir ama, babalık duygusu bile bile gözlerini yumduruyor. Bu noktayı aydınlatmaya çalışacağım.

IV

Louise'den Renée'ye

15 Aralık

Loire kıyılarında seyrine doyamadığımız o güz günlerini hatırlarsın ya, dün öyleydi Paris; saat ikide Champs-Elysées caddesinde, Boulogne ormanında piyasaya çıktım. Paris'i gördüm artık! XV inci Louis meydanı gerçekten güzel ama insan elinden çıkmış bir güzellik...

İyi giyinmiştim; gerçi gülmek istiyordum ama içimde bir üzüntü vardı; şirin bir şapka altında yüzüm sakindi, kollarımı kavuşturmuştum. Araba, duruşuma tam uygun olarak ağır ağır gidiyordu; gene de bir gülümseyen olmadı, bir delikanlıcık bile put kesilip kalmadı, kimseler bir kere dönüp bana bakmadı.

Hayır, yanlış söyledim: oradan geçen zarif bir duc, birdenbire atını döndürdü. Herkesin gözünde benim onurumu kurtaran bu adam, babamdı; bana "Doğrusu sizinle göğsüm kabarıyor!" dedi. Anneme de rasgeldim; o, parmağının ucu ile bana, öpüşe benzer bir selâm gönderdi.

Miss Griffith, kimseden sakınmıyor, sağına soluna bakıp duruyordu. Bence, genç bir kadın kime, nereye baktığını daima bilmelidir. Çok öfkelenmiştim. Bir adam arabayı uzun uzun ciddiyetle süzdü ama bana dikkat bile etmedi. Arabacı olacak, iltifatı arabaya idi! Kuvvetlerimi kestirmede ne kadar da yanılmışım! Demek ki güzellik, yalnız Allah'ın bahşettiği o imtiyaz, Paris'te benim zannettiğimden de daha bolmuş. Birtakım kırıtkan kadınlara iltifatlı selâmlar verildi. Al al düzgünlü yüzleri görünce: "İşte!" diyen erkekler oldu. Anneme son derece hayranlık gösterildi. Var elbette bunun bir içyüzü, arayıp bulacağım.

Erkeklerin çoğunu çirkin buldum, kardeşçiğim. Güzelleri de bize benziyor; o da uzaktan... Elbiselerini hangi kör şeytan icat etmiş bilmem! Geçen yüzyılların erkek elbiseleri ile karşılaştırınca öyle biçimsiz ki insan şaşakalıyor! Ne göz alıcılığı var, ne rengi, ne de şiiri; ne gönüle hoş geliyor, ne de göze! Bari insan: "Şunun için şöyle yapılmış" diyebilse! O da yok; hiç şüphesiz giyimi de rahatsız. Dapdaracık, kıpkısa bir şey.

Ya şapka! sanki bir sütundan bir parça kesmişler; başın üzerine oturmuyor. Ama, söylüyorlar ya! şapkaya bir zerafet verebilmek, bir devrim yapmaktan da zormuş(Fransa'da tepesine abadan yuvarlak

bir takke geçirip sokağa çıkmayı göze alacak bir babayiğit yok; bir güncük cesaret gösteremedikleri için de bütün ömürlerince başlarında o gülünç şeyi taşımaya razı oluyorlar. Bir de Fransızlar hafiflik eder derler...

Zaten erkekler, başlarına giydikleri ne olursa olsun, hep çirkin, hep çirkin... Gördüğüm yüzlerin hepsi de yorgun, sert; sükûndan da mahrum, huzurdan da; hiçbir düz çizgi yok... Alınlardaki çizgiler de hepsinin gönüllerinde ya bir onur yarası, ya umup da yükselemeyişin acısı bulunduğunu gösteriyor. Güzel bir alna pek az tesadüf ediliyor. Mis Griffith'e:

— Buymuş Parisliler! dedim.

O da:

— Çok sevimli, çok ince adamlar, dedi.

Sustum. Otuz altısına varmış bir kızın gönlünde ne kadar da hoşgörürlük bulunuyor!

Akşam baloya gittim, annemin yanında oturdum; beni hep kolunda gezdiren annem, bu fedakârlığının mükâfatını gördü. Herkes ona yaranmaya çalışıyordu; Beni vesile ederek ona koltuklarını kabartacak en zarif sözler söylenikdi. Beni birtakım adamlarla dansettirmeyi başardı; o budalaların hepsi de bana, sanki donuyormuşum gibi salonun sıcaklığından, yahut körmüşüm gibi balonun güzelliğinden bahsettiler. Beni orada ilk defa olarak görmek gibi garip, duyulmamış, fevkalâde, hayretlere seza, acayip hâdiseyi hayranlıkla karşıladıklarını söylemekten hiç biri geri kalmadı.

Salonumun o beyaz, yaldızlı eşyası arasında yapyalnız salınırken adetâ gözlerimi kamaştıran tuvaletim, buradaki kadınların çoğunun arkasında gördüğüm

harikulâde süslü elbiselerin yanında pek sönük kalıyordu. Birer yaver gibi yanlarından hiç ayrılmayan hayranları arasında o kadınlar, göz ucuyla, hep birbirlerini kolluyorlardı; birkaçının da, meselâ annemin, şahane bir güzellikleri var. Baloda bir genç kız kaale bile alınmıyor; bir dans makinesi, işte o kadar.

Buradaki erkekler de, birkaç tanesi çıkarılırsa, Champs-Elyées'dekilerden halli değil. Aşınmışa, yıpranmışa benziyorlar; yüzlerinde hiç bir özellik yok; daha doğrusu, nasıl söyleyeyim? hepsinde hep o özellikler var. Vücutları gibi ruhları, ahlâkları da kuvvetli olan atalarımızın resimlerinde gördüğümüz o gurur, o dinçlik edası nerede? Eser kalmamış ondan. O salonda, yüzünün güzelliği ile bütün erkeklerden ayrılan büyük bir yazar vardı, o da bende umduğunca bir etki bırakmadı. Eserlerini bilmiyorum; kendisi de bir asilzade değil. Biz *bourgeois*'nın, yahut asalet sınıfına sonradan geçirilmiş bir adamın dehâsı, meziyetleri ne olursa olsun, onlara kanımın bir damlası bile kaynayamaz. Zaten o adam özüne öyle kapılmış, çevresindekilere de öyle aldırışsızdı ki, bizim bu büyük fikir avcıları için birer insan değil, ancak birer eşya olduğumuzu anladım. Yazarlar âşık olunca bir daha yazı yazmamalıdır, yoksa aşkları doğru değildir. Kafalarında hep sevdiklerinden üstün tuttukları bir şey vardır. Hem bir yüksek öğretmen, bir aytaç, bir yazar, hem de, doymak bilmez hırsı yüzünden, her devletlinin kulu olduğu söylenen bu adamın halinde hep bunları görür gibi oldum.

Hemen verdim kararımı: öyle pek başarılar elde edemediğim için bu âleme öfkelenmeyi onuruma ye-

diremeyip tasasızca dansa başladım. Dans, hoşuma da gidiyordu zaten. Tanımadığım kimseler üzerine birtakım tatsız dedikodular işittim; belki de onları anlayıp zevkine varmak için benim bilmediğim birçok şeyleri bilmek gerekir, çünkü buradaki kadınların da, erkeklerin de çoğu onları dinlemekten pek hoşlanmıyorlar. Bu kibarlar âlemi, çözümlenmesi güç bir muamma! içiçe girmiş entrikaları var. Benim de gözlerim keskin, kulağım deliktir, anlayışıma gelince, onu size tarife hacet mi var, mademoiselle de Maucombe?

Eve döndüğüm zaman çok yorgundum, bu yorgunluktan da memnundum. Annemle beraberdim, ona da anlattım o duygumu; bana, bu gibi şeyleri ancak kendisine açmamı tembih ettikten sonra dedi ki:

— Yavrucuğum, zevkleri incelmiş kimseler yalnız hangi şeylerden açılacağını değil, hangi şeylerin susulması gerektiğini de bilirler.

Bu tembih bana, hiç kimseye, belki annemize bile açmamız uygun görülmeyecek izlenimlerimizin hangileri olduğunu sezdirdi. Kadınların o sükûtiyle riya âlemlerinin ne kadar geniş olduğunu bir bakışta kavradım. Vallahi, meraklciğim, biz ikimiz mâsumluğumuzun verdiği arsızlıkla, gözü oldukça açık birer dedikoducu sayılabiliriz. Dudaklara götürülen bir parmak, bir söz, bir bakış insana neler öğretiyor! Bir anda son derece çekingen oluverdim. Demek ki dansın verdiği o tabiî bahtiyarlığı söylemek de bir suç! İçimden "Ya sevgilerimizi, kinlerimizi söylemek ne olacak!" dedim. Yatağıma mahzun mahzun yattım. Samimî, şen yaradılışımın, kibarlar âleminin sert kanunları ile ilk çarpışmasından duyduğum acı, yüre-

ğimde bütün şiddeti ile sürüyor. Ak yünümün parçaları, yolun dikenlerine takıldı. Allaha ısmarladık, meleğim.

V

Renée de Maucombe'dan Louise de Chaulieu'ye

Ekim

Mektubunu okurken, hele senin geçireceğin hayatla benim geçireceğim hayatı karşılaştırınca bilsen neler duydum! Sen, ne parlak bir âlemde yaşıyacaksın! Ben ise şâşaasız ömrümü ne ıssız, ne sakin bir yerde sürükliyeceğim!

Maucombe şatosunu sana tekrar anlatacak değilim, vaktiyle söylemediğim yeri mi kaldı? Manastırdan döndüğüm gün odamı, hemen hemen bıraktığım gibi buldum; ama Géménos vâdisinin o ulu manzarasına, çocukluğumda meğer görmeden bakmışım, şimdi anladım onu...

Dönüşümden on beş gün sonra babamla annem, iki ağabeyimi beraber alıp, beni, komşularımızdan birinin, Monsieur de l'Estorade adında ihtiyar bir asilzadenin evine yemeğe götürdüler. Gayet zengin bir adam! Taşrada insanın nasıl zengin olduğunu bilirsin: parasını tarta tarta kullanarak. Bu ihtiyar, biricik oğlunu Buonaparte'nin pençesinden sıyıramamış; asker topladığı zaman kurtarmış ama 1813 te, orduya, hassa alayı asilzadeleri arasına göndermeye mecbur olmuş; Leipzig savaşından sonra da ihtiyar baron oğlundan haber alamamış. Monsieur de l'Es-

torade'ın 1814 te gidip gördüğü monsieur de Montriveau Rusların eline esir düşerken gözüyle gördüğünü söylemiş. Madame de l'Estorade Rusya'da boşuna arattıktan sonra kederinden ölmüş. Dini bütün bir ihtiyar olan baron, tıpkı bizim Blois'dayken yaptığımız gibi, Allah'tan umudunu kesmemiş; o umutla oğlunu rüyalarında görmüş; oğlu için gelirini biriktirmiş: oğlunun, rahmetli Madame de l'Estorade'ın akrabasından kalan miraslardaki paylarına göz kulak olmuş. Hiç kimse, o ihtiyarla alay etmek cesaretini göstermemiş. Anlıyabildiğim sonunda: beni hiç beklemediğim bir zamanda manastırdan almalarının sebebi meğer o oğulun, hiç beklenmedik bir zamanda çıkagelmesiymiş. Biz hayalimiz atını oradan oraya koşturup dururken kim derdi ki, benim varacağım koca, Rusya'dan, Lehistan'dan, Almanya'dan ağır ağır yürüyerek geliyormuş!... Çilesi ancak Berlin'de dolmuş, orada Fransız elçisi onun memleketine dönmesini kolaylaştırmış. Yılda on bin frank gelirli, küçük bir Provence asilzadesi olan Monsieur de l'Estorade'ın soyu Avrupaca tanınmış değil ki herkes, adı buram buram maceraperestlik kokan Chevalier de l'Estorade'a ilgi göstersin!

Madame de l'Estorade'dan kalan malların yılda getirdiği bin iki yüz frank, baronun biriktirdiği para ile birleşince, hassa alayının fıkara neferinin eline, Provence'ta önemli sayılacak bir para, yani iki yüz elli bin frank kadar bir şey geçti; çifti çubuğu da ayrı... L'Estorade baba, chevalier'ye kavuşmasından bir gün önce, eski sahibinin hayli kötü bıraktığı güzel bir toprağı da satın almış; onu bir gün elde ede-

ceğini bildiği için fidanlıkta mahsus yetiştirdiği on bin dut ağacını oraya dikecek.

Baron, oğlunu bulunca bu sefer de onun mürüvvetini görmeyi, ona bir asilzade kızı bulmayı aklına koymuş, Renée de Maucombe'u, drahoma istemeden kendine gelin etmek, babası ile anasının mirasından kalacak payı almayıp o parayı da kıza kendi servetinden vermek niyetinde olduğunu söyleyince babamla annem, ihtiyarın teklifini benim tarafımdan kabul etmişler. Küçük ağabeyim Jean de Maucombe da, rüştünü ispat eder etmez, mirasın üçte biri tutarında bir parayı peşin olarak aldığına dair bir senet verdi. Bonaparte efendinin yadigârı Medeni Kanunun hükümlerinden, Provence'ın asîl aileleri yakalarını işte böylelikle kurtarıyorlar; yoksa o kanun, asilzade kızlarının yarısının evlenmesine müsaade ederse yarısını da manastırda rahibe edecek. Kulağıma çalınanlardan anladığıma göre, Fransız asilzadeleri bu önemli meseleler üzerinde bir türlü uzlaşamıyorlarmış[1].

O yemek, cici kardeşçiğim, senin meralinle Rusların tutsağı biribirini görsünler diye imiş. Her şeyi ta başından anlatayım. Comte de Maucombe'un uşakları, arkalarına eski sırma şeritli elbiselerini, başlarına da, kenarı zırhlı şapkalarını giymişlerdi. Arabacı, ayaklarına üst yanı bol çizmelerini de geçirmişti; köhne arabaya beş kişi bindik, üçte sofraya

[1] Napoléon'dan önce bütün miras, en büyük oğula kalırdı. Asilzade aileleri, bu hilelere başvurarak gene varlıklarının evlâtları arasında parçalanmasını sağlamaya çalışıyorlar. Asilzadeler, Birinci Napoléon'dan hep böyle hafifsiyerek Buonaparte diye bahsederlerdi.

oturmak üzere, saat ikide debdebe, ihtişam içinde baron de l'Estorade'ın oturduğu köy evinin önüne vardık. Kayın - babanın şatosu yok. Tepeciklerimizin birinin dibinde, en büyük ziyneti hiç şüphesiz Maucombe şatosu olan güzel vâdimizin ağzında bir evde oturuyor.

Ev, dedim ya, bir köy evi. Kârgir dört duvar çatıp sarımtırak bir badana vurmuşlar, üzerine de kıpkırmızı oyuklu kiremit döşemişler. Bu kiremitlerin altında çatı ezilmiş gibi. Bakışım gözetilmeden ortalama açılmış pencerelerin sarı boyalı, koca koca kapakları var. Bu yapı, bir Provence bahçesi içinde, bahçenin dört yanına da alçak duvarlar çekilmiş. Ustanın keyfine göre kimisi düzüne, kimisi dikine üstüste yığılmış yuvarlak, iri taşların kurduğu dört duvar ki yer yer sıvası dökülmüş. Bu köy evine bir asilzade malikânesi halini veren de, bahçe kapısının demir parmaklığı. Bunu yaptırmak için çok göz yaşı dökülmüş; o kadar da cılız ki, bakınca Soeur Angélique'i hatırladım. Eve, taş bir merdivenden çıkılıyor; kapının üzerinde bir tahta saçak var ki hiç sorma! Loire köylüleri bile, güneş altında parıl parıl yanan mavi damlı beyaz taş evlerine böyle bir saçak koymaya tenezzül etmezler. Bahçe ile çevresi pis, toz toprak içinde; ağaçlar kavrulmuş.

Görülüyor ki baronun uzun zamandan beri ömründe kalkmak, yatmak, ertesi sabah gene kalkıp metelik metelik üzerine biriktirmekten başka bir tasası yok. Uşakları ne yerse o da onu yiyor; uşaklar deyince de çok bir şey sanma: Provence'lı bir çocukla bir de ihtiyar bir hizmetçi kadın. Odaları da

tamtakır. Ama bizim şerefimize eve bir çeki-düzen verilmiş, dolaplar açılıp boşaltılmış, ailenin köle, kul namına nesi var, nesi yoksa yemekte bize hizmet etsin diye çağrılmıştı; yemeği kararmış, yamrı yumru olmuş, köhne gümüş takımlarla yedik.

Bizim gurbetzede de tıpkı parmaklık gibi, zayıf mı zayıf! Benzi uçuk, kahır çektiği belli; sessiz, az konuşur bir adam. Otuz yedi yaşında ellisinde gibi gözüküyor. Bu delikanlının geçmiş, bir daha da dönmiyecek bir zamanda güzel olan saçları kara ama tarla kuşunun kanadı gibi akla karışık. Güzel mavi gözleri çöküktü çöküktü; biraz sağır, bunun için de Gamlı Surat şövalyesini, Don Kişot'u andırıyor. Gene de Madame de l'Estorade olup iki yüz elli bin frank servete konmayı kabul etmek lûtfunda bulundum; ama o köy evini istediğim gibi düzeltip bahçeyi de bir park haline getirmeme müsaade etmeleri şartiyle... Babamdan da Maucombe'un suyunun bir kısmını buraya vermesini kesin olarak istedim.

Bir ay sonra Madame de l'Estorade olacağım; çünkü ben de hoşa gitmişim, cicicğim! Sibirya karlarının kahrını çekmiş bir adam, senin dediğin gibi, baktığı yemişleri olgunlaştıran bir çift kara gözü beğenmez de ne yapar? Louis de l'Estorade, güzel Renée de Maucombe ile evleneceğine pek memnun gözüküyordu. Ya! şimdi "güzel" diye anıyorlar beni. Sen şimdi Paris'te en parlak, en geniş hayatın, Chaulieu hanedanından bir kız hayatının zevklerini dermeye hazırlanırken, senin zavallı meralcığin Renée de, bu çöl kızı da, beraberce yükseldiğimiz hul-

yalar âleminden, bir papatyanınki kadar sade bir hayatın soluk, şansız hakikatleri arasına düştü.

Evet, annesinin koynundan harbın koynuna, köy evceğizinin zevklerinden Sibirya'nın karları, meşakkatleri içine düşmüş, hiçbir gençliği olmayan o genç adamın gönlünü avutmaya and içtim. Gelecek günlerimin birteviyeliğini belki biraz. o şatafatsız kır eğlenceleri giderecek. Evimin çevresini, şahane bir gölge saçan yüce ağaçlarla donatıp Géménos vâdisinin vahası haline getireceğim. Provence'ta çimenler hep yemyeşildir; bahçemi tâ tepeye kadar uzatacağım, en güzel noktaya da güzel bir kameriye yaptıracağım; kim bilir belki oradan, parıl parıl parlayan Akdeniz'i görürüm. Dünyadan el çekip kapanacağım o yeri portakal, limon ağaçları ile bitkilerin en güzelleri ile süsliyeceğim, bir ocak annesi olacağım. Çevremizi kimsenin yıkamıyacağı tabiî şiir çevirecek. Vazifelerime sadık kaldıkça başıma ne felâket gelebilir ki? Kayınbabam da, Chavalier de l'Estorade da benim gibi dinli insanlar. Fransa'nın büyük yollarını bilirsin, bengi ağaçların altında uzanan dümdüz, yumuşak yollar; işte, cici kardeşçiğim. ben hayatı öyle görüyorum.

Bu yüzyılda iki Bonaparte çıkmaz ya! Çocuklarım olursa onları yanımda saklar, büyütür, adam ederim, bana onlar tattırır hayatın zevkini. Sen de lâyık olduğun talihe erer de bu dünya büyüklerinden birinin karısı olursan, Renée'ciğinin çocuklarını koruyuverirsin.

Hani seninle birtakım romanlar, garip garip hayatlar kurardık, hayal ederdik de kendimiz de onla-

rın kahramanı olurduk; benden artık elvedâ onlara! Hayatımın nasıl geçeceğini şimdiden biliyorum ben. En büyük olaylar Estorade beylerinin dişlerinin çıkması, memeden kesilip mama yemeleri, bir yandan bahçemin fidanlarını, bir yandan da beni yıkıp çığnemeleri olacak. Onlara takkeler işlemek, Géménos vâdisinin ağzında oturan aksırıklı tıksırıklı bir ihtiyarın sevgisine, hayranlığına mazhar olmak: işte hayatımın zevkleri!

Belki bir gün olur, bu köylü kadın kışları gidip Marsilya'da geçirir; öyle olsa da çıkıp boy göstereceği yer gene kulislerinde hiçbir tehlike olmayan taşra tiyatrosudur. Önüme korkulacak ne çıkabilir ki? Bazan bir erkeği meftun etmek kadının onurunu okşar da onun için bir felâket olurmuş; benim için böyle bir tehlike de akla gelmez. Bol bol dut yaprağımız olacağı için ipekböcekleri ile hayli uğraşacağız. Provence hayatının garip devrimlerini; kavga nedir bilmesine imkân olmayan bir aile hayatının fırtınalarını göreceğiz. Monsieur de l'Estorade karısının sözüne uyup yaşamak niyetinde olduğunu kesin olarak söylüyor. Ben de onu buyruğum altına almaya kalkmayacağım için sanırım ki kararından vazgeçmez.

Benim hayatımın roman tarafı sen olacaksın, Louise'ciğim. Bana bütün yaptıklarını anlat, baloları, eğlenceleri anlat, neler giydiğini, güzel sarı saçlarına hangi çiçekleri taktığını, erkeklerin sözlerini de, tavırlarını, hareketlerini de anlat. Unutma ki dinlediğin, dansettiğin, parmaklarının ucu sıkıldığını duyduğun zaman yalnız değilsin, ben de seninle bera-

berim. Sen burada benimle beraber La Crampade'da (bizim köy evinin adı) aile anneliği ederken ben de seninle beraber Paris'te eğlenmek isterim. Zavallı adamcağız! benimle evlenirken bir tek kadın aldığını sanıyor. Acaba iki olduğumuzu sezecek mi hiç?

Delice sözler söylemeye başladım. Halbuki ben kendim değil, olsa olsa bir vekil bularak böyle delilikler edebilirim. Bunun için artık susuyorum. Yanaklarının ikisine de birer öpüş; dudaklarım daha kız dudakları (ancak elimi tutmaya cesaret etti). Birbirimize karşı saygıda, nezakette kusur ettiğimiz yok; o kadar ki âdeta tasa edilecek şey! İş fena, gene saçmalamaya başladım, Allaha ısmarladık, cicicğim.

Eklenti: — Üçüncü mektubunu şimdi aldım Kardeşçiğim, elimde bin frank kadar para var, onunla bana buralarda, hattâ Marsilya'da bulamıyacağım güzel şeylerden al. Kendin için mağazaları dolaşırken La Crampade'daki mahpusu da unutma. Ne bizim ailenin, ne de nişanlımın ailesinin Paris'te, öyle zevk sahibi kimseleri yok ki onlara ısmarlayayım. Mektubuna sonra cevap yazacağım.

VI

Don Pelipe Henarez'den Don Fernando'ya

Paris, Eylül

Kardeşçiğim, bu mektubun nereden yazıldığını okuyunca hanedanımız ağasının artık tehlikeden kurtulmuş olduğunu anlayacaksınız. Gerçi atalarımızın

Aslanlı Avlu'da kılıçtan geçirilmesi bizi, dileklerimize karşı olarak birer İspanyol, birer Hıristiyan etti ama Arapların sakınganlığını da bize miras bıraktı; beni selâmete çıkaran belki de, damarlarımda hâlâ akan İbni - Serrac kanıdır. Ferdinando korkusundan o kadar halim selim olmuş, bu oyunu o kadar iyi oynamaya başlamıştı ki Valdez, onun sevgi sözü etmesine, vaitlerine âdeta inandı. Ben olmasam, zavallı amiralin mahvolduğu gündü. Bu liberaller, bir kralın ne olduğunu bir türlü anlayamıyacaklar. Ama ben o Bourbon'un ne çeşit bir insan olduğunu çoktan anlamışımdır; haşmetpenah bizi himaye edeceğini söyledikçe benim de şüphem, güvensizliğim artıyordu. Gerçek bir İspanyol, vaitlerini tekrara lüzum görmez. Çok söyleyen, aldatmak istiyor demektir.

Valdez bir İngiliz gemisine sığındı; ben de, sevgili İspanya'mızın Endülüs'te talihi dönünce Sardunya'daki kâhyama, beni kaçırmak çarelerini düşünmesini yazdım. Usta mercan avcıları, beni sahilin bir noktasında, kayıkla bekliyorlardı. Ferdinando, Fransızlara beni yakalamaları için başvurduğu zaman ben, Macumer baronluğu malikânesinde her türlü yasaya da, her türlü yağınçlara *(suikastlere)* da karşı koyabilecek haydutlar arasında idim. Gırnata'nın yarı Arap, yarı İspanyol son hanedanı Afrika çöllerine, Arap akıncılarından kalma toprağına, bu toprakta o akıncıların atlarına tekrar kavuştu. Daha dün benim adaletimden korkan bu haydutlar, İspanya kralının düzen arzusuna karşı efendileri Soria dukasını, yani bir Henarez'i müdafaa ettiklerini öğrenince gözler yabancı bir gurur, yabancı bir sevinçle parladı; o ada-

ya, arapların hüküm sürdüğü günlerden sonra ilk giden Henarez ben olmuştum. Yirmi iki karabina. Beni Serrac'ın Loire kıyılarını fethettiği günlerde daha adı bile bilinmeyen bir milletin oğlu olan Ferdinand de Bourbon'u öldürmeye gönüllü oldu.

O koca arazinin geliri ile geçinebileceğimi sanıyordum, biz oraları büsbütün bakımsız bırakmışız; orada kaldığımız müddetçe Queverdo'nun bize yazdıklarının doğru olduğunu gözümle gördüm. Zavallı adamcağız benim emrime yirmi iki kişi çıkarabiliyor ama bir riyal bile yok; yirmi bin feddan genişliğinde otlak var, barınacak ev yok; balta girmemiş ormanlar var, eşya denecek hiçbir şey yok. Bu harikulâde topraklardan faydalanmak için bir milyon pesetaya, sahibinin de elli yıl malı başında bulunmasına ihtiyaç var. Orasını da düşüneceğim.

Yenilenler kaçtıkları müddetçe, nefislerini de, kaybettikleri harbi de uzun uzun düşünüp birtakım dersler çıkarmaktan kendilerini alamazlar. Etini keşişlere kemirtmiş bu güzel cesedi görünce gözlerim dolu dolu oldu: İspanya'nın hazin bir timsali gibi göründü bana. Riego'nun âkıbetini Marsilya'da haber aldım. Benim hayatımın da öyle bir azap, ama kimsenin bilmeyeceği, uzun bir azap içinde biteceğini elemli elemli düşündüm. İnsan hayatını bir memlekete, bir kadına adamadıktan sonra yaşamak, yaşamak mıdır? Sevmek, fethetmek; bir fikrin bu iki yüzü kılıçlarımıza hakkedilmiş, saraylarımızın kubbelerine altın harflerle yazılmış, mermer havuzlarımızdan yelpaze gibi yükselen fıskiyelerin durmadan tekrar ettiği kanun değil miydi? Ama o kanunun kalbimi heyecana

getirmesi artık neye yarar? Kılıç kırıldı, saray kül oldu, pınarın suyunu artık kumlar içti...

Şimdi vasiyetnamemi bildiriyorum size.

Don Fernando, size krala sadık kalmanızı emrederek ateşinize dizgin vurmak istemiş olmamın sebebini anlayacaksınız. İtaat etmeni hem kardeşin, hem dostun olduğum için rica; hanedanınızın reisi olduğum için de emrediyorum. Krala gidip benim ünvanlarımı, mallarımı, mülklerimi, rütbelerimi size vermemi isteyeceksiniz; belki durumsar, krallığı gereği yüzünü buruşturabilir; ama siz ona, Maria Heredia'nın sizi sevdiğini, ancak bir Soria dukasına varabileceğini söylersiniz. O zaman göreceksiniz ki kral sevincinden titreyecektir: Heredia'ların pek büyük serveti ona beni tamamiyle perişan olmuş saymak zevkini tattırmıyordu; artık beni büsbütün mahvolmuş bilip benden kalanları size hemen verecektir.

Maria'yı alacaksınız: sizin birbirinizi umutsuz bir aşkla sevdiğinizi zaten anlamıştım. Bunun içindir ki Comte'u da kızını, benim yerime size vermeye hazırlamıştım. Maria ile ben ancak babalarımızın arzularına, bir de aile gereklerine uyuyorduk. Siz, bir ay parçası gibi güzelsiniz, ben ise bütün İspanya eşrafı gibi çirkinim; siz seviliyorsunuz, bana ise Maria, ağziyle söylemese bile, adetâ iğrenerek bakıyor; uğradığım felâketin o asîl İspanyol kızının yüreğine aşılayacağı dayanağı da az zamanda yenersiniz.

Duc de Soria, selefiniz sizin ne sonradan esef edeceğiniz bir fedakârlığa katlanmanızı, ne de bir tek *maravedi*'den[1] mahrum olmanızı ister. Annemin el-

[1] İspanya paralarının kıymetçe en küçüğü.

maslarını gönderin; onlar benim kimseye muhtaç olmadan yaşamamı sağlayabilir; mallarınızda bu suretle belirecek açığı Maria'nın bezekleri kapatır. Elmasları bana sütninem ihtiyar Urraca getirsin; ailemiz adamlarından yalnız onu alıkoyacağım, benim kahvemi[1] iyi pişirmek yalnız onun elinden gelir.

O kısacık ihtilâlimiz sırasında durmaksızın çalışmak mecburiyeti, masrafımı en aşağıya indirmişti; aylığım da ona yetiyordu. Son iki yıllık gelirimiz, olduğu gibi kâhyanızın elindedir. O para benimdir; fakat bir Soria dukasının evlenmesi büyük masraflar açar, bunun için o parayı paylaşırız. Eşkiya kardeşinizin bu düğün hediyesini reddetmezsiniz. Zaten ben öyle emrediyorum. Macumer baronları arazisi İspanya kralının buyruluğunda olmadığı için bana kalacak; böylece hem bir yurdum, hem de gönlüm isteyip bir iş görmeğe kalkacak olursam bir adım bulunacak.

Allaha şükür, bu meseleler sona erdi, Soria hanedanı kurtuldu.

Ben kendimin sadece Macumer baronu olduğumu ilân ettiğim bu anda, Fransız topları da duc d'Angoulême'in Paris'e girdiğini ilân ediyor. Bu mektubumu niçin kestiğimi anlarsınız.

Ekim

Buraya geldiğim zaman cebimde on quadruple[2] bile yoktu. Bir devlet adamı, mâni olamadığı felâketler arasında, bir de kendi özünü, kendi cebini düşün-

[1] Aslında "çukulata".

[2] Quadruple, otuz frank kıymetinde eski altın bir sikke.

meye kalkacak olursa pek küçük bir adam sayılmaz mı? Yenilmiş olan Araba, atı ile çöl; umutlarında yanılmış olan Hıristiyanlara da bir manastır köşesiyle birkaç altın çok bile...

Ama benim tevekkülüm ancak yorgunluğumdan geliyor. Hayatı düşünmeyecek kadar manastıra yaklaşmadım daha. Ozalga, ne olur ne olmaz diye, bana birkaç tavsiye mektubu vermişti; bunların biri de bir kitapçıya idi. Bu adam burada vatandaşlarımıza, Galignani'nin İngilizlere ettiği hizmeti ediyor. Bana, saati üç franktan, sekiz öğrenci buldu. Her birine iki günde bir gidiyorum, yani günde dört saat okutup on iki frank kazanıyorum; benim ihtiyaçlarıma yeter de artar bile. Urraca buraya geldikten sonra derslerimi başka bir İspanyola bırakıp adamcağızı bahtiyar etmiş olurum.

Hillerin - Berin sokağında, kiracılarının yemeğini de veren fıkara bir dul kadının evinde oturuyorum. Odam güney tarafında, önünde küçük bir bahçe var. Hiçbir gürültü duyduğum olmuyor, hep yeşillik görüyorum. Günde beş franktan fazla da harcetmiyorum; hâsılı Denis'in Korinthos'taki hayatını[1] sürüyorum; bunun ne sakin, ne sâf zevkleri var, şaşarsın.

Güneşin doğmasından saat ona kadar pencereme oturup bahçedeki iki İspanyol bitkisine, yasemin yığınları arasında yükselen katırtırnağına bakarak tütünümü içiyor, kahvaltımı ediyorum. Yasemin ile katırtırnağı, beyaz zemin üzerine altın sarısı; damarla-

[1] Siracuza Kıralı Genç Denis İsa'dan önce 344 yılında ikinci defa tahtından indirilip Korinthos'a sürülmüştür; orada hocalık etmiş.

rında Endülüs Araplarının kanı bulunan bir adam bunu görür de titremez mi? Saat onda yola düzülüp dörde kadar derslerimi veriyorum. Dörtte eve dönüp karnımı doyuruyor, yatma vaktine kadar tütün içip kitap okuyorum, Çalışma ile düşünmeyi, yalnızlık ile dünyayı birbirine katan bu hayatı uzun zaman sürebilirim.

Yürü var, ey Fernando, bahtiyar ol, unvanımdan feragatte hiçbir gizli maksat yok. Ne Beşinci Carolus gibi pişmanlık duyuyorum, ne de Napoléon gibi tekrar başa geçmek arzusunu. Vasiyetnamemi yazdığımdan beri beş gün, beş gece geçti, bu bana beş yüz yıl gibi geliyor. Unvanlar, rütbeler, mal, mülk gözümde sanki hiç olmamış gibi.

Mademki aramızdaki engel[1] artık kalktı, sana kalbimi açabilirim, sevgili kardeşim. Ağırbaşlılığın, ciddiyetin kalın zırhı altında bu gönül, kendini şefkatle, sadakatle vermek isterdi; ama hiçbir kadın bunu anlayamadı, tâ beşiğindeyken bana verilmiş olan kız bile. Siyasî hayata o kadar ateşle atılmamın sebebi işte buydu. Bir sevgilim olmadığı için İspanya'ya gönül vermiştim, İspanya da elimden kaçtı!

Artık hiçbir şey değilim, demek ki artık o harap olmuş ben'i uzun uzun gözden geçirip hayatın ona niçin geldiğini, ne zaman gideceğini, dünyanın en kibarca yiğit ırkının baş faziletlerini, Afrikalı aşkını, sıcak şiirini son evlâdında niçin canlandırdığını, bu tohumun sert kabuğunu koruyup bir sap vermemesi, şâşaadar bir keis üzerinden şaşkın güzel kokularını etrafa yay-

[1] Yani küçük kardeşin, hanedan reisi olan büyük kardeşe kulluk derecesinde hürmet, itaat mecburiyeti.

maması doğru olup olmayacağını düşünebilirim. Ben daha doğmadan ne suç işlemişim ki hiçbir gönülde aşk uyandıramadım? Ta doğduğum günden beri, nihayet artık bir kumsala düşmeye mahkûm köhne bir enkazdan başka bir şey değil miydim? Ruhumda atalarımızın çöllerini, güneşin hiç bir ot bitirmemecesine kavurup aydınlattığı çölleri buluyorum. Ben, ırkıraz bulmuş bir ırkın mağrur evlâdı, faydasız bir kuvvet, gayesiz bir aşk, ihtiyar bir delikanlı olarak ölüm denilen son lûtfu neredeysem orada hiçbir yeri özlemiyerek bekleyeceğim. Bu sisli gök altında, bütün bu küller içinde alevi hiç bir kıvılcım canlandıramıyacak. İsa'nınki gibi benim de son sözüm *"Tanrım! beni bıraktın, Tanrım!"* olabilir. Bu yılınç sözün sırrını kimseler araştırmamış.

Sen de, Maria da yaşamakla ne kadar bahtiyar olduğumu tasavvur edebilirsiniz, Fernando! Ben bundan sonra size, eseri ile övünç duyan bir yaratıcı gururu ile bakacağım. Birbirinizi sevin, daima sevin de beni kederlendirmeyin. Sizin aranızda kopacak bir fırtına, sizden çok beni üzer. Annemiz bir gün gelip olayların kendi umduklarına uyacağını sezmişti. Bir ananın arzusu, belki kendisi ile Tanrı arasında bir anlaşmadır. Zaten o, *gaby* ile temas edip geleceği görebilen, sırrı anlaşılmaz insanlardan değil miydi? Onun alnının kırışıklıklarında Felipe'nin mevkiinin de, mallarının da Fernando'ya geçmesini istediğini kaç defa okumuştum! Bunu kendisine söyleyince bana iki damla göz yaşı ile cevap verir, hem senin, hem benim olması lâzım gelen, ama yenilmez bir aşkın yalnız sana bağladığı yüreğinin yaralarını gösterirdi. Eminim

ki siz nikâh günü kilisede başlarınızı eğdiğiniz sırada onun umduğuna ermiş ruhu da başlarınız üzerinde uçacaktır. Artık gelip Felipenizi de okşayacak mısınız, Dona Clara? Görüyorsunuz ya! o, sizin istemeye istemeye dizleri üzerine ittiğiniz kızı da sevgili oğlunuza veriyor.

Yaptığınız kadınların da, ölmüşlerimizin de, kralın da hoşuna gidiyor, Allah da böyle diliyormuş; sen de işi bozmaya kalkma, Fernando: uy da çıkarma sesini.

Eklenti. — Urraca'ya söyle, benden sadece Henarez diye bahsetsin. Maria'ya benim sözümü bile etme. Hıristiyan olmuş son Endülüs Arabının, damarlarında çölde doğmuş büyük ailenin kanı ölecek, kendi de ömrünü ıssız gurbette bitirecek olan adamın sırlarını senden başka kimse bilmemelidir. Allaha ısmarladık.

VII

Louise de Chaulieu'den Renée de Mocombe'a

Ocak 1824

Ya! demek yakında kocaya varıyorsun! Ama böyle de evlenmek olur mu? Bir ay içinde, hiç tanımadığın, ne olduğunu bilmediğin bir adama varırım diye söz veriyorsun. Ya o adam sağırsa? Sağırlığın çeşit çeşidi vardır. Belki de hastalıklı, can sıkıcı, çekilmez bir adamdır. Sen ne yapmak istediklerini anlamıyor musun, Renée? Sen onlara şanlı l'Estorade hanedanının sürmesi için gereklisin, işte o kadar. Bir taşra

kadını olup çıkacaksın. Biz seninle böyle mi sözleştikti?

Sizin yerinizde olsam, böyle evlenmektense, gidip Hyères adalarında kayıkla gezer, aman Cezayirli bir korsan gelsin de beni kaçırıp padişaha satsın diye bakardım; böylelikle kadın-efendi, bir gün de *valide*[1] sultan olurdum; gençliğimde de, ihtiyarlık günlerimde de sarayı altüst ederdim. Bir manastırdan kurtuldun, başka bir manastıra kapanıyorsun! Ben seni bilmez miyim? Korkağın birisindir, kuzu kuzu bir aile kuracaksın. Ben sana öğütler veririm, Paris'e gelirsin, bütün erkekleri kudurtur, birer kraliçe oluruz. Güzel meralim, kocan üç yıla kadar saylav çıkabilir. Saylavın ne demek olduğunu ben biliyorum, şimdi sana da anlatırım; sen bu çareden çok iyi istifade edebilirsin: Paris'te oturup, annemin deyimi ile, moda bir kadın olabilirsin. Seni o köy evinde bırakmayacağımdan hiç şüphe etme.

Pazartesi

On beş günden beri, kardeşçiğim, kibarlar âlemi hayatını yaşıyorum: bir akşam İtalyan tiyatrosuna, ertesi akşam büyük Opera'ya. Oralardan da hep baloya gidiyorum. Bu dünya periler âlemi gibi bir şey! İtalyan tiyatrosunun musikisine bayılıyorum; bir taraftan ruhum tanrısal bir zevk içinde yüzerken bir taraftan da dürbünler beni araştırıyor, yürekler bana hayran oluyor; ama benim bir tek bakışım, en gözü pek delikanlının bile başını indirmesine yetiyor. Burada sevimli ne gençler gördüm; ama inan olsun! biri

[1] Aslında türkçe.

bile hoşuma gitmiyor; hiçbiri bana *Otello*'da Garcia'nın Pellegrini ile o pek güzel *düo*'sunu dinlerken duyduğum heyecanı vermedi.

Bu Rossini de kim bilir ne kıskanç bir adam ki kıskançlığı bu kadar iyi dile getirmiş! *Il mio cor si divide* ne ürpertici bir çığlık! Sana bunlar *Arapça*[1] gibi geliyor, değil mi? Elbette, Garcia'yı hiç işitmedin, ama benim ne kıskanç olduğumu bilirsin. O Shakespeare ne de tatsız bir tiyatrocu! Otello şan, şeref dâvasına düşüyor zaferler kazanıyor, emirler veriyor, boy gösteriyor; Desdemona'yı bırakıp oradan oraya gidiyor; Desdemona da onun, kapı kulu budalalıklarını kendisinden üstün tuttuğunu görüp kızmıyor ha? Böyle kızı öldürmezsin de ne yaparsın?

Benim tenezzül edip de sevdiğim adam hele beni sevmekten başka bir iş görmeye kalksın? Ben gene eski zaman şövalyelerinin geçirdikleri uzun denemelere taraftarım. Hani genç bir asilzadeden bahsederler: kraliçesinin aslanlar arasına attığı eldiveni gidip almış, sonra da kafa tutmuş; bence o terbiyesiz budalanın biriymiş, hiç şüphesiz kraliçesi ona bir aşk çiçeği bahşedecekmiş; o küstah da bunu hak ettikten sonra elden kaçırmış!

Sana verilecek büyük haberlerim yokmuş gibi gevezelik edip Babamın, efendimiz kralın Madrid'de elçisi olması artık kararlaştırıldı; efendimiz diyorum, çünkü elçilikte ben de bulunacağım. Annem burada kalacağı için babam, yanında bir kadın bulunsun diye beni götürüyor.

---

[1] Aslında "Yunanca".

Sana bunlar tabiî gibi gelir ama işin aslını araşan ne kadar çirkinlikler bulunduğunu görürsün: on beş günde ailenin bütün sırlarını öğrendim. Annem, babamın Monsieur de Canalis'i elçilik kâtibi olarak alması şartiyle, Madrid'e gitmeye razı; fakat kral, kâtipleri kendi seçiyor, tâyin ediyor, buyruldularının münakaşa edilmesini de sevmez. Babam ne onun canını sıkmaya razı, ne de annemin kızmasına. O büyük diplomat, duchesse'i burada bırakmakla zorlukları yenmiş olduğunu sanıyor. Zamanenin büyük şairi olan M. de Canalis annemi sık sık görmeye geldiğini söylediğim delikanlı yok mu? işte o; saat üçten beşe kadar annemle siyaset öğrense gerek... Bu siyaset dedikleri de çok tatlı bir şey olacak ki, M. de Canalis, borsa oyuncuları gibi bir gününü bile kaçırmıyor!...

Büyük ağabeyim duc de Rhétoré ağır, soğuk, garip bir adamdır; Madrid'e gitse babasının yanında pek sönük kalacağından burada oturmayı yeğinliyor. Zaten Miss Griffith haber almış, Alphonse[1] Opera dansözlerinden birini seviyormuş. Bir çift bacağa, o bacaklarla havaya çizilen hatlara da gönül verilir mıymiş? Dikkat ettik, ağabeyim Opera'ya, Tullia dans ettiği akşamlar gidiyor, o karının danslarını alkışlıyor, sonra çıkıp gidiyor. Öyle zannediyorum ki bir yerde böyle iki "kız", vebadan bile büyük bir felâkettir. Küçük ağabeyime gelince o hâlâ alayda, daha göremedim.

İşte bu sebeplerle, Zati Şahanenin büyük elçisine kör deynekliği etmek ödevi bana düştü. Belki İspan-

[1] Frenklerde büyük ailelerin birkaç soyadı vardır; duc de Rhétoré'nın asıl adı Alphonse. Öteki Rhétoré adı, Cheatlieu gibi, soy adı.

ya'da bir kocaya varırım; belki de babamın beni oraya götürmekten asıl maksadı, tıpkı seni o hassa alayı enkazına verdikleri gibi, çeyizsiz, çemensiz baş göz edebilmektir. Babam bana kendisi ile gitmemi teklif etti, kendisine ders veren İspanyolca hocasından da ders almamı söyledi.

— Siz, dedim, beni orada büyükten bir adama mı vermek niyetindesiniz?

Cevap olarak kurnazca bir bakışla yetindi. Birkaç günden beri sofrada beni kızdırmaktan hoşlanıyor: beni inceliyor, inceliyor, ama ben de kendimi iyice gizliyorum; onu hem babam, hem de elçi olarak iyice atlattım. Bana bir budala diye bakmıyor muydu? Bana filan delikanlı üzerine, kendileri ile birkaç yerde buluştuğumuz kızlar üzerine ne düşündüğümü sordu. Ben de cevap olarak saçların rengi, boylar arasındaki fark, delikanlıların yüzleri üzerine sözler söyledim. Babam beni bu kadar alık görünce şaşırdı, bana bir şeyler sorduğuna da pişman oldu. Ben:

— Ama, dedim, asıl düşündüklerimi söylemiyorum; geçen gün annem bana tembih etti: gerçekten düşünüp duyduklarımızı belli etmek uygun olmazmış.

Annem:

— Aile arasında çekinmeden istediğinizi anlatabilirsiniz, dedi.

— O halde söyleyeyim, dedim. Şimdiye kadar dikkat ettim, genç erkekleriniz, ilgiden çok para çekecek meziyetler hevesinde, bizden çok kendilerini düşünüyorlar; ama doğrusu, düşüncelerini gizliyebil-

dikleri yok: bizimle konuşurken takındıkları tavrı hemen bırakıyor, biz gözlerimizden istifade edemeyiz sanıyorlar. Bizimle konuşan erkek âşığımız, bize artık hiçbir şey söylemiyen de kocamız...

"Kızlara gelince, o kadar mürai şeyler ki asıl huylarının ne olduğu ancak nasıl dansettiklerinden anlaşılıyor; bir endamları, bir de hareketleri yalan söylemiyor. O "güzel âlem" dediğimiz şeyde en çok bir sertlik, bir haşinlik görüp korktum. Gece yarısı o sofraya oturmalar yok mu? O zaman öyle şeyler oluyor ki insan, ayak takımı baş kaldırdı sanıyor; dışı farklı olsa da içi pek andırıyor. Terbiye de, nezaket de o hepsindeki benciliği pek gizliyemiyor Kibarlar âlemi büsbütün başka türlü idi benim gözümde. Orada kadınları hiçten sayıyorlar; belki de Bonaparte fikirlerinin bir yadigârıdır bu.

Annem:

— Maşallah! dedi, bizim Armande hayli ilerlemiş!

— Anne, dedim, benim hep size Madame de Staël'in ölüp ölmediğini soracağımı mı sanıyordunuz?

Babam gülümsedi, kalktı sofradan.

Kardeşçiğim, bütün söyliyeceklerimi söylemedim. Bak, daha neler anlatacağım. Bizim düşlerimizdeki aşk pek derin bir yere saklanmış olacak ki burada onun izine bile raslamadım. Gerçi salonlarda şöyle hızla bakışmalar gözüme çarptı ama, onlar da ne soluk şeylerdi! Bizim aşkımız o harikalar, güzel rüyalar, tadına doyulmaz hakikatler, biribirini tamamlayan zevkler, elemler âlemi, tabiatı aydınlatan o gü-

lümsemeler, cana can katan o sözler, daima verilip daima alınan o saadet, hasretten doğan o hüzünler, sevgilinin gelmesiyle taşıveren o sevinçler!... Bir iz bile yok onlardan. Ruhun o görkemli çiçekleri nerelerde açılıyor acaba? Kim yalan söylüyor? Biz mi? Yoksa âlem mi? Şimdiye kadar delikanlının da, erkeğin de yüzlercesini gördüm, hiç biri bana en küçük bir heyecan vermedi; bana hayranlık, sadakatli bir muhabbet göstermiş olsalar da, benim için döğüşseler de gene onlara da, bütün yaptıklarına da hiçbir ilgi gösteremezdim. Aşk, kardeşçiğim, öyle nadir bir nâdisedir ki bütün ömrümüzü, tabiatın bizi bahtiyar etmek kudretini bağışladığı erkekle karşılaşmadan geçirmemiz kabildir. Bu düşünce insanı titretiyor. Ya o adama pek geç tesadüf edersek nice olur halimiz?

Birkaç günden beri kaderimizi düşünüp korkmaya başladım; balolarda, yapmacık sevinçlerin verdiği pembelik altında birçok kadınların yüzleri gene de niçin kederlidir, anladım artık. Kadınlar, tıpkı senin yaptığın gibi, gelişigüzel kocaya varıyor. Ruhumu birtakım düşünce fırtınaları kavradı. Her gün hem bir, hem de büsbütün başka denecek bir surette sevilmek; on yıl saadetten sonra gene ilk gün olduğu gibi sevilmek! Böyle bir sevgi yıllar ister; bunun için insan kendini uzun zaman arzu ettirmiş, birçok meraklar uyandırıp onları tatmin etmiş, gönülde türlü duygular kabartıp kendi de onlara cevap vermiş olmalı. Tabiatın gözle görülen yaratıları birtakım kanunlara bağlı olduğu gibi acaba kalbin yaratıları için de kanunlar mı var? Aşk, göz yaşları ile

zevkleri ne nispette karıştırmalıdır? Bunları düşündükçe manastırdaki o dümdüz, her günü bir, ölümü andıran hayatın soğuk düzenine katlanmayı kabil buldum da meşru, iki tarafın da gönlünü kavramış, hiç değişmez bir aşkın zenginlikleri, görkemleri, göz yaşları, lezzetleri, bayramları, sevinçleri, zevkleri bana bu dünyada imkânsız gibi göründü. Bu şehirde aşkın tatlılıklarına, ağaçlı yollardaki o kutsal gezintilerine, suları parlatan, gönülleri ricalara mukavemet ettiren mehtaba bir yer göremiyordum.

Zenginim, gencim, güzelim, sevmek için hiçbir eksiğim yok; aşk benim hayatım, biricik işim olabilir; fakat üç aydan beri sabırsızca bir merakla ordan oraya dolaşıyorum, bütün o parlak, aç, uyanık gözler arasında hiçbir şey bulamadım. Hiçbir ses bana heyecan veremedi, hiçbir bakış bana dünyayı aydınlatamadı. Ruhumu ancak musiki doldurabildi, ancak onda, aramızdaki sevginin tadını bulabildim. Bazı geceler penceremde bir saat oturup bahçeye baktım, olayları davet ettim, onları. çıktıkları o bilinmez pınardan istedim. Bazan arabama binip gezmeye çıktım, Champs-Elysées'de indim, uyuşuk ruhu uyandıracak adamın gelip arkama düşeceğini, bana bakacağını hayal ettim; fakat o günler birtakım cambazlar, satıcılar, hokkabazlar, acele acele işlerine giden adamlar gördüm, yahut her bakıştan kaçan sevdalılar gördüm; bunları durdurup: "Siz ki bahtiyarsınız, söyleyin bana, aşk nedir?" demek için içim titredi. Ama bu çılgınca düşünceleri kalbime gömüp tekrar arabama biniyor, ölünceye kadar kız kalacağıma yemin ediyordum...

Aşk, hiç şüphesiz ki tanrısal bir gücün göz önüne dikilmesi, bir tanrının insan biçimine girmesi gibi bir mucizedir; böyle bir mucizenin olması için kim bilir ne gibi şartların bir araya gelmesi gerekir. Biz kendi kendimizle bir fikirde, bir histe olduğumuzdan bile daima emin değiliz; ya iki kişi olunca ne yapacağız? Bu soruyu bir Allah çözebilir. Öyle sanıyorum ki gene manastıra döneceğim. Çünkü bu âlemde kalırsam, gördüğümü kabul etmeme imkân olmadığı için, budalalık denilecek şeyler yapacağım. Her şey benim ince duygularımı, ruhumun alışkanlıklarını, yahut en içten düşüncelerimi yaralıyor.

Annem dünyanın en bahtiyar kadını; o koca Canalis'çiği onu çıldırasıya seviyor. Annemle o delikanlı arasında olup bitenleri öğrenmek için içimde tuhaf, çirkin çirkin meraklar uyanıyor. Söylendiğine göre Griffith de bir zamanlar böyle şeyler düşünmüş, bahtiyar gördüğü kadınların yüzüne atılmak istemiş, onları yermiş, kötülemiş. Onun dediğine bakılırsa fazilet bütün bu vahşi duyguları, kalbimizin tâ dibine gömebilmekmiş. Kalbin tâ dibi de neymiş? Bizde kötü her ne varsa onları gizlediğimiz yer olacak...

Beni taparca sevecek kimse bulamamış olmak pek gücüme gidiyor. Gerçi gelinlik bir kızım, ama kardeşlerim, ailem, babam, annem her şeyden çabucak huylanacak insanlar. Erkeklerin benden çekinmelerinin sebebi bu ise doğrusu çok yüreksiz şeyler. *Le Cid*'deki Chimène olmak da, Cid olmak da pek hoşuma gidiyor. O ne harikulade oyun! Haydi Allana ısmarladık.

VIII

Louise'den Renée'ye

Ocak

Bizim İspanyolca hocası, memleketimize sığınmış bir zavallı; duc, d'Angoulême'in gidip bastırması şerefine burada bayram ettiğimiz ihtilâle o da karışmış, bu yüzden saklanmak zorunda. Bir liberal, hem de şüphesiz, bir *bourgeois* ama gene benim ilgimi uyandırdı; onu bir idam mahkûmu diye görmiye başladım.

Onunla konuşup ağzını arıyorum ama o, bütün Kastilya'lılar gibi az söyler bir adam, sanki Kurtuba'lı Gonzalves'in tâ kendisiymiş gibi gururlu; gene de bir melek gibi, gösteriş değil, tâ içinden geliyor; bize karşı olan vazifelerini görüp hakkını istiyor, gösterdiği saygı bizi kendisinden ayırıyor.

Babam bu Henarez efendide bir büyük asilzade ihali olduğunu söylüyor, biz bize kaldığımız zaman da şaka olsun diye ondan Don Henarez diye bahsediyor[1]; geçenlerde ben de kendisine Don Henarez diyecek oldum, hep eğik tuttuğu gözlerini yerden kaldırdı, sanki bana iki şimşek fırlattı; nutkum tutuldu. Kardeşçiğim, bu adamın gözleri hiç şüphesiz dünyanın en güzel gözleri. Acaba kendisine karşı bir kusur mu ettim diye sordum; bana o yüce, tantanalı İspanyol dili ile:

---

[1] Don, İspanya'da, yalnız asilzadelere verilen unvandır; bizde, tâ eskiden "bey" kelimesinin olduğu gibi. "Efendi" yi, Fransızca *sieur* kelimesi karşılığı olarak kullanıyoruz.

— Mademoiselle, dedi, ben buraya size sadece İspanyolca öğretmeye geliyorum.

Bu söz ağrıma gitti, kızardım. kendisine şöyle terbiyesizce bir cevap vermeye hazırlanıyordum, fakat manastırdaki *annemiz*'in söyledikleri hatırıma geldi. dedim ki:

— Bende herhangi bir kusur görüyorsanız söyleyin, minnettarınız olurum.

Titredi, o zeytunî yüzü al al oldu, bana tatlı bir heyecan duyduğunu gösteren bir sesle cevap verdi:

— Büyük felâketler karşısında gösterilmesi lâzım gelen hürmeti her halde size din, benim öğretebileceğimden daha iyi öğretmiştir. Ben İspanya'da, Yedinci Ferdinando'nun zaferiyle her şeyini kaybetmiş bir Don isem, şakanız pek zalimâne olur; yok, sadece bir dil hocasıysam, merhametsizce bir alay değil midir? Bunların ikisi de asîl bir genç kıza lâyık şeyler değildir.

Elini tutup:

— Ben de, dedim, o hareketimi unutmanız için sizin din hislerinize, dinimizin emrettiği affe müracaat ediyorum.

Başını eğdi, *Don Kişot*'unu açıp oturdu. O akşamki baloda en çok dikkat edilen kız ben oldum; fakat bütün o iltifatlar, bakışlar, cümleler bana en küçük olay kadar işlemedi. Ders boyunca, dikkatle baktım ona; o bunun farkında bile değildi, bana gözlerini kaldırdığı olmaz ki! Biz onu kırkında var sanıyorduk, baktım, gençmiş; her halde yirmi yedi, yirmi sekizden fazla değil. Miss Griffith de, bana kara saçlarının, inci gibi dişlerinin güzelliğini gösterdi. Gözlerine gelince,

hem kadife, hem de ateş. Ama işte o kadar; yoksa kısa boylu, çirkin bir adam. İspanyolların pek temiz olmadıklarını söylerler; ama bizim hoca kendine iyi bakıyor, elleri yüzünden beyaz. Sırtı biraz kambur; kafası hem kocaman, hem de garip bir şekli var; çirkinliğinde zekâya benzeyen bir şey var ama, çiçek de çıkarmış, yüzü yer yer yamanmış gibi. Alnı pek çıkık, kalın kaşları birbirine birleşmiş, ona insanı tiksindiren bir hal vermiş. Hani bizim Soeur Marthe gibi, ölmek üzere doğup da bin bir özenle kurtulmuş hastalıklı çocukların ekşi bir yüzleri vardır, bizim hoca da işte öyle. Hâsılı, babamın söylediği gibi, bir hayli küçültmek şartiyle, kardinal Ximenes'i andırıyor.

Babam ondan pek hoşlanmıyor, onun yanında bir sıkkınlık duyuyor. Hocanın hallerinde, hareketlerinde tabiî bir asalet var; bizim sevgili duc ise kendisinden başka hiç kimsede, herhangi şekilde olursa olsun üstünlüğü kibirine yediremez.

Babam İspanyolcayı öğrenir öğrenmez Madrid'e gideceğiz. Yukarda anlattığım dersten iki gün sonra Henarez gelince, kendisine minnettarlığımı göstermek için dedim ki:

— İspanya'yı, son siyasî olaylar yüzünden terkettiğinizden hiç şüphem yok; babamın oraya gönderileceği söyleniyor; bu haber gerçekleşirse orada size iyiliğimiz dokunabilir; bir mahkûmiyetiniz varsa affettirebiliriz.

— Bana iyilik etmek kimsenin elinde değildir, diye cevap verdi.

— Ne gibi? dedim. Siz mi kimsenin sizi korumasını istemezsiniz, yoksa bir imkansızlık mı var?

Eğildi, beni susmaya dâvet eden bir edâ ile:

— Hem o, hem de o, dedi.

Babamın kanının damarlarımda kükrediğini duydum. Bu kadar azamet beni çileden çıkardı., Henarez efendiyi kendi haline bırakmak istedim. Fakat, kardeşçiğim, kimseden hiçbir şey istememek de doğrusu güzel şey! Bir fiil çekerken içimden de: "Demek bizim dostluğumuzu bile kabul etmeyecek!" diyordum.

Bunun üzerine durdum, zihnimi kurcalıyan düşünceyi ona da söyledim ama bu sefer İspanyolca söyledim. Henarez bana, gayet nazikâne bir tavırla, duygularda bir eşitlik bulunması gerektiğini, bizim aramızda ise bu eşitliğin bulunmadığım, demek ki sorduğumun tamamiyle yersiz olduğunu anlattı.

— Eşitlikten maksadınızın duyguların karşılıklı olması mı, yoksa toplumsal seviyelerdeki fark mı? dedim.

Onu, artık son derece sinirime dokunmıya başlıyan o ciddî, ağırbaşlı halinden çıkarmak istiyordum. Gene o korkunç gözlerini kaldırdı, ben gene gözlerimi eğmiye mecbur oldum. Kardeşçiğim, bu adam çözülmez bir muamma. Bana, sözlerimin bir aşk bildirme olup olmadığını sorar gibiydi; gözlerinde öyle bir bahtiyarlık, bir gurur, kararsızlıktan, şüpheden doğan bir helecan vardı ki yüreğimi parçaladı. Fransa'da öyle önemli görülmeyen bu gibi iş ve oyunlarının bir İspanyol için tehlikeli bir mânası olabileceğini anladım, süklüm püklüm kabuğuma büzüldüm.

Dersi bitirdikten sonra bana selâm verirken gözleri sanki: "Bir zavallıyla böyle oynamayın!" diye yalvarır gibiydi. Her zamanki ağırbaşlı, kibirli tavırları

bırakıp böyle birdenbire bu edâyı takınması bana çok dokundu. Düşünmesi de, söylemesi de gayet ağır değil mi? Bana öyle geliyor ki bu adamın gönlü, sevgi hazineleri, şefkat hazineleri ile dolu.

IX

Madame de l'Estorade'dan Mademoiselle de Chaulieu'ye

Aralık

Artık her şey olup bitti, yavrucuğum, sana bu mektubu Madame de l'Estorade yazıyor; ama aramızda değişen bir şey yok, bir kız eksildi, işte o kadar. Hiç üzülme, ben bu işe çılgıncasına değil, iyice düşünüp taşındıktan sonra razı oldum. Benim hayatım artık belli oldu. Böyle çizilmiş bir yolda yürüyeceğimi bilmek hem kafama, hem de huyuma uygun geliyor. Hayatın tesadüfleri dediğimiz şeyleri büyük bir azim, artık bir daha bozulmamak üzere bir kıvama soktu.

Bizim tutulup altın edilecek topraklarımız, süslenecek, güzelleştirilecek bir evimiz var; benim idare edilip sevimli bir hale getirilecek bir ocağım, hayatla barıştırmam gereken bir kocam var. Hiç şüphesiz bakılacak bir ailem, büyütülecek çocuklarım olacak. Ne yapalım? herkes de hayatının büyük heyecanlarla dolu muhteşem bir şey olmasını istemez ya! Evet, ruhu da, fikri de genişleten o büyük arzulara, benim hazırladığım hayatta yer yok; fakat belki de ancak görünüşte böyledir, çünkü vaktiyle seninle birlikte sonsuz-

luk denizine salıverdiğimiz gemileri gene orada yürütmeme kim engel olabilir?

Ama sanma ki kendimi feda edip bağladığım o küçük şeylerde tutkudan eser yok. Fırtınalar elinde oyuncak olmuş zavallı bir adamı saadete inandırmak vazifesi güzel bir iştir, hayatımın bir teviyeliğini gidermeye de yetebilir. Çok düşündüm, kendimi ıstıraba mahkûm etmediğimi, bilâkis bir iyilik yolu tuttuğumu gördüm.

Doğrusu, ben Louis de l'Estorade'ı bir ayak sesi duyulur duyulmaz kalbimizi çarptıran, sesin en ufak bir ihtizazı duyulunca en derin heyecanlara düşüren bir aşk ile sevmiyorum; ama hoşuma da gitmiyor değil.

Sen bana diyeceksin ki: "Hani yüce şeylere doğru ruhunun bir akıntısı vardı? Hani bizi bağlayan, içimizde yer eden büyük düşünceler vardı? Onları ne yaptın?" Evet, bunlar benim de düşüncemi kurcaladı; ama onları gizlemek de, kimseye sezdirmeden onları ailenin saadetine hizmet ettirmek de, onları, bize emanet edilmiş, nefsimizi uğurlarında feda etmek bizim için vazife olmuş insanların bahtiyarlığı için birer çare etmek de büyük bir şey değil midir? O yetkelerin parladığı mevsim kadınlarda pek kısadır, yakında gelip geçmiş olacak benim hayatım da büyük bir hayat olmasa bile sükûn içinde, inişsiz, çıkışsız, hiç bir taşa çarpmadan geçecek. Biz dilediğimiz gibi yaşamakta serbest olarak doğuyoruz, istersek aşkı, istersek anneliği seçeriz. Ben seçeceğimi seçtim; benim tanrılarım, çocuklarım, cennetim de toprağın bu köşeciği olacak.

Sana bugünlük söyleyeceklerim işte bu kadar. Bana gönderdiğin bütün o güzel şeyler için teşekkür ederim. Daha bir takım şeyler ısmarladım, bu mektubumla onların da bir listesini gönderiyorum, sen de göz kulak oluverirsin. Ben bir süs, zarafet havası içinde yaşamak, taşranın ancak lezzetini tatmak istiyorum. Bir köşeye çekilip yalnız yaşayan kadın hiç bir zaman taşralı olmaz, ne ise gene o kalır. Bilirim ki beni seversin, bunun için bana, en son modaların ne olduğunu bildireceğinden de eminim. Kayın-babam öyle coşkun bir haldeki, bir sözümü iki etmiyor, evinin altüst olmasına ses çıkarmıyor. Paris'ten işçi getirtiyor, her şeyi zamanın zevkine göre yenileştiriyoruz.

X

Mademoiselle de Chaulieu'den Madame de l'Estorade'a

Ocak.

Renée, beni günlerce sürecek bir kedere saldın, Renée! Demek ki o âhenkli vücut; o güzel, o mağrur yüz; tabiî olarak o zarif hareketler: en kıymetli meziyetlerle dolu o ruh; ruhun bir aşk pınarından içer gibi su içtiği o gözler; en leziz inceliklerle dolu o kalp; o geniş zekâ, bütün o eşsiz vergiler; tabiatın da, beraber gördüğümüz terbiyenin de bütün o çabaları; tutku için, arzu için emsalsiz zenginlikler, şiirler; birer yıl değerinde saatler, bir erkeği bir tek zarif hareketin esiri edebilecek zevkler vâdeden bütün o ha-

zineler; demek ki bütün bunlar, bayağı, alelâde bir evliliğin sıkıntıları içinde mahvolacak, nihayet usanacağın bir hayatın boşluğu içinde silinip gidecek! Doğacak çocuklarına şimdiden kinim var; hiç şüphesiz eğri büğrü şeyler olacaktır. Hayatında her şey önceden çizilmiş; ne bir umuda, ne bir korkuya, ne de bir ıstıraba imkân var. Ya görkemli bir gününde, seni dalmak istediğin o uykundan uyandıracak insana rastgeliverirsen ne olacak?... Bunu düşününce tâ belimden doğru bir ürperme duydum.

Neyse, yer yüzünde seni bir seven var gene. Sen hiç şüphesiz o vâdinin ruhu olacaksın, onun güzelliklerine ereceksin, o tabiatla yaşayacaksın, eşyadaki ululuk, ağaçların bitmesindeki o ağırlık, fikrin atılganlığındaki hız senin içine işleyecek. Sonra o sessiz, memnun kocan önde, acı acı bağrışan, fısıldaşan, oynaşan çocukların arkada yürürken bana neler yazacağını şimdiden biliyorum. O dumanlı vâdi ile onun, arık olsun, güzel ağaçlarla süslü olsun, tepecikleri, Provence'taki o garip çayır, onun incecik kollara ayrılmış berrak suları; ışığın türlü türlü renkleri; etrafını çeviren Allah'ın her an başka bir şekle büründüğü o sonsuzluk, sana kalbindeki o yeknesak sonsuzluğu hatırlatacak. Ama o zaman beni bulabileceksin, Renée'ciğim; hem de kalbi toplum eğitimi ile hiç de yaralanmamış bir dost olarak, kalbi daima senin bir dost olarak bulacaksın.

Pazartesi

Kardeşçiğim, bizim İspanyolun kara sevdalı bir hali var, insanı hayran ediyor; onda öyle bir sükûn,

bir ağırbaşlılık, bir kibarlık, öyle bir derinlik görüyorum ki beni son derece ilgilendiriyor. Onun o daimî resmiyeti, bütün şahsını kaplayan sükûtu, doğrusu, neler işliyor insanın ruhuna! Griffith'in de, benim dezihnimizi bir muamma gibi kurcalıyor.

Bütün büyük ailelerin oğullarını, elçilik ataşelerini, elçileri, generalleri, bütün şehri, bütün sarayı gözden geçirdim; hiç bir erkek kendisine bakmamı elde edemedi de bu dil öğretmeni yendi beni! Ne garip iştir bu!... O adamın soğuk durması insanı sinirlendiriyor. Aramıza koymak istediği, koymayı da başardığı çöl, en derin bir gururla dolu; nasıl söyleyeyim? karanlığa bürünüyor bu adam, naz ile işve onda, cesaret bende. Bu garip hal, hiç bir sonuca varamıyacağını bildiğim için, çok hoşuma gidiyor. Erkek de nedir ki? Heye böyle bir İspanyol, bir dil öğretmeni olursa... Ben, bir kral bile olsa, hiç bir erkeğe gönlümde en küçük saygı duymuyorum. Biz kadınların bütün erkeklerden, hattâ en haklı bir üne ermiş olanlarından bile çok üstün olduğumuz kanısındayım. Napoléon'u tanısaydım da beni sevseydi ona da sözümü geçirir, emrimde bir kul olduğunu ona ne iyi hissettirirdim!...

Dün iğneli bir söz savurdum, Henarez efendinin tâ yüreğine saplandı, hiç cevap vermedi, dersini bitirmişti, şapkasını aldı, bana selâm verdi, sonra bir bakış baktı, sanıyorum ki bir daha uğramayacak bize. Bu da işime pek geliyor: Jean-Jacques Rousseau'nun *La Nouvelle Héloïse*'de anlattığı hikâyeyi bir daha tekrar etmek feci bir şey olur; o romanı yeni okudum, beni aşktan tiksindirdi. Öyle ukalâca, edebiyatça aşk bana çekilmez gibi görünüyor. Blarissa da o uzun

mektupçuğunu yazdığı zaman pek memnun ama babam: "Richerdson'un kitabı, İngiliz kadınlarını çok iyi anlatır" diyor. Rousseau'nun kitabı ise bana, aşk üzerine bir feylesof sözleri gibi geldi.

Sanıyorum ki aşk, büsbütün, kişisel bir serüven. Yazarların anlattıklarından hem doğru, hem de yanlış olmayan hiç bir şey yok. Sen, kardeşçiğim, bana bundan sonra ancak bir kadının kocasına olan aşkından bahsedebileceksin; mademki seninle ben çifte bir hayat sürmeye, sen, hem senin, hem de benim için, ben, hem benim, hem de senin için yaşamaya karar verdik, o halde sanıyorum ki benim kız kalıp güzel bir tutkulu aşk yaşamam, hayatı anlamımız için daha hayırlı olarak. O koca dediğimiz hayvanla neler oluyor, bilhassa ilk günlerde neler oluyor, bana olduğu gibi anlat. Bir gün beni de bir seven olursa ben de sana her şeyi olduğu gibi yazarım. Allaha ısmarladık, benim zavallı, gömülmüş kardeşçiğim.

XI

Madame de l'Estorade'dan Mademoiselle de Chaulieu'ye

La Crampade'dan

Benim sevgili cicicğim, sen o İspanyolunla beni titretiyorsun. Sana bu birkaç satırlık mektubu, onu savmanı dilemek için yazıyorum. Senin söylediklerinden anladığıma göre o, yitirilecek bir şeyleri olmadığı için her şeyi göze alan adamlardan olacak. O adam senin âşığın olmamalı, hocan da olamaz. Sana,

evliliğin gizli olayları üzerine uzun uzun yazacağım ama bunun için son mektubunun bana verdiği kaygı giderilmiş olmalı.

XII

Mademoiselle de Chaulieu'den Madame de l'Estorade'a

Şubat

Meraklığım, bu sabah saat dokuzda babam benim daireme geldi; kalkmış giyinmiştim; baktım, benim küçük salonun ocağı başında ciddî bir tavırla oturmuştu, her zamankinden çok fazla düşünceli bir hali vardı. Bana karşısındaki koltuğu gösterdi, anladım, ben de ciddiyetle oturdum. Onun halini o kadar iyi taklid ettim ki, gülümsemeğe başladı; ama öyle mahzun, ağırbaşlı bir gülümseme...

— Siz, büyükanneniz kadar, belki ondan fazla zeki, alaycısınız, dedi.

— Baba, dedim, burada, saraydaki gibi iltifatla konuşmaya mecbur değilsiniz; bana her halde bir söyliyeceğiniz var!

Ayağa kalktı, hayli sinirli olduğu belliydi; yarım saat söz söyledi. O sözler, kardeşçiğim, unutulmamaya değer doğrusu. O gider gitmez hemen masamın başına oturdum, söylediklerini olduğu gibi yazmaya çalıştım. Babamın bütün düşüncesini etrafı ile anlattığını ilk defa olarak görüyorum. Önce bana, gururumu okşıyacak sözler söyledi, hakçası iyi başardı bu işi. Beni anlayıp takdir ettiği için kendisine minnettar olmam gerek!

— Armande, dedi, doğrusu beni iyi aldattınız, aldandığımı anlayınca da pek sevindim. Manastırdan döndüğünüz zaman sizi anlayışı kıtça, bilgisiz, düşüncesi az, birkaç boncuk, süslü bir elbise ile gönülleri ediliverir zamane kızlarından sanmıştım.

— Zamane kızları namına teşekkür ederim, dedim.

Eliyle. bir devlet adamı olduğunu gösteren bir hareket yaparak:

— Zamanede gençlik kalmadı! dedi. Sizin zekânızda inanılmıyacak derecede bir genişlik var, her şeyin gerçek değerini anlıyor, her şeyin de özünü kavrıyorsunuz; etrafınızla ince bir alayınız var. Hiç bir şeyin farkında olmadığınızı sandırıyorsunuz ama herkes daha hâdiselerin ne olduğunu anlıyamadan siz onların nerden doğduğunu buluyorsunuz. Siz, fistanlı bir bakansınız; burada beni ancak siz anlıyabilirsiniz; o halde sizden bir fedakârlık elde etmek için size karşı gene sizi çıkarmaktan başka çare yok. Bunun içindir ki, vaktiyle kurduğum, üzerinde gene de durduğum tasarıları size açıkça söyliyeceğim. Onları size de kabul ettirmek için büyük duygulardan doğduklarını göstermem lâzım. Bunun için size, devleti son derece ilgilendiren, sizden başka herhangi bir kimseyi sıkabilecek olan birtakım siyasî düşünceleri anlatacağım. Beni dinledikten sonra uzun zaman düşünürsünüz, gerekirse size altı ay mühlet verebilirim. Siz, istediğiniz kararı vermekte tamamiyle serbestsiniz; sizden istediğim fedakârlıklara razı olmazsanız, red cevabımı kabul edip bir daha sizi rahatsız etmeyeceğim.

Bu nutuk başlangıcını dinleyince gerçekten ciddileştim, kendisine:

— Söyleyin, baba, dedim.

"Devlet adamı" bak bana neler söyledi:

— Evlâdım, bugün Fransa, yarın neye varacağı belli olmıyan tehlikeli bir vaziyettedir; bunu ancak kralla, üstün zekâ sahibi birkaç kimse biliyor. Fakat kral, kolları olmayan bir baştır; tehlikeyi bilen o ince görüşlü kişilerin de, hayırlı bir sonuca varmak için kullanılması gereken kimseler üzerinde hiç bir etkisi yok. Seçimlerin başımıza çıkardığı o kimseler, birer âlet olmak istemezlermiş. Gerçi değerli, dikkate değer adamlar; fakat yapıyı sağlamlaştırmak için bize yardım edeceklerine toplumu yıkmak işine devam ediyorlar. Hâsılı, şimdi yalnız iki fırka kaldı: Marius fırkası ile Sylla fırkası. Ben, Marius'a karşı Sylla'ya taraftarım. İşte vaziyetin umumî manzarası...

"Tafsilâta gelince: devrim devam ediyor, kanuna yerleşti, toprağı yazıldı, kafalarda yaşıyor; kralın yanında bulunup kendisine öğüt verenlerin çoğu da, artık askeri, papazı gözükmüyor diye, devrim yenildi sanıyorlar, bu yüzden devrim bir kat daha kuvvet buluyor. Kral çok zeki bir adamdır, işin hakikatini görüyor; fakat günden güne kardeşinin adamlarına kapılıyor, onlar da pek hızla ilerlemek istiyorlar. Belki iki yıl bile yaşamaz, rahat ölmek için döşeğini hazırlıyor.

Devrimin en yıkıcı etkileri hangileri oldu, bilir misin, kızım? Aklına bile gelmez. Devrim, XVI ıncı Louis'nin kafasını kesmekle bütün aile babalarının

kafalarını kesmiş oldu. Bugün artık aile yok, ancak birtakım bireyler var. Fransızlar, bir millet olmak istemekle, bir devlet olmaktan vazgeçtiler. Babadan kalan malın çocuklar arasında eşitçe paylaşılmasına karar vermekle aile fikrini öldürdüler, miras vergisini icat ettiler! Fakat üstünlüklerin zayıflaması, kütlenin kör bir kuvvet edinmesi, sanatların mahvolması, şahsî menfaatin hüküm sürmesi için zemin hazırladılar, dışarıdan gelecek akınlara da yol açtılar.

"Şimdi iki yol var: devleti, ya aile üzerine kurmak, yahut kişilerin çıkarı üzerine kurmak; ya demokrasi, ya aristokrasi; ya tartışma, ya itaat; ya katoliklik, ya dine aldırışsızlık.

"İşte durumun hülâsası. Ben, halk denilen şeye karşı, bittabi gene onun hayrı için mukavemet etmek isteyen azlıktanım. Birtakım alıklara gene Orta - çağ derebeylerinin hukukuna dönmeye çalışıldığı söyleniyor, hayır, biz devlet için, Fransa'nın hayatı için çalışıyoruz. Temeli baba buyruğuna dayanmayan bir memleketin hayatı, güven altında değildir. Kademe kademe sorunlar silsilesi ile tâ krala kadar çıkan itaat, baba buyruğu ile başlar. Kral, bizim hepimiz demektir! Kral uğruna ölmek, bir insan için kendi uğruna, ailesi uğruna ölmek demektir; çünkü kralın temsil ettiği Devlet gibi, aile de ölmez. Her hayvanı yöneten bir içgüdü vardır, insanınki de aile fikridir. Bir memleket, zengin ailelerden; millî hazinenin, servet, şeref, imtiyaz, üretim hazinesinin savunulmasında üyelerinden her birinin menfaati bulunan zengin ailelerden kurulursa kuvvetlidir; yok, aralarında dayanışma bulunmayan fertlerden, her bi-

rine tarlasını savunabilmesi şartiyle başlarında ha yedi kişi bulunmuş, ha bir kişi bulunmuş, önlerine düşen bir Rus olsun, ister Korsikalı olsun aldırış etmeyen fertlerden kurulmuşsa zayıftır; o zavallılar bir gün ellerinden tarlalarının alınacağını da görmezler. Biz kazanmıyacak olursak memleketin hali pek kötüleşecek. Ortada yalnız ceza kanunları ile vergi kanunları; ya paranı, ya canını! Dünyanın en yüce gönüllü ülkesinde duyguların hiç bir hükmü kalmayacak. Birtakım şifa bulmaz yaralar açılacak, özenile bezenile genişletilecek. Bir kere herkes birbirini kıskanacak, yüksek sınıflar birbirine karışacak: arzuların eşit olması, kuvvetlerin de eşit olduğunu sandıracak. Öteden beri üstün diye tanınmış, böyle olduğunu da ispat etmiş her ne varsa *bourgeoisie*'nin dalga halinde akınına uğrayacak. Bin kişi arasında en iyisini bulup çıkarmak kabildir; fakat hepsi de bir kisveye, bayağılık kisvesine bürünmüş üç milyon aç gözlü arasında bir şey bulup çıkarmaya imkân yoktur. Bu muzaffer kütle, karşısına müthiş bir kütlenin, arazi sahibi köylülerin çıkacağının farkında bile değil: yirmi milyon feddan canlı toprak ki yürüyecek, muhakeme yürütmeye kalkacak, hiç bir şeyden anlamayacak, hep daha fazla isteyecek, her şeyi kapatacak, elinde de büyük, kör bir kuvvet bulunacak...

Babamın sözlerini kestim:

— Ben Devlet için ne yapabilirim? dedim. Doğrusunu isterseniz ben, Aileler Jeanne d'Ark'ı olup manastır denilen ateşte yavaş yavaş kebap edilmek için kendimde hiç bir istidat görmüyorum.

Babam:

— Sizden korkulur, dedi. Ne zaman ciddî bir şeyden açsam, alaya kalkıyorsunuz; şaka edince de bir büyükelçiymişsiniz gibi cevaplar veriyorsunuz.

— Aşk tezatlarla beslenirmiş! dedim; gülmekten gözleri yaşardı.

— Size anlattıklarım üzerinde düşünürsünüz, dedi; sizinle böyle konuşmuş olmamda ne kadar güven, ne kadar büyüklük bulunduğunu da takdir edersiniz. Umarım ki olaylar da benim düşündüklerime yardım eder. Biliyorum, o düşünceler yıllarca güce gidecek haksız düşüncelerdir; bu yüzdendir ki onları kabul etmemiz için duygularınıza, yahut hayalinize değil, aklınıza baş vuruyorum; siz benim tanıdığım insanlar içinde aklı da, muhakemesi de en kuvvetli olanısınız...

Ben, gülümseyerek:

— Kendi kendinize iltifat ediyorsunuz, dedim, ben sizin kızınızım da onun için.

— Kısacası, dedi, sözlerimin başka, hareketlerimin başka olmasını istiyemem ya! Bir ereğe varmaya çalışan, ona giden yolları da kabul ediyor demektir; bizim çevremizdekilere örnek olmamız gerekir. Küçük ağabeyinizin serveti sağlanmadıkça sizin bir servetiniz olması doğru değildir; ben de sizin bütün paranızla ona bir "meşruta" kurmayı diliyorum.

— Ama, dedim, servetimi size bırakınca benim istediğim gibi yaşayıp bahtiyar olmama izniniz var, değil mi?

— Sizin anladığınız mânada yaşamanın ailenin şerefine, gördüğü itibara, şanlı adına bir zararı dokunmazsa...

— Hani, dedim, demin benim yüksek bir aklım olduğunu söylüyordunuz? Doğrusu, o yerden pek çabuk düşürdünüz beni.

Acı acı bakıp:

— Fransa'da, dedi, en yüksek asalete mensup bir kızı drahomasız alıp ona bir servet bağışlayacak kimse bulunmaz. Böyle bir koca çıksa bile muhakkak sonradan görmüş *bourgeois*'lar arasından çıkar; ben de bu hususta daha XI. yüzyıl adamıyım.

— Ben de, dedim. Fakat her ümidi kesmeye bir sebep yok; Fransa'da ihtiyar âyan kalmadı mı?

— Maşallah, Louise! dedi, ne kadar da ilerlemişsiniz!

Sonra gülümsiyerek elimi öpüp gitti.

Mektubunu o sabah almıştım, benim düşebileceğimi söylediğin uçurumu düşünüyordum. İçimden bir ses bana: "Düşeceksin!" diye bağırır gibiydi. Ben de buna karşı tedbirler aldım. Henarez artık bana bakmıya cesaret ediyor, kardeşciğim, beni bir tuhaf ediyor onun gözleri: ancak derin bir dehşete benzetilebilecek bir duygu. İnsan kurbağaya nasıl bakamazsa ona da bakmamalı; hem çirkin, hem de insanı çeken bir kuvveti var onun.

İki günden beri kendi kendime tartışma halindeyim, babama, artık İspanyolca öğrenmek istemiyorum deyip o Henarez'i savdırmıya karar veriyorum ama sonra gene, o adamı gördüğüm zamanki dehşetli heyecanla sarsılmak ihtiyacını duyup: "Hele bir kere

daha gelsin, sonra söylerim" diyordum! Demin, dersi bitirip giderken beni ne dereceye kadar ilgilendirdiğini sezer gibi oldu, elimi tutup öpmek ister gibi bir harekette bulundu, ama tamamiyle saygılı bir hareket; gösterdiği cesaretten, aşmak istediği ıraklıktan kendi de korkmuş olacak ki yendi o arzusunu, belli etmemeye çalıştı ama ben anlamıştım; gülümsedim, çünkü aşağı bir sınıftan, haddini bilip bozulan bir adamın bir hamleye kalkışmak arzusunu görmek kadar insanı acındıran hiç bir şey yoktur. Bir *bourgeois*'nın bir asılzade kızına gönül vermesinde o kadar cür'et var ki! Gülümsemem onu cesaretlendirdi; zavallı adam, şapkasını arıyor, fakat görmüyor, bulmak istemiyordu; ben şapkayı alıp ona vakarla uzattım. Gözleri dolu dolu olmuştu. O kısacık anda bütün bir duygu, düşünce âlemi vardı. Birbirimizle o kadar iyi anlaşıyorduk ki öpsün diye elimi uzattım. Belki bu ona, aşkın aramızdaki ıraklığı doldurabileceğini söylemekti. Vallahi nasıl oldu da yaptım, bilmiyorum! Griffith arkasını dönmüştü, ben Henarez'e iftiharla beyaz elimi uzattım, dudaklarının, ancak iki iri gözyaşı ile biraz serinleşen ateşini duydum.

Ah! meleğim, koltuğuma mecalsiz düştüm, düşünceliydim ama nasıl, niçin olduğunu bilmeden içimde bir bahtiyarlık da duyuyordum. Benim o anda duyduğum şiirdi. Şimdi utandığım o alçalma, bana bir büyüklük gibi gözüküyordu; beni sanki büyülemişti, işte bütün özrüm.

O adam, gerçekten çok güzel. Sözlerinde incelik, zekâsında dikkate çarpan bir üstünlük var. Bana, İspanyolca ile birlikte, bütün insan zekâsının, bütün

dillerin kuruluşunu, işleyişini bir anlatması vardı, dinlemeliydin: belâgette, mantıkta Bossuet'den hiç de aşağı değil. Fransızca sanki ana dili. Buna şaştığımı görünce, daha pek gençken, İspanya kralının maiyetinde Fransa'ya Valence'a gelmiş olduğunu söyledi.

O adamın ruhunda ne oldu bilmiyorum, değişiverdi: bugün derse sade bir elbiseyle geldi ama sabahleyin evinden yaya gezmeğe çıkmış bir büyük asilzade gibiydi. Bütün bir ders, sanki bir fanus gibi parladı, bütün belâgatini gösterdi. Tekrar kuvvet bulan yorgun bir adam gibi, şimdiye kadar sıkı sıkı gizlediği ruhunu açtı. İspanya kraliçelerinden birinin bakışı uğruna kendini öldürtüvermiş zavallı bir uşağın hikâyesini anlattı:

— Ölmiyecek de ne yapacaktı? dedim. Bu cevaba pek sevindi. Gözlerine bakınca gerçekten ürperdim.

Akşamı duchesse de Lenoncourt'un konağına, baloya gitmiştim, prince de Talleyrand da oradaydı. M. de Vandenesse'e rica edip prince'ten, 1809 da, Valence'daki misafirleri arasında bir Henarez bulunup bulunmadığını sordurdum. Demiş ki:

— Henarez, Soria hanedanının Arap adıdır; onlar kendilerinin İbni - Serrac kabilesinden olduklarını, sonradan Hıristiyan dinine girdiklerini söylerler. İhtiyar duc ile iki oğlu kıralla beraberdiler. Büyük oğlunu, yani şimdiki Soria duc'ünü, Kral Ferdinand bütün mallarından, rütbelerinden, unvanlarından mahrum etti; kral böylece eski bir husumetin intikamını alıyor. Duc, meşrutiyet idaresi zamanında, Valdez'le beraber hükûmet teşkilini kabul etmişti, bu da çok büyük bir hata idi. Monseigneur duc d'Angulême de

çok uğraştı, onu kıralın gazabından kurtaramadı, neyse ki daha önceden Cadix'e kaçabilmiş.

Vicomte de Vandenesse'in prince'ten duyduğu bu sözler beni çok düşündürdü. İlk derse, yani bu sabaha kadar olan vakti ne kadar heyecan içinde geçirdim, anlatamam. Dersin ilk çeyrek saatinde onu iyice tetkik ettim, acaba duc müdür? yoksa bir *bourgeois* mıdır? anlamak istedim ama kestiremedim. O da sanki benim düşüncelerimi birer birer sezip beni büsbütün şaşırtacak haller takınmaktan zevk alıyordu. En sonunda dayanamadım, yüksek sesle tercüme ederek okuduğum kitabı birdenbire kapayıp:

— Aldanıyorsunuz, Monsieur, dedim. Siz zavallı bir *bourgeois* liberal değil, Soria duc'üsünüz.

Mahzun bir edayla:

— Maatteessüf ben Soria duc'ü değilim, Mademoiselle, dedi.

Bu "maatteessüf" kelimesini ne kadar elem, ne kadar kederle söylediğini anladım. Ah! kardeşçiğim, başka herhangi bir adamın bir tek kelimeye bu kadar ateş, bu kadar mâna sıkıştırmasına hiç şüphesiz imkân yoktur. Gözlerini eğmişti, artık bana bakmaya cesaret edemiyordu.

— Sürgünlük yıllarını gidip topraklarında geçirdiğiniz M. de Talleyrand'ın söylediğine göre siz, ya düşmüş Soria duc'ü, yahut bir uşaksınız, dedim.

Gözlerini kaldırıp baktı: sanki iki kara parlak ateş parçası; hem alev saçan, hem de utanmış iki göz. Büyük bir ıstırap içinde olduğunu anladım.

— Babam dedi, İspanya kralının hizmetindeydi.

Griffith bu biçim ders okunduğunu da hiç görmemiş; her sual ile her cevap arasında insanı kaygılandıracak sükûtlar oluyordu:

— Yani, dedim, siz asilzade misiniz, *bourgeois* mısınız?

— Bilirsiniz ki, Mademoiselle, dedi, İspanya'da herkes, dilenciler bile birer asilzadedir.

Bu kadar çekinme artık canımı sıktı. Geçen dersten sonra, hayale pek hoş gelen bir eğlence hazırlamıştım. Bir mektup kaleme alıp, bunda, beni sevecek erkeği nasıl hayal ettiğimi anlatmıştım. Bunu da tercüme için ona vermeyi kurmuştum. Şimdiye kadar yalnız İspanyolcadan Fransızcaya tercümeler yaptık, Fransızcadan İspanyolcaya tercüme etmedik; bunu kendisine de söyledikten sonra Griffith'e, arkadaşlarımdan birinden gelen son mektubu alıp getirmesini rica ettim.

"Bakalım, bizim program onda nasıl bir tesir bırakacak? Bu tesire göre damarlarındaki kanın ne olduğu anlaşılır" diyordum. Griffith'in getirdiği kâğıdı: "Bakalım yanlışsız kopye etmiş miyim? diyerek aldım. Mektubun benim yazımla olduğu belliydi. Ona kâğıdı, daha doğrusu tuzağı uzattım, o okurken de iyice tetkik ettim.

"Benim sevebileceğim erkek, kardeşçiğim, erkekler yanında sert, mağrur, kadınlar yanındaysa şefkatli olmalıdır. Onun kartal bakışı, gülüncü andıran her şeyi derhal ezebilmelidir. Onda kutsal şeylerle, hele kalbin şiirini kuran, hayatı tatsız sönük bir hakikat olmaktan kurtaran kutsal şeylerle alay edenlere karşı

acır gibi bir gülümseme bulunmalıdır. Bizden, en büyük avunmaları bağışlayan din fikirleri kaynağını sökmek isteyenler bence çok aşağı insanlardır. Bunun için, benim sevebileceğim adamın itikatlarında da hem bir çocuk sadeliği, hem de dinin hakikatlerini incelemiş bir kimsenin sarsılmaz inancını bulmak isterim.

"Onun zekâsında bir yenilik, bir kendine vergilik bulunmalı, gösteriş arzusuna yer olmamalıdır. Onun fazla, yahut yersiz sayılacak bir söz söylemesine imkân yoktur; kimsenin canını sıkmadığı gibi kendisi de can sıkıntısı nedir bilmez, çünkü ruhunda büyük bir zenginlik bulunacaktır. Bütün fikirleri, her türlü bencillikten uzak, asîl, yüksek, mertçe düşünceler olacaktır, bütün hareketlerinde hiç bir menfaat tasası bulunmadığı belli olacaktır. Kusurları da, zamanından üstün olan fikirlerinin genişliğinden, derinliğinden doğacaktır. Ben onu her bakıma zamanından ilerde bulmalıyım.

"Kendisinden zayıf olanlara en nazikçe dikkati esirgemiyeceğinden bütün kadınlara şefkat gösterecektir ama hiç birine öyle kolayca gönül vermeyecektir; bu meseleyi çok ciddî saydığından bir oyun haline sokmaya kalkmıyacaktır. Derin, ateşli bir aşk uyandıracak bütün meziyetler vardır onda; gene de bütün hayatını gerçekten sevmeksizin geçirmesi kabildir. Fakat hayalinde yaşayan kadını bulursa; kendisini anlayacak, ruhunu dolduracak, bütün hayatını bir saadet ışığıyla aydınlatacak kadına; bu karanlık, soğuk donmuş âlemde bulutlar arasından gözüken bir yıldız gibi parlayacak kadına; hayatına yepyeni bir büyü katıp şimdiye kadar sessiz kalmış tellerini titretecek

kadına rasgelirse, söylemeğe bile hacet yok, bu saadetini anlayıp değerini bilecektir. O kadını tamamiyle bahtiyar edecektir. Kendisini onun ellerine, annesinin kucağında uyuyan bir çocuğun korku, güvenmezlik nedir bilmez sevgisiyle bırakacak o kadının kalbini ne bir sözle, ne bir bakışla incitecektir; çünkü o kadın o tatlı rüyasından uyanıverirse ruhunda da, kalbinde de bir daha unulmaz yaralar açılacaktır: bütün geleceğini bağlamazsa o denizde yolculuğa çıkmasına imkân yoktur.

"O adamın yüzünde, tavırlarında, hareketlerinde, yürüyüşünde, en büyük şeyler gibi en küçükleri de yapışında muhakkak ki üstün adamların, sade, yapmacıksız üstün adamların hali bulunacaktır. Çirkin olabilir, fakat elleri güzel olacaktır; üst dudağı, hor gördüğü, hiçe saydığı insanlara karşı alaycı bir gülümseme ile hafif kalkık olsun isterim; ruh dolu bakışının o göksül, parlak ışınını da ancak sevdiklerine gösterecektir."

Son derece heyecanlı bir sesle İspanyolca olarak dedi ki:

— Mademoiselle, bu kâğıdı kendisinden bir hatıra olarak saklamama müsaade ederler mi? Bu ders, kendisine vermek şerefine nail olduklarımın sonuncusudur; bana bu yazıyla verilen dersi ise ömrümün sonuna kadar hayatımın başlıca kuralı bileceğim. İspanya'dan bir kaçak olarak, yanıma para almadan ayrılmıştım; fakat bugün ailemden ihtiyaçlarına yetecek kadar para geldi. Müsaade buyurursanız ders için yerime yoksul bir İspanyol göndereceğim.

Bu sözleriyle bana: "Artık oyunumuz yeter!" der

gibiydi. Ayağa kalktı, hareketlerinde inanılmayacak derecede bir kibarlık vardı; onun sınıfındaki insanlarda bulunması hiç umulmayan bir nezaket, bir terbiye ile beni utandırdı. Aşağı indi, babama haber gönderip kendisiyle görüşmek için müsaade istemiş.

Akşam sofrada babam:

— Louise, dedi, size İspanyolca öğreten kişinin kim olduğunu biliyor musunuz? Meğer İspanya kralının eski bakanlarından, şimdi de idam mahkûmu bir adammış.

— Soria duc'ü, dedim.

— Evet, ama artık duc değil; şimdi Sardunya adasındaki bir malikânenin adını kullanıyor, kendine Baron de Macumer dedirtiyor. Bana pek acayip bir adam gibi geldi.

— Siz bu kelimeyi alayla, biraz da küçümseme ile söylüyorsunuz, dedim; asaletçe sizden hiç de aşağı olmayan, ruhu da büyük olduğunu sandığım bir adamı böyle aşağılamayın.

Babam bana alay eder gibi bakarak:

— Maşallah: dedi, Baron de Macumer pek hoşunuza gitmişe benziyor.

Ben bir gurur duygusu ile gözlerimi eğdim. Annem:

— O halde, dedi, Henarez inerken merdivende İspanya Büyük-Elçisiyle karşılaşmış olacak.

Babam:

Evet,, dedi; elçi bana, efendisinin düşmanları ile birlik mi oldum diye sordu; ama kendisi de, o sabık İspanya âyanını son derece saygıyla selâmlayıp karşısında bir kul gibi durdu.

Bunlar olalı beri on beş gün geçti, benim Madame de l'Estorade'cığım; yani beni seven adamı on beş gündür görmedim; beni seven diyorum, çünkü sevdiğinde şüphem yok. Acaba ne yapıyor? Bir sinek, fare, ya serçe olup da kendimi belli etmeden onu evinde yapayalnızken görmek isterdim. "Git, benim için öl!" diyebileceğim bir adam var!... O da gidip ölecek bir erkek, herhalde ben öyle sanıyorum. Anlıyacağım, artık bu Paris şehrinde benim daima düşündüğüm, baktığı zaman gönlümde bir ışık tufanı duyduğum bir adam var. Biliyorum, o benim ayaklarım altında ezmem gereken bir düşmandır; onsuz yaşayamayacağım, geçemeyeceğim bir insan: böyle bir şeyi kabul etmeli miydim? Sen kocaya vardın, ben de gönül verdim! O kadar yükseklere çıkan iki kumru, dört ay içinde, gerçek âlemin bataklıklarına düşüp saplanıverdiler.

Pazar

Dün İtalyan tiyatrosunda bir kimsenin bana baktığını sezdim, sanki büyülü bir kuvvet, gözlerimi çekti: ön sıraların karanlık bir yerinde bir çift göz, bir çift çerağ gibi parlıyordu. Henarez, gözlerini benden ayırmadı. Hain, beni görebileceği tek yeri aramış, bulmuş, oraya yerleşmiş. Siyasette nasıldır bilmem ama bu aşk hususunda doğrusu dehası var. Büyük Corneille'in dediği gibi *Voilà, belle Renée, à quel point nous en sommes*[1].

[1] İşte, güzel Renée, halimiz buna vardı (mevzuu olduğu için metinde tercüme etmemeyi daha doğru buldum).

XIII

Madame de l'Estorade'dan Mademoiselle de Chaulieu'ye

La Crampade, şubat

Louise'ciğim, sana bu mektubu yazmadan önce beklemem lâzımgeldi; fakat şimdi birçok şeyler biliyorum, daha doğrusu onları öğrendim, gelecekteki saadetin için onları sana da söylemeliyim. Bir kızla evli bir kadın arasında o kadar fark var ki! evli kadının tekrar kız olmasına nasıl imkân yoksa bir kızın o farkı anlaması da öylece kabil değildir. Ben, manastıra dönmektense Louis de l'Estorade'a varmayı yeğ buldum. Burası belli. Louis'ye varmazsam, manastıra döneceğimi anlayınca, kızların kullandığı deyimle, "bu işe katlandım." Katlanınca da durumumu inceleyip mümkün olduğu kadar iyi bir netice elde etmenin yolunu aradım.

İlkin verilen sözün ciddiyeti beni ürpertti. Nikâhın gayesi hayat, aşkın gayesi sadece zevktir; fakat zevkler geçtikten sonra da nikâh kalır, birleşen bir erkekle bir kadının alâkasından çok daha yüksek bağlar vücuda getirir. Bunun içindir ki nikâhın aşktan çok muhabbete, verdiği lezzetler uğruna birçok insan kusurlarına göz yuman muhabbete dayanması belki daha doğrudur. Benim Louis de l'Estorade için böyle bir muhabbet duymama hiçbir engel yoktu. Nikâhta aşkın hazlarını, vaktiyle pek tehlikeli bir coşkunlukla ikide bir hayal ettiğimiz hazları aramamaya karar

verince içimde gayet tatlı bir sükûn duydum. "Aşka eremedim diye saadeti de mi aramayayım?" diye düşündüm. Zaten ben seviliyorum, sevmekten de kaçınacak değilim. Nikâh benim için bir esaret değil, sürekli bir hâkimlik olacak. Hiçbir emir altına girmeyip kendi kendisine hâkim olmak isteyen bir kadın için bu halde sakınılacak ne olabilir?

Nikâhı kabul etmekle beraber kocayı kabul etmemek meselesini, bu gayet nazik meseleyi Louis ile ben, başbaşa konuşarak hallettik; o konuşmamız sırasında Louis bana gösterdi. Kardeşciğim, ben henüz zevkı tattırmadığı için ruha kızlığını bırakan âşıkça ümitler mevsiminde kalmak istiyordum. Vazifeye, kanuna boyun eğmeyip ancak kendi irademize tâbi olmak, bize hükmedecek kimse tanımamak... Tatlı, asil bir şey değil mi bu? Kanunların da, dinin de kabul etmediği bu anlaşma, ancak Louis ile benim aramda kararlaştırılabilirdi. Nikâhın gecikmesine, önümüze ilk çıkan bu zorluk sebep oldu. Gerçi manastıra dönmemek için her şeye razı olmaya karar vermiştim ama, tabiatımız gereği, en azı elde ettikten sonra en çoğu da isteriz; zaten, meleğim, seninle ben her şeyi birden isteyenlerden değil miyiz?

Louis'yi, felâket onu iyi bir adam mı, yoksa kötü bir adam mı etmiş diye göz ucuyla inceliyordum. İnceleye inceleye anladım ki sevgisi tutku derecesine varmış. Ben onun için adetâ bir tanrıça, bir put olmuştum; biraz soğukça baksam sararıp titrediğini görüyordum, demek ki her şeye cesaret edebilirdim.

Bittabi onu ailesinden uzak gezmelere götürdüm, ihtiyatla kalbini yokladım. Onu söylettim, fikirleri, ta-

savvurları, geleceğimiz üzerine kendisinden hesap sordum. Sorularımın önceden hazırlanmış birtakım düşüncelerden doğduğu belliydi; evlilik denilen yılınç hayatın en zayıf noktalarını bulmakta da o kadar ustalık gösterdim ki Louis —sonradan kendisinin de itiraf ettiği gibi— bir kızda bu kadar seçik bir bilgi bulunmasından adetâ dehşet duydu. Be:. onun cevaplarını dinliyordum; hani korkudan ne diyeceklerini şaşıran adamlar vardır, Louis işte onlar gibi konuşuyor, bir türlü işin içinden çıkamıyordu. Sen gururla, benim ruhumun büyük bir ruh olduğunu söylersin; herhalde Louis'de de böyle bir duygu uyanmış olacak ki benim karşımda büsbütün küçüldü, kendini pek naçiz bulmaya başladı; doğrusu benimle tartışmaya girişmesi de pek kabil değildi.

Geçirdiği felâketler, sefalet onu ezmiş; kendine artık mahvolmuş bir adam gibi bakıyor, üç büyük korku içinde kıvranıyordu. Bir kere o otuz yedi yaşında, ben on yedi yaşındayım; aramızdaki yirmi yaş farkı düşündükçe elbette bir yılma duyuyordu. İkincisi benim çok güzel bir kız olduğum iddia edilir; Louis de bu hususta bizim fikrimizde olduğundan, çektiği ıstırapların yüzünde gençlikten hemen eser bırakmadığını gördükçe içi sızlıyordu. Üçüncüsü benim kadınlığımın, kendi erkekliğinden çok üstün olduğunu hissediyordu. Pek belli olan bu üç küçüklük, onu özünden şüphe ettirmeye başlamıştı; beni bahtiyar edememekten korkuyor, benim kendisine, iki kötülükten en hafifi diye vardığımı anlıyordu. Bir akşam bana çekine çekine:

— Manastıra dönmek olmasa beni istemezdiniz, değil mi? dedi.

Ben ciddiyetle:

— Orası doğru, dedim.

Kardeşciğim, o adam bana erkeklerden duyabileceğimiz ilk büyük heyecanı tattırdı. Gözlerinden düşen iki damla yaş beni tâ yüreğimden vurdu. Acısını avutmak isteyen bir sesle:

— Louis, dedim, yalnız birtakım düşüncelerin eseri olan bu evlenmeyi, benim gönlümle kabul ettiğim bir evlenme haline getirmek sizin elinizdedir. Benim sizden isteyeceğim şey, aşkınızın samimiyetiyle katlanmaya hazır olduğunuzu söylediğiniz esaretten de çok daha güzel bir feragat göstermenize bağlıdır. Siz, benim anladığım mânada muhabbete, dostluğa yükselebilir misiniz? İnsanın hayatında bir tek dostu olur, ben de sizin dostunuz olayım. Dostluk, kuvvetleri ile birleşip gene de bağımsız kalan, biribirinin benzeri iki ruh arasındaki bağdır. Hayatı beraber taşımak için dost olalım, hayat ortağı olalım. Benim bağımsızlığıma dokunmayın. Benim için aşk beslediğinizi söylüyorsunuz, beni de kendinize âşık etmeye çalışmanızı önlemeye kalkmam; fakat ben ancak kendi rızamla sizin karınız olmalıyım. Siz bende irademi size teslim etmek arzusunu uyandırırsanız emin olun ki onu hemen feda ederim. Aramızdaki dostluğa bir ateş vermenize, onu aşkın sesiyle coşturmanıza imkân yok demiyorum; ben de muhabbetimizin tam olmasına çalışacağım. Bilhassa sizden bir ricam var: aramızdaki garip vaziyetin dışardan da anlaşılıp beni sıkmasına imeydan vermeyin. Ben günü gününe uymaz, fazla fa-

zilet taslar bir kadın gibi gözükmek istemem, çünkü öyle insanlardan değilim; sizin de ele güne karşı evliliğin dış yüzeylerine saygı gösterecek kadar düşünceli bir erkek olduğunuzdan eminim.

Kardeşciğim, ben hiçbir erkeğin o derece sevindiğini görmedim; gözleri parlıyordu, bahtiyarlık ateşi gözyaşlarını kurutmuştu. Sözümü şöylece bitirdim:

— Sizden istediğim o kadar da garip bir şey değil. Size böyle bir şart koşmam, sizin teveccühünüzü kazanmak arzusundan doğuyor. Beni sadece nikâhla elde ettiğinizi farzedelim, aşkınızın mükâfatını benim gönlümden değil de ancak kanundan, yahut dinin emirlerinden görmüş olursanız bana karşı bir şükran hissi duyabilir misiniz? Hoşuma gitmediğiniz halde, pek muhterem annemin tavsiye ettiği gibi, size içimden gelmeyen bir itaat göstererek anne olursam o çocuğu, müşterek bir arzudan doğacak kadar sevebilir miyim? Belki birbirimizden iki âşık gibi hoşlanmamız gerekli değildir, ama siz de anlarsınız, hiç olmazsa birbirimize karşı bir soğukluk duymamamız gerektir. Biz gayet tehlikeli bir durumla karşılaşacağız: köyde yaşayacağız, tutkuların kararsız olduğunu düşünmeli değil miyiz? Akıllı, uslu kimseler, değişikliğin sebep olacağı felâketleri hesaba katıp da onları önleyemezler mi?

Benim bu kadar makûl, böyle muhakeme yürütmeği bilen bir kız olduğumu görünce hayli şaşırdı; fakat bana kesin olarak söz verdi, ben de elini tutup muhabbetle sıktım.

Hafta sonunda nikâhımız kıyıldı. Hürriyetimi muhafaza edeceğimden emin olduğum için bütün o töre-

nin tatsız, manasız yönlerini neşeyle karşıladım; kendimi sıkmak zorunda kalmadım; belki de herkes bana —Blois'lıların ağzı ile söyleyeyim— "hayli yırtık bir mahalle kızı" demiştir. Kendisine hazırlayabildiği yepyeni, imkânlarla dolu bir durumun büyüsüne kapılan bir kızcağızı, becerikli, girgin bir kadın sandılar.

Kardeşciğim, hayatımın bütün zorlukları birer birer gözümün önünden geçmişti; fakat o adamı bahtiyar etmeği samimiyetle istiyordum. Bizim yaşadığımız bu ıssız, ücra yerlerde hüküm kadının elinde olmazsa evlilik hayatına tahammül edilemez. Bir kadında hem bir sevgilinin çekiciliği, hem de bir eşte aranan meziyetler bulunmalıdır. Zevklerin her zaman tadılması elimizde olduğu hissini vermeyip de onları daima erişilmesi şüpheli diye göstermek, bütün insanların pek haklı olarak, hem de pek çok değer verdikleri gurur hazlarının yenilmesine, o tatlı sanının sürmesine hizmet etmez mi? Benim düşündüğüm şekilde karı koca aşkı o zaman kadını ümit ile kuşatır, hâkim kılar, ona tükenmez bir kuvvet, çevresinde her şeye çiçek açtıran bir hayat ateşi verir. Kadın kendine ne kadar hâkim olursa aşkı da, saadeti de yaşatabileceğinden o kadar emin olur.

Ama aramızda kararlaştırdığımız şeylerin bir esrar perdesi altında kalmasını şart koştum. Karısının boyunduruğuna giren erkek, pek haklı olarak, gülünç bulunur. Bir kadının nüfuzu tamamiyle gizli kalmalıdır: biz kadınlarda her hususta asıl letafet esrardan doğar. Ben o yorulmuş insanı tekrar kaldırmak, onda sezdiğim meziyetlere gene eski parıltıyı vermek istiyorum ama Louis'nin her hareketinin kendiliğinden

geldiği zannedilmelidir. İşte ben kendime hayatta böyle bir vazife edindim; bu, bir kadına şan vermeye yeter. Hayatı benim için ilgilenmeye değer bir hale getiren bir sırrım, bütün çabalarımın ereği olacak, ancak senin, bir de Allahımın bileceğiniz bir niyetim bulunduğu için âdetâ övünç duyuyorum.

Şimdi bahtiyarım diyebilirim; saadetimi sevdiğim bir kimseye söyleyemesem belki tamamiyle bahtiyar olamazdım. Ona, Louis'ye söylemeye imkân mı var? Saadetim onu gücendirebilir, bunun için kendisinden gizledim. Onda, ıstırap çekmiş bütün erkekler gibi, adetâ bir kadın duyganlığı var. Tam üç ay, nikâhtan önceki halimizi muhafaza ettik. Söylemeye hacet yok, ben, aşkın sanıldığından çok daha bağlı olduğu bir yığın kişilik meseleleri inceledim. Ben soğukluk gösterdim, gene de o ruh cesaret bulup açıldı; o yüzdeki ifadenin değişip gençleştiğini gördüm. Eve benimle beraber giren zarafet, baktım onun şahsına da aksetmeye başladı. Yavaş yavaş, nasıl olduğunu kendim defarketmeksizin ona alıştım, onu da bir başka ben ettim. Onu göre göre, ruhu ile yüzü arasındaki uygunluğu sezdim. Hani sen "koca denilen hayvan" diyorsun, o kayboldu. Tatlı bir akşamdı. Sözleri tâ ruhuma işleyen, koluna dayanmakta anlatılmaz bir haz duyduğum bir âşık buldum. Allah'ın bildiğini kuldan nesaklayayım? Gönlümde merak uyanmıştı, belki bu, biraz da, onun yeminini dindarca bir sadakatle tutmasının etkisiyledir. Kendi kendimden utanıp mukavemet gösteriyordum. Fakat sadece kibirden gelen bir mukavemet ne kadar sürebilir ki? Akıl, uzlaşırvermek için birçok sebepler bulup çıkarıyor. Bayramımız,

iki âşık arasında gibi, gizli kaldı, aramızda hep de böyle gizli kalacak. Sen de kocaya vardığın zaman bana hak verirsin: o şeyleri kimseye anlatmak doğru değildir. Sadece şunu bil ki en ince aşkın istediği şeylerin hiçbirinde, hattâ o ânın şerefi denebilecek bir hisden, beklenmedik tatlı bir halet karşısında duyulan şaşma duygusundan bile mahrum olmadık. O ânın da bağışlamasını dilediğimiz birer sır olan lûtuflar, naz, rica, kapılıverme, ne zamandır sezdiğimiz, hakikatiyle karşılaşmadan hayaline ruhumuzu bağladığımız en büyük hazlar, hâsılı en büyülü şekilleri ile bütün çekicilikler vardı.

İtiraf edeyim ki bu güzel şeyler karşısında da gene bağımsızlık şartımı muhafaza ettim; bunun sebeplerini sana söyliyemiyeceğim. Fakat hayatımı, hislerimi, böyle yarım dahi olsa, senden başka kimseye anlatmıyacağım. Bir kadın, taparcasına sevsin sevmesin, kocasına kendini bıraksa dahi, hislerini, evlenme hakkındaki düşüncesini gizliyemezse öyle sanıyorum ki çok zarar eder. Benim biricik sevincim, âdeta tanrısal bir sevinç, sonra evlâtlarıma da vereceğim hayatı önce o zavallı adama bağışladığıma emin olmamdan geliyor. Louis'ye tekrar gençlik, kuvvet, neşe geldi. Artık eskisi gibi değil. Ben, bir peri gibi felâketlerin hâtırasını bile sildim. Louis'yi bambaşka bir adam ettim, sevimli bir adam haline getirdim. Hoşuma gideceğinden emin olduğu için zekâsını gösterip yeni yeni meziyetler meydana çıkarıyor.

Bir erkeğin saadetinin sürekli kaynağı olduğumuzu bilmek, hele o erkek bunu biliyor da aşkına minnettarlık katıyorsa, insanın ruhunda en tam aşkın

kuvvetinden bile üstün bir kuvvet geliştiriyor. Hem coşkun, hem de devamlı, daima bir olsa da gene şekilden şekle giren bu kuvvet nihayet aileyi, kadınların güzel bir eseri olan, şimdi bütün verimli güzelliğini kavradığım aileyi kuruyor.

İhtiyar baba artık hasis değil, ne istesem hiçbir hesap sormadan veriyor. Uşaklar, hizmetçiler neşe içinde; aşktan aldığım hakla hüküm sürdüğüm bu ev içinde Louis'nin saadeti etrafı güneş gibi aydınlattı. İhtiyar, evi düzeltmek için yaptığımız bütün değişikliklere uydu, benim saltanatımda bir leke olmak istemiyor; benim hoşuma gitsin diye zamanın zevkine göre elbiseler yaptırdı, onları giyince tavırlarını, hareketlerini de zamana uydurdu. İngiliz atları, bir kupa, bir payton, bir de tilbüri aldık. Hizmetkârların kıyafeti sade ama çok zarif.

Bu yüzden burada müsrif diye adımız çıktı. Zekâmı (gülmeden söylüyorum) evi tutumla yönetmeye, en az masrafla en çok zevk sağlamaya bağladım. Louis'yi, memleketin hayrına çalışır bir adam diye tanıtmak için yol yaptırmak lâzım geldiğine kandırdım. Onu bilgilerini artırmaya, "tahsilini ikmale" zorluyorum. Yakında gerek benim akrabalarımın, gerek onun ana tarafından akrabalarının nüfuzu ile İl Meclisi'ne üye olacağım umuyorum. Kendisine açıkça söyledim: "Benim gözüm yukardadır, dedim, babanın mallarımıza bakıp para artırması iyi olur, çünkü senin kendini siyasete vermeni istiyorum; çocuklarımız olursa, hepsini de bahtiyar, devlet hizmetinde büyük mevkilerde görmek isterim. Gelecek seçimde milletvekili olamazsan gözümden düşersin; bi-

zimkiler senin seçilmen için çalışırlar, biz de gidip kışları Paris'te geçiririz". Ah! meleğim! bana o kadar ateşle itaat etti ki gerçekten sevildiğimi anladım. Dün, birkaç saat içinde, Marsilya'ya gitmişti, bana oradan şu mektubu göndermiş:

"Benim güzel Renée'm, seni sevmeme müsaade ettiğin zaman ben saadete inandım; bugün artık saadetin bir sonu olabileceğini bile tasavvur edemiyorum. Geçmiş şimdi bir bulanık anıdan; benim bugünkü saadetimin parlaklığını meydana çıkarmak için gerekli gölgeden başka bir şey değil.

"Senin yanındayken aşk bana öyle heyecan veriyor ki duyduğum muhabbeti sana anlatacak sözler bulamıyorum: ancak sana hayran olup sana tapıyorum. Dilim, senden uzak olursam açılabiliyor. Sen kusursuz bir güzelsin, hem de vakarlı haşmetli bir guzelliğin var ki hiç şüphesiz zamanla bozulmayacak. Gerçi karıyla koca arasındaki aşk güzellikten çok duygulara dayanır, ama sendeki duyguların ne kadar ince olduğunu bilmekle beraber müsaade et söyliyeyim: senin her zaman güzel kalacağına inanım, sana her bakışımda sevincimi bir kat daha artırıyor. Ruhunun yüceliğini gösteren yüzünün ahenginde, asaletinde, teninin o kibar rengi altında, insanı yerlere kapandıran bir ululuk var.

"Kara gözlerinin revnağı, o şanlı biçimi faziletlerinin yüksekliğine, dostluğunun sağlamlığına, hayatında çıkabilecek fırtınalara göğüs gereceğine en büyük tanık değil midir?

"Senin başlıca vasfın asalettir, bunu sana ben öğretecek değilim; bunu söylemem, elimdeki hazine-

nin kıymetini bildiğimi göstermek içindir. Bana ihsanın ne kadar az olursa olsun bugün de, yarın da benim saadetime yeter; çünkü birbirimizin hürriyetine karışmıyacağız diye verdiğimiz sözün büyüklüğünü hissediyorum. Birbirimize göstereceğimiz her şefkat nişanesi yalnız, yalnız arzumuzdan doğacak. sıkı zincirlere vurulduk, gene de hür kalacağız. Madem ki daima ancak gönlünü fetheden adama ram olmak istiyorsun, senin gönlünü her zaman yeniden fethetmek benim için en büyük gurur olacak. Senin her nefes almanda, her hareketinde, her düşüncende beni vücudunun da, ruhunun da letafetine bir kere daha hayran eden bir şey bulanacağından hiç şüphem yok. Sende tanrısal, düşünceli, büyüleyici bir hal var ki aklı, şerefi, zevki, ümidi bir arayaa getiriyor; aşka, hayatın genişliğinden de daha büyük bir genişlik veriyor. Ah! meleğim hemen Tanrım, aşk perisini üzerimizden eksik etmesin de geleceğimizi, çevremizde her şeyi güzelleştirdiğin hazla yoğursun!

"Bir anne olsan da hayatın kudretini alkışladığını görsem; o tatlı sesinle, her zaman en hoş şekilde söylediğin o ince, yeni fikirlerinle aşkı kutsadığını, ruhumu gençleştiren, kuvvetlerimi çelikleştiren, göğsümü kabartan, bengi-su çeşmesi gibi bana taze bir hayat bahşeden aşkı kutsadığını duysam! Sen ne buyurursan ben onu yapacağım: memleketime faydalı bir insan olacağım, yalnız seni memnun etmek arzusundan doğacak şanım, seni aydınlatacak."

Kardeşciğim, onu işte böyle yetiştiriyorum. Bu üslûbu daha yeni elde etti, bir seneye kalmaz, iyileşir.

Louis daha aşkın ilk çoşkunluklarını tadıyor. Birbirini iyice tanıyan, birbirine güveni olan bir kadınla bir erkek sonsuz şeylere her gün yeni bir yüz vermenin, hayatı daima bir büyü ile yoğurmanın sırrını bulunca evlilik insana sonsuz, korkusuz bir saadet hissi verir; Louis bu hissi duyduğu gün bakalım ne yapacak?

Bir kadını gerçekten bir aile anası eden o sırrı ben de seziyorum, elde etmek istiyorum. Görüyorsun ki Louis gurura kapılıp, kocam değilmiş gibi sevildiğini sanıyor. Oysaki ben daha, insanı çok şeylere katlandıran maddi bağlılık devresindeyim. Ama Louis sevilecek, kendisine güvenilecek bir adam; çok kimsenin koltuk kabartmak için yaptıkları şeyleri o tabii olarak yapıyor. Ben onu şimdi sevmiyorsam da bir gün ona gönlümle bağlanmanın mümkün olduğunu anlıyorum.

İşte bak: benim kara saçlarım, senin deyişinle kirpikleri birer kafes gibi inip kalkan kara gözlerim, şahane tavırlarım, kısacası bütün benliğim mutlak bir hükümdar tahtına yükseldi. Bakalım, kardeşim, on yıl sonra gerek Paris'te, gerek seni arasıra kapıp getireceğim bu güzel Provence vahasında biz gene gülecek miyiz? Gene bahtiyar olacak mıyız? Louise'ciğim, geleceğimizi, bizim güzel geleceğimizi tehlikeye atma! Mektubundaki tehditleri yerine getirmeye kalkma. Ben ihtiyar delikanlıya yardım, sen de âyan meclisinin genç bir ihtiyarına var. Asıl doğru yol budur.

XIV

Duc de Soria'dan Baron de Macumer'e

Madrid

Sevgili ağabeyim, mademki beni Soria duc'lüğüne münasip gördünüz, benim de bir Soria duc'üne lâyık surette hareket etmem lâzımdır. Sizin memleketten uzakta, her tarafta servetin verebileceği zevklerden mahrum olarak dolaştığınızı bilirsem saadetime nasıl tahammül edebilirim? Siz, namınıza Urraca'ya teslim edilen parayı kabul etmezseniz Maria ile ben de evlenmeye razı olamayız. Bu iki milyon sizin artırdığınız, Maria'nın artırdığı paralardır.

Maria ile ben, bir mihrab önünde diz çöküp senin saadetine dua ettik; kalbimizin arı olduğuna da Tanrı'mız şahittir. Kardeşim, dualarımız elbette kabul edilecektir. Aradığın, gurbet elde seni avutacak aşkı elbette Tanrı, sana ihsan edecektir. Maria mektubunu ağlayarak okudu; sen onu hayran ettin. Ben emirlerin kendim için değil, hanedanımız için kabul ettim. Kral, tam söylediğin gibi hareket etti. Sen onun önüne keyfi, köpek önüne kemik atar gibi attın; senin intikamını alabilmek için ona, kendisini büyüklüğünle ezdiğini söyleyebilmek isterdim.

Ben kendim için yalnız saadetimi, yani Maria'yı aldım. Bunun için bütün ömrümce, Yaradan karşısında kul neyse ben de senin karşında oyum. Gerek benim hayatımda, gerek Maria'nın hayatında, mutlu nikâh günümüz kadar güzel bir tek gün daha olabilir,

yani senin kalbinin anlaşıldığını, seni istediğin, lâyık olduğun gibi sevecek kadını bulduğunu öğrendiğimiz gün.

Bize mektuplarını Roma yoluyla, papanın buradaki elçisi adına gönder. Fransa'nın Roma elçisi onları papalık dışişleri bakanı monsignore Bemboni'ye vermeyi şüphesiz üzerine alır. Bundan başka herhangi bir vasıtaya güven olmaz.

Malını mülkünü bırakıp gurbet ellere düştün; fakat bizi bahtiyar edemese bile bir övünç sebebi olabilir. Seninle dolu dualarımızı Tanrı elbette reddetmez. Allaha ısmarladık, sevgili ağabeyim.

Fernando

XV

Louise de Chalieu'den Madame de l'Estorade'a

Mart

Maşallah: meleğim, sen kocaya varalı beri feylesof olmuşsun! İnsan hayatı ile biz kadınların vazifelerimiz hakkındaki o müthiş düşüncelerini yazarken eminim ki o cici yüzün sapsarı olmuştu. Demek ki köstebekler gibi yer altında çalışmalarını anlatarak beni evliliğe imrendireceğini sanıyorsun! Bizim özene bezene, inceden inceye düşünerek kurduğumuz hulyalar seni en sonunda oraya mı vardıracaktı? Blois'daki manastırdan çıktığımız zaman üzerimizde mâsumluğumuz parıl parıl parlıyordu, elimizde de silâh olarak zekânın en sivri okları vardı: eşya ile âlem hakkında

sadece kuramsal olan bu bilginin hançerleri demek ki sana karşı döndü!

Senin dünyadaki kızlar içinde en safı, melek gibi bir insan olduğunu bilmeseydim, bütün o hesaplarının âdilik koktuğunu söylerdim. Nasıl? Sen köydeki hayatına hizmet etsin diye zevkleri sıra sıra biçmeye, ormanlarını nasıl kullanırsan aşkı da öyle kullanmaya mı kalkıyorsun? Senin o kuru hendesenin içinde yaşamaktansa gönlümün kasırgaları içinde yitip gitmek yeğdir bence. Sen de benim gibi dünyanın en iyi tahsil görmüş kızıydın, çünkü biz pek az şey üzerinde çok düşünmüştük; fakat, yavrucuğum, aşksız felsefe, yahut sahte bir aşk altına gizlenen felsefe karı koca arasındaki müraillikerin en müthişidir. Dünyanın en abdal adamı da, senin gül yığının içine katlanma, boyun eğme baykuşunun yuva yapmış olduğunu görmez mi dersin? Bunu farkedince de, en ateşli aşk bile onu kaçmaktan alakoyabilir mi? Sen kaderin elinde oyuncak olacağıma kaderimi kendi elimle kurayım diyorsun. İkimiz de çok garip yollar tuttuk: sen, çok felsefe, az aşk istiyorsun; bense çok aşk, az felsefe oisun diyorum. Ben, Jean-Jacques Rousseau'nun Julie'sini bir hoca sanıyordum meğer senin yanında bir çömez bile olamazmış!

Ey fazilet mücessemi kadın! sen hayatın tâ gözleri içine baktın mı? Ben seninle alay ediyorum ama belki sen haklısındır. Gençliğine bir günde kıydın, vaktinden önce bir hasis oldun. Senin Louis şüphesiz bahtiyar olacak. Seni seviyorsa —bundan hiç şüphem yok— evet, seni seviyorsa, yosmaların salt zenginlik için uğraştıkları gibi senin de salt ailenin menfaati

için çabaladığını farketmez. Doğrusu, çılgınca hovardalıklara sebep olmalarına bakılırsa, yosmaların da erkekleri bahtiyar ettikleri muhakkaktır. Basiretli bir koca seni daima ateşli bir aşkla sevebilir ama, vücudunu bir korsa içine soktuğu gibi hayatını da riyanın mânevi korsası içine sokmayı gerekli sayan bir kadına karşı bilmem minnettarlık hissi besleyebilir mi?

Bence aşk, bir tanrılık düşününce akla gelecek bütün faziletlerin aslıdır. Aşk, asîl olan her şey gibi, ölçülemez, hesap edilemez, ruhumuzun sonsuzluğudur. Ancak saygı duygusu ile bağlanabileceği bir erkeğe varmış bir kızın düştüğü yılınç durumu iyi göstermek, hareketine bir özür bulmak için bin dereden su getirmeye kalkıyorsun. Vazife diyor, her şeyi onunla ölçmeye kalkıyorsun; fakat yalnız zaruretlere göre hareket etmek, tanrısız bir toplumun ahlâkı değil midir? Aşk ile duygunun buyruklarına uymak, kadınların gizli kanunu bu değil midir? Sen bir erkek olmuşsun, senin Louis de kadının yerini tutacak.

Kardeşçiğim, mektubun beni sonsuz düşüncelere daldırdı. Anladım ki bir manastır, kızlar için hiç bir zaman bir ana yerini tutamıyor. Benim kara gözlü, saf, mağrur, ağır başlılığı da, inceliği de iyi bilen meleğim! sana yalvararak söylüyorum, mektubunun yüreğimden kopardığı bu çığlıkları unutma! Böyle inlediğim anda ancak bir düşünce beni avutuyor, o da aklım kurduğu o yapıyı aşkın yıkıvereceğidir. Ben, belki hiç düşünmeden, hiç hesap etmeden daha da fenasını yaparım: tutku denilen şeyin mantığı, senin mantığından da zalim olsa gerek.

Pazartesi

Dün akşam göğün yüce bir arılığı vardı: yatmadan önce penceremden uzun uzun baktım. Yıldızlar, mavi bir tüle kakılmış birer gümüş çiviye benziyordu. Gecenin sessizliğinde bir nefes duyar gibi oldum; yıldızlardan dökülen ışığın arasından hayal meyal seçtim; bizim İspanyol, caddedeki sıra ağaçlardan birinin tepesine sincap gibi tırmanmış, hayran hayran benim pencereleri seyrediyordu. Bunu farkedince odama çekildim, ellerim, ayaklarım kesilmiş gibiydi; ama bu korku altında, tâ derinde, çok tatlı bir sevinç de vardı. Hem perişandım, hem de bahtiyar.

Beni almak isteyen o zarif Fransızlardan hiçbiri, karakola götürülmek tehlikesine de göğüs gererek geceyi o karaağaçlardan biri üzerinde geçirmek inceliğini gösteremedi. Bizim İspanyol kim bilir kaç saattir oradaydı. Bana artık ders vermiyor ama kendisi benden bir ders almak istiyor, pek âlâ! Onun o dış çirkinliği üzerine içimden neler söyledim, bir bilse! Renée'ciğim, ben de felsefeye kalkıştım. Bir erkeği güzelliği için sevmenin çok çirkin bir şey olacağı hükmüne vardım. Aşk tanrısal bir şeydir; oysaki yüz, vücut güzelliği için sevmek, aşkın dörtte üçünü duyularda aradığımızı itiraf etmek olmaz mı?

İlk korkum geçince onu görebilmek için boynumu pencerenin arkasına uzattım: şeytan dürtmüş beni! Delik bir sopayı üfliyerek içeri bir şey attı: bir kurşun parçasına ustaca sarılmış bir mektup. "Acaba pencereyi mahsus açık bıraktığımı mı sanacak?" diye düşündüm; birdenbire kapayıvermek işin farkına varıp da ses çıkarmadığımı itiraf etmek olacaktı.

Bunun için, mektubun düşerken çıkardığı sesi duymamış gibi, gene pencereye çıkmayı daha münasip buldum yüksek sesle:

— Miss Griffith, dedim, yıldızları seyre gelmezmisiniz?

Griffith, bütün ihtiyar kızlar gibi, kimbilir kaçıncı uykusundaydı. Endülüs Arabı, sesimi duyunca, bir gölge hızıyla yuvarlandı. O da benim gibi korkusundan ölmüş olacak ki gittiğini duymadım, karaağacın dibinde kalmıştır. Hemen bir çeyrek saat kadar, belki daha fazla, göğün maviliğine dalıp merak denizinde yüzdüm; sonra pencereyi kapadım, yatağıma uzandım, o ince kâğıdı Napoli'de, antika cildler üzerinde çalışanların gösterebileceği bir özenle açmaya başladım. Parmaklarım ateşe değmiş gibiydi. "Bu adamın benim üzerimde ne müthiş tesiri var!" dedim. Hemen mektubu, okumadan yakmak için lâmbaya götürdüm... Bir düşünce elimi bir an alakoydu. "Bana söyleyecek nesi var ki böyle gizli yazıyor?" dedim. Ama, kardeşçiğim, dünyanın bütün kızları o mektubu okuyup ezber etseler bile ben, Armande-Louise-Marie de Chaulieu onu okuyamazdım; bunu düşünerek hemen yaktım.

Ertesi gün İtalyan tiyatrosunda o gene vazifesi başındaydı; fakat, istediği kadar bir meşrutiyet hukûmeti başkanlığı etmiş olsun, benim duruşumdan, hareketlerimden, ruhumun heyecanını anlayamamıştır: bir akşam önce hiç bir şey görmemiş, hiç bir şey almamış gibi oturdum Ben kendimden memnundum ama o pek mahzundu. Zavallı adam! İspanya'da aşkın pencereden girmesi kadar tabii ne olabilir?

Perde arasında gelip koridorlarda dolaşmış. Bunu bana haber veren İspanya büyük-elçiliği birinci kâtibi, onun çok güzel, âdeta ulvî bir hareketini anlattı: daha Soria duc'ü iken, İspanya'nın en zengin ailelerinden birinin kızını, princesse Maria Heredia'yı alacakmış, onun serveti sayesinde gurbet ilin acılarını hafifletmesi de kabilmiş; fakat Maria, tâ çocukluklarında onları birbirine vermiş olan babalarının beklediği gibi çıkmamış, Soria'nın küçük kardeşini severmiş; benim Felipe, mallarını İspanya kralına kaptırınca kızı da serbest bırakmış. O delikanlıya:

— Bu büyüklüğü gösterirken de hiç şüphesiz gene pek tabiî bir şey yapar gibi hareket etmiştir, dedim.

Adamcağız bana safiyetle:

— Demek siz onu tanırsınız, dedi. Annem gülümsedi.

— Şimdi ne olacak? İdama mahkûmmuş, dedim.

— İspanya'da ölmüşse de Sardunya'da yaşamak hakkı vardır.

Bunu bir şaka olarak dinliyormuşum sandırmak için:

— Demek İspanya'da mezarlar var, dedim. Annem:

— İspanya'da her şey vardır, eski zaman İspanyolları bile vardır. dedi.

Genç diplomat gene dedi ki:

— Sardunya kralı, bir hayli güçlük çıkardıktan sonra, Baron de Macumer'e bir pasaport verdi; ama baron, nihayet Sardunya uyruluğuna geçti; orada her

türlü beylik haklariyle, büyük, ölçüsüz toprakları vardır. Sassari'deki evi bir saraydır. VII. Ferdinando ölürse Macumer, diplomasi hizmetine girer, kendini, Torino hükûmetince bir elçiliğe tayin ettirir. Gençtir, ama...

— Ya? Genç midir? dedim.

— Evet, mademoiselle. Gençtir ama İspanya'nın en seçkin adamlarından biridir!

Ben bir yandan kâtibi dinlerken bir yandan da, sözlerine pek ehemmiyet vermiyormuşum gibi, elimdeki dürbünle salonu seyrediyordum; ama, doğrusu, mektubu yaktığıma pişman olmuştum. Öyle bir adam, sevdiği zaman, acaba neler söyler? Beni sevdiğinde de şüphe yok. Gizlice sevilmek, tapılırcasına sevilmek; Paris'in en ileri gelenlerinin toplandığı bu yerde, hiç kimse bilmezse de yalnız benim olan bir kimse bulunduğunu bilmek... Anladım, Renée'ciğim, artık Paris hayatını da, balolarını da, müsamerelerini de anladım. Gözlerim her şeyi gerçek rengiyle görmeye başladı. İnsan birini sevdi mi öteki insanlara da muhtaç: onları sevdiğine feda etmek için. Kendi benliğimde bahtiyar bir varlık daha duydum. Gururum, öz-sevim, kibrim okşanıyordu. Duchesse kulağıma eğilerek:

— Seni çok bilmiş! dedi.

Evet, benim o pek kurnaz annem gizlemek istediğim sevincimi halimden anladı da ben, hiç bir şeyi gözden kaçırmıyan o kadının karşısında, yelkeni suya indirdim. Onun o üç kelimesi bana, kibarlar âleminde yaşamak sanatı üzerine, bir yıldan beri sezebildiklerimden çok fazlasını öğretti. Bir yıldan beri diyorum, bak gene mart geldi. Bir aya kadar İtalyan tiyat-

rosu kapanacak. Gönlü aşk ile dolu bir insan o canım musikiden de mahrum kalınca, hali ne olur?

Konağa dönünce, Chaulieu hanedanından bir kıza yakışacak bir karar vererek hemen penceremi açtım, sağanağı seyredecektim. Erkekler, kahramanca hareketlerin kadınları ne kadar büyülediğini bilseler hepsi de büyük işler görür, en korkakları bile birer kahraman olmak ister. Bizim İspanyol üzerine öğrendiklerim bana bir ateştir vermişti. Onun gene penceremin önünde olduğundan, bana bir mektup daha atacağından emindim. Ama bu seferki mektubu yakmadım, okudum. İşte benim aldığım ilk aşk mektubu, benim akıllı uslu Madame de l'Estorade'cığım! Senin var da benim yok mu?

"Gerçi güzelliğinizden bir yücelik zekânızda her şeyi kavrayan bir genişlik, bütün hareketlerinizde bir asalet var; her neye dokunsanız bir incelik vermesini biliyorsunuz; kendi âleminizden olmayan her şeye gururla, şahane bir azametle baksanız da gene kalbinizde meleklerin mürüvveti bulunduğu için, en hakirlere de lûtf ile hitab edersiniz. Ama, Louise, benim sizi sevmem bunların hiç biri için değildir. Ben sizi seviyorum. Çünkü siz, zavallı bir garip için bütün gururunuzdan, azametinizden sıyrıldınız; çünkü sizin yanınızda, merhametten, yüce bir merhametten başka hiçbir şey beklemiyecek kadar naçiz olan bir adamı bir hareketinizle, bir bakışınızla avuttunuz.

"Siz, benim için, gözlerindeki şiddeti hafifletmiş biricik kadınsınız; hem de bana o bakışı, bir adamı hakanlıktan başka her türlü kudrete eriştirecek şeylerim olduğu bir zamanda değil, bir hiç, toz içinde

bir tane olduğum bir zamanda bağışladınız, ben sizi bunun için sevdim, Louise, ancak kendiniz için, hiçbir gizli maksat beslemeden seviyorum; kusursuz bir aşk için koştuğunuz bütün şartları fazlasiyle kabul ederek seviyorum.

"Ey benim yedi kat göğün üstünde gördüğüm tanrıçam! biliniz ki dünyada Endülüs Araplarının bir torunu var ki sizindir, o kölenizden her şeyi istiyebilirsiniz, emirlerinizi yerine getirmek onun için en büyük şereftir. Ben kendimi, azad kabul etmemecesine kapınıza kul ettim, bu da yalnız kulunuz olmak zevki için, bir tek bakışınız, bir sabah İspanyolca hocanıza uzattığınız el içindir. Beni bir köle diye kabul edin, Louise, başka bir şey dilemem. Hayır, hiçbir zaman sevileceğimi umuyorum; ama belki, sadakatimi görür de bana katlanırsınız.

"Bana, hıyanete uğrayıp kimsesiz bırakılmış yüreğimin biçareliğini anlayıp da bütün asaletinizle gülümsediğiniz o sabahtan beri sizi takdis ediyorum: siz benim hayatımın mutlak ecesi, düşüncelerimin sultanı, kalbimin tanrıçası, gönlümde parlayan ışık, çiçeklerimin çiçeği, teneffüs ettiğim havanın ıtrı, kanımın zenginliği içinde uyuduğum parıltısınız. Bir tek düşünce bu saadetimi gölgeliyordu: sınırsız bir sadakatin, her dilediğinizi yapacak bir kolun, kör bir kölenin, dilsiz bir hizmetkârın, bir hazinenin emrinizi beklemekte olduğunu bilmiyordunuz; benim neyim varsa benim değil, sizindir, ben ancak bekçisiyim onların. Sizin olan bir kalp var ki ona her şeyi emanet edebilirsiniz, o her istediğinizi yapacak bir ihtiyar nine, kendisinden her türlü himayeyi bekleyebilece-

ğiniz bir baba, bir kardeş, bir dosttur; biliyorum ki çevrenizde size bu duygularla bağlı olan kimse yoktur. Anladım sizin ne kadar yalnız olduğunuzu!

"Bu cesaretim size, neleriniz olduğunu bildirmek arzusundan doğuyor. Bunları kabul edin, Louise, bunları kabul etmekle bana, bu dünyada benim için kabil olan biricik hayatı, sadakat hayatını bağışlamış olursunuz. Boynuma esaret zincirini vurmakla kendinizi hiçbir tehlikeye atmış olmazsınız: sizden, kulunuz olduğumu bilmek zevkinden başka bir şey istemiyeceğim. Beni asla sevmiyeceğinizi bile söylemeyin: bunun böyle olacağını, böyle olması gerektiğini bilirim; ben sizi uzaktan, hiç bir ümid beslemeden, kendim için sevmeliyim.

"Beni köleliğe kabul edip etmediğinizi bilmek isterim; bunu bana öğretmekle haysiyetinizden hiçbir fedakârlıkta bulunmıyacağımızı ispat edecek bir delil bulmak için çok uğraştım. Günlerden beridir siz bilmediğiniz halde ben sizin kulunuz değil miyim? Şerefinize bir şey geldi mi? Beni köleliğe kabul ediyorsanız bir akşam, İtalyan tiyatrosuna gelirken elinizde biri al, biri beyaz iki kamelya bulunsun: bir erkeğin, taptığı bir ismete, bütün kanını feda etmesinin timsali. Artık kaderim belirmiş olur: yarın olduğu gibi on yıl sonra da, herhangi bir saatte, bir erkekçe yapılması mümkün olmasını emredeceğiniz her şeyi, istediğiniz anda yapacak bahtiyar bir köleniz bulunacaktır.

Felipe Henarez.

Eklenti — İtiraf et ki, kardeşçiğim, büyük asilzadeler sevmenin ne olduğunu biliyor! Sanki sıçrayan

bir Afrika aslanı! Zaptediyor ama ne ateş! ne inanç! ne samımilik! Baş eğmesinde bile bir ululuk var. Kendimi küçülmüş hissettim, şaşkın: "Şimdi ne yapacağım?" diye düşündüm. İşte büyük adamlar böyledir: onlara karşı hesapla hareket etmek olmaz, alelâde tedbirleri suya düşürüverirler. Bu adam hem yüce bir adam, hem de insana rikkat veriyor, hem saf, hem de dev gibi. Bir tek mektubu, Lovelace'lerin, Saint-Preux'lerin yüz mektubundan ileri gidiyor. İşte gerçek aşk, işte düzensiz, kaçamaksız aşk: ya var, ya yok; olunca da bütün şiddetiyle kendini gösteriyor.

Görüyorsun ki benim için naza, işveye imkân kalmadı. Ya kabul edeceğim, ya red! İkisi ortasında bocalamaya, kararsızlığımı gizlemek için bahaneler uydurmama imkân yok. Her türlü tartışma kapısı kapandı. Biz artık Paris'te değil, ya İspanya'da, ya Doğudayız; işte İbni-Serrac, katolik Havva'nın önünde diz çökmüş, palasını, atım, kellesini ona veriyor. Bu son Endülüs Arabını kabul edeyim mi?

Bu yarı İspanyol, yarı Arab mektubu okuyun, Renée'ciğim göreceksiniz ki aşk sizin felsefenizin bütün o yahudice şartlarından, hesaplarından üstündür. Bak, Renée, mektubun içime işlemiş, benim hayatımı burjuvalaştırdın gitti. Böyle kırk dereden su getirmeye ne ihtiyacım var? Kükremelerini bırakıp dindarca bir tavazuyla inleyen bu aslanı artık ölümden de öteye benim emrim altında değil midir? Hillerin-Bertin sokağındaki ininde kimbilir ne kadar kükredi! Nerede oturduğunu biliyorum, bende bir kartı var: F., Baron de Macumer. Cevap yazmama imkân bırakmadı, suratına iki kamelya atmaktan başka yapılacak

bir şey yok. Temiz, hakikî, sade aşkta ne şeytanca bir ustalık var! Bir kadın kalbini yalın, kolay bir hareketle mecbur etmek kadar büyük bir ilgi olur mu? Ey Asya! senin *Bin bir gece*'lerini okudum, onlardaki öz de budur: iki çiçek yeter bir kaderi belirtmeye. Elimizde bir demetle *Clarisse Harlowwe*'un on dört cildini aşıveriyoruz. Bir tel ateşin önünde nasıl kıvrılırsa ben de bu mektubun karşısında öyle kıvrılıyorum. İki kamelyayı ya al, ya alma. Ya evet, ya hayır; ya öldür ya yaşat! Ama içimden bir ses: "Hele bir dene onu!" diyor. Ben de deniyeceğim.

XVI

Gene Luise'den Renée'ye

Mart

Ak giyindim: saçlarıma ak kamelyalar takıp elime ak bir kamelya aldım, annem de kızılları var. Gönlüm olursa bir tanesini isterim. Ne bileyim? içimde *ona* kızıl kamelyasını biraz tereddüde mal etmek, kararımı ancak *savaş yeri*'nde vermek arzusu var. Pek güzelim! Griffth bana doya doya bir bakmak için müsaade istedi. Bu akşamın olağanüstü önemi, gizlice razı olmanın içimde uyandırdığı telâş, heyecan, yanaklarımı al al etti: her yanağımda, ak bir kamelya üzerinde açılmış kızıl bir kamelya var!

Saat bir

Hepsi bana hayran oldular ama tapmayı yalnız bir kişi biliyordu. Elimde yalnız bir ak kamelya oldu-

ğunu görünce başını eğdi, fakat annemden bir de kızılını aldığım zaman baktım, yüzünün ak kamelyadan farkı kalmamıştı. Gelirken elimde iki çiçeğin bulunması bir tesadüf olabilir; fakat bu hareketim bir cevaptı. Yani açıkça anlattım dilediğimi

Romeo ile Juliette operası oynanıyordu; fakat sen ondaki iki âşığın *duo*'su nedir bilmediğin için, aşk dinine yeni girmiş iki kalbin o tanrısal şefkat ezgisini dinlerken duyacakları saadeti göz önüne getiremezsin. Kaldırımın yankılar uyandıran taşları üzerinde ayak sesleri duyunca yattım. Şimdi, meleğim! gönlüm, başım ateş içinde. Acaba ne yapıyor, neler düşünüyor? Acaba bana değgin olmıyan bir düşüncesi, bir tek düşüncesi var mı? Söylediği gibi daima emre hazır bir köle mi? Bunu nasıl anlamalı? Benim rıza göstermemin sadece bir minnettarlık, bir şükran duygusundan doğduğunu, tam gönlümden gelmediğini sanmasını, içinde en ufak bir şüphesi bulunmasını istemem ; acaba onda böyle bir şüphe var mı?*Cyrus ile Astrée*'deki kadınların kılı kırk yaran düşüncelerine, *Aşk divanları*'nın en ince muhakemelerine kendimi verdim. Aşk alanında kadınların en küçük hareketleri de bütün bir düşünce âleminin, kendi kendimize açtığımız savaşların, yitirilmiş zaferlerin sonudur; bundan onun haberi var mı? Bu anda acaba neler düşünüyor? Her akşam bana bir mektup yazıp bütün gün neler yaptığını anlatmasını kendisine nasıl buyursam? Mademki benim kölemdir, kendisini meşgul etmem gerek; iş altında ezeceğim onu

Pazar sabahı

Ancak sabaha karşı biraz uyuyabildim. Şimdi öğle vakti. Griffith'e söyleyip bir mektup yazdırdım:

Baron de Macumer'e

Mademoiselle de Chaulieu, arkadaşlarından birinden aldığı bir mektubun kendi eliyle bir suretini çıkarmıştı; bu sureti siz alıp götürmüşsünüz. Mademoiselle de Chaulieu onu sizden istememi emretti. Bu vesile ile saygılarımın kabulünü rica ederim, Monsieur le baron.

Griffith

Kardeşçiğim, Griffith çıkıp Hillerin - Bertin sokağına gitti; o küçük mektubu benim köleme verdirmiş; o da göz yaşları ile ıslattığı benim mahut programı bir zarfa koyup geri vermiş. Yani itaat etti. Oysaki, kardeşçiğim, ona kim bilir ne kadar ehemmiyet veriyordu! Başka biri olsaydı, bir mektup yazıp bin türlü dil döker, geri vermezdi; ama bizim Arap tuttu sözünü: emrimi dinledi. O kadar içime dokundu ki gözlerim dolu dolu oldu.

XVII

Louise'den gene Renée'ye

2 Nisan

Dün hava fevkalâdeydi, ben de sevilen, beğenilmek isteyen kızlar gibiydim. Babamdan rica ettim. bana Paris'te görülebileceklerin hepsinden güzel bir

çift bakla kır atla bir de son derece zarif, üstü açık araba aldı. Dün onları ilk defa olarak çıkardım. Beyaz ipek astarlı şemsiyemin altında çiçek gibiydim. Champs-Elyées caddesinden giderken baktım, benim İbni-Serrac, güzellikte emsalsiz bir ata binmiş, geliyordu: şimdi hemen hepsi de usta birer canbaz olan erkekler durup durup o hayvanı inceliyor, hayran hayran bakıyorlardı. Baron beni selâmladı; başımla kendisine cesaret verecek bir işarette bulundum, atını hafifletti. Ben de kendisine:

— Mektubumu istediğime elbette darılmamışsınızdır, Monsieur le Baron, size bir lüzumu yoktu, dibildim.

Sonra yavaşça:

— Siz o programı çoktan aştınız... Atınız ne kadar da güzel! Herkes size bakıyor, dedim.

— Bu Arab atı, benim Sardunya'daki topraklarında doğmuş; kâhya gururundan göndermiş, dedi.

Bu sabah Henarez bir al İngiliz atına binmiştı; o hayvan da güzeldi ama öyle herkesleri döndürüp baktıracak gibi değil: dün söylediklerimdeki bir parçacık alay yetmiş. Selâm verdi, ben de hafif bir baş eğmesiyle karşıladım.

Duc d'Angoulême, Barón de Macumer'in atını satın aldırmış. Benim köle, avalların dikkatini çekmekle, lâzımgelen sadelikten uzaklaşacağını anlamış. Bir erkek dikkati çekecekse atı ile, eşyası ile değil, özü ile çekmelidir. Çok güzel bir ata binmek bana, gömleğine kocaman bir pırlanta takmak kadar gülünç geliyor.

Onun böyle bir kusurunu görmek pek hoşuma gitti; kim bilir? o hareketi belki de kendini beğenmeden doğmuş bir şeydi; fakat zavallı bir sürgünün bu kadar cığına da hakkı olmasın mı? Bayıldım b.. çocukluğa!

Ey benim akıl hocası kardeşçiğim! senin o gamlı felsefen beni mahzun ettiğin gibi acaba benim aşklarım da sana zevk veriyor mu? Benim fistanlı II nci Felipe'ciğim, sen de benim arabamda geziyor musun? Benim kölem olan, benim elimde ak bir kamelya bulunduğu için yakasına hep kızıl kamelya takan o gerçekten büyük adamın yanından geçerken gözleinde beliren kadife bakışı, hem gönülsüzce, hem de gururlu bakışı, köleliği ile övünç duyduğunu bildiren bakışını sen de görüyor musun?

Aşk ne kadar da ışık saçıyor! Paris'i ne kadar da anlıyorum. Şimdi burada her şeyi zarif buluyorum. Evet, aşk burada her yerdekinden daha güzel, daha büyük, daha gönül çekici. Artık anladım ki hiç bir ahmağı kendime bağlamama, ruhunda bir ıstırap, bir kaygı uyandırmama imkân yoktur. Bizleri ancak gerçekten üstün olan erkekler anlayabiliyor, biz ancak onlara sözümüzü geçirebiliyoruz.

Affedersin, zavallı kardeşçiğim! bizim l'Estorade'ı unutuyordum; ama sen onu bir dâhi edeceğini söylüyorsun ya! buna niçin çalıştığını farkettim: bir gün seni anlayabilsin diye şimdi bin bir özenle yetiştiriyorsun.

Allaha ısmarladık, kardeşçiğim, ben gene deliliğe başladım, devam etmeyeyim.

XVIII

Madame de l'Estorade'dan
Louise de Chaulieu'ye

Sevgili meleğim, daha doğrusu benim sevgili şeytanım demeliyim, çünkü istemeyerek beni üzdün; biz ikimiz bir ruh olmasak yaraladın derdim; ama insanın kendi kendini de yaraladığı olmaz mı? Bir kadını bir erkeğe bağlayan andlaşmaya verilen *bozulma* sıfatı üzerinde hiç de düşünmediğin ne kadar belli!

Feylesofların, yahut yasacıların yanlışlarını çıkarmaya kalkacak değilim, birbirlerinin kusurlarını kendileri daha iyi bulurlar; fakat, kardeşçiğim, nikâhın bozulmasına izin vermemekle, nikâhı herkes için bir, aman bilmez bir ilkeye bağlamakla her evlenmeyi ötekilerine hiç benzemez bir hale getirdiler; bireyler biribirinden ne kadar ayrı ise evlenmeler de o kadar ayrıdır; her birinin kendine özgü iç kanunları vardır. Karı ile kocanın hep başbaşa yaşadıkları bir köydeki evliliğin iç kanunları, hayatın her gün bir eğlence ile değiştiği bir şehirde kurulan ailenin kanunlarıyla bir olamaz; Paris'te hayat bir sel gibi akar, taşrada o kadar hareket yoktur, o halde Paris'teki aile ile bir taşra şehrindeki aile bir olur mu?

Evliliğin iç şartları bir şehirden öteki şehre bu kadar değişirse türlü insan mizaçlarının etkisi ne kadar büyük olur, bir düşün. Bir dâhinin karısı kocasına uyup yaşayabilir; halbuki bir budalanın karısı,

kocasından akıllı olduğunu sezerse, hemen dizginleri eline almalıdır; yoksa büyük felâketlere uğrar.

Belki de düşünce, akıl sonunda insanı, ahlâk fesadı denen hale sürükler. Bizim için ahlâk bozukluğu, duygulara hesap karıştırmak değil midir? Tutku ancak irade dışında olmak şartiyle, her türlü benciliğin önüne geçen âni, yüce atılmaları göstermek şartiyle güzeldir; düşünmeye, akıl yürütmeye kalkan tutku bozulmuş, mayasına fesat karışmış demektir.

Kardeşciğim, riya derken susmak cesaretini gösteren kadının sükûtu kastolunuyorsa, riya derken geleceği hesaba katmak zarureti kastolunuyorsa ergeç sen de: "Evet, bir kadın için riya da korsa kadar lüzumlu bir şeydir" diyeceksin. Her evli kadın, çoğu tabiat kanunlarına bir türlü uymayan toplum kanunlarını kendi zararına olarak öğrenir. Biz yaşta kocaya varılınca on iki tane kadar çocuk doğurmak kabildir; fakat buna rıza gösterirsek on iki cinayet işlemiş, on iki felâkete meydan vermiş oluruz. Birtakım sevimli mahlûkları sefalete, yeise teslim etmiş olmaz mıyız? Halbuki iki çocuk doğurmak, iki saadet, iki nimet, bugünkü kanunların, törelerin ahengine uyabilmek, iki varlığa can vermek demektir.

Tabiatın kanunlarıyla insanların kurdukları kanunlar birbirine düşmandır, biz de onların çarpıştıkları alanlar oluyoruz. Kurduğu aile kendini yeyip de mahvetmesin diye çabalıyan bir kadının gösterdiği akılsılığa ahlâk fesadı diyebilir misin? Hesabın bini de, biri de gönülde her şeyi harap etmeye yeter. Siz de, sizi taparcasına seven adamın bahti-

yar, mağrur karısı olduğunuz zaman bu feci hesaba katlanacaksınız, benim güzel baronne de Macumer'ciğim; yahut ki o üstün adam sizi mecburiyetten kurtaracak, yani o hesabı kendisi yapacak.

Görüyorsun ki, sevgili çılgın kardeşçiğim, medenî kanunu, karı koca aşkı bakımından inceledik. Sen de öğrenip anlıyacaksın, biz, evlerimizdeki saadeti devam ettirmek için başvuracağımız çareler yüzünden ancak kendi kendimize, bir de Allahımıza karşı sorumlu olabiliriz: o ereğe ulaştıracak hesapda evlerimize yası, kavgayı, dirliksizliği sokabilecek olan düşüncesiz aşktan elbette hayırlıdır.

Ben, kocalı kadının, bir aile annesinin vazifelerini yüreğim sızlıya sızlıya öğrendim. Evet, sevgili meleğim, ödevlerimizi yapmakla birer asîl insan oluruz, ama bunun için birtakım ulvî yalanlara katlanmamız gerektir. Louis'nin beni birden değil de her gün biraz daha fazla tanımasını istediğim için bana iki yüzlülük konduruyorsun; ama karı ile koca arasındaki dirliksizliklerin asıl sebebi, biribirlerini pek yakından tanımaları değil midir? Ben onu, kendi saadetini düşündüğüm için, zihni benimle meşgul olmasın diye çok şeylerle uğraştırmak istiyorum; tutkunun hesabı ise böyle değildir.

Şefkat tükenmez, ama aşkın sonu gelir. Aşkı bütün bir hayata şöyle uygunca bölmek namuslu bir kadın için gerçekten büyük bir iş değil midir? Beni nefretle lâyık bulmamı da göze alarak söyleyeyim ki fikirlerimde ısrar ediyorum, bunun için kendimi büyük, yüce gönüllü bir insan sayıyorum. Fazilet, be-

lirmeleri çevreye göre değişen bir ilkedir: Provence'ta, İstanbul'da, Londra'da, Paris'te faziletin belirmeleri birbirine benzemez ama gene de fazilet olmaktan çıkmaz. Her insan hayatının örgüsünde, birbirine hiç uymaz şekiller bulunur ama bunlar, biraz uzaktan bakılınca, hep bir örnekmiş gibi gözükür.

Louis'yi bedbaht etmek, bir gün ayrıldığımızı görmek isteseydim ben de onun haline uyardım. Ben senin gibi, ömrümde üstün bir erkekle karşılaşmak saadetine ermedim; fakat belki Louis'yi üstün bir erkek etmek zevkini tadacağım. Beş yıl sonra Paris'te görüşürüz. Sen bile şaşıracaksın da bana: "Hayır, yanılmışsın, Monsieur de l'Estorade daha doğuşundan dikkate lâyık, değerli bir insanmış!" diyeceksin.

O güzel aşklara, sen tattığın için öğrendiğim heyecanlara; geceleri yıldızlar ışığında balkonda geçirilen saatlere; o çılgınca tapmalara, kendi kendimizi tanrılaştırmalara gelince, onlardan ümidimi kesmem gerektiğini anladım.

Senin hayatın istediğin gibi gelişip çiçek açtı; ben ise La Crampade'ın dört duvarı arasına kapalıyım, ne olursam ancak burada olacağım. Bir de sen kalkıp benim narin, gizli zavallı bir saadeti devamlı, zengin, esrarengiz kılmak için aldığım tedbirleri başıma kakıyorsun! Ben, evli kadın hayatımda bir sevgili hayatının güzelliklerini bulduğumu sanıyordum, oysaki sen adetâ yüzümü kızarttın, beni utandırdın. Ama acaba ikimizden hangimiz haklı? Belki ikimiz de hem haklıyız, hem de haksız; belki toplum da bize tentenelerimizi, unvanlarımızı, çocukla

rımızı pek pahalıya satıyor! Benim kızıl kamelyalarım, baba ile oğul için, sadakatle bağlı olduğum, benim hem kölem, hem de âmirim olan o iki insan için dudaklarımda gülümseme olarak açılıyor. Fakat, kardeşçiğim, son mektupların bana, neler kaybettiğimi öğretti! Sen bana, bir kadının kocaya varmakla neler feda ettiğini öğrettin. Şimdi senin sıçradığın o güzel vahşî kırları ben şöyle hayal meyal görmüştüm; mektubunu okurken oraların hasretini duyup da akıttığım gözyaşlarını söylemiyeceğim. Ama, kardeşçiğim, bir şeyin hasretini duymak, onu feda ettiğimize pişman olmak demek değildir, olsa olsa yakın bir akrabasıdır.

Sen bana: "Evlenme insanı feylesof ediyor" diyorsun ama hayır, kardeşçiğim, çok yazık ki hayır; senin aşk seline kapıldığını öğrenince gözümden boşanan yaşlar bana hiç de feylesof olmadığını öğretti. Fakat babam bana memleketimizde yetişen yazarlar arasında en derinlerinden birini okutmuştu: Bossuet'nin torunu sayılacak bir adam sıyasî yazıları insanı hemen kandırıyor. Sen *Corinne*'i okurken ben de Bonald'ın[1] eserlerini okuyordum; işte bütün felsefem oradan geliyor: o bana kutsal, sağlam ailenin ne olduğunu öğretti. Bonald'ın başı üzerine yeminle söyleyeyim: babanın nutku çok doğru, çok haklı. Allaha ısmarladık, benim sevgili hayalim, kardeşçiğim. sen ki benim çılgınlığımsın!

[1] Louis de Bonald, on dokuzuncu yüzyıl Fransız siyasî muharrirlerindendir; kralcılığı, din ilkelerini savunmuştur.

XIX

Louise de Chaulieu'den Madame de l'Estorade'a

Sen ne cici bir kadınsın, gözüm Renée'ciğim! artık sana hak verdim. Aldatmak, namusluca bir hareket, memnun oldun mu? Zaten bizi seven erkek bizim malımız sayılmaz mı? Onu istersek bir budala, istersek dâhî ederiz; ama doğrusunu istersen, çoğu zaman budala ediyoruz. Sen seninkini bir dâhî edeceksin, sırrını da kimselere söylemiyeceksin: birbirinden güzel iki büyük hareket! Ama, gözümün nuru! ya cennet yoksa senin halin nice olur? Hem dünyada eziyet çeker, hem de öteki dünyada mükâfatını göremezsin. Sen kocana hem yükselme hırsı aşılamak hem de onu daima sana âşık görmek istiyorsun! Ne kadar da çocuksun! Daima âşık kalması nene yetmiyor? Acaba ne dereceye kadar fazilet bir hesap, yahut hesap fazilettir? Ne dersin? Herhalde bu mesele üzerinde kavga etmeyiz, çünkü Bonald yanımızda, ikimizi de kandırır. Biz faziletli kadınlarız, öyle de kalmak istiyoruz; ancak öyle sanıyorum ki sen şimdi bütün o sevimli düzenlerinine gene de benden bin kat iyisin.

Ben gayetle mürai kızım; Felipe'yi seviyorum, gene de duygularımı haince gizleyerek bunu ona bildirmiyorum. Ağaçtan duvarın tepesine, duvarın tepesinden de benim balkona atlasa diye içim titriyor; ama bunu hele bir yapayım desin, onu küçümsemenin hafifsemesinin yıldırımı ile çarparım. Görüyorsun ki müthiş bir samimiyetle konuşuyorum. Beni

tutan kim? Felipe'me o saf, bütün, büyük, gizli, o tam aşkıyla kalbime güyüm güyüm akıttığı saadeti söylememe hangi esrarangiz kuvvet engel oluyor?

Madame de Mirabel benim resmimi yapıyor. Bitince onu Felipe'ye vermek niyetindeyim. Aşkın nayata böyle bir faaliyet vermesi beni her gün biraz daha hayret ettiriyor Her saat, her iş, en küçük şey bizim için büyük bir ehemmiyet alıyor; mazi. hal, istikbal biribirine, insanı hayran edecek bır surette karışıp kaynaşıyor. İnsan dünü, bugünü, yarını sanki bir arada yaşıyor.

İnsan saadete erdikten sonra da acaba böyle midir? Söyle, kardeşçiğim, anlat; nedir saadet? İnsanı uslandırır mı? yoksa büsbütün coşturur mu? İçimdeki kaygı beni öldürecek, ne yapacağımı şaşırdım: akla da toplumun gereklerine de bakmayarak beni ona doğru sürükleyen bir kuvvet var. Artık senin Louis'ye merakla bakmanı da anlıyorum: memnun oldun mu? Felipe'nin bana İspanyolca okuturken gösterdiği derin saygı ne kadar sinirime dokunduysa şimdi benim kölem olmaktan saadet duyduğnu söylemesi, beni öyle uzaktan sevmesi, itaati de o kadar fenama gidiyor. Yanımdan geçerken ona bağırmak: "A budala! sen benim hayalimi seviyorsun, yakından tanısan acaba ne olacak?" demek istiyorum.

Mektuplarımı yakıyorsun, değil mi, Renée'ciğim? Ben de seninkileri yakarım. Bizim yürekten yüreğe akıttığımız düşünceleri yabancı gözler görecek olursa Felipe'ye: "Git de o gözleri çıkar. Biraz da adam öldür ki daha emin olalım" demem gerekecek.

Pazartesi

Ah! Renéeciğim, bir erkek kalbinin içindekini anlamak için acaba ne yapmalı? Babam beni, senin Monsieur de Bonald ile tanıştıracak; mademki o kadar bilgin bir adammış, bu sualimi ona da soracağım. Tanrı, kalplerin içini okuyabildiği için bahtiyar mıdır acaba? Acaba ben, Felipe'nin gözünde hâlâ bir melek miyim? işte bütün mesele bu.

Bir gün olur da onun bir hareketinde, bir bakışında, bir tek sözünün edasında o eski saygının, bana İspanyolca hocalığı ettiği zamanlardaki saygısının azaldığını sezecek olursam öyle sanıyorum ki her şeyi unutmak kuvvetini. gösterebileceğim. "Böyle büyük sözlere, büyük kararlara ne lüzum var?" mı diyeceksin. İşin iç yüzünü anlatayım, kardeşçiğim. Bana âdeta bir Orta-çağ şövalyesinin İtalyan sevgilisine hizmet ettiği gibi bakan pek nazik babam, eskiden de söylediğim gibi, Madame de Mirabel'e benim bir resmimi ısmarlamıştı. Ben o resmin oldukça iyi bir kopyasını yaptırıp duc'e verdim, aslını da Felipe'ye, şu üç satırlık mektupla gönderdim.

"Don Felipe, gösterdiğiniz tam sadakata karşılık size körü körüne bir güven besleniyor. Bir erkekte bu kadar büyüklük bulunacağını sanmak yerinde midir, değil midir, bunu zaman gösterecek."

Mükâfat çok büyük, adetâ bir söz vermeyi, asıl burası müthiş, adetâ bir daveti andırıyor; fakat sana daha müthiş olan bir şeyi söyleyeyim: mükâfatımda, kendimi peşkeş çekmekle beraber, bir söz verme, bir davet bulunmasını istedim. Göndereceği cevapta hele

bir "Louise'im", ya sadece "Louise" gibi bir hitap bulunsun, mahvolduğu gündür.

Salı

Hayır mahvolmadı. O meşrutiyet hükümeti bakanı, tapılmaya lâyık bir âşık. Bak bana ne yazmış:

"Sizi görmeden geçirdiğim her an zihnim hep sizinle meşguldü de her şeye kapalı olan gözlerim, hülyalarımızın karanlık sarayında, sizin nurunuzla aydınlattığınız sarayda hep sizin hayalinize bağlanırdı. Ama insan bir hayali hemen canlandırabilir mi? Bundan sonra gözlerim bu harikulâde, bu tılsımlı resim üzerine konacak; tılsımlı diyorum, çünkü benim için mavi gözleriniz canlanıp resminiz hemen bir hakikat oluveriyor. Hemen sizi seyretmek zevkine dalıp kendinize söyleyemeyeceğim şeyleri resminize uzun uzun anlattığım için bu mektubu çabuk yazamadım.

Epey, dünden beri sizinle yalnız kalıp ömrümde ilk defa olarak kendimi bütün, tam, sonsuz bir saadete verdim. Benim sizi Allah'la Meryem arasında nasıl bir yere koyduğumu görseniz geceyi ne büyük çarpıntılar içinde geçirdiğimi anlardınız; fakat bunları söylediğim için gücenmeyiniz, beni yaşatan o melek mürüvveti gözlerinden bir an eksilirse benim azabıma nihayet olmaz; güvenmeyiniz, bir kusur ettimse affedin. Ey benim hayatımın, ruhumun ecesi, size beslediğim aşkın bana binde birini bahşetseydiniz!

"Dudaklarımdan bir ancak eksik olmayan bu sözlerin "bahşettiniz" diye değil de "bahşetseydiniz" diye bitmesi perişan ettiği gönlüme. İmanla sapınç, hayatla

ölüm, karanlıkla nur arasaydım. Size cüretimi itiraf ettim; hiçbir suçlu, hakkında verilecek yargıyı beklerken benim duyduğum heyecanı duymamış, çektiğim çarpıntıyı çekmemiştir. Ruhumda sizi darıltmak korkusundan doğan bu fırtınaları, zaman zaman gidip baktığım resminizdeki gülümseme hafifletiyordu. Doğduğumdan beri kimse, annem bize, bana gülümsemedi. Bana nişanladıkları güzel kız kalbimi tepti de kardeşime gönül verdi. Siyaset hayatındaki çabalamalarım, hep başarısızlığa uğradı. Hakanımın gözlerinde bir öç alma arzusundan başka bir şey görmedim; gençliğimizde birbirimize o kadar düşmanız ki milli meclisin beni iktidar mevkiine getirmesini kral, şahsına bir hakaret diye karşıladı. Bir ruh ne kadar kuvvetli olursa olsun, bütün bunlardan sonra şüpheye karşı koyabilir mi?

Zaten ben halimi bilmez değilim: dışımın ne derece çirkin, ne derece sevimsiz olduğundan haberim var; öyle bir zarf içindeki kalbi takdir etmenin zorluğunu da biliyorum. Sizi gördüğüm zaman sevilmek benim için artık bir ümit değil, erişilmez bir hulya idi. Bunun içindir ki gönlümü size bağladığım zaman bu sevgiyi ancak sonsuz bir sadakatle affettirebileceğimi anladım. O resme bakarken, tanrıl vaatlerde dolu olan o gülümsemeyi dinlerken ruhumda, şimdiye kadar belirmesine müsaade etmediğim bir ümit, ışınlarını saçıverdi. Fakat şüphenin karartısı, sizi gücendirmek korkusu o şafak ışığı ile durmadan savaşıyor.

"Hayır, iyice kavrıyorum ki sizin beni sevmeniz henüz kabil değildir; fakat benim tükenmez şefkatı-

min kuvvetini, genişliğini, güvenini göre göre belki bir gün olur, siz de kalbinizde ona küçük bir yer ayırırsınız. Benim o lûtfa erişmek ümidimi, kendinize bir küçülme sayıyorsanız bunu bana hiddetsizce söyleyin. Ben haddimi bilip çekileyim; fakat beni sevmeyi bir sınamak isterseniz hayatının bütün saadetini size sadece hizmette arıyan kölenize bunu bin bir özen, bin bir tedbirle bildiriniz."

Kardeşçiğim, bu son kelimeleri okurken o, kendisine kamelyayı göstererek sadakati hazinelerini kabul ettiğimi bildirdiğim akşamki o sapsarı benzi ile gözlerimin önüne geldi. Bu satırların, âşıklara vergi bir parlak söz, sadece "edebiyat" olmadığını biliyordum; içimde büyük bir heyecan, nasıl anlatayım? sanki saadetin nefesini duydum.

Havalar hayli kötü gitti, koruya gezmeğe gitsem tuhaf tuhaf şüphelere sebep olacaktı; çoğu yağmura da aldırmadan sokağa çıkan annem bile bu günlerde yapayalnız evde oturdu.

Çarşamba akşamı

Demin *onu* Opera'da gördüm. Görsen ne değişmiş! Sardunya elçisi onu bizim locaya getirip takdim etti. Cesaretinin hiç de fena karşılanmadığını gözlerimde okuyunca sanki vücudu ruhuna dar gelmeğe başladı. Marquise d'Espard'a "Mademoiselle" dedi. Gözlerinden çıkan ışık, avizelerden dökülenden daha parlaktı. Çok durmadı, bir garabete düşmekten korkmuş olacak, çıkıp gitti. Madame de Maufrigneuse anneme:

— Baron de Macumer âşık mıdır, nedir? dedi.

Annem:

— Düşmüş bir bakanın âşık olması da doğrusu çok tuhaf, dedi.

Ben Madame d'Espard'a, Madame de Maufrigneuse ile anneme, konuşulan yabancı dili anlamayan, gene de denildiğini merak eden bir insan tavrıyla bakmak kuvvetini gösterdim; ama içimde bütün ruhumu saran bir haz sevinci duyuyordum. Nasıl anlatayım sana halimi? sanki ruhum kanatlanmış da uçuyormuşum gibiyim. Felipe o kadar seviyor ki ben de onu sevilmeğe lâyık buluyorum. Ben onun hayatının cevheriyim, onun bütün düşüncelerini idare eden ip, benim elimde. Allahın bildiğini senden ne saklayayım? onun bütün engelleri aşıp gelmesini, beni kendi kendimden istemesini şiddetle arzu ediyorum. Ah! bunu bir yapsa da o köpüren âşığı, bir tek bakışımla karşımda gene kuzu gibi uslu, kuzu gibi uysal edebilecek miyim, bir anlasam.

Kardeşçiğim, mektubumu kesmiştim, şimdi her yanım titriyor. Yazarken dışardan hafif bir gürültü işitip kalktım. Pencereden baktım, düşüp ölmek tehlikesini de göze almış, duvarın üzerinde yürüyordu. Odamın penceresine koştum, elimie sadece bir işaret ettim; on ayak yükseklikteki duvardan atladı, sonra, bir yerine bir şey olmadığını göstermek için, caddede benim görebileceğim bir yere kadar koştu. Duvardan birdenbire atladığı için herhalde gözü kararmış olduğu bir anda bunu, beni merak ettirmemeyi düşünmüş olması o kadar içime dokundu ki niçin olduğunu

ben de anlayamadan ağlıyorum. Zavallı çirkin! Acaba niçin gelmişti? Acaba bana ne söyleyeceği vardı?

Neler düşündüğümü yazmaya cesaret edemiyorum, hemen gidip bu sevincimle yatacak, şimdi seninle beraber olsaydık neler söyleyeceğimizi düşüneceğim. Allaha ısmarladık, benim güzel dilsizim! Mektup yazmadığın için sana çıkışmağa vaktim yok, ama tam bir aydır hiç bir şey yazmadım. Yoksa, olur a! saadete mi erdin? Yoksa o pek övüne övüne sözünü ettiğin, demin benim az kaldı elimden kaçıracak olduğum irade dediğimiz şeyi mi yitirdin?

XX

Renée de l'Estorade dan Louise de Chaulieu'ye

Mayıs

Aşk dünyanın hayatıysa ne diye birtakım ciddiyet müteassıbı feylesoflar onu evlilikten çıkarmaya kalkıyorlar? Ne diye Toplum, Kadın'ı Aile'ye feda etmeyi kendine en yüksek yasa bilip de böylece evlilik hayatında sinsi bir çarpımanın doğmasını zarurî kılıyor? Bu çarpışmanın kaçınılmaz, son derece tehlikeli olduğunu o kadar iyi anlıyor ki bizim, ya şefkatin kudreti ile, ya gizli bir kinin devamı ile her şeyi bozabilmemiz ihtimalini de düşünerek erkeği, bize karşı bir takım kuvvetlerle silâhlandırmış. Şimdi ben nikâhta, birbirine zıt iki kuvvet görüyorum; kanunu yapanlar bunları birleştirememişler. Onlar ne zaman, nasıl birleşebilir? mektubunu okurken işte bunu düşünüyorum.

Ah! kardeşçiğim, bir tanecik mektubun, Aveyron'lu büyük muharririn[1] kurduğu, benim de tatlı bir hoşnutlukla yerleştiğim yapıyı yıkıvermeğe yetti. Kanunlar hep ihtiyarların elinden çıkıyor, kadın olup da bunu farketmemeye imkân yok. O ihtiyarlar, aşksız aile sevgisinin bizleri alçaltmayacağına, bir erkek bir kadını kanunun izni ile alabildikte sonra kadının da hiçbir aşk duymadan kendisini vermesi gerektiğine hükmetmişler. Sadece aileyi düşündüklerinden, biricik kaygısı neslin devamı olan tabiata benzemişler. Ben nikâhtan önce bir insandım, şimdi eşyadanım sanki! herkesten uzakta, yapayalnız ne kadar gözyaşları döktüm ben; bunları, avutucu bir gülümsemeyle değiştirmek isterdim.

Bahtlarımızdaki bu ayrılık nereden geliyor? Meşru bir aşk senin ruhunu büyültüyor. Senin için fazilet zevkten doğacak. Sen ancak kendi arzunla ıstırap çekeceksin. Pelipe'ne varabilirsen senin için ödev, en tatlı, en coşkun bir duygu olacak... Bütün bu sorularımızın cevabını, benim tasalı bir merakla beklediğim cevabı ancak gelecek günler verecek.

Sen seviyorsan, sevdiğin de seni taparcasına seviyor. Ah! kardeşçiğim, vaktiyle hayalimizde yaşattığımız şiire büsbütün bırak kendini. Sende en ince şeklini bulan, adetâ vücuttan sıyrılmış bir ruh halini alan kadın güzelliğini Tanrı, hoşa gitsin, kalpleri büyülesin diye yaratmış: elbette onun da bir bildiği vardır. Evet, meleğim, duyduğun şefkati bir sır olarak sakla da hani geleceğini hayal ettiğimiz âşığın bize lâyık olup

[1] Yani de Bonald.

olmadığını anlamak için bin bir türlü ince sınamalar, denemeler kurardık, Felipe'yi onların hepsinden geçir. Onun seni sevip sevmediğinden çok, senin onu sevip sevmediğini öğren: merakın, arzunun, saadete inanmanın ruhumuzda belirttiği algım *(serap)* kadar aldatıcı hiç bir şey yoktur. Kardeşçiğim, ikimizden yalnız sen olduğun gibi kalabildin, yalvarırım, sana evlenme denilen o bozulmaz, tehlikeli andlaşmayı inancasız kabul etme! Bazan, başbaşa bir konuşmada, ruhların ele güne karşı olan riyalarından soyundukları zaman bir hareketin, bir sözün, bir bakışın birdenbire birçok uçurumları aydınlatıp meydana çıkardığını görürsün; sen, başkalarının kendilerini kaybedip mahvolacakları yollara cesaretle atılabilecek kadar asîl, kendine güvenir bir kızsın.

Seni ne kadar halecanla merak ettiğimi bilemezsin. Aramızda uzak yollar var, gene de seni görüyor, senin heyecanlarını duyuyorum. Çok rica ederim, mektuplarını kesme, hiç bir şeyi yazmayı unutma! Senin mektupların benim bu sade, sakin, güneşsiz bir günde uzayıp giden bir yol gibi, şehirler dışındaki uzun yollar gibi tekdüzeli ailemin arasında benim için bir tutku hayatı oluyor.

Burada olup bitenlere gelince, meleğim, kendi Kendimle bir yığın münakaşa, bir yığın kavga, işte o kadar; bugünlük bunları sana anlatmak istemiyorum, Sonra bir gün yazarım. Ben, yeisten ümide, ümitten yeise geçerek gamlı bir inatla kendimi bir veriyor, bir geri çekiyorum. Belki de hayattan beklediğim saadet, onun bize borçlu olduğundan fazlaydı. Bizler, gençlik yaşımızda, hakikatin ille hayalimize uymasını

istiyorum! Düşüncelerim —şimdi bahçemin bir köşesinde, bir kayanın dibinde otururak düşünüyorum— düşüncelerim beni en son şu kanaate vardırdı: evlilikte aşk tamamiyle tesadüfî bir şeydir, her şeyi yönetecek olan kanunu onun üzerine kurmak imkânsızdır. Benim Aveyron'lu feylesofum aileyi, biricik mümkün toplumsal hücre sayıp kadını, her çağda olduğu gibi, ona tâbi kılmak istemekle haklı. Bizim için dehşetli diyebileceğimiz bu büyük mesele, ilk doğuracağımız çocukla halledilir. Bunun içindir ki anne olmak istiyorum; hiç olmazsa ruhumu kemiren uğraşma dileğini oyalamış olur.

Louis, her zaman olduğu gibi, tapılmaya lâyık denecek derecede iyi bir adam: onun aşkı işliyor, benim muhabbetim ise nazarî. O bahtiyar, çiçekleri tek başına topluyor da onları yetiştiren toprağı hiç düşünmüyor. Doğrusu imrenilecek bir bencillik! Bir anne, —ben anneleri öyle düşünürüm— bir anne, evladına bir zevk tattırmak için kendimi parçalamaya nasıl razı olursa ben de, bana pek ağır gelse de gene, Louis'nin tatlı vehimlerinin sürmesine çalışıyor, onun yolunca gidiyorum. Sevinci o kadar derin ki gözlerini kapıyor; bu sevincin yankıları bazan bana da vuruyor. Ben onu, kendisini bahtiyar kıldığımdan emin olmanın verdiği memnuniyetle dolu bir gülümseme, ya bir bakışla aldatıyorum. Bunun için, ev içinde "yavrum" diyorum ben ona.

Allahla senin, benim aramızda kalacak olan bunca fedakârlıkların mükâfatını bekliyorum. Analıktan çok şeyler bekliyor, çok şeyler ümid ediyorum: onun için çok fedakârlıklara katlandım, bana bugün çok

şeyler borçludur: hakkımı alamayacağım diye korkuyorum. Annelik benim hevesimi geliştirecek, kalbimi genişletecek, sonsuz, hudutsuz sevinçlerle fedakârlıklarımın mükâfatını verecek: ondan bütün bunları bekliyorum. Ulu Tanrım! ümitlerimi boşa çıkarma, bütün geleceğim buna bağlı, daha müthişi, faziletim, namusum buna bağlı!

XXI

Louise'den Renée'ye

Haziran

Benim ev kadını olmuş meralciğim, mektubum tam zamanında geldi: bana, gece gündüz zihnimi kurcalayan pek cesurca bir düşünceyi akla uygun, hakkı bulup gerçekleştirmek için gereken kuvveti verdi. Bende bilinmedik, daha doğrusu yasak şeylere karşı bir heves var; buna çok üzülüyorum, çünkü biliyorum ki bu yüzden benim içimde, bu yaşadığım dünyanın kanunlarıyla tabiat kanunları arasında bir çarpışmadır olacak. Bilmem bende tabiat, toplumdan üstün mü? her halde o iki kuvveti birbiriyle uzlaştırmaya kalktığım oluyor.

İşi açıkça anlatayım: Felipe ile gece vakti bir saat, bahçemizin tâ ucundaki ıhlamur ağacları altında yapayalnız konuşmak istiyorum. Hiç şüphesiz bu arzu duchesse'in bana gülerek taktığı, babamın da uygun bulduğu *"Gözü korkmaz kadın"* adına lâyık bir kızın arzusu... O kabahatimi gene ihtiyata da, usluluğa da uygun buluyorum. Hem duvarımın dibinde geçirilmiş

bunca gecenin mükâfatını vermek, hem de bu yaptığımı Felipe'nin nasıl karşılayacağını görüp ona göre bir hüküm vermek istiyordum: kabahatimi bir tanrıçanın bağışı gibi karşılarsa ona varmak; yok Champs-Elyées'den geçerken bana selâm verdiği zamankinden daha az saygı göstermeye kalkarsa bir daha adını bile anmamak. Kibarlar âleminin ne düşüneceğine gelince; âşığımı böyle yapayalnız görmek, kendisine Madame de Maufrigneuse'ün, yahut ihtiyar Marquise de Beauséant'ın salonunda gülümsemekten daha az tehlikelidir; oralarda şimdi insanın çevresinde hafiye eksik olmuyor; Macumer gibi âdetâ bir ejder sayılan bir adama alâka göstermekle şüphe edildin mi insanı çeşit çeşit gözler kovalar!

Onunla başbaşa konuşmak fikri aklıma gelince içimde bilsen ne sinirlilik duydum; kurduğumu yapmak için ne yapmak lâzımgeldiğini; ne biçim bir sonuç vereceğini uzun uzun düşündüm! Ah! sen de burada olsaydın! Tereddüt denilen o karışık sarayın dehlizlerinde kendimizi kaybedip saatlerce konuşur; geceleyin, karanlık içinde, sükût içinde, Chaulieu konağının ıhlamurları, mehtabın bin bir oku ile yer yer vurulmuş o güzel ıhlamurları altında bir ilk aşk görüşünün iyi, kötü her ânını seninle hayal edip zevkini çıkarırdık. Çırpınarak: "Renée, Renée, neredesin, Renée!" diye bağırdım. İşte mektubun tam o anda gelip barutu ateşledi, artık kılı kırk yarmaktan vazgeçip kararımı verdim. Penceremi açtım, şaşakalıp bakan âşığıma bir mektup attım; bunun içinde, bahçenin ucundaki küçük kapının anahtarının bir kalıbı ile bir de şu satırlar vardı:

"Sizin delilikler etmenizi önlemek istiyorum. Duvardan düşerseniz; yalnız kendinizi öldürmekle kalmaz, sevdiğinizi söylediğiniz bir kızın şerefini de mahvetmiş olursunuz. Size gösterilen güvenin yeni bir belirisine, yani ayın çekilip bahçenin ucundaki ıhlamurların karanlıkta kaldığı saatte konuşmak için beklemeye lâyık mısınız acaba?

Dün gece saat birde, Griffith'in gidip yatacağı sırada:

— Arkanıza atkınızı alın da gelin, kimseye gözükmeden bahçenin tâ ucuna kadar gitmek istiyorum, dedim.

Hiç sesini çıkarmadan arkamdan geldi. Ah Renée'ciğim, insan neler, neler hissediyor! "Acaba gelecek mi? Gelmeyecek mi?" diye tatlı, kısa bir helecan geçirdikten sonra baktım, bahçeye bir gölge gibi kayıverdi. Biz de önümüze kimse çıkmadan, gideceğimiz yere varmıştık; Griffith'e:

— Hiç şaşmayın, dedim, Baron de Macumer burada, zaten ben de sizi onun için getirdim.

Gene ses çıkarmadı. Felipe:

— Beni niçin çağırdınız? dedi.

Heyecan içinde olduğu sesinden belliydi; gecenin dinginliği içinde elbiselerimizin hışırtısı, kum üstünde ayak seslerimiz —gayet hafif olmakla beraber— sinirlerini son dereceye kadar germişti.

— Size yazamayacağım bazı şeyleri söylemek istiyorum da... dedim.

Griffith bizden beş altı adım öteye gitti. Gece tatlı, çiçek kokan gecelerdendi; o anda ıhlamurların karanlığı içinde, onunla hemen hemen yapayalnız, baş-

başa kalmaktan âdeta baş döndürücü bir haz duyuyordum; ayın ışığı konağın cephesine vurduğu için ahlamurların ötesinde bahçe parıl parıl parlıyordu. Biz karanlıklar içinde, önümüz aydınlık... Şimdi herkesten gizlendiğimiz, fakat yarın herkese bildirilen bir nikâha erecek aşkımız da öyle değil mi? Her ikimiz için de yepyeni olan, her ikimizi hayretlere düşüren bu durumun zevkine kendimizi bir an bıraktık; sonra ben:

— Gerçi, dedim, elâlemin söz etmesinden korkum yoktur; ama sizin bir daha bu ağaca, bu duvara çıkmanıza razı değilim. Siz de, ben de şimdiye kadar birer okul çocuğu imişiz gibi hareket ettik: artık duygularımızı, hallerimize uygun bir hale yükseltmemiz gerekir. Geçen gün düştüğünüz zaman ölseydiniz, benim de ölünceye kadar namusumu temizliyemezdin.

Baktım sapsarı olmuştu; dedim ki:

— Sizi o halde bir gören olsaydı ya annemden, ya benden şüphe ederlerdi...

Hafif bir sesle:

— Affedin, dedi.

— Siz, dedim, caddeden geçin, sizi görmek istersem pencereyi açarım; fakat sizi de, kendimi de öyle bir tehlikeye atmam için muhakkak çok mühim bir şey olmalıdır. Ne diye bu kadar ihtiyatsızca işler gördünüz de beni de daha büyük bir ihtiyatsızlığa, bu akşam buraya gelmeye mecbur ettiniz? Şimdi benim için kim bilir ne kötü bir fikir edindiniz?

Gözlerinde yaşlar belirdi; bunlar, benim için, dünyanın en güzel cevabıydı. Gülümsiyerek:

— Hiç şüphesiz, dedim, bu akşamki hareketimin pek uygunsuz bir şey olduğu kanaatindesiniz.

Ağaçların altında birkaç defa sessizce gidip gelmiştik; nihayet o da heyecanını yenip söz söyleyebildi:

— Benim budalalığıma hükmedeceksiniz; saadet beni öyle huysuz etti ki ne gücüm kaldı, ne de aklım; ama hiç olmazsa şunu bilmenizi isterim: sizin uygun görüp yaptığınız her hareket benim için uludur, kutsaldır. Size olan hürmetim ancak Allah'a olan hürmetimle mukayese edilebilir. Zaten Miss Griffith burada.

Ben hemen:

— Miss Griffith bizim için değil, başkaları için burada, dedim.

Kardeşçiğim, o adam beni anladı. Bana en saygılı, en alçak gönüllü bir bakışla bakıp:

— Miss Griffith burada olmasaydı da, biz elbette gene o buradaymış gibi hareket edecektik, dedi: insanların karşısında olmadığımız zamanlar da Allah'ın katındayız; başkalarının saygısından ziyade kendi kendimizi saymamıza ihtiyacımız vardır.

Ona elimi uzattım (bu halimi getir gözlerinin önüne):

— Teşekkür ederim, Felipe, dedim. Her kadın, kendini anlıyan bir erkeği sevebilir, ben de her kadın gibiyim.

Ama sonra parmağımı dudaklarıma götürerek:

— Dikkat edin, dedim, "sevebilir" diyorum. Size vermek istediğimden fazla bir ümit beslemenizi istemem. Ben kalbimi ancak onu okuyabilecek, anla-

yabilecek bir erkeğe vereceğim. O erkeğin duyguları da, tıpkı benimkiler gibi olmasa bile, benimkiler kadar yüksek olmalıdır. Kendimi olduğumdan büyük göstermek istemiyorum, çünkü benim meziyet diye kabul ettiğim huyların, birer kusur sayılacak tarafları da vardır, ama bende o huylar olmasaydı, doğrusu çok esef ederdim.

Titreyerek, her kelimede bana bir kere bakarak:

— Beni köleliğe kabul ettiniz, şimdi de sevmeme müsaade ediyorsunuz, dedi; arzu ettiğimden de büyük bir saadete erdim.

— Bence, dedim, sizin nasibiniz benimkinden üstün; ben de sizin erdiğiniz saadete ermek isterim, sizin elinizdedir bu.

— Şimdi teşekkür etmek sırası bana geldi, dedi. Ben, sadık bir âşığa düşeni bilirim. Size, sevginize lâyık olduğumu ispat etmem lâzım, beni istediğiniz kadar denemek hakkınızdır. Umduğunuz gibi bulmazsanız beni atıverirsiniz.

— Beni sevdiğinizi biliyorum, dedim. Şimdilik (Bu "şimdilik" sözüne kıymet verdiğimi zalimce belli ettim) şimdilik herkesten üstünsünüz bence; zaten bu akşam buraya gelebilmeniz de bunun içindir.

Sonra konuşarak ağaçlar altında biraz dolaştık; itiraf ederim ki benim İspanyol, ilk heyecanı geçtikten sonra, bana tutkusunu değil, şefkatini belirterek kadere boyun eğmenin hakikî belâgatine erdi: benim için beslediği hisleri, Tanrı'ya olan aşkı ile mukayese ediyordu. Zaten pek ince olan fikirlerine başka bir kıymet veren sesi, o tâ yüreğe işleyen sesi bülbülün yanık feryadını andırıyordu. Bağırmadan,

tatlı tatlı konuşuyor, biribiri arkasından, kaynaşan dalgalar gibi akan cümlelerinde, kalbinin öz çarpıntısı işitiliyordu.

— Artık yeter, dedim, sonra burada lüzumundan fazla kalmış olurum.

Elimin bir hareketiyle ona gitmesi gerektiğini anlattım.

Griffith bana:

— Artık nişanlanmış sayılırsınız, mademoiselle, dedi.

— İngiltere'de belki öyledir ama Fransa'da değil, dedim.

Ben âşık olup evlenmek istiyorum, işte o kadar. Ne yapayım. kardeşçiğim, aşk bana gelmiyordu; ben de Muhammed'in dağa gitmesi gibi, aşka gittim.

Cuma

Kölemi gene gördüm: bir ürkeklik gelmiş, şöyle esrarengiz, sofuca bir hal almış ki pek hoşuma gitti; benim haşmetim, kudretim tâ içine işlemişe benziyor. Fakat bakışlarında olsun, halinde, tavırlarında olsun. benim için duyduğu, yalnız da benim gördüğüm o sonsuz aşkı, kibarlar âleminin her şeyleri merak edip öğrenmeye çalışan beyanlarına belli edecek hiç bir şey yok. Ama, kardeşçiğim, ben sürüklenmiş, hüküm altına girmiş, zaptedilmiş değilim; tersine, ben onu zaptettim, hükmüm altına aldım, ben onu sürüklüyorum... Kısacası soğukkanlılıkla düşüne taşına hareket edebiliyorum. Hani ben, benim küfvüm olmadığı için varmak istemiyeceğim bir erkeğe tutulu-

vermekten korkuyordum, ah! o korkuyu bir daha tadabilsem!

İki türlü aşk vardır: biri buyurur, öteki uyar; bunlar birbirinden ayrıdır, verdikleri tutkular da birbirine benzemez. Bir kadın, hayatı gerçekten tatabildim diyebilmek için belki bunların ikisini de tanımalıdır. Acaba bu iki tutkunun kaynaşıp birleşmesi kabil midir? Felipe bir gün beni buyruğunun altına alabilecek mi? Ben de şimdi onun titrediği gibi titreyecek miyim? Bu sorular ürpertiyor beni.

Ne kadar da kör! Ben onun yerinde olsaydım Mademoiselle de Cahulieu'nün ihlamurlar altında işvelicesine, fakat pek soğukkanlılıkla, hesaplı, tertipli hareket ettiğini görürdüm. Hayır, kerdeşçiğim, bu benimki sevmek değil, ateşle oynamak. Felipe hâlâ hoşuma gidiyor ama artık sükûn buldum, helecan çekmiyorum. İçimde her şey yatışıyor, duruluyor, hislerimi kurcalayıp anlamaktan korkuyorum. Benden aşkının şiddetini gizlediğine iyi etmedi, elimden irademi alamadı. Hâsılı ben o kabahatin zevklerini süremedim. Gerçi ağaçlar altında geçirdiğimiz o yarım saat bende tatlı bir anı bıraktı; fakat: "Gitsem mi? Gitmesem mi? Ona mektup yazsam mı? Yazmasam mı?" dediğim dakikalarda çektiğim heyecanların zevkini orada bulamadım. Acaba her zevkimiz böyle mi olacak? Bir şeyi ümidetmek onu elde etmekten daha büyük bir haz mı verecek? Zenginler, hakikatte birer fukara mı? Seninle ben, hayalimizin kuvvetlerini pek fazla geliştirmekle hisleri, hudutlarından aşırdık mı? Öyle zamanlar oluyor ki bu düşünce tüylerimi ürpertiyor. Bilir misin niçin? Bahçeye bir de

Griffith'i almadan gitmeyi kuruyorum da ondan. Bunun sonu ne olacak? Hayalin sonu yok, zevkler ise sayılı. Ey benim korsalar ilminde hoca kesilmiş kardeşçiğim! söyle: kadınlar hayatının bu iki ereğini nasıl birleştirmeli?

XXII

Louise'den Felipe'ye

Sizden hiç memnun değilim. Racine'in *Berenice*'sini okurken ağlamadınızsa, onu facialarn en müthişi diye karşılamadınızsa beni anlayamazsınız, ikimiz hiç bir zaman anlaşamayız: öyleyse aramızda her şeyi keselim, birbirimizi bir daha görmeyelim, beni unutun; vereceğiniz cevap beni memnun edecek gibi olmazsa sizi unutacağım, benim gözümde siz sadece *Monsieur le baron de Macumer* olacaksınız; daha doğrusu bir hiç olacaksınız, sizi tanımadan önce benim için neydiyseniz gene o...

Dün, Madame de l'Espard'ın konağında kendinizden pek memnun bir haliniz vardı ki son derece fenama gitti. Sevildiğinizden pek emin gözüküyordunuz. Hele sohbetteki serbestliğiniz beni korkuttu doğrusu: ilk mektubunuzda benim kulum kölem olduğunuzu söylüyordunuz, o anda hiç de öyle değildiniz. Seven adam dediğinizin zihni hep meşguldür; siz, öyle olmak şöyle dursun, nükteler savuruyordunuz. Hakiki bir mümine yakışır mı bu? Onun, Tanrısı katında yerle bir olması gerekmez mi? Ben, bütün kadınlardan üstün bir varlık değilsem, siz beni hayatınızın kayna-

ğı saymıyorsanız ben o zaman kadın denmeye bile lâyık olamam, çünkü sadece bir kadın olurum.

Siz de bende güvensizlik uyandırdınız, Felipe. Hem o kadar ki, onun kükreyen sesi, şefkatin sesini susturdu; geçmişi gözönüne getirdiğim zaman bu güvensizliği de haklı buluyorum. Bütün İspanyaların meşrutî başbakanı beyefendi, biliniz ki ben kadınların zavallılığı üzerinde uzun uzun düşündüm. Benim masumluğum ellerinde meşaleler tuttu ama kendini yakmadı. Bu genç yaşımda edindiğim görgüyü söyleyeyim de siz dinleyin. Başka herhangi bir hususta iki yüzlülük, samimiyetsizlik, anda vefasızlık yargıçlarla karşılaşır, o yargıçlardan ceza görür; aşk için böyle değildir, aşk işlerinde gadre uğrayan da, dâvacı da, avukat da, yargıç da, cellâd da gene hep aşktır; çünkü aşk işlerinde en zalimce hainlikler, en müthiş cinayetler meydana çıkmaz, ancak iki ruh arasında geçer, hiç bir tanıkları olmaz; gadre uğrayanın da, kendi iyiliğini düşünüp susması gerekir. Bunun içindir ki aşkın kendine vergi kanunları, kendine vergi öç alması vardır; işe elâlemi karıştırmaz.

Ben ise bir cinayeti bağışlamamaya azmettim; gönül işlerinin de ehemmiyetsizi olmaz. Dün, sevildiğinden emin bir adama benziyordunuz. Gerçi emin olmazsanız hata edersiniz; fakat bu emniyet yüzünden, önce ümidin halecanlarından aldığınız o zarif safiyet halini yitirirseniz bunu da bir cinayet sayarım. Sizi ne çekingen, ürkek görmek isterim, ne de kendine mağrur. Muhabbetimi kaybetmek korkusuyla titremenizi istemem, çünkü bu bana bir hakaret olur; fakat tam bir güvene erip aşkınızın sonunda hiç bir

kaygı duymamanızı da istemem. Siz, hiç bir zaman benden daha serbest olmamalısınız.

Şüpheden doğan bir tek düşüncenin ruha ne kadar büyük bir işkence olduğunu bilmiyorsanız, benim size onu öğretmemden korkun. Bir tek bakışla size tâ ruhumu açtım, siz de bütün hislerimi okudunuz. Siz şimdiye kadar bir kızın gönlünde belirmiş hislerin en temiz, en asillerine nail oldunuz. Size bahşettiğim uzun düşünceler, muhakemeler ancak kafayı zenginleştirmişti; fakat gönül incinip de akla danışacak olursa, hiç şüphe etmeyin ki o kız, her şeyi bilen, her şeye gücü yeter bir melek kesilecektir. Size yeminle söylüyorum, Felipe, beni zannettiğim gibi seviyorsanız, böyle olacaktır; ama bana vâdettiğiniz korku, itaat, saygı ile bekleme, hükmüme boyun eğme hislerinizde en ufak bir hafiflemeden şüphe edecek olursam, sizin ruhunuzdan benim ruhuma da geçmiş olan o ilk, güzel aşkta bir gün en ufak bir azalma sezecek olursam, size hiç bir şey söylemeyeceğim, sizi az çok vekarlı, az çok kibirli, ya öfkeli, yahut bunun gibi sadece sistemli bir mektupla rahatsız etmeyeceğim, Felipe: beni, ölümün geldiğini hissedenler gibi mahzun görürsünüz; fakat bilmiş olun ki ben ölmeden önce, sizin sevgilinize de en ağır namus lekesini sürer, onun şerefini en hayasızca bir şekilde mahveder, sizin yüreğinize sonsuz yürek karaları hançerini sokarım; yani, Felipe, öldürüm, öldürüm ama siz de benim insanlar gözünde mahvolduğumu, ahrette de kendimi en büyük azaplara mahkûm ettiğimi görürsünüz.

Bahtiyar bir Louise'i, taparcasına sevilen bir Louise'i, ruhu bulutsuz bir aşk içinde açılan, Dante'-

nın ulvî tabiriyle: "Tasasızca, mahvolmaz zenginlikleri bulunan" bir Louise'i kıskanmama sebep olmayın. Biliniz ki ben Dante'nin bütün *Cehennem*'ini baştan başa okudum da onda azapların en elemlisini buldum: ruh için müthiş bir ceza; buna Tanrı'nın ebedî intikamını da katacağım.

Dünkü hareketinizle yüreğime şüphenin soğuk, yavuz bıçağını soktunuz. Anlıyor musunuz? Sizden şüphe ettim, bu yüzden o kadar ıstırap çektim ki bir daha şüphe etmek istemiyorum. Bana esir olmayı pek ağır buluyorsanız vazgeçin, size öfkelenmem.

Ben sizin zeki bir adam olduğunuzu bilmiyor muyum? Fakat ruhunuzun bütün çiçeklerini yalnız bana sunun, herkesin yanında gözleriniz donuk olsun, size benden başka herhangi bir kimsenin övgüsünü, takdirini, ya iltifatını kazandıracak hiç bir harekette bulunmayın. Bana herkesin kinini taşıyarak, herkesin iftirasına, hakaretine uğrayarak gelin; kadınların sizi anlamadıklarını, yanınızdan geçip de sizi görmediklerini, hiç birinin sizi sevmeyeceğini söyleyin; Louise'in gönlünde, Louise'in aşkında sizin için neler bulunduğunu işte o zaman öğrenirsiniz. Biz hazinelerimizi o kadar iyi gömmeliyiz ki herkes ayakları altında çiğnesin de gene farketmesin.

Güzel olsaydınız size hiç bir zaman dikkat etmez, sizde aşkı bir konca gibi açıveren sebepler âlemini göremezdim. Güneşin çiçekleri nasıl açtırıp yemişleri nasıl olgunlaştırdığını bilemediğimiz gibi o sebepleri de bilemeyiz ama ben birini sezdim, gönlüm için başka bir füsun oldu; sizin ulu yüzünüz özelliğini, dilini, bütün o lâtif halini ancak bana açıyor. Sizi değiştirip

erkeklerin en sevimlisi, tapılmaya en lâyığı ediver-mek ancak benim elimden geliyor; bunun içindir ki zekânızın da yalnız benim olmasını, benim hükmüm-den sıyrılmamasını isterim: Gözleriniz, o güzel ağzınız, yüzünüzün bütün çizgileri kimseye bir şey söyleme-diği gibi zekânız da kimseye açılmamalıdır. Bakışla-rınızı alevle parlatan ben olduğum gibi zekânızın ate-şini de yalnız ben yakmalıyım.

Gene eski halinizi, o çatık kaşlı, kibirli İspanyol asilzadesi halinizi takının. Eskiden siz, harabelerinde kimsenin dolaşmaya cesaret edemediği yıkık bir ülke idiniz, size ancak uzaktan bakabiliyorlardı; halbuki şimdi herkes girebilsin diye rahat yollar açmaya kal-kıyorsunuz, yakında nazik, iltifatlar saçan bir Paris'li olacaksınız.

Benim çizdiğim programı hatırlamıyor musunuz? Neşeniz, sevdiğinizi pek belli ediyordu. Size o bakışla bakmasaydım, siz Paris'in en anlayışlı, en alaycı, en müstehzi salonuna, Armande-Louise Marie de Chau-lieu'nün sizi nüktedan bir adam ettiğini bildirecektiniz. Sizi, aşkınıza en küçük siyaset hilesini karıştır-maya tenezzül etmeyecek kadar büyük sanıyorum; fakat bana karşı çocuk safiyeti, sadeliği göstermezse-niz size acırım, Bu ilk hatanızı görüp genç de sizin için kalbinde derin bir hayranlık besleyen

Louise de Chaulieu

XXIII

Felipe'den Louise'e

Kabahatlerimizi gören Allah nedametimizi de gö-rür: haklısınız, benim sevgili hanımım. Öfkelendiğinizi

hissetmiştim ama canınızı sıkan şeyin ne olduğunu anlıyamamıştım; bunu söylemekle, size tapmam için birçok yeni sebepler daha göstermiş oldunuz. Beni-İsrail'in Allahı gibi kıskanç olmanız, gönlümü saadetle doldurdu. Dünyada kıskançlık kadar mübarek, o kadar kutsal hiç bir şey yoktur. Ey beni koruyan güzel melek! Kıskançlık hiç uyumayan nöbetçidir; nasıl acı, ağrı insanı uyandırırsa kıskançlık da âşığı uyandırır, hiç yanılmaz. Kölenizi kıskanın, Louise, siz vurdukça bu itaatli. naçiz, bedbaht köleniz de, vurmakla beraber kendisine bir kıymet verdiğinizi söyleyen değneği yalayacaktır.

Fakat benim çekingenlikten kurtulmak, bende zayıf olduğunu sandığınız hislere hâkim olmak için sarfettiğim gayretleri görmediniz, onların mükâfatını belki Tanrım verir. Size, sizi tanıyıp sevmeden önceki halimle gözükmek istiyordum. Madrid'deyken sohbetimin zevkli olduğunu söylerlerdi, size kıymetimin ne olduğunu bildirmeye özendim. Bilmem bu bir kendimi beyenme duygusunun eseri miydi? Her halde cezası büyük oldu. O bakışınız karşısında duyduğum titremeyi, Fransız askerlerini Cadix önünde gördüğüm, kralımın müraice bir cümlesiyle hayatımın tehlikede olduğunu anladığım zaman duymamıştım.

Öfkenizin sebebini düşünüyor, bulamıyordum; ruhumuzda hissettiğim bu bozuşuk *(ihtilâf)* beni ümitsizliğe düşürüyordu; "Ruhumuz" diyorum, çünkü ben sizin iradenizle hareket etmeye, sizin düşüncenizle düşünmeye, sizin gözlerinizle görmeye, soğuğu, sıcağı hissettiğim gibi sizin tattığınız zevki tadıp sizin çektiğiniz ıstırabı çekmeye mecburum. Benim gözümde

asıl kabahat, asıl cürüm, asıl halecan sebebi, o sizin pek güzel kıldığınız gönül hayatımızda sizinle birlikte duyamamaktı.

"Onun canını sıktım!.." Bu sözleri, bir deli gibi yüzlerce defa söyledim durdum. Benim asîl, güzel Louise'im, benim size olan tam sadakatimi, kutsal zekânıza sarsılmaz imanımı hiç bir şey çoğaltamaz sanıyordum; yanılmışım, kurduğunuz akide gönlüme yeni bir nur gibi işledi. Siz bana benim kendi hislerimi söylediniz, ruhumda karışık, karanlık bir halde bulunan şeyleri bana aydınlattınız. Sizin cezanız böyleyse mükâfatınız nasıl olur? Fakat beni köleliğe kabul etmeniz beni bahtiyar etmeye yeterdi. Siz bana ummağa cesaret edemediğim bir hayat bahşettiniz; artık benim dünyada bir vazifem var, yaşamam beyhude değil, kuvvetim beyhude değil; hiç olmazsa sizin için ıstırap çekmeye yarayacak.

Size söyledim, gene söylüyorum; ben sizin için daima, mütevazi, naçiz bir köleniz olduğumu söylediğim gün ne idiysem öyle kalacağım! Evet, söylediğiniz gibi şerefinizi kirletip mahvetseniz bile, kendi kendinize getirdiğiniz felâketler de şefkatimi artıracaktır! Yaralarınızı kurulayıp iyileştiririm, sizin suçlu olmadığınıza, kabahatlerinizin başka birinin cinayeti olduğuna dualarımla Allah'ı kandırırım... Benim yüreğimde sizin için hem bir ananın, hem bir babanın, hem de bir kardeşin hisleri bulunduğunu söylemedim mi? Ben sizin için, her şeyden önce bir aile değil miyim? Emrederseniz her şey, emrederseniz hiç bir şey olacağımı söylemedim mi? Fakat mademki bütün bu yürekleri bir âşık yüreğine siz hapsettiniz, bazan da

âşığın arkasında bir kardeş, bir baba bulunduğunu bildirmekle beraber, bir babadan, bir kardeşten ziyade bir âşık olmama müsaade edin.

Sizi bütün güzelliğiniz, bütün görkeminiz içinde sükûnla, herkesi hayran ederek Champs-Elysées'den arabanızda geçerken gördüğüm zaman kalbimdeki hisleri bir okuyabilseniz!... Bilseniz ki güzelliğinizin, tavırlarınızın medhini duyduğum zaman hiç de şahsi bir gurura kapılmıyorum, size hayran olan o tanımadığım insanları da seviyorum!... Lûtfedip bir selâmınızla ruhumda çiçekler açtırdığınız zaman hem bütün aczimi biliyorum, hem de iftihar ediyorum; evime dönerken Rabbim bana hoşnutluluğunu bildirmiş gibi sevinç içindeydim, bu sevinç gönlümde nurlu bir iz bırakıyor: cigaramın dumanında parlıyor, damarlarımdaki kanın yalnız sizin için aktığını daha iyi öğretiyor. Ne kadar sevildiğinizi bilmiyor musunuz?

Sizi gördükten sonra evime dönüyorum: odamı Arabın bütün ihtişamiyle süsledim ama sizin resminizi yabancı gözlerden saklayan örtüyü kaldırınca, o resmin karşısında her şey sönük kalıyor. O zaman onu seyre dalıyor, kendimi sonsuz bir hayranlığa bırakıyorum da saadet şiirleri yazıyorum. Böylece yükseldiğim göklerden geleceği, artık ümide cesaret ettiğim bütün bir hayatı görüyorum!

Bazan gecelerin sükûnunda, yahut etrafınızı çeviren âlemin binbir gürültüsünü aşarak, o küçücük sevgili kulağınızın içinde bir sesin çınladığını duydunuz mu? Size edilen binlerce duadan haberiniz yok mu? Resminize böyle sessizce baka baka nihayet bütün çizgilerinizin sebebini, onlarla ruhunuzun yetkin-

liği arasındaki münasebeti keşfettim; hem cismanî hem de ruhanî varlıklarınızın arasındaki bu güzel âhenk üzerine İspanyolca *sonnet*'ler yazıyorum ama bunları, benim şiirim konusunun yüksekliğine hiç bir zaman erişemeyeceği için, size göndermeye cesaret edemiyorum. Kalbim sizin kalbinizle o kadar bir oldu ki bir ânım bile sizi düşünmeden geçmiyor; siz böylece hayatımın ruhu olmak istemediğiniz gün benim her dakikam bir ıstırap olacak.

Bilmeyerek sizi öfkelendirmiş, sonra da bunun sebebini anlayamamış olmanın benim için ne büyük bir azap olduğunu artık anlıyor musunuz, Louise? O güzel çifte hayat durmuştu, yüreğimi buz gibi soğuk kavramıştı. Aramızdaki bozuşuğun ne olduğunu anlayamadığım için artık beni sevmediğinizi sanmıştım; evime mahzun mahzun dönüyordum; gene de sizin köleniz olduğuma şükrediyorum, mektubunuz işte o zaman geldi, kalbimi neşeyle doldurdu. Böyle azarınıza daima razıyım.

Yere düşen bir çocuk kalkarken acısını belli etmemeye çalışarak annesine: "Affedersin" demiş. Evet, onu bir an üzdüğü için af dilemiş. O çocuk işte benim: değişmedim; size mizacımın anahtarını bir köle itaatiyle teslim ediyorum. Fakat, sevgili Louise, bir daha ayağım kaymayacak, bir daha düşmeyeceğim. Beni size bağlayan, ucu sizin elinizde olan zinciri daima gergin tutun ki bir tek hareketi en küçük arzularınızda bana bildirsin.

Daima sizin köleniz kalacak olan

Felipe

XXIV

Louise de Chaulieu'den Renée de l'Estorade'a

Ekim 1824

Benim sevgili kardeşçiğim, sen iki ay içinde hastalıklı, zavallı bir adamcağıza varıp ona analık etmeğe kalktın; gönüllerde oynanan, adına da aşk denilen dacianın müthiş, heyecanlı sahnelerinin ne olduğunu bilmezsin: bir anda her şey kanlı bir hal alıyor, bir bakış, düşünülmeden söylenmiş bir söz insanı öldürmeye yetiyor.

Felipe'yi son, fakat dehşetli bir imtihandan geçirmek istedim. Kral taraftarlarının sözlerini bilirsin: *"Ne de olsa!"* Bu büyük, güzel sözü katolikler de söyleyebilir. Ben de Felipe'nin beni *ne de olsa* diyerek, yani her şeye katlanarak sevip sevmeyeceğini anlamak istedim. Bütün bir gece benimle bahçenin ucunda ıhlamur ağaçları altında gezdi, ruhunda bir şüphenin gölgesi bile belirmedi. Ertesi gün beni daha çok seviyordu; ben onun için gene bir gün önceki kadar lekesiz, bir gün önceki kadar temizdim; bu hareketimden istifadeye kalkmamıştı. Tam bir İspanyol, tam bir İbni-Serrac! Ben balkonumdan, öpsün diye elimi uzatınca hemen duvara tırmandı; az kalsın düşüp parçalanacaktı. Buna kaç delikanlı cesaret edebilir? Ama ne ehemmiyeti var? Hıristiyanlar, cenneti hak etmek için, en müthiş ıstıraplara da katlanmaz mı?

Geçen akşam, kralın yarınki İspanya büyükelçisine, yani muhterem babama dedim ki:

— Monsieur, dostlarınızdan birkaç kişi, sevgili kızınız Armande'ı bir büyükelçinin yeğenine vereceğinizi söylüyorlar; sizinle akraba olmayı pek isteyen, bunun için de ötedenberi yalvaran o büyükelçi, ölümünden sonra büyük servetini, bütün ünvanlarını da bırakacağını nikâh andlaşmasında kabul ettikten başka şimdiden seneden yüz bin frank irad bağlıyor, kızınıza sekiz yüz bin franklık bir servet bağışlıyormuş. Kızınız ağlıyor ama baba emrinin haşmeti, karşısında durulmaz nüfuzu önünde boyun eğmeye hazır. Adamı çekiştirmeyi seven bazı kimseler kızının gözyaşları altında hep menfaatini düşünen, zenginlik, büyüklük sevdasıyla çırpınan bir ruh saklı olduğunu söylüyorlar. Bu akşam Opera'ya, asilzadeler locasına gideceğiz, baron de Macumer de oraya gelecek.

Babam gülümseyip, bana elçinin yeğenine varmışım gibi muamele ederek:

— O gitmiyor mu? dedi.

Ben hafifseme, alay dolu bir bakışla:

— Siz Clarissa Harlowe'u bir Figaro mu sanıyorsunuz? dedim. Sağ eldivenimi çıkardığımı gördüğünüz zaman o terbiyesizce dedikoduyu yalanlar, bir hakaret saydığınızı gösterirsiniz.

Babam:

— Senin istikbalinden emin olabilirim, dedi. Janne d'Arc'ta bir kadın yüreği olmadığı gibi sende de kız kafası yok. Hayatta bahtiyar olursun: sevmeyeceksin, sevileceksin.

Bu sözü duyunca kahkahayla güldüm.

— Nen var, benim işvekâr kızım? dedi.

— Memleketimin menfaatleri namına titriyorum, dedim.

Anlamadığını görünce de:

— Madrid'deki menfaatleri..., dedim.

Babam anneme dönüp:

— Manastırdan geleli daha bir yıl oldu, artık babasıyla da alay ediyor, dedi.

Annem bana bakarak·

— Zaten, dedi, Armande neyle alay etmiyor ki?

— Ne demek istiyorsunuz? diye sordum

— Siz gecenin rütubetinden bile korkmuyorsunuz, romatizmaya tutulacaksınız, dedi.

Benim:

— Sabahları sıcak oluyor! demem üzerine duchesse gözlerini eğdi.

Babam:

— Artık bu kızı evlendirmeli, dedi, ümit ederim ki ben gitmeden düğününü yaparız.

Ben gayet tabiî bir tavırla:

— Nasıl arzu ederseniz, dedim.

İki saat sonra annem, ben, duchesse de Maufrigneuse, bir de Madame de l'Espard, locanın önüne dört gül gibi dizilmiştik. Ben yan oturmuş, halka yalnız bir omuzumu gösteriyordum. Salonun dibinde, sütunlar arasında, iki köşeden birini kaplayan bu geniş locada görünmeden her şeyi seyredebiliyordum. Macumer gibi, ayakta durdu, bana istediği gibi bakabilmek için dürbününü gözüne götürdü. İlk perde arasında benim hep Oğlanlar Şahı dediğim, kadın güzelliğinde bir delikanlı geldi. Comte Henri de Marsay

locaya girdiği zaman gözlerinde bir taşlama, dudaklarında bir gülümseme, bütün yüzünde bir alaycılık vardı. Anneme, Madame d'Espard'a, duchesse de Maufrigneuse'e, comte d'Esgrignon'a, M. de Canalis'e saygılarını sunduktan sonra bana:

— Çok hayırlı bir haber aldım, dedi, herkesin gıpta ile karşılayacağı bir haber... Bilmem sizi ilk tebrik eden ben miyim?

— Bir evlenme haberi, değil mi? dedim. Ama her sözü edilen evlenmenin aslı çıkmaz; bunu benim gibi manastırdan yeni gelmiş bir kızdan mı öğreneceksiniz?

Monsueur de Marsay Macumer'in kulağına eğildi, sadece dudaklarının kıpırdamasına dikkat ettim, ne dediğini anladım:

— Baron, dedi, sanıyorum ki siz bu işvebaz kızı seviyorsunuz, ama o sizi kendine âlet etti; mesele bir aşktan ibaret değil, bir düğünden bahsediliyor: öyle olunca insan işin iç yüzünü araştırmalı.

Macumer o kendini beğenmiş dedikoducuya, sandığıma göre şöyle bir cevap verdi:

— Benim işvebaz kız falan sevdigim yok!

Bunu söylerkenki hali o kadar hoşuma gitti ki babamı görünce eldivenimi çıkardım. Felipe en ufak bir korkuya, en ufak bir şüpheye düşmemişti. Onun için beslediğim ümitlerin birini boşa çıkarmadı: yalnız bana inanıyor, kibarlar âlemine de, o âlemin bütün yalanlarına da hiç kapılmıyor. O Arap oğlu hiç aldırmadı, damarlarındaki asîl kan, zeytunî yüzünün rengini bir an bile değiştirmedi.

İki genç comte gittikten sonra gülerek Macumer'e:

— M. de Marsay beni size çekiştirdi, değil mi? dedim.

— Çekiştirme değil, sizin için bir düğün kasidesi söyledi, dedi.

— Sözlerinizden hiç bir şey anlamıyorum, dedim.

Bunu söylerken gülümsüyordum, ona daima başını döndüren, büyük bir mükâfat olan bir bakışla baktım.

Babam, Madame de Maufrigneuse'e:

— Elbette! dedi Bir takım alçakça dedikodular uydurmuşlar. Bir genç kız kibarlar âlemine devama başladı mı, hemen onu evlendirmeye kalkıyorlar, ortaya mâansız mânasız sözler çıkarıyorlar! Armande'ı ancak kendisinin de isteyebileceği bir adama vereceğim. Hele çıkıp *foyer*'de bir dolaşayım, herkes benim bu dedikodulara bile bile müsaade ettiğimi, elçinin aklına böyle bir evlenmeyi zorla sokmak istediğimi sanacak... Halbuki Kayserin karısından şüphe etmek caiz değilse kızından şüphe etmek büsbütün caiz değildir.

Duchesse de Maufrigneuse ile Madame d'Espard bir anneme, bir de barona baktılar; gözleri parlıyordu; alaycı, kurnaz bir halleri vardı; gözlerinde soramadıkları birtakım sorular okunuyordu. O iki usta yılan nihayet işi anlar gibi oldular. Bütün gizli şeyler arasında en çabuk yayılanı aşk oluyor; zannederim kadınlar, bir kere sevdiler mi, aşklarını bir koku gibi yayıyorlar. Bir kadının muhabbetini kimseye belli etmemesi için herkesten başka bir mahlûk olması gerek.

Felipe'yi tam arzu ettiğim gibi bulmak zevkini, o leziz zevki tattıktan sonra bittabi daha fazlasını da arzu ettim. Ona, aramızda kararlaştırdığımız bir işaretle, şu bildiğin tehlikeli yoldan penceremin önüne gelmesini istediğimi bildirdim. Birkaç saat sonra baktım, duvara tırmanmış, eliyle balkonun kenarına tutunmuş, bir heykel gibi duruyor, benim dairenin ışıklarını seyrediyordu.

— Felipe, dedim, bu akşam tam istediğim gibi hareket ettiniz: sizin evlenmek üzere olduğunuzu söyleseler ben de tıpkı sizin gibi hareket ederdim.

— Sizin, herkesten önce beni haberdar edeceğinizi bilirim de... dedi.

— Böyle bir imtiyaz için kendinizde ne gibi bir hak görüyorsunuz?

— Ben sizin sadık köleniz değil miyim?

— Gerçekten öyle misiniz?

— Evet, dedi, hem asla değişmeyeceğim.

— Peki, dedim; ya öyle bir evlenme gerekir de ben de razı olursam...

Önce bana, sonra duvarla yer arasındaki adeta bir uçuruma benzeyen mesafeye baktı; bu iki bakış, ay ışığında, iki şimşek gibi çaktı. Sanki ikimizin de beraberce düşüp ezilmemizi düşündü; fakat bu his yüzünde, gözlerinde bir an parladıktan sonra, aşktan üstün bir kuvvetin etkisi ile söndü. Boğazını sıkmışlar gibi bir sesle:

— Arabın, dedi, bir tek sözü vardır. Ben sizin köleniz, sizin malınızım. Bütün haytım sizindir.

Balkona tutunan el kesilmiş gibiydi, elimi onun üzerine koyup:

— Felipe, dostum, dedim, ben bu akşamdan kendi rızamla sizin karınızım. Yarın sabah gelip beni babamdan isteyin. O, benim paramı alıkoymak niyetinde; siz de o paraya el sürmez, nikâh andlaşmasında bana o kadar para bağışlarsanız babam sizi reddetmez. Ben artık Armende de Chaulieu değilim; hemen buradan inin, Louise de Macumer ihtiyatsızlık etmek istemez.

Sarardı, dizleri titredi, kendini on ayak yükseklikten aşağı bıraktı; fakat bir tarafım acıtmadı. Bana hayli büyük bir heyecan geçirdikten sonra eliyle selâm verip kayboldu. İçimden: "Demek ki, hiçbir kadına nasib olmayan bir aşkla seviyorum!" dedim. Çocuk gibi sevinerek uyudum. Artık kaderim belli olmuştu.

Saat ikiye doğru babam beni odasına çağırttı. duchesse ile Macumer de yanındaydı. Aramızda konuştuğumuz sözler gayet nazikâne oldu. Ben sadece:

— Mademki babamla Monsieur Henarez anlaşmışlar, arzularını kabul etmemem için hiç bir sebep yoktur, dedim.

Bunun üzerine annem baronu yemeğe alıkoydu; yemekten sonra da dördümüz Boulogne ormanına gezmeye gittik. M. de Marsay atı ile yanımızdan geçerken babamla Macumer'in arabada karşımızda oturduklarını gördü; ben de ona bakıp alaylı alaylı gülümsedim.

Benim canım Felipe'm kartlarını değiştirdi; şimdikiler şöyle:

HENAREZ

Soria duclerinden, Macumer baronu

Her sabah bana gayet şirin, muhteşem bir buket getiriyor; çiçeklerin arasında bir zarf çıkıyor, bunun içinden de Felipe'nin o gece benim için yazdığı İspanyolca bir *sonnet*.

Mektubu pek uzatmamak için sana bu *sonnet*'le rin ilki ile sonuncusunu göndereceğim; mısra mısra tercüme ettim:

Birinci sonnet

Kaç defa, arkamda bir ipek ceket, — Kılıcım havada, korku bilmeden, — Boynuzu hilâlden sivri boğanın, — Bekledim üstüme atılmasını.

Geçtim, dudağımda oynak bir hava, — Harb meydanlarının cehenneminden; — Fırlattım canımı bir altın gibi, — Bu hayat denilen baht oyununa.

Kopardım gülleyi topun ağzından, — Şimdi ürkek oldum bir tavşan kadar, — Bir hayalet görmüş çocuktan beter.

O tatlı bakışın bana değince, — Alnımı bir soğuk terdir kaplıyor, — Bilmiyorum artık cesaret nedir.

İkinci sonnet

Uyusam da rüyada seni görsem diyordum; — Seni kıskanan uyku gözlerime girmedi; — Balkonuma yaklaştım göklere dalmak için: — Ne zaman seni ansam yükseklere bakarım.

Aşkın cilvesi midir? nedir? anlıyamadım: — Gökte firuze rengi kalmamıştı; yıldızlar — Altın çerçevelerde sönmüş elmaslar gibi — Soğuk, ölgün bir ışık serpiyordu toprağa.

Ay kaybetmiş o gümüş, zanbak beyazlığını, — Ufuktan mahzun mahzun süzülüp geçiyordu. — Anladım, sen almışsın göğün bezeklerini. — Ayın bütün ışığı şimdi senin alnında, — Senin gözlerindedir göklerin maviliği, — Senin kirpiklerindir yıldızların ışığı

Hangi erkek bir kıza gönlünün, düşüncesinin yalnız onunla meşgul olduğunu bu kadar zarifçe anlatmıştır? İnsanın önüne toprağın da, zekânın da bütün çiçeklerini döküveren bu aşka ne dersin? İspanyolların kadın ruhu okşamasını bildikleri vaktiyle dillere destan olmuştu, on beş günden beri onun bir masal olmadığını kendim görüp anladım.

La Crampade'da ne var ne yok? Kendim değilsede gönlüm hep seninle birlikte orada dolaşıp ekinlerimiz ilerledi mi diye bakıyor. Dut ağaçlarımız, geçen yıl diktiğimiz bütün ağaçlar için bana bir bildireceğin yok mu? Her şey istediğin gibi yetişip bitiyor mu? Dallar çiçek açtığı gibi senin kocana bağladığın gönül[1] de çiçekler açtı mı? Louis sana gene aşk mektupları yazıp âşıkça sözler söylemekte devam ediyor mu? İyice anlaşıyor musunuz? Senin bir incecik su gibi akan aile şefkatin benim seller gibi çağlayıp akan aşkım kadar iyi mi? Benim etekli yargıç kardeşçiğim sakın bana darılmış olmasın? Buna imkân veremiyorum; Felipe'ye buyuracağım, hemen gidip seni görsün, önünde diz çöksün, darılmışsan bana ya senin başını,

yahut da artık affettiğin haberini getirsin. Benim burada ömrüm güzel geçiyor, canım kardeşçiğim; Provence hayatının nasıl geçtiğini bilmek istiyorum. Bizim aileye, Havana'nın yaprak cıgaraları renginde bir İspanyol karıştı; senden de daha bir tebrik mektubu olsun gelmedi.

Gerçekten söylüyorum güzel Renée'ciğim, merak içindeyim; yoksa dertlerin, üzüntülerin var da ben üzülmeyeyim, sevincime bir ağu katılmasın diye söylemiyor, hep içine mi sindiriyorsun, benim hain kardeşçiğim? Bana hemen birkaç sayfalık bir mektup yazıp hayatını, en küçücük noktalarına kadar anlat; hâlâ dayanıyor musun? İraden hâlâ iki ayak üstünde mi? Diz mi çöktü? Yoksa oturdu mu? (En kötü ihtimal de oturmuş olması). Senin aile hayatının beni ilgilendirmediğini mi sanıyorsun? Şimdiye kadar yazdıkların doğrusu beni hayli düşündürdü. Bazan Opera'da, bir taraftan *danseuse* sıçramalarını seyrederken bir taraftan da içimden: "Şimdi saat dokuz buçuk, Renée belki yatmıştır; acaba ne yapıyor? Acaba bahtiyar mı? Acaba iradesiyle yapayalnız mı? Yoksa onun iradesi de, artık umur edilmeyen bütün iradelerin gittiği yere mi gitti?" diyorum... Bin bir sevgi, kardeşçiğim.

XXV

Renée de l'Estorade'dan Louise de Chaulieu'ye

Ekim

Seni densiz, saygısız! sana ne diye mektup yazaydım? söylenecek ne vardı ki? Sen orada türlü zevk-

ler, eğlencelerle, aşkın bütün söylediğin halecanları, hiddetleri, çiçekleriyle dolu, fakat benim ancak tiyatroda iyi oynan bir piyesi seyreder gibi kendim karışmadan baktığım bir hayat sürerken ben burada hiç değişmez, manastırdaki gibi hep bir teviye giden bir ömür sürüyorum. Her akşam saat dokuzda yatıp gün doğarken kalkıyoruz. Sofraya her gün belli saatlerde oturuyoruz. o kadar ki insana yeis geliyor. Beklenilmedik en küçük bir olay, bir aksama bile yok.

Ben, zamanın böyle bölünmesine alıştım; hem de pek zorluk çekmeden. Belki de böyle olması tabiîdir; insan, müneccimler, muvakkitlerle beraber Louis'nin de kavlince, kâinatı idare eden o değişmez kanunlara uymazsa, hayat neye benzer ki? Nizamdan intizamdan bıkılmıyor. Zaten ben özene bezene giyinmeyi kendime vazife edindim, yataktan kalktıktan sonra sofraya ininceye kadar o işle uğraşıyorum: sofrada dilber bir halim olmalı; bu hem bir kadın bir ev hanımı olduğum için vazifen, hem de hoşuma gidiyor. Kayınbabamla Louis'yi de pek memnun ediyorum.

Yemekten sonra geziyoruz. Gazeteler gelince ben ev işlerine bakmak, okumak (şimdi çok okuyorum), yahut mektup yazmak için çekiliyorum. Akşam yemeğine bir saat kala gene iniyorum; yemekten sonra oyunlar oluyor, ya bize misafir geliyor, ya bir misafirliğe gidiyoruz. Günlerimi, artık hiçbir arzusu kalmamış bir ihtiyarla beni saadetin ta kendisi sayan bir erkek arasında geçiriyorum. Louis o kadar memnun ki sevinci sonunda benim ruhumu da ısıttı.

Bazı akşamlar, oyun için, konuşma için bana ihtiyaç olmazsa bir koltuğa gömülüyor, hayalimle se-

minle beraber yaşıyorum; senin o güzel, bin bir biçim alan, halecanlar, heyecanlar dolu hayatına katılıyorum da: "Bütün bu gürültülü önsözlerin sonu ne çıkacak, bunlar kitabı öldürmiyecek mi? diye düşünüyorum.

Sen aşkın tatlı hulyalarına erebilirsin, kardeşciğim, benim nasibim aile hayatının şiirsiz hakikatleriymiş. Evet, senin aşkın bana bir rüya gibi geliyor! Onu niçin bir roman, masal havasıyla süslemek istediğini anlıyamıyorum. Sen akıldan çok gönlünü dinliyen, aşktan çok büyüklük, fazilet, kahramanlık gösteren bir erkek istiyorsun, sen kızların hayata karışmadan önce kurdukları hulyaların bir hakikat olmasını bekliyorsun; mükâfatlandırmak için fedakârlıklar arıyorsun; arzunun, ümidin, merakın devamlı olup olmayacağını anlamak için Felipe'ni birtakım sınamalardan geçiriyorsun. Yavrucuğum, hayali okşayan bütün o bezekler arkasında bir mihrap var ki orada yapılan tören, insanı ebedi surette bağlar. Nikâhın ertesi günü kızı kadın, âşığı koca eden müthiş olay, senin özene bezene kurduğun binayı mahvedebilir. Bilmiş ol ki, Louis ile benim gibi evlenmiş olan insanların da, biribirine gönül vermiş iki gencin de düğün denilir eğlencenin altında aradıkları şey, Rabelais'nin deyişi ile, büyük bir *belki*'den başka bir şey değildir.

Bahçenin tâ bir ucunda Don Felipe ile konuşman, ona sualler sorman, onun duvarda olduğunu bildiğin halde geceyi balkonda geçirmen bir ihtiyatsızlık ama bunun için seni ayıplamıyorum; fakat çocukçağızım, sen hayatla oynuyorsun, hayat da seninle oynar diye

korkuyorum. Tecrübem bana, senin saadetin için bazı öğütler hatırlatıyor, ama cesaret edemiyorum; fakat, bu ücra vâdinin bir köşesinden sana şunu tekrar etmeme izin ver; nikâh, tevekkül, bir de sadakat üzerine kurulur, ancak onlarla yaşar. Görüyorum ki bütün o icat ettiğin tecrübelere, denemelere, bütün işvelerine, görüp anladıklarına bakmayıp sen de tıpkı benim gibi evleneceksin. Arzuyu genişletmek, uçurumu biraz daha derinleştirir, işte o kadar.

Baron de Macumer'i görüp onunla birkaç saat konuşmayı pek isterdim, çünkü senin hayatta bahtiyar olmanı diliyorum.

XXVI

Louise de Macumer'den Renée de l'Estorade'a

Mart 1825

Felipe, annemle babamın kurduklarına bir Arap cömetliği ile uyup benim parama el sürmeden nikâh andlaşmasına onu aldığını yazdırdığından duchesse'in, bana karşı muamelesi eskisinden de iyileşti. Bana *küçük şeytan, gözü açık kız* gibi şeyler söylüyor, söz altında da kalmazmışım. Nikâhımdan bir gün önce:

— Anneciğim, dedim, siz en hakikî, en saf, menfaat hissinden en kurtulmuş bir aşkın belirtilerinde de diplomatlık, kurnazlık, beceriklilik var sanıyorsunuz. Siz beni gözü açık bir kız sanmak lûtfunda bulunuyorsunuz, ama ben hiç de öyle değilim.

Boynuma sarılıp alnımdan öptü:

— Ben seni bilmez miyim? dedi; manastıra dönüp rahibe olmaya, kız kalmaya razı olmadın; asîl,

güzel bir Chaulieu olduğun için babanın hanedanını bir kat daha yükseltmek gerektiğini anladın. (Ah! Renée, bilsen bu sözlerde ne kadar dalkavukluk vardı! Annem bunları, duc yanımızda, bizi dinlediği için söylüyordu.) Bütün bir kış sana baktım, bütün *cadrille*'lere karışıp herkesi gözden geçirdin bugünkü Fransa'da kim var, kim yoksa tâ ciğerini okudun. Sonra da kalktın, seni evinin tam hanımı edecek biricik İspanyolu bulup çıkardın. Tullia ağabeyine ne ediyorsa sen de ona onu ettin.

Babam:

— Ablamın manastırı ne yaman okulmuş! dedi.

Babama öyle bir baktım ki, hemen susuverdi; sonra duchess'e dönüp:

— Madame, dedim, ben nişanlım Felipe de Soria'yı gönlümün bütün gücüyle seviyorum. Bu aşkı ilk zamanlarda hiç istemedim, söndürmeye çalıştım. fakat baron de Macumer'in benimkine lâyık bir ruhu, benimkilere uygun hislerle çarpan ince, âlicenap, sadık, vefakâr bir kalbi olduğunu görünce kendimi o aşka bırakmaktan çekinmedim.

Annem sözümü keserek:

— Ama kızım, dedi, o kadar çirkin ki...

— Ne kadar çirkin olursa olsun, o çirkinlik benim hoşuma gidiyor, dedim.

Babam:

— Armande, dedi. mademki onu seviyorsun, mademki kendi gönlüne de hâkim olabiliyorsun, saadetini tehlikeye atmamalısın. Bir kadının bahtiyar olup olmamasında ilk evlilik günlerinin çok büyük payı vardır...

Annem:

— Hem ilk günlerinin, dedi, hem de en çok ilk gecelerinin...

Sonra babama bakarak:

— Siz bizi biraz bırakır mısınız, Monsieur? diye sordu.

Babam çıktıktan sonra da kulağıma eğilip:

— Yavrucuğum, dedi, üç güne kadar kocaya varıyorsun. Birtakım orta tabaka ailelerinde olduğu gibi ağlaşmalar bize yakışmaz ama ben de şimdiden sana, her ananın kızına söylemesi gereken şeyleri söylemeliyim. Sevdiğin bir adama varıyorsun. O halde ne sana acımam doğru olur, ne de kendi halimden şikâyet etmem. Seninle ancak bir yıldır beraber yaşıyoruz; gerçi bu müddet seni sevmem için yetti ama senden ayrılıyorum diye iki gözüm iki çeşme ağlamam için yetmez. Senin zekân, güzelliğinden de üstün çıktı; doğrusu benim analık gururumu okşadın; hayırlı, sevilecek bir evlât olduğunu da gösterdin. Gülüyor musun?...

"Çok yazık ki ana ile kız iyi geçinmiş olsalar da çok defa iki kadın, kavga çıkarırlar. Ben senin bahtiyar olmanı isterim. Bunun için iyi dinle beni. Senin duyduğun aşk bir küçük kız aşkı, bir erkeğe bağlanmak üzere doğan bütün kadınların tabii olarak duydukları aşktır; fakat, yavrucuğum, bu yer yüzünde bizim için bir tek erkek vardır. İki tane değil! Bütün kalbimizle sevecek olduğumuz erkek de, çok yazık ki daima vardığımız, sevdiğimizi sanarak vardığımız adam değildir.

"Bu sözlerim sana belki pek garip gelir ama kulağına küpe olsun, iyi düşün. Seçtiğimiz erkeği sevmezsek kabahat hem bizde, hem onda, bazan da onun da, bizim de elimizde olmayan birtakım hâdiselerdedir; gene de seveceğimiz biricik erkeğin bize ailemizin seçtiği, ya kendimizin koca diye seçtiğimiz erkek olması da imkânsız değildir.

"Kocamızla sonradan aramızda beliren engel, çoğu zaman hem bizim, hem de onun sebatsızlığımızdan doğar. Kocamızı âşığımız etmek, âşığımızı kocamız etmek kadar zor, nazik bir iştir; ben bunların birini doğrusu hayret edilecek bir surette başardım.

"Tekrar ediyorum, senin bahtiyar olmanı isterim Şimdiden iyi düşün: evlenmenin ilk üç ayında, nikâhın şartlarına, şimdiye kadar aşk hususunda gösterdiğin itaat, şefkat, zekâ ile boyun eğmezsen, bedbaht olabilirsin. Sen, benim yaramaz, gözü açık kızcağızım, gizli aşkın bütün mâsum saadetlerini tattın. Evliliğin, yani artık gayesine ermiş aşkın ilk günleri hulyaya uymazsa, hoşuna gitmez, birtakım acılar. ıstıraplar verirse, gel gör beni.

"Evlilik hayatından büyük bir şey umma; belki zahmeti, zevkinden de fazla olur. Aşkını nasıl özene bezene yetiştirdinse saadetini de öyle özene bezene yetiştirmen gerektir. Talihe güvenilmez, kocan senin için bir aşk olmaktan çıkarsa ona evlâtlarının babası diye bakarsın. İşte yavrum, bütün cemiyet hayatı budur. Adını taşıdığın adama her şeyi feda et; onun şerefine, itibarına sürülecek en küçük leke, senin için en müthiş yara olacaktır. Bizim seviyemizde, bizim içtimaî mevkiimizdeki kadınlar için kocalarına her şey

feda etmek yalnız mutlak bir vazife değil, menfaatimize de en uygun harekettir. Büyük ahlâk kaidelerinin en güzel vasfı, hangi bakımdan incelenirse incelensin, hem doğru, hem de faydalı olmalarıdır. Bu hususta bu kadar yeter.

"Şimdi başka bir şey söyleyeceğim: ben senin pek kıskanç olduğunu sanıyorum; yavrucuğum, ben de kıskancım!... Fakat senin budalaca kıskançlık etmeni istemem. Dinle beni: kendini belli eden kıskançlık, bütün sırlarını meydana vurmuş bir siyasete benzer. Bir insanın kıskanç olduğunu söylemesi, belli etmesi, bir oyuncunun elindeki kâğıtları göstermesi gibi değil midir? Halbuki biz, karşımızdakinin kâğıtlarını göremeyiz. Her hususta, ses çıkarmadan ıstırap çekmeyi bilmeliyiz. Zaten nikâhınızdan bir gün önce, Macumer'le senin hakkında konuşacağım."

Annemin güzel kolunu tutup öptüm; sesindeki heyecan bana da dokunmuştu, gözümden bir damla yaş annemin eline damladı. Kendisine de, bana da lâyık olan o yüksek derste en derin bir hikmet, cemiyetin kurduğu kaideleri körü körüne kabule kalkışmayan bir şefkat hissettim; annemin benim tabiatımı, huyumu anlamış olduğu da belliydi. O sade sözlere, hayatının, tecrübesinin kendisine belki pek pahalıya mal ettiği bütün bilgilerini sığdırmıştı. Onun da içine dokundu, bana bakarak:

— Benim yavrucuğum! dedi, müthiş bir geçitten geçeceksin. İşin ne olduğunu bilmeyen, yahut umduklarını bulmayan nice kadınlar vardır ki comte de Westmoreland'ı taklide kalkarlar.

Gülüşmeye başladık. Sana bu sözün ne demek olduğunu anlatayım: bir gün önce sofrada, bir Rus miri bize bir hikâye söylemişti: Comte de Westmoreland, Manche'ı geçerken deniz tutmuş, fevkalâde rahatsız olmuş. İtalya'ya gidecekmiş, Alp'leri geçeceğini söylemişler; hemen atını geri döndürüp: "Artık ben hiç bir yerden geçemem!" demiş.

Senin o hüzünlü felsefeden, annemin ahlâk dersi, Blois'dayken yüreklerimizi çarptıran korkuları uyandırmaz da ne yapardı, Renée'ciğim? Düğün yaklaştıkça ben de, kızlık halinden kadınlık haline götüren o müthiş geçide katlanabilmek için sabrımı, irademi, hislerimi kuvvetlendirmeye çalışıyordum. Seninle bütün konuştuklarımızı hatırlıyor, mektuplarını tekrar tekrar okuyor, onlarda gizli bir hüzün bulur gibi oluyordum.

Bütün o korkuların bir faydası oldu: hani resimlerde, bir de halk kızları arasında görülen bayağı bayağı gelinler vardır, ben de onlara döndüm. Bunun için, andlaşmayı imzaladığımız gün herkes beni pek sevimli, pek hanım hanımcık buldu.

Bu sabah belediye dairesine teklifsizce, biz bize gittik, yanımızda tanıklarımızdan başka kimse yoktu. Ben şimdi bu mektubumu yazarken bir taraftan da gelinlik elbisemi hazırlıyorlar, yemeğe kadar yetişecek. Bu akşam, parlak bir düğünden sonra gece yarısı, dinî nikâh için Sainte-Valère kilisesine gideceğiz. İtiraf edeyim ki korkularım, endişelerim bana bir mazlum hali veriyor ki bu herkese benim utandığımı sandırıyor; bu da hiç bir mâna veremediğim bir takım hayranlıklara sebep oluyor. Zavallı Felipe'nin de benim

kadar "genç kız" olduğunu görmek pek hoşuma gidiyor; her şeyden şaşırıp her şeyden inciniveriyor, bir billûr mağazasına düşmüş yarasaya döndü.

— Çok şükür ki, dedi, bugünün bir de yarını var.

Hiç şüphesiz ki bunu söylerken bir telmih dileği yoktu. O kadar utangaç, öyle çekingen ki kimseleri görmek istemiyor.

Bizim nikâh andlaşmasını imzaya gelen Sardunya elçisi, beni bir köşeye çekip muhteşem altı pırlantalı bir inci gerdanlık verdi. Bunu eltim Soria duchesse'i göndermiş. Bu gerdanlıkla beraber bir de gök yakutlu bir bilezik geldi, bunun üzerinde: "Seni tanımadan seviyorum!" yazılı.

Eltim bu hediyelerle beraber iki de mektup yazıp içinde tatlı tatlı diller dökmüş. Felipe'ye danışmadan hediyeleri almak istemedim.

— Çünkü, dedim, sizin de benden başka kimseden bir şey almanızı istemem.

Bu sözüme pek memnun oldu, elimi öptü:

— Siz bunları alıp takınız, dedi, üzerindeki yazı için, hiç şüphesiz samimî olan şefkat, muhabbet sözleri için alıp takınız.

Cumartesi akşamı

Renée'ciğim, bu satırlar sana genç kız olarak yazdığım son satırlardır. Gece yarısı kilisede törenden sonra, Provence yolunda, Nivernais'ye gideceğiz; Felipe, benim hoşuma gideceğini düşünüp orada bir toprak almış. Artık adım Louise de Macumer oldu ama birkaç saat sonra Paris'ten gene Louise de Chaulieu

olarak ayrılacağım. Soyadım ne olursa olsun, senin için daima bir tek adım var, o da:

Louise

XXVII

Louise de Macumer'den Renée de l'Estorade'a

Ekim 1825

Belediye dairesindeki nikâhtan beri sana hiç bir şey yazmadım, kardeşçiğim; hemen hemen sekiz ay oluyor. Sen de bir tek kelime bile göndermedin! Maşallah, hanımefendi!

O akşam arabaya binip Macumer'in yüz altmış fersah ötede, Loire kenarında Nivernais'de satın aldığı Chantepleurs şatosuna gitmek üzere yola çıktık. Benim oda hizmetçimden başka bütün adamlarımızı önce göndermiştik; biz de, fevkalâde bir hızla ertesi akşam vardık. Paris'te uyumuşum, Montargis'i hayli geçtikten sonra uyandım. Artık benim efendim, sultanım, olan zat bir tek cesaret gösterdi; belimden tutup başımı, birkaç mendili yastık gibi yerleştirdiği omuzuna dayamak oldu. Adetâ bir anne şefkatini andıran, uykuyu da yenen bu şefkat doğrusu bana derin bir heyecan verdi. Onun kara gözlerinin ateşi altında uyuyup gene onların alevi altında uyandım: hep o sıcaklık, hep o aşk; ama o gözlerden bin bir düşünce geçtiği belliydi! İki defa anlımdan öpmüş.

Öğleyin karnımızı, Briare'de arabada doyurduk. Ertesi akşam saat yedi buçukta, bir zamanlar seninle beraber konuştuğumuz gibi konuştuktan, Loire'ın su-

larını seninle seyrettiğimiz gibi hayran hayran seyrettikten sonra iki tarafında ıhlamurlar, akasyalar, çınarlar, kara çamlar yükselen bir yola girdik: burası Chantepleurs şatosunun yoluymuş. Sekizde akşam yemeğini yedik: saat onda, çağımızın bütün türetileri ile bezenmiş sevimli gothik bir odaya çekildik. Felipeyi herkes çirkin buluyor, bana çok güzel göründü: iyiliğin, tatlılığın, şefkatin, nezaketin bütün güzelliği var onda. Aşkın arzularından bir iz bile göremiyorum. Yolda bana, on beş yıldan beri tanıdığım bir dost gibi muamele etmişti. Bana gönlünde kopan, fakat zaptetmesini bildiği için yüzüne vuramayan fırtınaları anlattı: bilsen ne güzel anlatıyor! Hep ilk mektubunda gözüktüğü gibi...

Pencereye gidip baktım, parlak bir ay ışığı vardı; bin bir güzel kokunun yükseldiği, muhteşem bir bahçe önümde uzanıp gidiyordu.

— Şimdiye kadar dedim, evlilik hayatında korkulacak bir şey görmedim.

Yanıma gelip belimden tuttu:

— Korkulacak ne var? dedi. Sözümde durmayacağımı gösteren bir tek hareketim, bir tek bakışım oldu mu? Bir gün sözümden döneceğimi mi sanıyorsunuz?

Zannederim dünyanın hiç bir sesinde, hiç bir bakışında bu kadar kudret olamaz: o ses vücudumun en küçük tellerini bile harekete getirip bütün hislerimi uyandırıyordu; bakışta da bir güneş kudreti vardı.

— Ah! dedim, o sizin daimi köleliğinizde ne Arapça bir hainlik var!

Kardeşçiğim, ne demek istediğimi anladı.

İşte, güzel meralcığim, birkaç aydır sana niçin mektup yazmamış olduğumu artık öğrendin. Sana, şimdi olduğum kadını anlatabilmem için eski genç kızın bütün o garip geçmişini hatırlamam gerek. Renée, artık sana hak veriyorum. Bahtiyar bir yeni gelin, bu saadetini borçlu olduğu evlilik hayatından ne en yakın arkadaşına açabilir, ne de annesine; belki onu kendi kendine bile açamaz. Bu hâtırayı salt kendimiz için olan, bir ad bile koyamadığımız hâtıralarla birlikte ruhumuzun tâ derinliklerine saklamalıyız.

Ne? gönlün o lâtif çılgınlıklarına, arzunun karşı konulmaz çağrısına bir vazife mi demişler? Neden? Hangi korkunç kuvvet çıkmış da bizi, zevkin bütün inceliklerini, kadının bin bir hicabını ayaklar altına alıp da bu hazları birer vazife kılmaya mecbur etmek istemiş? İnsan, sevmediği bir adama ruhunun bu çiçeklerini, hayatının bu güllerini, coşmuş hislerinin bu şiirlerini bahşedebilir mi? Bu gibi hisleri hakka, hukuka bağlamaya kalkmak!... Onlar ancak aşkın güneşiyle doğup açılır; tiksinmenin, nefretin soğuk rüzgârları onların tohumunu bile kurutur! Bu gibi mucizeleri yaşatabilmek ancak aşkın kârıdır!...

Ey benim büyük, yüce Renée'ciğim, senin yüksekliğini şimdi anladım! Senin kavrayışın, anlayışın karşısında diz çöküyorum. Evet, benim gibi nikâhı kanuna göre herkesin gözü önünde kıyılmış olsa da gene âdeta âşığı ile gizli gizli evlenmiş olmak iyi; fakat bunu yapamayan bir kadın, ayağının altında toprağı hissedemiyen bir ruhun göklere atıldığı gibi

kendini anneliğe atmalıdır! Bana yazdığın mektuplardan çok yavuz bir hakikat meydana çıkıyor: sevmenin ne olduğunu bu dünyada ancak üstün erkekler bilir. Neden öyledir, artık anlıyorum. Bir erkek iki emre itaat eder. Gönlünde ihtiyaçla his karşılaşır. Aşağı, ya da zayıf erkekler ihtiyacı, his sanırlar; üstün erkeklerse ihtiyacı, hissin o harikulâde, insanı hayran kılan kuvvetiyle örterler: his, şiddetiyle onları çekingenliğe, kadına tapmaya götürür.

Bittabi duyganlık, iç âlemin kudreti ölçüsünde bulunur, bunun için ancak dâhi bir erkek, bizim inceliğimize yaklaşabilir; o, kadını duyar, sezer, anlar; onu, hissinin çekingenlikleriyle zaptedilmiş arzusunun kanadları üzerinde yükselir. Bunun içindir ki zekâmız, gönlümüz, vücudumuz hep birden esrikleşip bizi sürüklediler mi, biz toprağa düşmeyiz, göklere yükseliriz; ne yazık ki çok kalmak kabil değildir oralarda.

İşte, kardeşçiğim, evlilik hayatımın, ilk üç ayında edindiğim felsefe. Felipe insan değil, melek. Onunla konuşurken kendi kendime düşünüyor, düşündüğümü yüksek sesle söylüyor gibiyim. O da bir başka biçimde benim kendimdir dediğim zaman bir edebiyat hevesine düşüyorum, mecazî bir söz söylüyorum sanma.

Onun büyüklüğü insana hayret veriyor: arzusunu giderince uzaklaşmıyor, bilâkis daha ziyade bağlılık gösteriyor, bahtiyarlıkta, sevmek için yeni sebepler buluyor. Ben onun gözünde kendi özünün en güzel, en yüksek kısmıyım. Görüyorum, anlaşmamak şöyle dursun, evlilik yılları onun güvenini artıracak, duy-

gularında yeni yeni yetkiler belirecek, birbirimize bağlılığımızı berkitecek.

Ne güzel coşkunluk! Benim ruhum öyle ki zevkler bende kuvvetli ışıklar bırakıyor, beni ısıtıyor, benliğimin tâ derinliklerinde izleri kalıyor. Onları ayıran zaman, uzun günlerin kısa gecesi gibi. Batarken tepeleri yaldızlamış olan güneş, sabahleyin doğarken de onları gene soğumamış, âdeta sıcak buluyor. Hangi güzel tesadüf beni hemen böyle bahtiyar etti? Annem bende bin bir türlü korku uyandırmıştı; hiçbir *bourgeois*'ca küçüklükle lekelenmiş olmamakla beraber bana bir kıskançlık eseri gibi gözüken tahminleri doğru çıkmadı; hakikat, senin korkularının da, annemle benim korkularımızın da yersiz olduğunu gösterdi.

Chantepleurs'de yedi buçuk ay, biri ötekini kaçırmış iki âşık gibi yaşadık. Zevkin gülleri aşkımıza bir çelenk oldu da biz bize geçirdiğimiz hayatı bezedi. Her günkünden daha çok saadet hissettiğim bir sabah birden kendime dönüp Renée'mi, onun salt toplum yasalarına boyun eğerek kocaya varmış olduğunu düşündüm; senin hayatını anladım, onu yaşar gibi oldum. Meleğim, niçin ikimiz ayrı ayrı diller kullanıyoruz? Senin sadece topluma göre bir nikâh olan evlilik hayatınla benim sadece mesut bir aşk olan evlilik hayatım birbirini nasıl anlayabilir? Sınırlı sınırsızı anlayabilir mi hiç? Sen yer yüzünde kalıyorsun, bense gökteyim. Sen insanlar âlemindesin, ben tanrılar âleminde. Ben aşk kuvvetiyle saltanat sürüyorum, senin saltanatın ise hesaba, bir de vazifeye dayanıyor. Ben o kadar yüksekteyim ki dü-

şüversem bin parça olurum. Ama susmalıyım, çünkü sana böyle bir aşk baharının görkemini, zenginliğini, o güzel sevinçlerini anlatırken utanıyorum.

On günden beri Paris'de Bac sokağında cici bir konaktayız; burayı da Felipe, Chantepleurs'deki köşkü düzelttirdiği mimara düzelttirmiş. Rossini'nin o yüce musikisine tekrar kavuştum; vaktiyle kendimde farkına varmadan aşkın kıvrandığı bir ruhla dinlediğim o musikiyi bu sefer, mutlu bir evliliğin meşru hazları içinde açılmış bir ruhla dinledim. Çoğu kimseler benim güzelleştiğimi söylüyorlar; bana *maaame* dediklerini duydukça bir çocuk gibi seviniyorum.

Cuma sabahı

Renée'm, benim evliya tabiatlı güzelim, saadetim bana daima seni düşündürüyor. Senin için kendimde her zamankinden daha fazla bir şefkat duyuyorum: ben senin vefalı bir kardeşin değil miyim? Senin evlilik hayatının ilk günlerini, kendi evlilik hayatımın ilk günleriyle karşılaştırıp öyle dindarca inceledim; seni o kadar asil, o kadar yücelikle faziletli buluyorum ki hiç bir zaman sana yetişemeyeceğimi kavrıyorum. Ben senin yalnız bir arkadaşın değil, naçiz bir hayranınım. Evlilik hayatıma bakıyorum, böyle olmasaydı, karşıma başka türlü bir hayat çıkarsaydı eminim ki ben yaşayamazdım. Halbuki sen yaşıyorsun; söyle bana, nasıl bir hisle kabil oluyor?... Bunun içindir ki bundan sonra seninle alaya, bir şakaya bile kalkışmayacağım. Meleğim, alay bilmemekten gelir, insan bilmediği şeylerle alay eder. Şimdiye kadar ancak

Paris'ten Fontainebleau'ya, Fontainbleau'dan Paris'e gitmiş zavallı bir süvari yüzbaşısı olan comte de Chaulieu: "Acemi erlerin güldüğü yerde görmüş geçirmiş askerler ciddî ciddî düşünür" diyor. Bunun içindir ki, benim sevgili kardeşçiğim, benden gizlediğin, bana söylemediğin daha çok şeyler olduğunu anladım.

Evet, sen bana bütün dertlerini açmadın; göstermek istemediğin yaraların var. Hissediyorum ki sen ıstırap çekiyorsun. Böyle uzaktan, ancak senin bana söylediğin bir parçacık şeylerle, hareketinin sebeplerini anlamaya çalıştım, kendi kendime birtakım esassız fikirler edindim. Bir akşam içimden: "Renée sadece evliliği bir deneyeyim dedi, benim için bir saadet olan onun için bir ıstırap kaynağı çıktı. Feda ettiği şeyler de yanına kâr kaldı, şimdi daha fazla şeyler feda etmekten kaçınıyor. Kederlerini, cemiyet ahlâkının pöhpöhlü belitleri (*axiome*'ları) altında gizlemek istiyor" dedim.

Renée'ciğim, zevkin asıl hayran olunacak tarafı dine, törene, büyük sözlere ihtiyacı olmamasında; o kendiliğinden var, kendiliğinden her şey... Halbuki bizi birer esir, birer cariye kılan o zalimce tertibatı mazur göstermek için erkekler bir yığın kuram, bir yığın ahlâk kuralları çıkarmışlar. Senin fedakârlıklarında bir güzellik, bir yücelik varsa benim, kilisenin o gümüş, o altın sırmalı nikâh örtüsü altına sığınan, kendini belediye başkanlarının en somurtkanına kucaklatan saadetimin nefret edilecek bir çirkinlik olması gerektir. Kanunların şerefini, seni, en çok kendi zevk-

lerimin bütünlüğünü kurtarmak için senin bahtiyar olmanı istiyorum, Renée'ciğim.

Söyle, kardeşçiğim, seni taparcasına seven Louis için artık senin gönlünde de biraz aşk belirdi, değil mi? Nikâh töreninin bir simge olan çerağı sana ancak bir karanlıklar ülkesi göstermekle kalmadı, ruhunda da aşk ateşini yaktı, değil mi? Yer için güneş ne ise hisler âlemi için de aşk tıpkı odur, benim meleğim, sana hep o Gün'den beni aydınlatan, yakıp kül edeceğini hissettiğim ışıktan bahsediyorum. Renée'ciğim, sen, manastırın bahçesinin tâ öbür ucunda, çardağın altında, gönüldeşliğin bulduğu coşkunluklar içinde bana: "Louise, seni o kadar seviyorum ki Tanrı bana gözükse, bana hayatın bütün cefalarını, sana da bütün sevinçlerini bahşetmesini dilerim. Evet, bende ıstırap aşkı vardır!" demez miydin? Bugün ben de, Tanrı'dan, benim zevklerimi ikimize paylaştırmasını diliyorum.

Anlıyorum ki sen yükselmek arzusundasın, fakat bu hırsını Louis de l'Estorade'ın adı altında gizlemek istiyorsun. Önümüzdeki seçimlerde onun saylav olmasına çalış; o zamana kadar o da kırkına yaklaşmış olur; meclis, seçimlerden altı ay sonra toplanacağından, siyaset hayatına girmek için gereken yaşa ermiş sayılır. Daha fazlasını söylemeyeyim. Paris'e gelirsin. Babam da, benim burada edindiğim dostlar da hiç şüphesiz sizin kıymetinizi anlarlar; kayın babanı meşruta kurmaya razı edersen Louis için comte unvanını alırız. Hiç değilse o kadarını elde etmiş oluruz! Biz de birbirimize kavuşuruz.

XXVIII

Renée de l'Estorade'dan Louise de Macumer'e

Benim bahtiyar Louise'im, gözlerimi kamaştırdın mektubunu, batan güneşin ışıkları vurdukça üzerindeki birkaç damla gözyaşımı parlatan mektubunu bir zaman elimden bırakamadım, kollarım kesilmiş gibiydi, küçük yalçın kayanın eteğine koyduğum tahta kanapede oturuyordum. Uzakta, tâ uzakta Akdeniz, bir çelik safha gibi yanıyordu. Kanape kokulu ağaçların gölgesi altında: koca bir yasemin, hanımeli, birkaç da katırtırnağı diktirttim. Bir gün gelecek, bütün kaya sarmaşıklarla örtülecek. Şimdiden asma büyümede. Ama kış geliyor, bütün o yeşillik, eski bir halıya döndü. Ben orada olduğum zaman, yalnız kalmak isteğimi bildikleri için, kimse gelip beni rahatsız etmez. O kanepenin adını *Louise'in kanepesi* koydum. Anlıyorsun ya! orada ben, yapayalnız olmakla beraber gene de yalnız değilim.

Senin için birer hiç olan bu şeyleri uzun uzun anlatıyorum; üzerine tesadüfün şemsiye gibi asılmış güzel bir çam ağacı getirdiği o çıplak, yüksek kayayı şimdiden bezeyen yeşil ümidimi uzun uzun anlatıyorum; çünkü orası bana, gönlüme pek tatlı gelen benzetmeler esinliyor.

Senin evlilik hayatının böyle bir saadet olmasına sevindiğim, —Allah'ın bildiğini kuldan ne saklayayım?— seni kıskandığım bir anda yavrumun ilk oynayışını duydum; hayatımın tâ özünden gelen bu haber ruhumun tâ özüne işledi. Hem bir zevk, hem bir

acı, hem bir vaat, hem de bir hakikat olan bu derin duygu; yalnız benim olan, benimle Allah arasında bir sır gibi kalacak olan bu saadet; bu hilkat muammasının bana, kayanın bir gün çiçeklerle örtüleceğini, orada bir ailenin sevinçli kahkahaları çınlayacağını, artık benim bir ana, bir hayat kaynağı olacağımı müştuladı. Yer yüzündeki vazifemin analık olduğunu hissettim! Canımın içinde bir can daha taşıdığımdan emin olunca gönlüme rahatlık veren bir teselli geldi. Louis'ye neşeyi tattırmış olan o uzun fedakârlık günlerinin mükâfatı olarak beni de büyük bir neşe kavradı.

Kendi kendime: "Fedakârlık, dedim, aşktan da büyük değil mi? O, hazların en derinidir, çünkü soyut bir haz, imkânlar doğuran bir hazdır. Ey fedakârlık! Sen neticeden de üstün bir kudret değil misin? Sen, bütün dünyaların birer birer gelip geçtiği bilinmez bir merkezde, hesapsız âlemler altına gizlenmiş bir tanrı değil misin?" dedim. Hiç bir yabancı gözün değmediği, kimsenin şüphe bile etmediği zevklerle, sessizce tadılan zevklerle dolu olan, sırrını kimseye bildirmeyen fedakârlık; kendine başka hiç bir şeyin tercih edilmesine müsaade etmeyen kahhar, daima yenen, kuvvetli bir tanrı olan; eşyanın tabiatından doğduğu için hiç bir zaman tükenmeyen, kuvvetleri yayılsa da hiç bir zaman eksilmeyen fedakârlık, işte benim hayatımın turası.

Aşk, Louise, Felipe'nin senin üzerinde bıraktığı bir tesirdir; fakat benim hayatımın aile üzerinde parıldaması, o küçük âlemin benim üzerimde her an bir tesir uyandırmasına sebep olacaktır! Senin çabuk erdiğin o güzel, altın rengi hasad, geçicidir; benimki ise

daha geç elde edilmiş olmakla beraber daha sürekli olmayacak mı? O her an yenileşecek, her an tazeleşecek.

Aşk, toplum'un tabiat'dan çalabildiği en güzel şeydir; fakat annelik bütün gönenci ile tabiat'ın tâ kendisi değil midir? Bir gülümseme göz yaşlarımı kuruttu. Aşk Louis'mi bahtiyar etti; evlilik beni ana etti, ben de bahtiyar olacağım! Bu düşüncelerle kalktım, ağır ağır evime, yeşil pancurlu beyaz evime döndüm, sana bunları yazıyorum.

İşte, kardeşçiğim, biz kadınların en tabiî, en esrarengiz halimiz bende beş aydır başladı; fakat sana yavaşça itiraf edebilirim ki gönlümde de, düşüncelerimde de hiçbir yeni heyecan yok. Etrafımda herkesi bahtiyar görüyorum: büyükbaba, doğacak torunun haklarına el uzatıyor, âdeta bir çocuk oldu; babaya bir kat daha ağırbaşlılık, bir şeyler merak edermiş gibi haller geldi; hepsi de bana bakmak, en küçük arzularımı yerine getirmek için çırpınıyor, anne olmak saadetinden bahsediyorlar.

Fakat benim bir şey duyduğum yok, bu duygusuzluğumu kimseye de açmıyorum. Onların sevinci, neşesi bozulmasın diye biraz yalan söylüyorum. Sana her şeyi olduğu gibi söyleyebilirim: itiraf edeyim ki bu geçirdiğim buhran günlerinde annelik duygusu gönülde değil, ancak hayalde duyuluyor.

Gebeliğime Louis de benim kadar şaştı. Yani senin anlayacağın, bu çocuk kendiliğinden geldi; babası onu pek istiyordu, daima da söylüyordu ama bundan başka bir davet olmadı. Kardeşçiğim, annelik tesadüfün işi. Doktorumuz bu tesadüflerin da-

ima tabiatın da arzusuna uygun olduğunu söylemekle beraber, hoş bir deyimle, "aşk yavruları" denen çocukların daha güzel, daha zeki olduklarını da inkâr etmedi; annelerinin onlara gebe kaldığı gece parlak bir yıldız gibi ışınlarını saçmış olan saadet, çoğu zaman hayatlarını da korurmuş. Belki, Louise'ciğim, annelik sana, benim hiç bekleyemiyeceğim zevkler tattıracaktır. Belki bir kadın, senin Felipe'ye tapığın gibi sevdiği bir erkeğin çocuğunu, salt birtakım menfaatler kaygısiyle vardığı, bir kadın olmak için kendini verdiği bir kocanın çocuğundan daha çok sever! İçimde sakladığım bütün bu düşünceler, umut halindeki anneliğin verdiği ciddiyeti bir kat daha artırıyor.

Fakat çocuksuz ailenin bir aile sayılmayacağını bildiğim için çocuğum bir an önce gelsin diye içim titriyor: hayatımın biricik erkeği olan aile zevkleri benim için ancak o zaman başlayacak. Şimdilik hayatım, bir bekleme hayatı, sırlarla dolu bir hayat; bulantı veren bir ıstırap duyuyorum; belki de bu, kadını daha başka ıstıraplara alıştırmak içindir. Her halime dikkat ediyorum. Aşkı ile, şefkati ile benim için türlü rahatlıklar, türlü türlü özenler yaratan Louis'nin bu emeklerine bakmayarak içimde anlaşılmaz birtakım kaygılar beliriyor, bunlara gebeliğin aşyermeleri, helecanları, garip iştahları da karışıyor.

Bilmem, belki seni annelik hevesinden soğutur, ama her şeyi olduğu gibi söyleyeceğim: bazı portakalları canım pek çekiyor; bu garip iştahanın nereden doğduğunu anlayamıyorum. Garip diyorum ya, bana pek tabiî geliyor. Kocam gidip Marsilya'dan

bana dünyanın en nefis portakallarını getiriyor; Malta'ya, Portekiz'e, Korsika'ya ısmarladı. Fakat onların hiç birinde gözüm yok. Marsilya'ya koşuyorum, hattâ bazan yaya gidiyorum, orada Belediye Konağının yanıbaşında, limana giden küçük bir sokakta, dördü bir meteliğe satılan kötü kötü portakallardan alıyor, onları yiyorum; onların mavimsi, ya yeşilimtırak küfleri benim için birer elmas kesiliyor: Sanki birer çiçekmiş gibi bakıyorum, leş gibi kokularına aldırdığım yok; onlarda iştah açan bir lezzet, bir şarap harareti, nefis bir tad buluyorum. İşte o çirkin, kötü portakallar benim aşkım; hayatımda duyduğum ilk aşk hisleri. Hiç şüphesiz ki sen Felipe'yi, benim o çürüyüp kokmaya başlamış yemişleri istediğim kadar istemezsin. Bazan evden gizlice çıkıyor, ayağım kanadlanmış gibi Marsilya'ya koşuyorum; sokağa yaklaştığım zaman içimde haz titremeleri duyuyorum: o çürük portakallardan kalmadıysa diye korkuyorum; bulunca da hemen atılıp oracıkta, sokakta şapur şupur yemeye başlıyorum. Benim için bu yemişler sanki cennetten gelmiş en nefis, en tatlı azık. Kaç defa Louis'nin kokudan iğrenerek başını çevirdiğini gördüm. Obermann'ın, okuduğuma pişman olduğum o gamlı, acı sözünü hatırladım. *Kökler, kokmuş bir sudan gıda alıyor!* O portakallardan yediğimden beri bulantım kalmadı, sıhhatim düzeldi. Mademki kadınların çoğu gebeliklerinde böyle iğrenç şeyler yemeye kalkıyor, demek ki bu zevksizlikler tabiî bir şey, elbette bir mânası olacak. Gebeliğim pek belli olmaya başlayınca la Crampade'dan çıkamıyacağım, kimsenin beni o halde görmesini istemem.

Annelik hissinin, hayatın hangi anında başladığını pek merak ediyorum. Öyle bir hissin, benim korktuğum müthiş ağrılar, ıstıraplar arasında başlamasına ihtimal verilemez.

Allaha ısmarladık, benim bahtiyar kardeşçiğim! Ben sende tekrar doğuyorum. O güzel aşkları, bir bakışın sebep olduğu kıskançlıkları, kulağa fısıldanan sözleri; bizi bir başka kan, bir başka ışık, bir başka hayat gibi saran bütün o zevkleri senin sayende hayal edebiliyorum. Güzelim, aşkı ben de anlıyorum. Bana her şeyi, her şeyi söylemekten yorulma. Birbirimize ettiğimiz vaadleri tutalım. Ben de sana hiç bir şeyi söylemekten çekinmeyeceğim.

Bunun içindir ki mektubumu, hüzünlü bir düşünceyle bitirmekten kendimi alamayacağım: yazdıklarını tekrar okurken birden ürperdim, beni bir yılgı sardı. Bana öyle geldi ki senin o görkemli aşkın, Allah'ın gücüne gidecek. Ziyafetinizde kendisinin de bir yeri bulunmaması, bu dünyanın mutlak hâkimi olan felâket'i gazaba getirmeyecek mi? Hangi mağrur talih, sonunda onun sillesine uğramamıştır? Ah! Louise'cığim, saadetine kapılıp da Tanrı'ya tapmayı unutma. Etrafına iyilik et, fakir, fukaraya bak; başına gelecek belâları sadakayla, gönülsüzlükle savarsın.

Bana gelince ben, kocaya vardığımdan beri, manastırdakinden de daha sofu oldum. Sen bana Paris'te dinin yeri ne olduğunu söylemiyorsun. Bana öyle geliyor ki Felipe'yi böyle taparcasına sevmekle atalar sözünün aksine olarak Allah'tan çok evliyaya başvuruyorsun. Fakat şüphesiz beni kavrayan bu yılgı, sana olan sevgimin çokluğundan geliyor. Siz kiliseye gidi-

yor, kimseye gösterip övünmeden çevrenize iyilik ediyorsunuz, değil mi? Belki mektubumun son satırlarını okurken benim pek de taşralı olduğuma hükmedeceksin; fakat düşün ki bu korkularımın altında büyük bir muhabbet, tam La Fontaine'in istediği gibi, bir rüya ile, henüz bulut halindeki bir fikirle meraka düşen bir muhabbet gizlidir. Benim bu yeknesak, biraz neşesiz, fakat dolgun; ihtişamsız, fakat verimli taşra hayatında seni düşündüğüm gibi mademki sen de saadetin içinde beni düşünüyorsun, bahtiyar olmaya lâyıksın: berhudar ol".

XXIX

Monsieur de l'Estorade'dan
Baronne de Macumer'e

Aralık 1825

Madame,

Bizi meserretlere garkeden bir hâdiseyi sizin sadece basit bir tezkereden öğrenmenize eşimin gönlü razı olmadı. Kocaman bir oğlumuz oldu, onun vaftizini, sizin Chantepleurs'e döneceğiniz vakte kadar geciktireceğiz. Renée de, ben de sizin zahmet edip La Crampade'ı teşrif buyurarak ilk çocuğumuzun vaftiz annesi olacağınızı ümit ediyoruz. Bu ümitle nüfus siciline Armand-Louis de l'Estorade diye yazdırdım.

Sevgili Renée'miz çok ıstırap çekti ama hepsine bir melek sabrı ile katlandı. Siz onu bilirsiniz, annelığin bu ilk ıstırabında ona, bizim hepimizi bahtiyar

edeceği kanaati kuvvet verdi. Daha yeni baba olanların biraz gülünççe mübalâğalarına kapılmaksızın söylüyorum: küçük Armand çok güzel; yüzü de, gözleri de annesininkine benzediğini söylersem güzelliğine inanırsınız. Annesine benzemiş olması da şimdiden akıllı olduğunu göstermez mi?

Hekim de, ebe hanım da Renee için artık hiçbir tehlike olmadığını söylediler; şimdi çocuğu emzirmeye başladı, çocuk da memeye çabuk alıştı; sütü bol, tabiat Renée'ye her türlü meziyeti vermiş. Babamla ben de artık sevincimizden başka bir şey düşünmüyoruz.

Madame, bu sevinç o kadar büyük, o kadar kuvvetli, o kadar tam ki, bütün eve o kadar hayat veriyor ki, sevgili karımın hayatını o kadar değiştirdi ki saadetiniz için yakında sizin de anne olmanızı dilerim. Renée bir daireyi, sayın misafirlerimizi kabule lâyık bir hale getirmek için çalıştı; burayı teşrifinizde ihtişamlı değilse de kardeşçe bir muhabbetle karşılanacaksınız.

Bizim için düşündüklerinizi Renée bana söylemişti. Bu fırsattan istifade ile size teşekkürlerimi sunarım, zaten şimdi tam da zamanı. Oğlumun doğması, babama ihtiyarların pek güçlükle razı oldukları bazı fedakârlıkları kabul ettirdi; yeniden iki toprak aldı. La Crampade şimdi yılda otuz bin frank getiren bir malikâne oldu. Babam, onu bir meşruta haline getirmem için kralın müsaadesini rica edecek, siz de onun için geçen mektubunuzda bahsettiğiniz unvanı almaya çalışmak lûtfunda bulunursanız vaftiz oğlunuzu şimdiden minnettarınız etmiş olursunuz.

Meclisin toplanma devrelerinde Renée'nin sizinle beraber olmasını sağlayabilmek için ben de öğütlerinize uyacağım. Kendisinde özel yetkeler bulunan bir adam olmak için gücümün yettiği kadar gayret ediyorum. Fakat, benim cesaretimi küçük Armand'ımın sizin korumakta olduğunuzu bilmek artıracaktır. Burayı teşrif edip ilk oğlum için güzel, dilber, kalbi gibi zekâsı da büyük bir peri olacağınızı ümid etmeme müsaade ediyorsunuz değil mi Madame?

Minnettarlığını, hürmet hislerini nasıl tarif edeceğini bilmeyen naçiz bendeleri

Louis de l'Estorade

XXX

Louise de Macumer'den Renée de l'Estorade'a

Ocak 1826

Macumer demin beni uyandırıp kocandan gelen mektubu verdi,, meleğim. Sözüme bir "Evet" demekle başlayalım. Chantepleurs'e nisan sonuna doğru gideceğiz. Seyahat etmek, seni görmek, ilk çocuğunun vaftiz annesi olmak benim için zevk üstüne zevk olacak, fakat Macumer'in de vaftiz babası olmasını isterim. Başka herhangi bir kimseyle benim aramda böyle dini bir bağ bulunmasına katlanamam. Bunu kendisine söylediğim zaman yüzünde beliren parıltıyı görmüş olsaydın o melek gibi adamın beni ne kadar çok sevdiğini anlardın.

— Felipe, dedim, La Crampade'a beraber gideceğimize pek seviniyorum: orada belki bizim de bir ço-

cuğumuz olur. Ben de anne olmak istiyorum... Gerçi o zaman çocuğumu mu, seni mi daha çok sevdiğim belli olmayacak... Herhangi bir mahlûku, hattâ çocuğumu sana tercih ettiğimi görürsen bilmem ne yaparsın. Medea[1] büsbütün de haksızdı denemez: eski Yunanlar çok doğru şeyler söylemiz, çok şeyleri anlamış.

Gülmeye başladı. Demek ki, meraklciğim, sen aşkın çiçeğini görmeden meyvesini tattın, ben ise o çiçeği biliyorum da meyvesini görmedim. Talihlerimiz, birbirinin aksi olmakta devam ediyor. Ama biz oldukça feylesofuz, bir gün bunun sebebini, hikmetini arar buluruz. Ben daha on aylık gelinim; itiraf edelim ki daha vaktimi kaybetmiş sayılmam.

Biz burada, bütün bahtiyar insanlar gibi eğencelerle dolu, fakat tam bir hayat sürüyoruz. Günler bize daima pek kısa geliyor. Benim kadın oluverdiğimi gören kibarlar âlemi baronne de Macumer'i Louise de Chaulieu'den daha güzel buldu; gönlü bahtiyar eden aşk, yüzü de daha sevimli kılıyor. Ocak ayının güzel bir don gününde, parlak bir güneş altında, Champs - Elysées'nin ağaçlarından yıldız yıldız beyaz salkımlar sarktığı saatte Felipe ile ben arabamızda, bütün Paris'liler önünden geçip daha bir yıl önce ayrı ayrı dolaştığımız yerlerde şimdi beraber gezerken aklıma binlerce düşünce üşüşüyor, senin de son mektubunda söylediğin gibi, saadetime bu kadar güvenmek Allahın gücüne gidecek diye korkuyorum.

[1] Medea, kendisine ihanet eden kocasından intikam almak için çocuklarını kendi eliyle boğmuştur. Burada Louise, onun çocuklarını kocasından kıskandığını söylemek istiyor.

Annelik neşelerini bilmiyorsam, onları bana sen söylersin, ben de seninle anne olurum; fakat bence aşkın hazlarıyla karşılaştırılacak hiç bir şey yoktur. Sözlerimi garip bulacaksın ama bu on ay içinde belki on defa, otuzumda ölsem, hayatın ihtişamı içinde. aşkın gülleri içinde, hazlar kucağında doyarak, hiçbir ümidin boşa çıktığım görmeden, bu güneşin altında, bu güzel havanın göğsünde yaşadıktan sonra, biraz da aşkın eli ile öldürülerek, tacımdan bir çiçek, bir yaprak bile kaybetmeden, bütün tatlı düşlerimle gitsem diye dua ettiğim oldu. Köhne bir vücutta taze bir kalbin çarptığını duymak; herkesin, yabancıların bile bize güldüğü yerde bütün çehreleri sessiz, soğuk bulmak, yani artık sadece hürmet edilen ihtiyar bir kadın olmak nedir, düşün bir kere... Daha ölmeden cehenneme atılmak değil de nedir bu?

Felipe ile ilk kavgamız bu yüzden çıktı. "Beni otuz yaşımda bana farkettirmeden uykumda öldür de bir rüyadan bir rüyaya geçeyim" dedim. Bu kuvveti göstereceğini va'detmesini istedim. Canavar razı olmadı. "Ben de seni hayatta yalnız bırakıp giderim" diye tehdidettim; sarardı. Zavallı çocukçağız! O başbakan gerçekten çocuk gibi bir şey oldu, kardeşciğim. Onda herkesten gizlediği öyle bir gençlik, öyle bir sadelik varmış ki inanılacak şey değil. Onunla da şimdi tıpkı seninle olduğu gibi konuşuyorum, yani biribirimize bütün düşüncelerimizi sanki kendi kendimize yüksek sesle düşünür gibi söylüyorum; onu da böylece sır dökmeye, dert dökmeye alıştırdığımdan biribirimizden duyduklarımıza hayran oluyoruz.

Kardeşçiğim, Felipe ile Louise, bu âşık ile maşuk, yeni anneye bir hediye göndermek istiyorlar. Senin hoşuna gidecek bir şey yaptırmak isteriz. Ne arzu ettiğini bize açıkça yaz, çünkü biz *bourgeois*'lar gibi beklenilmedik armağanlarla sevindirmekten hoşlanmayız. Daima işe yarayacak, kullanmakla aşınmayacak hoş bir şey olsun ki her gün onu gördükçe bizi ansın. Bizim en neşeli, en hararetli yemeğimiz sabah kahvaltısı oluyor. Çünkü onu, başbaşa yiyoruz; bunun içindir ki sana, üstü çocuk resimleriyle süslenmiş bir kahvaltı takımı göndermek niyetindeyim. Münasip buluyorsan bana cevabını çabuk yaz.. Sana onu kendim getirebilmem için şimdiden ısmarlamam gerek: bu Paris'in işçileri de ressamları da çok tembel şeyler. Doğum tanrıçası Locina'ya armağanım olsun bu benim.

Allaha ısmarladık, kardeşçiğim; Allah sana anneliğin bütün zevklerini nasip etsin. Bana yazacağın ilk mektubu sabırsızlıkla bekliyorum. Bana onda her şeyi olduğu gibi yazacaksın, değil mi?

XXXI

Renée de l'Estorade'dan Louise de Macumer'e

Canım kardeşçiğim, kurtulalı beş ay olacak, sana mektup yazmak için küçük bir lâhzecik bulamadım.. Sen de mektuplarını seyrekleştirerek beni cezalandırdın ama inşallah anne olursan halimi anlar, beni mazur görürsün. Yaz bana, cicicğim! Zevklerini an-

lat, saadetini en güzel, en parlak renklerle belirtmekten çekinme, ben kıskanıp keder etmem; çünkü şimdi bahtiyarım, hem senin hayal edebileceğinden çok, pek çok bahtiyarım.

Bizim eski Provence ailelerinde âdettir: lohusalıktan kalkınca kilisede büyük bir tören yaptırılır. Beni de alayla götürdüler. Bir koluma Louis'nin babası, bir koluma da benim babam girmişlerdi. Tanrının huzurunda öyle bir minnet coşkunluğu ile diz çöktüğümü hiç hatırlamıyorum. Sana söylenecek o kadar şeyler, anlatacak o kadar hisler var ki hangisinden başlayacağımı bilemiyorum. Fakat zihnimin bütün bu karışıklığı arasında, kilisede o günkü halim, en büyük bir saadet hâtırası gibi gülümsüyor.

Kızken hayattan da, istikbalden de şüphe ettiğim o yerde kendimi bahtiyar, neşeli bir anne olarak görünce, mihraptaki Yüce Kız[1] sanki başını eğmiş, bana çocuğunu gösteriyor, o tanrısal yavru da bana gülümsüyordu. Armand'ımızı, asıl vaftizden önce muvakkaten vaftiz eden papazın kutsamasına sunarken bilsen içimden ne büyük bir göksül aşkın taştığını duydum. Ama bir gün sen gelip de beni Armand'ımla beraber göreceksin, değil mi?

Yavrum! bak, şimdi sana da yavrum diyorum; bir annenin gönlünde, aklında, dudaklarında bundan daha tatlı kelime olabilir mi?... Dinle, sevgili yavrucuğum! Son iki ay içinde bahçemizde rehavetli rahavetli, yorgun argın dolaştım; o iki ayın bütün zahmetlerini unutup bu kadar seveceğimi, bu kadar tatlı

[1] Meryem heykeli.

bulacağımı bilmediğim yüküm beni eziyordu. İçime öyle korkular, öyle yılınç ölüm düşünceleri çöküyordu ki yavrumun nasıl olacağını, ne olacağım merak bile edemiyordum. "Tabiatın hiçbir isteğinde korkulacak bir şey yoktur" diye kendimi avutmaya, sükûn bulmaya çalışıyor, anne olmayı kendi kendime va'dediyordum, ama nafile, bana içimden minimini tekmeler savuran o çocuğu düşündüğüm zaman gönlümde sevgi duyamıyordum. Kardeşçiğim, çocuk doğurmuş bir kadın o tekmelerden belki hoşlanabilir; fakat ilk defasında o bilinmeyen canın çarpınmaları insana zevkten çok hayret veriyor. Ben ki ne müraiyim, ne de gösterişi severim, sana kendimden de, sevdiğim bir erkekten de çok Allahtan gelmiş (çocukları Allah verir) meyvemden bahsediyorum. Ama bu geçmiş, ümidederim ki bir daha da gelmeyecek olan hüzünleri, gamları artık bırakalım.

Buhran anı geldiği zaman katlanmak için içimde öyle kuvvetler topladım, öyle ağrılara hazırlandım ki, o müthiş işkenceye dayanışım bütün yanımdakileri hayrete düşürmüş. Kardeşçiğim, bir saat kadar bir zaman mahvolmuş, bitmiş gibi idim; kendimi, rüyaya benzeyen bir hisse bıraktım. Sanki benliğim ikiye ayrılmıştı: bir yanda kerpetenlerle sıkıştırılan, parçalanan, işkence edilen bir vücut, bir yanda da sakin, rahat bir ruh. Bu garip halet sırasında ıstırap, başım üzerine bir çiçek çelengi gibi kondu. Sanki kafa tasımdan kocaman bir gül çıkıp büyüdü, beni sardı. Bu kanlı çiçeğin kızıl rengi havada idi. Her şeyi kıpkızıl görüyordum. Vücud ile ruhun birbirinden ayrılır gibi olduğu o ana gelince öyle bir ağrı başladı ki hemen

öleceğim sandım. Müthiş feryatlar kopardım. Ama yeni ağrılara karşı yeni kuvvetler buldum.

Bu acı acı bağırmaları birdenbire içimde o küçücük mahlûkun gümüş çınlamasını andıran ağlamalarının yarattığı tatlı bir ezgi bastırıverdi. Hayır, hiçbir şey sana o ânı anlatamaz: bana, bütün dünya benimle beraber bağırıyor, dünyada herşey ıstırapmış, feryatmış gibi geliyordu; fakat birdenbire o hafif çocuk sesi herşeyi kapladı. Beni tekrar büyük karyolaya getirdiler; kendimde fevkalâde bir bitkinlik duyuyordum, yatağa cennete girer gibi girdim. Gözleri yaşarmış üç dört neşeli yüz bana o zaman çocuğu gösterdiler. Kardeşçiğim, onu görünce ürpererek bağırdım:

— Ne şebek şey! dedim. Bunun bir çocuk olduğundan emin misiniz? diye sordum.

Yanıma döndüm, içimde hâlâ annelik sevgisi duymadığımdan çok üzülüyordum. O gece başımın ucundan ayrılmayan annem:

— İçini ferah tut, dedi. Doğurduğun çocuk dünyanın en güzel çocuğu. Münasebetsiz kuruntulara lüzum yok; bundan sonra sen, sütü gelsin diye ot yiyen inek gibi hiç bir şey düşünmemeye çalışacaksın.

Ben de kendimi tabiatın istediğine bırakmaya karar vererek uyudum. Ah meleğim, bütün o ıstıraplardan, o karmakarışık duygulardan, herşeyin karanlık, ıstıraplı, kararsız gözüktüğü o ilk günlerden sonra uyanış ne zevkli, ne güzel oluyor! karanlıklar, yavrumun ilk ağlamasından da daha zevkli bir duygu ile dağıldı. Gönlüm, bütün varlığım, içimde bilmediğim bir benlik, o ıstıraplı, o gamlı kabuğun içinden, güne-

şin parlak davetini duyup tohumundan yükselıveren bir çiçek gibi uyandı. Küçük canavar mememi alıp emmeye başladı: işte *"Kün feyekûn"* sırrı. Birdenbire anne oldum.

İşte saadet, işte sevinç; gerçi bazı acıları, ıstıapları da var ama gene tadına doyum olmaz, anlatılmaz bir sevinç. Benim güzel kıskancım, ancak bizimle çocuğumuz, Allah arasında olan bir zevk kim bilir senin de ne kadar hoşuna gidecektir. O küçük mahlûk, bizim mememizden başka hiç bir şey bilmiyor. Onun için dünyada o parlak noktadan başka hiç bir şey yok, onu bütün kuvveti ile seviyor, o hayat çeşmesinden başka hiç bir şey düşünmüyor, oraya koşuyor, ancak uyumak için çekiliyor, uyanınca da gene hemen oraya dönüyor. Dudaklarında tarif edilmez bir aşk var; memeye yapıştıkları zaman hem acıtıyor, hem de zevk veriyorlar: acıya kadar giden bir zevk, yahut zevke varan bir acı; memeden başlayıp hayatın bütün kaynaklarına kadar giden bu duyuyu sana anlatamam: sanki o merkezden binbir yol ayrılıp bütün gönlüme, bütün ruhume zevk salıyor.

Çocuk doğurmak bir şey değil; emzirmek iş, her an yeniden doğurmak. Ah! Louise'ciğim, dünyada hiç bir âşığın okşamaları o yavaş yavaş dolaşan, hayata tutunmaya çalışan o pembe ellerin okşaması kadar tatlı olmaz. Çocuğun bir memeye, sonra bir de bizim yüzümüze bakmasını bir görmeli! Hazinesine dudakları ile yapıştığını görünce insan neler, neler düşünüyor! O yalnız vücudun kuvvetlerini değil, aklın kuvvetlerini de kullanıyor, hem kanı, hem de zekâsıyla

uğraşıyor, sadece maddî arzularını doyurmaktan daha ileri gidiyor.

Güneşin ilk ışını yer üzerinde ne tesir bıraktı ise benim üzerimde de o tesiri bırakan ilk ağlamasını duyduğum gün tattığım fevkalâde hazzı, sütümün ağzını doldurduğunu hissettiğim zaman da tattım; bana ilk bakışını gördüğüm zaman da, ilk gülümsemesi arasında ilk düşüncesini sezdiğim zaman da tattım. Artık gülücükler yapıyor. O gülme, o bakış, o ısırma, o ağlama, sonsuz dört haz: yüreğimin tâ en derin noktasına varıyor, orada, onlardan başka hiç bir şey'in titretemeyeceği telleri titretiyor. Çocuk anne memesinin her damarına nasıl bağlanıyorsa kâinat da Allah'a öyle bağlanmalıdır: Allah büyük bir anne yüreğidir.

İnsan gebe kaldığını görmüyor, anlamıyor; hattâ gebelik sırasında da fazla bir şey görmüyor; halbuki çocuğu emzirmek her an bir saadet! Sütün ne olduğu görülüyor. Et oluyor, bir çiçeğe benzeyen, çiçek gibi narin olan o küçücük parmakların ucunda beliriyor; birer ince, şeffaf tırnak halinde büyüyor, tel tel çekilip saç oluyor, ayaklarla beraber tepiniyor. Ah! Louise'ciğim, çocuğun ayakları yok mu? bütün bir dil. Çocuk, meramını önce onlarla anlatıyor.

Emzirmek, insanı hayretlere düşüren bir değişiş olgunlaştırmayı her dakika gözlerimizle takip etmek oluyor. Ağlamaları kulaklarınla değil, yüreğinle işitiyorsun; gözlerin, dudakların gülücüklerini, yahut ayakların tepinmelerini, sanki Allah göklere ateşten harflerle çiziyormuş gibi anlıyorsun! Artık dünyada seni ilgilendirecek hiç bir şey kalmıyor. Çocuğun babası mı? Hele çocuğu uyandırmaya kalksın, öldürüve-

rirsin! Nasıl senin için âlem yalnız çocuksa, sen de tek başına çocuk için bütün âlem oluyorsun. Hayatımıza bir kimsenin daha katıldığından emin oluyoruz; kendi başımıza çıkardığımız üzüntülerin, çektiğimiz ıstırapların mükâfatını fazlasiyle görüyoruz. Evet, kardeşçiğim, ıstıraplar da var. Allah seni memende bir arşaklanmadan korusun! Gül dudakların açtığı, gayet zor iyileşen bu yara, güzelliğin en müthiş cezalarından biridir. İnsan çocuğun ağzından sütler aktığını görüp sevinmese canının bu acısından çıldırabilir. Louise'ciğim, kulağına küpe olsun: bu yara en narin, en ince tenli kadınlarda olurmuş.

Benim küçük maymun, beş ay içinde, şimdiye kadar bir annenin sevinçli göz yaşları arasında yıkadığı, temizlediği, taradığı, süslediği en güzel mahlûk oldu; bu küçük çiçekler ne yorulmak bilmez bir aşkla süsleniyor, giydiriliyor, temizleniyor, yıkanıyor, çamaşırı değiştiriliyor, öpülüyor, sana tarif edemem! Yani benim maymun artık maymun değil, İngiliz dadının dediği gibi bir *baby*, pembe beyaz bir *baby;* sevildiğini hissettiği için de fazla ağlamıyor; fakat doğrusu benim de onun yanından ayrıldığım yok, onu canıma, canımı ona sokacağım geliyor.

Kardeşçiğim, Louis için de şimdi yüreğimde bir his uyandı: bu aşkın kendi olmamakla beraber, şefkatli bir kadın kalbinde aşkı tamamlayabilir. Hattâ bana öyle geliyor ki bu şefkat, her türlü menfaat hissinden âzade olan bu minnettarlık aşktan da üstün. Senin söylediklerinden anladığıma göre aşkta pek maddî bir şey var; halbuki bir annenin kendisine o uzun, o ebedî zevkleri bahşetmiş olan adama duyduğu

muhabbet âdeta dinî, tanrısal bir duygu. Bir annenin meserreti hem geleceği aydınlatan, hem de geçmişe vurup ona hâtıraların büyüsünü veren bir ışıktır.

İhtiyar l'Estorade ile oğlu bana nasıl bakacaklarını bilemiyorlar; ben onlar için sanki yepyeni bir insan oldum: sözleri, bakışları tâ ruhuma işliyor, beni ne zaman görseler, benimle ne zaman konuşsalar etmedikleri iltifat, etmedikleri ikram kalmıyor. İhtiyar dede zannederim çocuklaşıyor; bana hep hayran hayran bakıyor. Lohusa döşeğinden kalkıp da sofraya ilk indiğim gün benim bir yandan yemek yerken bir yandan da torununa meme verdiğimi görünce ağladı. Her zaman para düşüncesinden başka bir parıltı görülmeyen o iki gözde beliren yaş, yüreğimi o kadar ferahlandırdı ki anlatamam; bana öyle geliyor, sevincimi ihtiyar da anladı.

Louis'yi sorarsan o, bir oğlu olduğunu ağaçlara, yolun taşına, toprağına anlatacak. Çocuk uyurken başında oturup saatlerce baktığı oluyor. "Buna ne zaman alışacağım, bilemiyorum!" diyor. Sevinçlerindeki bu aşırılık, vaktiyle geçirmiş olduğu korkuların, duydukları kaygının ne kadar büyük olduğunu göstermez mi? Louis sonunda itiraf etti: kendi kendinden şüphe ediyor, hiç çocuğu olmayacağını sanıyormuş. Benim zavallı Louis'ciğim birdenbire değişip daha iyileşti, şimdi eskisinden de daha çok çalışıp okuyor. Çocuk, babasının yükselme hırsını bir kat daha artırdı.

Bana gelince, canım kardeşim, ben günden güne daha bahtiyarım. Her saat, bir anayla yavrusu arasında yeni bir bağ kuruyor. İçimde duyduğum için bi'i-

yorum ki bu his mahvolmaz, tâbiîdir, her anda canlıdır; halbuki öteki hislerin, meselâ aşkın böyle olmadığını, arasıra kesilmeye uğradığını sanıyorum. İnsan ömrünün her ânında hep bir surette sevmez, hayatın o kumaşı üzerine işlenen çiçekler daima parlak olmaz, hem aşkın er geç bir sonu olur; annelik sevgisinin hiç bir duraklamaya uğramaktan korkusu yoktur; o çocuğun ihtiyaçları ile artıp çocukla beraber gelişir. O sevgi hem bir tutku, hem bir ihtiyaç, hem bir his, hem bir vazife, hem bir zaruret, hasılı saadetin tâ kendisi değil midir? Evet, benim cici kardeşim, işte kadına mahsus olan hayat. Biz, annelikle, hem kendimizi kaniktiriyor, hem de kıskançlığın o üzücü heyecanlarıyla karşılaşmıyoruz.

Zaten biz kadınlar için tabiatla toplumun uzlaştıkları biricik nokta, annelik değil midir? Doğrusu toplum, bu hususta, tabiatı zenginleştirmiş, analık hissini aile ruhiyle, soyadını, kanı, serveti devam ettirmekle bir kat daha artırmış. Bir kadının, kendisine bu büyük sevinçleri ilk tattıran, ruhunun kuvvetlerini geliştiren, kendisine analık denilen büyük sanatı ilk öğreten sevgili mahlûku büyük bir aşkla sarmamasına imkân var mı? İnsanların ilk kurduğu toplumlarda bile bulunan, dünya kadar eski olan "büyük oğul hakları". bence tartışma konusu edilmemelidir.

Bilsen bir çocuk anasına neler öğretiyor! Zayıf bir mahlûka borçlu olduğumuz bu daimî koruma çağında bizimle fazilet arasında öyle vaitler oluyor ki bir kadın, ancak ana olduktan sonra gerçek benliğe eriyor diyebilirim; biz ancak o zaman bütün kuvvet-

lerimizi geliştirip hayattaki bütün vazifelerimizi yapıyor, hayatın bütün saadetlerini, neşelerini tadıyoruz. Ana olmayan bir kadın yarım kalmış, yanlış yaratılmış bir mahlûktur. Sen de bir an önce anne olmaya çalış, meleğim! Göreceksin ki o zaman, şimdiki saadetine benim duyduğum bütün hazları da katmış olacaksın.

23.

Vaftiz oğlunuz beyefendinin ağladığını duyunca mektubumu bırakmaya mecbur olmuştum; onun ağlamasını tâ bahçenin ucundan duyuyorum. Mektubu bir iki veda kelimesi de katmaksızın göndermek istemedim; bir kere de okuyayım dedim, anlattığım hissin alelâdeliği, sırf bana mahsus hiç bir şey olmaması beni ürpertti. Benim hissettiğimi, bana öyle geliyor ki bütün anneler benim gibi hissetmiş, benim gibi söylemişlerdir. Hani daima çocuklarında, kimsede görülmedik bir hal bulan, onların zekâsından, güzelliğinden bahseden babalar vardır, herkes onlarla alay eder, sen de bunun gibi benimle alay edeceksin.

Benim cici kardeşçiğim, işte mektubumun özeti, mânası; ben, eskiden ne kadar bedbaht isem şimdi de o kadar bahtiyarım. Bu köy evi, yakında bir malikâne, bir meşruta haline gelecek olan bu köy evi benim için "Adanılmış Toprak". Artık aştım çölü.

Bin bir şefkat, cicicğim. Bana mektup yaz, saadetini anlatacak satırları artık içim burkulmadan, gözlerim yaşarmadan okuyabilirim. Şimdilik Allaha ısmarladık.

XXXII

Madame de Macumer'den Madame de l'Estorade'a

Mart 1826

Nasıl oldu da, kardeşçiğim, üç aydır ne sen bana bir şey yazdın, ne de ben sana?... Biliyorum ki kabahatin büyüğü bende, mektubuna cevap vermedim; fakat benim bildiğim sen böyle şeylere pek bakmazdın. Her neyse! susmandan Macumer de, ben de, üstü çocuk resimleriyle süslü kahvaltı takımını kabul ettiğin mânasını çıkardık; o cici şeyler hazırlandı, bu sabah Marsilya'ya gönderiliyor, ressamlar işlerini tam altı ayda bitirdiler. Felipe: "Kuyumcu sandıkları kapamadan bir de sen gelip gör" deyince hayretimden sıçradım: ısmarlayalı o kadar zaman geçti ki artık âdeta unutmuşum. Seninle beraber benim de kendimi anne hissettiğim mektuptan beri birbirimize bir şey yazmamış olduğumuz da o zaman aklıma geldi.

Benim özrüm Paris, bu müthiş Paris; ya seninki?... Bu kibarlar âlemi denilen şey bir gayya kuyusu. Sana eskiden de söylemiştim ya! insan Paris'in ne olduğunu ancak Paris'te anlıyor. Burada kibarlar âlemi bütün hisleri parçalıyor, insanın her saatini kaplıyor; dikkat etmesen kalbini yiyip bitirecek. Molière'in şu *Adamcıl*'ındaki Célimène yok mu? gerçekten harikulâde bir buluş, bir usta işi. O yalnız XIV üncü Louis çağının değil, bugünün de, yarının da salon kadının tâ kendisi. Çok şükür ki Felipe'ye olan aşkım beni bir kalkan gibi koruyor; o da olmasa halim ne

olurdu? Bu sabah bunları düşünüp kendisine de söyledim: "Sen beni kurtardın!" dedim.

Akşamlarımı hep müsamereler, balolar, tiyatrolar dolduruyor ama dönüşte aşkın zevklerine kavuşuyorum, yüreğim açılıyor, gönlümde kibarlar âleminin bıraktığı diş yaraları geçiyor. Ancak evimize şu dostlar, ahbaplar denen insanlar geldiği akşamlar kendi soframda yemek yiyebiliyorum; evimde ancak kabul günümde kalabiliyorum. Benim de şimdi bir kabul günüm var: çarşambaları, Madame d'Espard ile, Madame de Maufrigneuse'le, ihtiyar duchesse de Lenoncourt'la rekabetteyim, âdeta bir savaş! Bizim evin eğlenceli olduğu söyleniyor. Başarılarımın Felipe'yi memnun ettiğini görünce ben de kendimi modaya bıraktım. Ancak sabahlarımı Felipe'yle geçirebiliyorum; çünkü saat dörtten sabahın ikisine kadar Paris'le uğraşmak gerek.

Macumer fevkalâde bir ev efendisi: hem hoşsohbet, hem ağır başlı; o kadar gerçekten büyük ki, öyle mükemmel bir nezaketi var ki kendisine salt birtakım menfaat düşünceleriyle varmış bir kadını bile aşık ederdi.

Babamla annem Madrid'e gittiler: XVII. Louis'nin ölümünden sonra duchesse, pek sevgili şairini de *attaché* olarak beraberinde götürmek için kıralımız X. uncu Charles'ı kolayca razı etti. Ağabeyim duc de Rhétoré, bana üstün bir mahlûk gibi bakmak lûtfunda bulunuyor.

Askerliğe keyif olsun diye giren comte de Chaulieu'ye gelince, onun bana ilelebet bir minnettarlık beslemesi gerek: babam buradan gitmeden önce be-

nim bütün paramla ona, yılda kırk bin frank getirecek bir toprak aldı; Touraine'in en zengin ailelerinden Mortsauf'ların kızıyla evlenmesi de bugünlük, yarınlık bir iş. Kıral, Lenoncourt hanedanı ile Givry'lerin adlarını, unvanlarını, armalarını kullanmak hakkını bahşedecek. O ilk güzel armanın da, *Facien semper monstramus* gibi pek kahramanca bir sözün de kaybolmasına cidden gönül razı olmazdı! Duc de Lenoncourt - Givry'nin torunu, biricik mirasçısı olan Mademoiselle de Mortsauf'a yılda yüz bin franktan fazla gelirli bir servet kalacağı söyleniyor. Babam sadece Lenoncourt'ların armasına, Chaulieu'lerin armasının da zemin teşkil etmesini şart koştu. Böylece ağabeyim duc de Lencourt olacak. Bütün bu servetin tabiî mirasçısı olan genç de Mortsauf veremden yatıyormuş, hastalığı son dereceyi bulmuş; akşama sabaha ölüyor diyorlar. Önümüzdeki kış, matem müddeti dolduktan sonra, düğün olacak. Müstakbel yengem Mademoiselle Madeleine de Mortsauf'un çok iyi, çok sevimli bir kız olduğunu söylüyorlar.

Görüyorsun ki babam, bana çektiği nutuklarda haklıymış. Bu neticeyi öğrenince çok kimseler bana hayran oldu, akıllarınca benim Macumer'e niçin vardığımı anladılar. Büyük anneme olan muhabbeti dolayısiyle prince de Talleyrand Macumer'i de övüyor: yani artık başarımız tamam. Kibarlar âlemi önce beni ayıplamıştı ama şimdi pek beğeniyor. Daha iki yıl önce hemen hemen bir hiç olduğum Paris'te şimdi âdeta saltanat sürüyorum. Macumer'in saadetini herkes kıskanıyor, çünkü ben *Paris'in en zeki kadını*'yım.

Bilirsin ki Paris'te *Paris'in en zeki kadını* diye yirmiden fazla kadın vardır.

Erkekler bana, dem çeken kumrular gibi, birtakım âşıkça sözler fısıldıyor, bazıları da bunu gönüllü gönüllü bakışlarına söyletmekle yetiniyor. İnsanı her yandan sarıveren bu arzu, bu hayranlık sunuşları gerçekten koltuklarımızı kabartacak şey; kadınların bu pek narin, geçici zevkleri bir an daha tatmak için büyük masraflara katlanmalarındaki hikmeti anladım. Bu zafer gururumuzu, nahvetimizi, kibrimizi, hâsılı *benlik*'ten doğan bütün duyguları okşayıp esrikleştiriyor. Erkeklerin bize böyle hep bir tanrıça gibi bakmalarında öyle başdöndürücü bir hal var ki kadınların, bu bayram havası içinde sade kendilerini düşünmelerine, her şeyi çabucak unutup her şeye kapılıvermelerine artık hayret etmiyorum. Bu kibarlar âlemi, insanın başına vuruyor. Zekâmızın da, gönlümüzün de bütün çiçeklerini, en kıymetli zamanımızı, en yüce gönüllü gayretlerimizi birtakım adamlara avuç avuç sarf ediyoruz; onlar da bizim güzel, süslü, hoş sohbet, herkese karşı nazik, sevimli olmak arzularımıza, bu çil altınlara karşılık bize o boş sözlerinin, iltifatlarının kalp akçesini dağıtıyorlar. Bu *pazar*'ın ne kadar pahalı olduğunu, orada daima aldatıldığımızı, bize oyun edildiğini biliyoruz ama ne fayda! Gene de kendimizi çekmek kabil olmuyor.

Ah! benim güzel meralim, bilsen insan dost bir yüreğe ne kadar susuyor; Felipe'nin aşkı, sadakati ne kadar kıymetli oluyor! Onu ne kadar seviyorum! Bac sokağının da, bütün Paris salonlarının da bu

oyunlarından kurtulup Chantepleurs'de dinlenmek için bilsen ne kadar sevinçle hazırlanıyorum! Son mektubunu tekrar okudum; sana cennet denilen bu Paris cehennemini bir tek sözle anlatabilirim: anne olmak kabil değildir burada.

Pek yakında kavuşacağız meleğim: Chantepleurs'de en çok bir hafta kalıp mayısın onuna doğru sizde olacağız. Demek ki iki yıl hasretten sonra tekrar birleşeceğiz. Ne kadar da değişik! İkimiz de kızken kadın olduk: ben sevgililerin en bahtiyarı, sen de annelerin en bahtiyarı. Canım kardeşim, mektup yazmadığıma bakma, seni unutmadım. Ya benim vaftiz oğlum, o maymun gene güzel mi? Koltuklarımı kabartacak mı? Benim oraya geldiğim zaman o dokuz ayını geçmiş olacak. Onun bu dünyada atacağı ilk adımları görmek isterdim ama Macumer en çabuk yürüyen çocukların bile on aylıktan önce yürümediklerini söylüyor. Biz de ona göğüslükler dikeriz. Bakalım söyledikleri doğru mu? Çocuk doğurmak endamı bozuyor mu?

Ek. — Bana cevap yazarsan Chantepleurs'e gönder; biz yola çıkmak üzereyiz.

XXXIII

Madame de l'Estorade'dan Madame da Macumer'e

Yavrucuğum, inşallah bir gün sen de anne olursan, emzikliliğin ilk dokuz ayında mektup yazılabilir mı? yazılamaz mı? o zaman anlarsın. İngiliz dadı *Mary*'nin de, benim de başımızı kaşıyacak vaktimiz yok. Ama söylememiştim sana, her şeyin kendi elimle

olmasını istiyorum. Gebeliğimde kundağı kendi elimle dikmiş, takkeleri kendi elimle işleyip süslemiştim. Ben geceli gündüzlü esirim, cicicğim! Hem Armand-Louis istediği zaman meme emiyor, daima da istiyor; sonra onu sık sık değiştirmek, temizleyip giydirmek lâzım. Annelik bu! uyurken seyretmek, ninniler söylemek, hava güzel oldu mu kucağıma alıp gezdirmek o kadar hoşuma gidiyor ki kendime bakamıyorum. Senin için kibarlar âlemi vardı, benim için de çocuğum, çocuğumuz vardı, birbirimize mektup yazamadık! Ne zengin, ne dolgun hayat değil mi?

Seni bekliyorum, kardeşçiğim, göreceksin! Ama korkarım ki dişleri yüzünden bağırır, ağlar bulacaksın. Şimdiye kadar çok ağlamadı, çünkü ben hep yanındaydım. Çocuklar, bir ihtiyaçları olup da anlatamayınca ağlarlar; ben hep, hep tetik davranıyorum.

Ah! meralciğim, sen gönlünü o kibarlar âlemine kul edip küçültürken benimki ne kadar genişledi! Ücra yerlerde yaşayanların sabırsızlığı ile bekliyorum. Beni, L'Estorade'ı nasıl bulacaksın diye merak içindeyim, sen de elbette ben Macumer'i nasıl bulacağım, onu merak edersin. Sen konaklayacağın yerden bize haber gönder, bizimkiler şanlı misafirlerine karşıcı gitmek istiyorlar. Ey benim Paris'in sultanı kardeşçiğim, gel, bak burada ne kadar sevileceksin.

XXXIV

Madame de Macumer'den Vicomtesse de l'Estorade'a

Nisan 1826

Kardeşçiğim, mektubunun üzerindeki adres sana, ricalarımın kabul olunduğunu öğretecek. Kayınbabam

artık comte oldu: comte de l'Estorade. Senin dilediğini elde etmeden Paris'ten ayrılmak istemedim; sana bu mektubumu, emirnamenin müjdesini kendi eliyle getirmek lûtfunda bulunan adalet bakanının yanında yazıyorum.

Yakında görüşürüz, kardeşçiğim.

XXXV

Madame de Macumer'den
Vicomtesse de l'Estorade'a

Marsilya, Temmuz

Benim böyle birdenbire kaçışım seni hayretlere düşürecek; pek utanıyorum ama bilirsin ki yalandan hoşlanmam, seni de hiç eksilmeyen bir muhabbetle severim; bunun için işin aslını kısaca söyleyeyim: fena halde kıskanıyorum. Felipe sana çok bakıyordu. O senin kayanın altında sessiz, sedasız konuşmalarınız yok mu? beni bitiriyor, kötü kişi ediyor, huyumu değiştiriyordu. Senin gerçekten İspanyol kadınlarını andıran güzelliğin ona herhalde Maria Heredia'yı hatırlatıyordu; benim kıskançlığım yalnız bugüne değil, düne de karşı. Senin o canım kara saçların; o güzel kara gözlerin; üzerinde hem bir nur gibi annelik sevinçlerinin parladığı, hem de o nurun gölgesi gibi eski ıstıraplarının beliğ hâtıraları okunan alnım, benim sarışın kadın beyazlığımdan da daha beyaz o güney kadını tazeliğin: çizgilerindeki pürüzsüzlük; cici vaftiz oğlum bir meyva gibi sarktığı zaman tenteneler içinde par-

layan memen; bütün bunlar benim gözlerim için de, gönlüm için de bir azap oluyordu. Salkım salkım saçlarıma peygamber çiçekleri taktım, sarı örgülerimin çiğliğini kiraz rengi kurdelelerle gidermeye çalıştım, hiçbiri kâr etmedi; bütün bunlar, o La Crampade dediğin vahada bulacağımı hiç ummadığım Renée'nin güzelliği yanında pek sönük kalıyordu.

Felipe çocuğa da pek imreniyordu; adetâ garaz kesildim çocuğa. Evet, senin evini dolduran, canlandıran, orada ağlayıp gülen o küstah hayat benim olsun istiyordum. Macumer'in gözlerinde esefler görür gibi oldum; ona belli etmeden tam iki gece ağladım. Senin evde azap içindeydim. Sen çok güzel bir kadın, üstelik de bahtiyar bir annesin, ben senin yanında oturamam Müraî! bir de şikâyet ediyordun. Bir kere senin l'Estorade pek âlâ adam, konuşması çok tatlı; kır saçları gözleri güzel; güney erkeklerine vergi tavırlarında insanın hoşuna giden bir hal var. Benim görüp anladığıma göre o, er geç, Bouches-du-Rhône saylavı olacak; mecliste kendini tanıtıp ilerler; bittabi ben, sizin arzularınızı yerine getirmek için gene elimden geleni yaparım. Gurbette çektiği eziyetler ona bir dinginlik, ılımlılık vermiş. Politikanın yarısını öğrenmiş demektir. Bence, kardeşçiğim, politika adamı olmak demek, vakarlı gözükebilmek demektir. Macumer'e de söyledim ya! senin kocan büyük bir devlet adamı olacağa benziyor.

Her neyse, senin bahtiyar olduğuna kanaat getirdikten sonra pır diye uçup gittim; şimdi memnun memnun Chantepleurs'e dönüyorum; Felipe çaresini bulup beni anne etsin, göğsümde seninkine benzer gü-

zel bir çocuk olmadan seni Chantepleurs'e istemem. Sen şimdi bana ne desen haklısın: deli de, hain de budala de. Ne yapalım? insan kıskançlık çekti mi, deli de olur, hain de olur, budala da. Sana gücenmedim, ama ıstırap çekiyorum, o ıstıraptan kurtulmak istedim. İki gün daha kalsaydım bir münasebetsizlik edecektim. Ama, zevksizce bir harekette bulunmak bile elimden gelebilirdi.

Gönlümü öfkeler kavrıyor ya, gene de geldiğim için memnunum; seni öyle güzel, öyle bereketli bir anne olarak gördüm, benim aşkım içinde gene senin dostun olduğum gibi senin de annelik sevinçlerin içinde bana olan muhabbetini unutmadığını anlamak beni pek sevindirdi. Şimdi Marsilya'da, senden biraz uzakta, seni düşünüp övünç duyuyorum, senin büyük bir aile annesi olacağını düşündükçe gömsüm kabarıyor. Tabiatın sana çizdiği yolu ne kadar da iyi anlamaşsın! Ben nasıl annelikten çok aşk için doğmuşsam, bana öyle geliyor ki sen de bir sevgiliden çok iyi bir anne olacaksın. Bazı kadınlar ne anne olabilir, ne de birer sevgili, ya çok çirkin, ya çok budaladırlar. İyi bir anne, ya daima aşk ile sevilen bir eş olmak için bir kadının ince bir zekâsı, sağlam bir muhakemesi olması, her an kadınlığın en güzel meziyetlerini gösterebilmesi gerektir. Seni iyice inceledim, kardeşçiğim; seni inceledim demek, sana hayran oldum demek değil midir? Evet, çocukların güzel olacak, terbiyeli olacak, gönlünün ışıkları ile okşanıp şefkatinin harareti ile büyüyecek onlar.

Louis benim niçin gittiğimi sorarsa söyle doğrusunu, fakat kayınbaban, hele senin babanla annen öğ-

renmesinler, onlara münasip sebepler uyduruver. Felipe hareketimin sebebini bilmiyor; hiçbir zaman da öğrenmeyecek, Sorarsa bir bahane bulup söylerim. Belki de senin beni kıskandığım söyleyiveririm. Böyle bir yalan uydurursam öfkelenme: düzeltir işimi.

Allaha ısmarladık. Bu mektubumun öğle yemeği vakti eline geçmesini istediğim için çabuk çabuk yazıyorum, bizi buraya getiren arabacıyla göndereceğim. Vaftiz oğlumu benim yerime bol bol öp. Ekimde Macumer Sardunya'ya gidip topraklarının işletilmesini düzenleyecekmiş; demek ki ben yalnız olacağım. Herhalde şimdiki niyet bu. Felipe kendini, istediğini yapmakta hür sandığı için hep böyle işler düşünüp koltuklarını kabartır; fakat onları bana söylerken de hayli telâştadır. Allaha ısmarladık.

XXXVI

Vicomtesse de l'Estorade'dan
Baronne de Macumer'e

Sabahleyin sizin gittiğinizi duyduğumuz, hele sizi Marsilya'ya götüren arabacı bana o çılgınca mektubunu verdiği zaman hepimizin de ne kadar şaşırdığımızı anlatamam. Yavuz kız! kayanın dibinde, *Louise'in kanepesi*'nde konuşmalarımız hep senin saadetin üzerineydi; onlardan alınman kadar haksız bir şey olamaz. *Nankör!* seni ilk çağrışımda buraya koşup gelmeye mahkûm ediyorum. Bir otel kâğıdına karalayıverdiğin o kötü, çirkin mektupta, nerede konaklaya-

cağını bildirmiyorsun; onun için cevabımı Chantepleurs'e gönderiyorum.

Dinle, benim kendi elim, kendi gönlümle seçtiğim kardeşçiğim, bil ki benim dünyada en çok dilediğim şey senin saadetindir. Senin kocanda, Louise'ciğim, öyle bir gönül, öyle bir düşünce derinliği var ki, tabiî ağır başlılığı, asil tavırları insanda saygı duygusu uyandırıyor; o zekâ taşan çirkinliğinde, kadife bakışlarında gerçekten ihtişamlı bir kudret görünüyor; bunun için kendisi ile hemen samimî olmak kabil değildi, halbuki o samimiliğe ermeden bir kimseyi iyice incelemek de pek güçtür. Hem o adam başbakanlık etmiş, sana Allaha taptığı gibi tapıyor; demek sırlarını saklamasını bilir; o diplomat kalbinin kayaları altında neler bulunduğunu anlayabilmek için hem becerikli, hem kurnaz olmak lâzımdı; ama sonunda, benim cici kardeşimin hatırından, hayalinden bile geçmeyen şeyler buldum. İkimizden sen Hayal olduğun gibi ben de Akıl'ım; senin çılgın Aşk, benim ağırbaşlı Hak olduğum gibi. Ancak şahıslarımızda olduğunu sandığımız bu çelişmeyi, felek alınlarımızın yazısında da gösterdi. Ben, gözü son derece yukarılarda, ailesini ikbal yoluna götürmek için didinmesi gereken zavallı bir köy vicomtesse'iyim; oysaki senin kocanın bir Soria duc'u olduğunu herkes biliyor; sen, kimselerin, hattâ kralların kolayca eğemedikleri Paris'te saltanat sürüyorsun. Senin koca bir zenginliğin var; Macumer, Sardunya'daki büyük topraklarını işletmek işini başarırsa bir kat daha artacak; o toprakların ne kadar değerli olduğunu Marsilya'da herkes söyler. İkimizden birinin ötekini kıskanmaya hakkı varsa, itiraf et ki o hak

benimdir. Fakat Allaha çok şükür, ikimizin de gönlümüz yüksektir, dostluğumuz da bu gibi bayağı küçüklüklerin üstündedir.

Ben seni bilirim: beni bırakıp gittiğine şimdi utanıyorsundur. Fakat sen istediğin kadar kaçmış ol, bugün sana kayanın dibinde söylemeye karar vermiş olduğum sözlerin birinden bile vazgeçmeyeceğim, hepsini yazacağım. Çok rica ederim, mektubumu dikkatle oku; çünkü Macumer'in sözü çok geçecek, ama ben asıl ondan değil, senden bahsedeceğim. Bir kere, benim cici kardeşçiğim, sen onu sevmiyorsun. İki yıl geçmez, sen bu taparcasına sevmekten bıkarsın. Sen hiçbir zaman Felipe'ye bir koca diye bakmayacaksın; onu hep bir âşık sayıp bütün kadınların âşıklarına oyun ettiği gibi sen de ona tasasızca oyunlar edeceksin. Hayır, sen onu saymıyorsun; sende onun için, hakiki bir sevgilinin Tanrı diye baktığı erkeğe beslediği korku dolu şefkati, derin saygıyı görmedim. Şaşma, meleğim, ben de aşkı inceledim, ben de gönlümün uçurumlarına sondamı attım. Seni iyice incelediğim için emin olarak söyleyebilirim: sen sevmiyorsun. Evet, Paris kraliçesi sevgili Louise'im, bütün kraliçeler gibi sen de işveli bir işçi kız sayılmak, ona göre muamele görmek sevdasındasın; sen kuvvetli bir erkeğin hükmüne, sana tapacağına bir kıskançlık ânında kolunu tutup incitecek bir erkeğin hükmüne girmek istiyorsun. Macumer seni o kadar seviyor ki sana çıkışması da, karşı koyması da kabil değildir. Senin bir tek bakışın, o gönül avlayıcı sözlerinden bir tanesi, onun en kuvvetli iradesini eritivermeye yeter. Seni fazla sevdiği için sen, er geç, onu hor göreceksin. Yazık ki o sana çok

yüz veriyor; vaktiyle manastırda ben de sana öyle yüz vermez miydim? Sen dünyanın en çekici kadınlarından, tasavvur edebilecek en büyüleyici bir zekâya erişmiş insanlardan birisin. Hele doğruluğuna hiç diyecek yoktur; ama çoğu kibarlar âlemi, bizim kendi saadetimiz için bizden birtakım yalanlar, senin hiçbir zaman tenezzül etmeyeceğim yalanlar ister. Meselâ âlem, bir kadının kocası üzerindeki nüfuzunu belli etmemesini diler. Toplum hayatında bir erkek, karısını aşıkça sevse dahi onun âşıkı olarak gözükmemeye mecbur olduğu gibi bir kadın da bir sevgili diye ortaya çıkmamalıdır. Oysaki siz ikiniz de bu kanunu hiçe sayıyorsunuz. Yavrum, senin söylediklerine bakılırsa kibarlar âleminin asıl bağışlamadığı şey saadettir, demek ki onu saklamak gerektir; ama o kadar önemli değil bu.

Sevenle sevilen arasında bir eşitlik vardır ki, bu, bence, bir kadınla kocası arasında asla görülmemelidir; yoksa toplum yıkılır, onarılmaz felâketler baş gösterir. Bir hiç olan erkek, tüyler ürpertici bir şeydir; fakat ondan da yılınç bir şey vardır ki o da hiçleştirilmiş erkektir. Bir gün gelecek, sen Macumer'i ancak bir erkek gölgesi olmaya mahkûm edeceksin: iradesi kalmayacak, artık kendi istediği değil, senin istediğin şekle soktuğun bir *nesne* olacak; sen onu o kadar tabiatına uyduracaksın ki sizin evde iki yerine bir tek kişi bulunacak, bu bir tek kişi de tabiatiyle eksik bir mahlûk olacak; bundan sen de ıstırap çekeceksin, ama gözlerini açmak tenezzülünde bulunduğun zaman iş işten geçmiş olacak. Ne yaparsak yapalım, biz kadınlar hiç bir zaman erkeğe vergi olan mezi-

yetleri edinemeyiz; bu meziyetlerin de aile için gerekli olduğunu söylemek yetmez: aile olmaz onlar olmayınca.

Şimdi gaflet içinde, ama Macumer geleceği seziyor, aşkın kendisini küçülttüğünü, azalttığını hissediyor. Sardunya'ya gitmek istemesi, öyle sanıyorum, uzun sürmeyecek, kendi kendini bulmaya çalışmak için istiyor bunu. Sen, aşk sayesinde elde ettiğin nüfuzu kullanmaktan çekinmiyorsun. Bu nüfuz, bu yetki bir hareketinde, bir bakışında, birdenbire sesinde sezilliveriyor. Kardeşçiğim, sen, annenin dediği gibi, bir ev hanımı değil, çılgın bir aşk kadınısın.

Benim Louis'den kat kat üstün olduğumu gözlerinle gördün, umarım ki sen de tasdik edersin; ama ben onun hiç bir sözüne itiraz ediyor muyum? Onu küçük düşürüyor muyum? Herkesin içinde kocasına, aile kudretinin mümessili saygı gösteren bir kadın değil miyim? Sen bunlara mürailik diyeceksin. Onun için faydalı olduğunu sandığım fikirlerimi, kanaatlerimi, öğütlerimi ancak yatak odasının karanlığında, sessizliği içinde bildiriyorum; ama, inan olsun, meleğim, o zaman bile ona karşı hiç bir üstünlük takınmıyorum. Herkesin yanında olduğu gibi başbaşa geçirdiğimiz saatlerde de kendimi itaatli bir eş diye göstermesem, onun nefsine güveni kalmaz. Kardeşçiğim, bir kimseye edilecek iyiliğin en mükemmeli o kimseyi minnet altında bırakmayanıdır, onda bir küçüklük duygusu uyandırmayanıdır; böyle gösterilmeden edilen fedakârlığın, Louis'yi her hususta pek beğendin, onun meziyetlerinin kendinde olduğunu sandın; bu, benim için büyük bir şeref, övünülecek bir

şey değil mi? Zaten o da bir zamanlar felâketin, sefaletin, yalnızlığın, şüphenin yüzünden kaybettiklerini iki yıldır rahat, saadetle ümit sayesinde yeniden elde etti.

Gelelim gene sana: gördüklerime bakılırsa sen şimdi Felipe'yi kendisi için değil, kendin için seviyorsun. Babanın söylediği pek de yanlış değilmiş: aşk baharının çiçekleri sende benciliği, o hanımefendilere vergi benciliği ancak bir zaman için gizlemiş, silip süpürmemiş. Gücenme yavrucuğum, sana bu acı hakikatleri söyleyişim, seni çok sevdiğim içindir. Sana, bir gün kocanla konuştuklarımızın sonunu anlatayım; fakat bunu kendisine hiç açmayacaksın, duyduğunu bildirmeyeceksin. Seni ikimiz de bir hayli övmüştük; benim seni sevilen bir kardeş gibi sevdiğimi görünce o da açılmıştı. Kendisine sezdirmeden onu dertlerini dökmeye hazır bir hale getirdim, o zaman:

— Louise daha hayatla çarpışmanın ne olduğunu bilmez, dedim, talih onun bir dediğini iki etmedi. Fakat siz onun için bir âşık olduğunuz gibi babalık da etmezseniz bedbaht olur.

— İmkân mı var buna? dedi.

Birdenbire durdu, sanki yuvarlanacağı uçurumu görüp korkmuştu. Fakat benim için yeterdi o kadarı. Böyle çabucak kaçıp gitmeseydin birkaç gün sonra herhalde daha çok şeyler söyleyecekti.

Meleğim, bir gün bu adam kuvvetsiz kalacak, zevkten tiksintiye doyacak, kendisini —ağırlaşmış demiyeyim ama— senin karşında iradesiz, haysiyetsiz hissedecek; o zaman içinde duyacağı eza, kendisini bütün yaptıklarından pişman edecek; bu hal senin için

de ağır olacak, çünkü sen de kendini suçlu hissedeceksin. Sonunda, saymaya alışık olmadığın o adamı hor görmeye başlayacaksın. Bunları iyi düşün. Horgörme, bir kadındakinin ilk şeklidir. Senin kalbinde asalet olduğu için, Felipe'nin sana ettiği fedakârlıkları hatırlarsın; fakat bu ilk ziyafette sana bütün varlığını, bütün kişiliğini ikram ettiği için yeni bir fedakârlığa imkân kalmayacak. Birbirine her şeyi feda edip de yeni bir fedakârlığa imkân bırakmayan karı ile kocanın vay hallerine! Onlar için her şey bitmiş olur. Bilmem bu bizim için utanılacak bir şey midir, yoksa övünülecek bir şey midir? Bu nazik noktayı ben çözemem: biz kadınlar ancak bizi seven erkeğe karşı titizlik gösteriyor, ondan çok şeyler istiyoruz.

Louise'ciğim, daha iş işten geçmeden değiş, değiştir halini. Sen de Macumer'e, benim l'Estorade'a ettiğim muameleyi göster, gerçekten üstün olan o adamın gönlünde yatan aslanı uyandırırsın. Şimdiki halinle sen onun üstünlüğünden öc almak istiyorsun. Bak, ben, orta bir adamı üstün bir adam ettim. Sen de büyük bir adamı bir dâhi etmeye çalışsan, yani nüfuzunu yalnız kendi iyiliğin için değil, onun için göstersen göğsün kabarmaz mı?

Sen buradan gitmemiş olsaydın ben bunları sana gene bir mektupla söylecektim; çünkü konuşurken beni nüktelerinle, o şampanya gibi köpüren zekânla mat etmenden korkardım; fakat mektubumu okurken düşüneceğinden eminim. Canım, ruhum kardeşim! Allah sana, bahtiyar olman için herşeyi bahşetmiş, sen de saadetini tepme, kasım ayı gelir gelmez Paris'e dön. Kibarlar âleminin bizi birtakım kayıtlar altına

almasından, bizi sürüklemesinden şikâyet ediyordum ama bunlar sizin için lâzım, çünkü birbirinizle pek sıkıfıkı yaşıyorsunuz. Evli bir kadının da kendine göre nazı, işvesi olmalıdır. Ailesi arasından arasıra sıyrılıp da kendini aratmayan bir kadın bıkkınlık verebilir. Benim birkaç çocuğum olursa —bunu saadetim için çok temenni ediyorum—, yeminle söyleyeyim ki onlar biraz büyüdükten sonra ben her gün birkaç saatimi yalnız kalmak için ayıracağım; çünkü insan kendini herkese, hattâ çocuklarına arattırmalıdır.

Allaha ısmarladık, benim kıskanç kardeşim. Bilir misin ki bayağı bir kadın, sende böyle bir kıskançlık uyandırdığı için övünç duyabilirdi. Ne yapayım ki ben ancak acı duyuyorum, çünkü ben bir aile annesi, hem de samimî bir dostum. Binbir şefkat. Böyle kaçıvermiş olmanı mazur göstermek için ne yaparsan yap: sen belki Felipe'den emin değilsin ama ben Louis'den eminim.

XXXVII

Baronne de Macumer'den
Vicomtesse de l'Estorade'a

Cenova

Benim cici güzelim, gönlüm biraz İtalya'yı görmek istedi, Macumer'i buralara sürükledim; Sardunya'daki toprakları için düşündüklerini başka bir zamana bıraktı.

Bu memlekete bayılırım. Burada kiliselerin, hele küçüklerinin öyle zarif, öyle âşıkça bir halleri var

ki bir protestan kadınını bile imana getirip katolik eder. Macumer'e bayram ettiler, kral öyle bir adamı uyrukları arasında gördüğüne pek sevindi. İstesem Felipe'yi Sardunya'nın Paris elçiliğine tâyin ettirmek kolay iş; sarayda heskesten bana iltifat iltifat üstune.

Bana mektup yazarsan Floransa'ya gönder. Benim sana her şeyi uzun uzun yazacak vaktim yok, Paris'e ilk geldiğimde hepsini anlatırım. Burada bir hafta kalacağız. Sonra Livorna yoluyla Floransa'ya gidip bir ay Toskana'da, bir ay da Napoli'de kaldıktan sonra kasımda Roma'da olacağız. Ekimin ilk on beş gününü Venedik'te geçirdikten sonra Milâno ile Torino'dan geçip aralık ayında Paris'e döneceğiz. Biz âşıklar gibi yolculuk ediyoruz: gördüğümüz yerlerin yeniliği bizim düğünümüzü de yeniliyor. Macumer daha İtalya'yı bilmezmiş; biz de memleketi önce o muhteşem Corniche yolundan gördük; sanki bir peri elinden çıkmış.

Allaha ısmarladık, kardeşçiğim. Mektup yazmazsam bana kızma; bu yolculuk günlerinde kendi işlerime ayrılacak bir anım yok; bütün vaktim görmek, hissetmek, gördüklerimin, hissettiklerimin lezzetine dalmakla geçiyor. Onları da sana anlatmak için hatıranın renklerine bürünmüş olmalarını bekleyeceğim.

XXXVIII

Vicomtesse de l'Estorade'dan Baronne de Macumer'e

Güzelim, Marsilya'dan yazdığın mektuba cevap olarak sana, Chantepleurs'e oldukça uzun bir cevap

yazmıştım. Şimdi âşıkla sevgili gibi çıktığınızı söylediğin yokculuk, o mektubumda anlattığım korkuları gidermek şöyle dursun, tam tersine, artırıyor; bunun için rica ederim, Nivernais'deki adamlarına yaz, sana o mektubu göndersinler.

Söylediklerine göre hükümet, meclisi dağıtmaya karar vermiş. Şimdiki meclis krala sadıktı, son toplanma yılını kralın nüfuzunu kuvvetlendirecek kanunlar hazırlamaya ayıracaktı: demek bu dağıtma kararı kral için bir felâket oldu. Bizim de öyle: Louis, ancak 1827 de kırkına girecek. Çok şükür ki babamı saylav olmaya razı ettim, o da münasip zamanı gelince işinden çekilecek.

Vaftiz oğlun yürümeye başladı, yazık ki sen burada bulunup da göremedin. Bilsen ne şekerleşti, artık bana, sadece meme emen bir makine, kabasaba bir varlık olmadığını, hisseden, düşünen bir ruh olduğunu gösteren ne cici oyunlar yapıyor. Onu aralık ayında memeden keseceğim. Bir yıl süt vermek yeter. Çok emen çocuklar budala olurmuş. Ben halkın söylediklerine inanırım.

Kimbilir İtalya'da seni ne kadar beğenmiş, ne kadar baştacı etmişlerdir! Bin bir sevgi.

XXXIX

Baronne de Macumer'den Vicomtesse de l'Estorade'a

Roma, Aralık

O hainee mektubun nihayet geldi; Chantepleurs'deki kâhyamızdan istetmiştim, o göndermiş. Ah!

Renée.. Ama gene susayım da öfkemin, dilimin ucuna getirdiklerini söylemeliyim. Sana sadece mektubunun bıraktığı tesirleri anlatayım. Elçi bizim şerefimize bir balo vermişti; ben orada bütün şaşaalarımla parlamıştım, Macumer de benden övünç duymuş, gururundan âdeta sarhoş olmuştu; senin o berbat mektubunu işte o balodan döndüğümüz zaman kendisine okudum, hem de çirkin gözükmeyi gözüme alıp ağlayarak okudum. Benim sevgili İbni-Serrac'ım ayaklarıma düştü, senin ne dediğini bilmez bir kadın olduğunu söyledi. Beni oturduğumuz sarayın balkonuna götürdü; buradan Roma'nın büyük bir kısmı görülüyor; o akşam parlak bir ay ışığı vardı. Fakat Macumer'in sözleri de, ihtişam bakımından, önümüzdeki manzaradan hiç de aşağı değildi. Biz İtalyancayı oldukça öğrendik; tutkuyu belirtmeye pek uygun olan bu yumuşak dilde aşk üzerine söyledikleri bende doğrusu pek ulu bir söylev etkisi bıraktı. Senin dediklerin sonradan doğru çıksa bile kendisi için saadet içinde geçecek bir gecenin, yahut o leziz sabahlarımızdan birinin bütün bir hayattan daha kıymetli olduğunu; bu hesapla kendisini daha şimdiden bin yıl yaşamış saydığını söyledi. Benim kendisi için bir sevgili olarak kalmamı istiyor, benim âşığım olmaktan başka bir dileği yok. Dedi ki:

— Bana Tanrı gözüküp de "Renée de l'Estorade'ın öğütlerine göre otuz yıl daha yaşayıp beş çocuğun olmasını mı istersin, yoksa bugünkü aşk hayatında beş yıl daha yaşamayı mı istersin?" dese bir an tereddüt etmem: senin sevdiğin gibi sevilip ölmeyi isterim.

Kolunu belime dolamış, başını göğsüme dayamış, bu sözleri kulağıma fısıldıyordu; tam o sırada, bir baykuşun pençesine düşmüş birkaç yarasanın acı acı bağrıştıklarını duyduk. Bu ölüm çığlığı beni o kadar örpertti ki bayılır gibi oldum; Felipe beni götürüp yatırdı. Merak etme! bu kötü fal benim ta ruhuma işledi ama bu sabah iyiyim. Yataktan kalkınca Felipe'nin önünde diz çöktüm, gözlerim onun gözleri altında, elleri ellerimde ona dedim ki:

— Meleğim, ben belki bir çocuğum, ihtimal ki Renée'nin hakkı vardır: benim sende sadece aşkı sevdiğim doğru olabilir; ama şunu bil ki kalbimde başka hiçbir his yoktur, ancak ben seni kendi huyumca seviyorum. Benim yaptıklarımda, yaşamamın, ruhumun en küçük bir halinde, senin benden beklediğine, umduğuna uymayacak bir şey görürsen söyle, bildir! Seni dinlemek, ancak senin gözlerinin nuruna uyup hareket etmek benim için en tatlı şey olur. Renée beni korkutuyor; beni çok sever!

Macumer verilecek cevap bulamadı, hüngür hüngür ağlıyordu. Şimdi sana teşekkür ederim, Renée: benim güzel, vefakâr Macumer'imin beni ne kadar sevdiğini bilmiyordum. Roma sevgi diyarı; insanın kalbinde bir aşk olunca, onun zevkini çıkarmak için buraya gelmeli; burada sanki bütün sanat eserleri de, Allah da insanın sevgisine yardım ediyor.

Venedik'te Soria duc'ü ile duchesse'ini göreceğiz. Bana mektup yazarsan Paris'e gönder: üç güne kadar Roma'dan gidiyoruz. Elçinin balosu, bir veda balosuydu.

Ek — Sevgili budala, mektubun da ispat ediyor ki sen aşkı ancak nazari olarak biliyorsun. Şurasını iyice aklına koy: aşk denilen kudretin tesirleri daima o kadar başka başkadır ki hiçbir nazariyenin onları derleyip düzenlemesine imkân yoktur. Bunları, korsalı bilgiçin kulağına küpe olsun diye söylüyorum.

XL

Comtesse de l'Estorade'dan Baronne de Macumer'e

Ocak 1827

Babam saylav seçildi, kayın babam öldü, ben de yakında ikinci çocuğumu dünyaya getireceğim: işte bu yıl sonunun başlıca olayları. Sana bunları hemen söylemekten maksadım mektubumdaki yas alâmetinin bırakacağı nahoş tesirin çabuk giderilmesi içindir.

Kardeşçiğim, Roma'dan yazdığın mektubu okurken doğrusu titredim. Siz ikiniz de çocuksunuz. Senin Felipe'n ya asıl hislerini gizlemesini bilen bir diplomat, yahut ki seni bir aşk kadınını, kendisine ihanet ettiğini bile bile bütün servetini bırakmaya razı olduğu bir aşk kadınını sever gibi seviyor. Bu kadarı yeter. Siz beni ne dediğini bilmez bir kadın sanıyorsunuz, o halde ben de susarım. Fakat müsadenle şunu söyliyeyim ki seninle benim hayatımızı incelemek bana şu pek acı kanunu öğretti: sevilmek ister misiniz? Sevmeyin.

Kardeşçiğim. Louis umumi meclis âzalığına seçildiği zaman kendisine Légion d'Honneur salibi de

verilmişti. Umumi meclise gireli üç ay oldu; meclisin toplanma günlerinde Paris'te herhalde göreceğin babam, damadı için Légion d'Honneur nişanının *officier* payesini istemiş; rica ederim, sen bu işi eline al da böyle şeylere kodamanlardan hangisi karışıyorsa ona bir kere kendin söyle. Pek muhterem babam Comte de Maucombe da kendisi için marquis unvanını koparmaya çalışıyor ama sakın buna karışma; sen ne iyilik edeceksen bana at.

Louis milletvekili olunca, yani önümüzdeki kış, Paris'e geleceğiz; orada yeri göğe katar, Louise'ye bir umum müdürlük verdiririz; bu suretle alacağımız maaşla yaşayıp gelirimizi biriktirmek kabil olur.

Babam mecliste merkezle sağ taraf arasında oturuyor; bütün arzusu marquis olmak; bizim soyumuz tâ kıral Renée zamanında ünlüydü, kıral Onuncu Charles da bir Maucombe'un dileğini reddedemez; fakat babamın, küçük ağabeyim için bir şey istemeye kalkmasından korkuyorum; *marquis*'liği öyle çabuk koparamazsa daha iyi olur, çünkü o zaman yalnız kendini düşünür.

15 Ocak

Ah! Louise'ciğim, cehennemden geliyorum! Sana, çektiğim ıstıraplardan bahsedebilişim seni de kendim saydığım içindir. Ama bilmem o menhus beş günü düşünmem kabil olacak mı? Sadece ihtilâç kelimesini söylediğim, ya duyduğum zaman tâ ruhum ürperiyor. Benim geçirdiğim beş gün değil, beş ıstırap yüzyılı. Bir ana bu acıları duymadıkça acının,

elemin ne demek olduğunu bilemez. Düşün, ne çılgına dönmüşüm: çocuğun olmadığı için seni bahtiyar saymaya başlamıştım.

O müthiş günden bir gün önce hava ağır, âdeta sıcaktı, Armand'cığıma dokunduğunu anladım. Her zaman uslu olan, gülen, okşayan çocuk o gün huysuzlaştı, olur olmaz her şeye ağlayor, oynamak istiyor, oyuncaklarını kırıyordu. Belki de çocuklarda hastalıklar hep böyle huysuzlukla başlar. Bu garip hırçınlığa şaşırdım; baktım, Armand bir kızarıyor, bir sapsarı kesiliyordu; dört diş birden çıkarıyor, ondan olacak dedim. Yanıma yatırdım, ben de ikide bir kalkıp bakıyordum. Gece biraz ateş bastı ama pek aldırmadım: hep dişten sanıyordum.

Sabaha doğru: "Anne!" dedi; eliyle, su istediğini işaret ediyordu; fakat hareketinde bir ihtilâç, sesinde bir dolgunluk vardı: kanım buz kesildi. Hemen yataktan fırlayıp şekerli su hazırladım; fakat bardağı uzattığım zaman baktım, hiç kıpırdamıyor, sadece: "Anne! Anne!" diyordu. Tüylerim ürperdi, bu ses çocuğun sesi değil, belki bir ses bile değildi. Elini tuttum, el açılmıyor, kaskatı kesiliyordu. Bardağı ağzına götürdüm, zavallı yavrucuk korkunç bir halde yutkuna yutkuna içti; su boğazından geçerken garip bir ses çıkıyordu. Sanki bir ümitsizlik içinde kolları, bacakları ile bana sarıldı, içinden gelen bir kuvvetle çekilen gözleri bembeyaz oldu, bütün vücudu sıcak bir demir kesildi. Ben çığlığı kopardım Louis geldi:

— Koş, bir hekim! bir hekim! diye bağırdım, ölüyor.

Louis hemen gitti, zavallı Armand'cığım da bana sımsıkı sarılarak bir kere daha: "Anne! Anne!" dedi. Ondan sonra bir annesi olduğunu bile bilmez bir hale geldi. Alnının o güzel damarları şişti, ihtilâç başladı. O canlı, pembe beyaz çocuk, gönlüme neşe veren, gurur veren o çiçek, doktorların gelmesinden bir saat önce kucağımda bir odun parçası gibi kaskatıydı. Gözler de ne gözlerdi! Hatırıma geldikçe titriyorum. Benim o cici Armand'cığım kararmış, büzülmüş, yampirileşmiş, bir mumya kesilmişti. Louis'nin gidip Marsilya'dan getirdiği iki hekimle bizim köyün hekimi, birer uğursuzluk kuşu gibi dikilmiş duruyorlardı; onları gördükçe titriyordum. Biri beyin hummasından bahsediyor, öteki çocuklarda böyle çırpınmaların tabiî olduğunu söylüyordu. Bizim köyün doktoru zannederim ikisinden de daha akıllı, uslu adam: hiçbir şey söylemiyordu. İkinci doktor: "Diştendir" diyor, birincisi: "Hayır, humma!" diyordu. Sonunda çocuğun boynuna sülük, başına da buz koymaya karar verdiler.

Ben kendimi ölüyor gibi hissediyordum. Orada, karşımda her zamanki gürültücü, canlı çocuğun yerine hiç kıpırdamayan, morarmış bir ceset görmek!... Bir zaman geldi, o kadar kendimden geçmişim ki öpüp okşadığım o güzel boynu sülüklerin ısırdığını, o sevimli başa buz takkesi geçirildiğini görünce sinir gülmesi geldi sanki. Buz koyabilmek için o güzel saçları, hayran olduğumuz, senin okşamaya doyamadığın o güzel saçları kestiler.

Benim doğurma ağrılarımda olduğu gibi her on dakikada bir ihtilâç başlıyor, zavallı yavrucak, bir

sapsarı, bir mosmor, kıvranıp duruyordu. Elleri ayakları biribirine çarptıkça tahtadanmış gibi bir ses çıkıyordu. Şimdi öyle hissiz yatan mahlûk daha dün bana gülümseyen, anne diyen, benimle konuşan çocuk değil miydi? Bunları düşündükçe müthiş ıstıraplar içimi kavuruyar, fırtınaların denizleri çalkalandırdığı gibi çalkalandırıyordu; çocuğun gönlümüze nasıl bağlarla ilişik olduğunu işte asıl o zaman anladım: Onun sarsılması beni de sarsmıyor muydu?

Annem bana belki yardım eder, nasihat eder, yahut beni avutabilirdi ama o da burada değil, Paris'ta. Zannederim çocuklara gelen havaleleri anneler, hekimlerden daha iyi anlıyor.

Dört gün dört geceyi beni âdeta öldüren kararsızlıklar, korkular içinde geçirdikten sonra hekimler çocuğa yaralar açacak pis bir merhem sürmeye karar verdiler. Daha beş gün önce gülüp oynayan, *cici anne*[1] demeye çalışan Armand'ımın vücudu yara bere içinde kalacak! Ben razı olmadım: "Tabiata bırakalım" dedim. Louis hekimlere inanıyordu, bana çıkıştı. Erkek kısmı, hasta çocuğunun başında da erkek olduğunu unutmaz.

Öyle anlar var ki bu müthiş hastalıklar ölüm şeklini alıveriyor; işte o anların birindeydi, nefret ettiğim o ilâç bana Armand'ımın tek kurtuluş çaresi gibi gözüktü. Louise'ciğim, deri o kadar kuru, o kadar sert, o kadar arıktı ki merhem tutmadı. Bunu görünce yatağın başında ağlamaya başladım; çok

[1] Cici anne'yi, Fransızca *marraine* (vaftiz annesi) karşılığı olarak kullanıyorum.

ağlamışım, göz yaşlarımdan çocuğun yastığı ıslanmıştı. Hekimler yemeğe gitmişlerdi; öyle zamanlarda karınlarını doyurmayı akıllarına getirebiliyorlar!

Odada yalnız kaldığımı görünce yavrumu hekimlerin bütün icatlarından temizleyip kucağıma aldım, deli gibiydim, göğsümde sıktım, alnımı alnına dayadım, Tanrı'ma yakarıp benim ömrümü ona vermesini diledim; ben de canımın ona geçmesine çalışıyordum. Onu böyle bir müddet tutmuşum; hiç olmazsa ben de onunla öleyim, ayrılmayayım ondan diyordum. Kardeşçiğim, çok geçmedi, vücudunun yumuşadığını hissettim; ihtilâç geçti, yavrum kımıldandı, o çirkin, korkunç renkler kalmadı! Hastalandığını gördüğüm akşamki gibi bağırdım, hekimler yukarı koştu, onlara Armand'ı gösterdim. Hekimlerin en ihtiyarı:

— Kurtulmuş! dedi.

Ne tatlı söz! sanki bir musiki! sanki gökler açılmıştı! Gerçekten iki saat sonra Armand hayata yeniden doğdu, ama ben bitkindim; hasta olup yatağa düşmedimse bu ancak sevinç denen merhemin sayesindedir.

Ya Rabbi! çocuğu anasına nasıl ağrılarla bağlıyorsun? Bu muhabbet yüreğimizde dursun diye nasıl çivilerle çakıyorsun! Bu çocuğun ilk cıvıltılarını duyup ilk emeklemelerini gördüğüm zaman sevinçten ağlayan ben; vazifelerimi hakkiyle yapmak, annelik denen bu tatlı sanatı öğrenmek için çocuğumu saatlerce gözetleyen ben, daha yeterince ana değil miydim ki sen bu acıları, bu korkuları da çektirdin, gözlerimin önüne o tüyler ürpertici hali seriverdin?

Ben sana bu mektubu yazarken, Armand oynuyor, bağırıyor, gülüyor. Ben de, gene gebe olduğumu düşünerek, çocukların bu müthiş hastalığının sebeplerini araştırıyorum. Acaba bunu dişler mi yapıyor? yoksa beyinde geçen hususî bir haletten mi geliyor? Acaba böyle havaleye tutulan çocukların sinirler takımında mı bir bozukluk var? Bütün bunlar beni, bugün için olduğu gibi yarın için de düşündürüyor. Bizim köy hekimi, hastalığın, dişlerin sebep olduğu bir sinir buhranından geldiği kanaatinde. Keşki benim bütün dişlerim dökülse de Armand'ımınkiler bir an önce çıksa! Diş etlerinin iltihaplanıp da o beyaz incilerden birinin başı gözükünce artık benim vücudumu soğuk terler kaplıyor. O sevgili meleğin bütün bu acılara kahramanlıkla katlanması onun da annesi gibi olacağım gösteriyor; bana bir bakışı var, insanın yüreği parçalanır!

Çabucak başlayıp gene çabucak geçiveren, önüne geçilmesi de, iyileştirilmesi de kabil olmayan bu hastalığın sebepleri üzerine hekimlerin büyük bir şey bildikleri yok. Tekrar ediyorum, muhakkak olan bir tek şey var: o da evlâdını çırpınmalar içinde görmenin bir ana için cehennem azabından beter olduğu. Onu görsen ne hırsla kucaklıyorum! Kucağımda uzun uzun gezdirip duruyorum. Altı haftaya kadar gene doğuracağım, tam bu sırada bu acının çıkması bana daha büyük bir işkence oldu; karnımdaki için korkmaya başladım.

Allaha ısmarladık, benim güzel, sevgili Louise'ciğim! Sakın çocuk isteme, işte sana son sözüm.

XLI

Baronne de Macumer'den Comtesse de l'Estorade'a

Paris

Zavallı meleğim, çektiğin azapları öğrenince Macumerer de, ben de, geçen mektubunun o kötü sözlerini affettik. O çifte işkencenin tafsilâtını okurken titredim; anne olmadığıma artık eskisi kadar üzülmüyorum. Sana müjdem var: Louis'nin işi oldu, artık *officier* gülcüğünü takabilir. Sen bir kız istiyordun, bu seferki çocuğun inşallah kız olacaktır. Gene de bahtiyarsın, Renée!

Biz Paris'e döner dönmez ağabeyimle Mademoiselle de Mortsauf'un düğünleri de yapıldı. Ağabeyimin büyük kayınbabası duc de Lenoncourt - Givry kralın baş mabeyincisidir; gerçekten çok yüce-gönüllü olan kralımız duc'e:

— Bu vazife sizin unvanınıza bağlıdır, diyerek onu kardeşime vereceğini vadetmiş.

Babamın yerden göğe kadar hakkı varmış. Ben servetimden vazgeçmeseydim bunların hiçbiri olmayacaktı. Babamla annem düğün için Madrid'den geldiler; benim yarın yeni evliler şerefine vereceğim balodan sonra da gene yerlerine dönecekler.

Bu yıl karnaval çok parlak olacak. Soria duc'ü ile duchesse Paris'teler; onların burada bulunması beni biraz korkutuyor. Maria Heredia hiç şüphesiz Avrupa'nın en güzel kadınlarından biri; Felipe'nin ona bakışı hiç hoşuma gitmiyor. Bunun içindir ki ben de sevgiyi, şefkati bir kat daha artırdım. Gerçi Felipe'ye:

"*O kadın* seni benim kadar sevemezdi!" demek tehlikeye meydan okumak gibi olur; ben de onu söylemiyorum, söylemiyorum ama biliyorum ki o her bakışımda, her hareketimde yazılı. Görsen ne kadar süslendim, zarifleştim! kendimi güzel gösterip beğendirmek için elimden geleni yapıyorum. Dana dün madame de Maufrigneuse:

— Kızım, doğrusu hiç bir kadın size karşı çıkamaz, dedi.

Anlayacağın, Felipe'yi o kadar eğlendiriyorum ki hiç şüphesiz yengesini bana kıyas edince pek budala, pek alık bulacaktır.

Dünyaya bir İbni - Serrac getirmediğime pek esef etmiyorum, çünkü duchesse Paris'te doğuracak, çirkinleşecek; oğlan olursa adını, gurbette yaşamaya mahkûm amcasının şerefine Felipe koyacaklar. Tesadüfün cilvesine bak ki bu sefer de vaftiz anası ben olacağım. Allaha ısmarladık, kardeşçiğim.

Bu yıl Chantepleurs'e erken gideceğim, seyahatimizde para su gibi aktı; mart sonuna doğru Nivernais'ye çekilip orada masrafımı kısacağım. Zaten Paris'te sıkılıyorum. Benim gibi Felipe'nin de, başbaşa gezeceğimiz o büyük bahçemizi, serin çayırlarımızı, kumları altın pul gibi parlayan o eşsiz, emsalsiz Loire'ı göreceği geldi. İtalya'nın debdebesinden, şatafatından sonra Chantepleurs bana kimbilir ne tatlı gelecek! İhtişam, ne de olsa sıkıyor insanı; bir âşık bakışı da bir *capo d'opera*'dan, bir *bel quadro*'dan elbette daha güzeldir!

Seni de Chantepleurs'e bekleriz, bu sefer kıskançlık çıkarmam, Macumer'in gönlünü bildiğin gibi yok-

la, esef mi ediyor? üzüntüleri mi var? bul, çıkar; sana onu ihtişamlı bir güvenle teslim ediyorum. Roma'daki geceden sonra Felipe, beni eskisinden de fazla seviyor: bana dün, omuzumun üzerinden bakarak, yengesini, gençliğinin Maria'sını, eşki nişanlısını, princesse Heredia'yı, hâsılı ilk hulyalarının kadınını hayli abdal bulduğunu söyledi. Kardeşçiğim, ben oyuncu kızlarından da beter olmuşum, onun böyle aşağılanmasına sevindim. Felipe'ye yengesinin fransızcayı doğru dürüst konuşamadığını, birtakım harfleri bir türlü beceremediğini söyledim; doğrusu güzel ama zarafeti yok, konuşması falan da hiç tatlı değil. Kendisine biri bir iltifat etti mi, böyle şeylere alışık olmayan kadınlar gibi alık alık bakıyor. Ben Felipe'nin huyunu bilirim, o kadınla evlenseydi iki ay geçmez, bırakır giderdi. Soria duc'u Don Fernando karısına tam uymuş; gerçi tabiatında asalet var ama şımartılmış bir çocuk olduğu besbelli. Zalimce dedikoduya kalkışsam seni hayli güldürecek şeylerim var. Bugünlük sadece olup biteni söylemekle yetineceğim. Bin bir şefkat, meleğim.

XLII

Renée'den Louis'e

Kızım iki ayını bitirdi; annem vaftiz annesi, Louis'nin büyük dayılarından bir ihtiyar da vaftiz babası oldu; adını Jeanne-Athénaïs koyduk.

Elim değer değmez Chantepleurs'e sizi görmeye geleceğim; emzikli kadından da korkup şüphelenecek değilsiniz ya! Vaftiz oğlun artık senin adını söylüyor

ama *k*'yı beceremediğinden *Matumer* diyor; görsen çıldırırsın. Artık bütün dişleri çıktı; şimdi kocaman bir delikanlı gibi et yiyor, keçi gibi koşup sıçrıyor. Ama ben ona hep merakla bakıyorum. Doğurduğum zaman doktor bazı ihtiyat tedbirlerine lüzum gördü, kırk gün odamdan çıkmadım, oğlumu da yanıma alamadığım için üzüldüm durdum.

Yavrucuğum, insan doğurmaya alışamıyor! Gene çok ağrılar çekip çok korkular geçirdim. Ama (sakın bu mektubumu Felipe'ye göstereyim deme) bu kızın dünyaya gelmesini ben de istedim; belki bunun için Armand'dan güzel olacak.

Babam Felipe'nin de, sen cici kardeşimin de biraz zayıflamış olduğunuzu söylüyor. Ama Soria duc'ü ile karısı gitmişler; demek ki kıskanıp üzülmeler için sebep kalmamış! Yoksa bir derdin var da bana yazmıyor musun? Mektubun, ne eski mektupların kadar uzun, ne de onlardaki kadar muhabbetli düşüncelerle doluydu. Yoksa bu da sadece benim günü gününe benzemez kardeşçiğimin bir cilvesinden ibaret mi?

Bu kadar yeter; bana bakan kadın, çok yazdığım için çıkışıyor, Mademoiselle Athénaïs de l'Estorade'un da karnı acıkmış. Hadi Allaha ısmarladık; bana uzun, güzel, iyi mektuplar yaz.

XLIII

Louise'den Renée'ye

Ömrümde ilk defa olarak, Renée'ciğim, bir söğüt dibinde, tahta kanepeye yapayalnız oturarak ağladım;

Chantepleurs'deki uzun havuzun başındaydı, önümde nefis bir manzara... Fakat sen gelince bir kat daha güzelleşecek, çünkü burada her şey var, var ama gülüp oynayan çocuk yok. Senin hamaratlığın bana kendi halimi düşündürdü: evleneli üç yıl oldu da hâlâ çocuğum yok... Tanrım, Renée'nin Armand'ı doğururken çektiği acıların yüz katını çekmeye, yavrumu çırpınmalar içinde görmeye razıyım, bana o küçük Athénaïs'e benzer melek gibi bir çocuk ver!... dedim, sen bana kızını anlatmadın ama ben onu buradan görüyorum: gün gibi güzel. Niçin bir şey yazmadığını biliyorum, Renée'ciğim: ne kadar üzüldüğümü seziyorsun da yaralarımı tazelemek istemiyorsun.

Her sefer ümitlerimin boşa çıktığını görünce içimi kara bir kederdir kaplıyor. O zaman mahzun mahzun dönüp diyorum ki: "Ben de bir gün küçük takkeler işlemeyecek miyim? Ben de bir kundak takımı için kumaş beğenmeyecek miyim? Küçücük bir başı sarsın diye güzel güzel tenteneleri dikmeyecek miyim? Acaba bir şirin çocuğun bana anne dediğini, eteğimden çektiğini, bana eziyetler ettiğini hiç mi görmeyeceğim? Kumlar üstünde bir küçük arabanın izlerini seyretmeyecek miyim? Bahçemde kırılmış oyuncaklar toplamayacak mıyım? Gördüğüm birçok anneler gibi ben de oyuncakçılara gidip kılıçlar, bebekler, oda takımları almayacak mıyım? Daha sevgili bir başka Felipe olacak o meleğin, o canın doğup büyüdüğün'i görmeyecek miyim?"

Bir oğlum olsa da bir kadın âşığını, o âşığın gene kendisi sayılacak yavruda nasıl sever, anlasam diyorum. Bu büyük bahçe, bu köşk bana ıssız, tenha geli-

yor. Her yer zından gibi soğuk, karanlık. Çocuksuz bir kadın yanlış yaratılmış bir mahlûka benziyor; biz kadınların dünyaya gelmemiz ana olmak için değil mi? Benim korsalı bilginim, sen hayatı görüp tattın. Zaten kısırlık her hususta fenadır. Hani Gessner'in, Florian'ın çoban hikâyeleri vardır, Rivarol onlardan bahsederken: "İnsan bu kuzuların, koyunların arasına bir kurt girsin istiyor" der, işte benim hayatım da böyle. Ben de kendimi bir insana sadakatle, fedakârlıkla bağlamak istiyorum. Kendimde, Felipe'nin ihmal ettiği kuvvetler duyuyorum; anne olamazsam belki başıma bir felâket uydurup çıkacağım. Bunları benim, Endülüslerden kalma kocama da söyledim; gözleri dolu dolu oldu; sonunda: "Yücesin ya, pek safsın, kocacığım!" dedim; onun aşkı ile şaka etmeye hiç gelmiyor.

Bazı günler oluyor, çocuğum olsun diye dokuz gün dualarına başlamak, ayazmalara, evliyalara gitmek istiyorum. Gelecek yıl hekimlere danışacağım. Kendime o kadar kızgınım ki fazla bir şey yazamayacağım. Allaha ısmarladık.

XLIV

Louise'den Renée'ye

Paris, 1829

Maşallah, Renée! bana mektup yazmayalı senesi oldu... Kırgınım. doğrusu. Her iki günde bir gelip beni gören Louis senin yerini tutar mı sanıyorsun? Se-

nin sıhhatte olduğunu, işlerinizin iyi gittiğini bilmem yetmez, senin neler düşünüp neler hissettiğini de bilmek isterim; ben seni sevdiğim için senin paylamanı da, ayıplamanı da, anlamamanı da göze alarak bütün düşündüklerimi, bütün hislerimi birer birer anlatmıyor muyum?

Bir yandan lâkırdıları, bir yandan da sadakatiyle hayli nüfuz elde eden, meclisin bu devresi bitince de hiç şüphesiz büyük bir mevkie geçecek olan comte de l'Estorade parlâmentoda başarılar kazanırken senin buraya gelip övüneceğine herkesten uzakta susup oturman doğrusu beni hayli telâşa düşürüyor. Sen bütün ömrünü ona talimat vermekle mi geçiriyorsun? Numa, Egeriasın'dan[1] bu kadar uzak değilmiş... Ne diye bu fırsattan istifade edip de Paris'i görmeye gelmedin? Dört aydır ben de sana kavuşmuş olurdum.

Dün Louis senin yakında geleceğini, üçüncü çocuğunu burada doğuracağını söyledi. Belli! sen yeryüzünü Estorade'larla kaplamaya karar vermişsin.

Louis bir diplomat ya, gene de birçok suallerden, ahlardan, oflardan sonra, Athénaïs'in vaftiz babası olan büyük-dayısının çok hasta olduğunu söyledi. O ihtiyar, ana tarafından son akrabasıymış; sen de soyunu sopunu düşünürsün, milletvekilinin söylevlerinden, ününden istifade edip ihtiyardan iyi bir miras koparmaya çalışıyorsundur.

Sen hiç merak etme, Renée'ciğim, burada Lenoncourt'lar, Chaulieu'ler, madame de Macumer'in salonu hep Louis için çalışıyor. Martignac onu sayıştaya yer-

[1] Efsaneye göre Roma'nın ikinci kralı Nurma, bir ormana gidip orada peri kızı Egeri'aya danışırmış.

leştirecek. Fakat niçin hâlâ köyde oturduğunu yazmazsan kızarım. l'Estorade ailesinde siyasînin sen olduğunu göstermekten mi çekiniyorsun? Yoksa büyük-dayının mirasını mı kolluyorsun? Paris'te daha az doğurursun diye mi korkuyorsun? Yoksa Paris'lilere kendini ilk defa gösterirken karnının öyle büyük olmamasını mı istiyorsun? Öyleyse çok sevinirim doğrusu, benim zarif kardeşçiğim.

XLV

Renée'den Louis'e

Mektup yazmadığım, Paris'e gelmediğim için bana takaza ediyorsun ama, unutuyorsun ki ben kendi başıma buyruk değilim; beni idare eden, benim idare ettiğim kara saçlı iki yavru var. Zaten burada kalıp elâlem içine çıkmak istemeyişimin sebeplerinden bazılarını anlamışsın. Hem dayımız çok hasta, hem de ben bir elimde dört yaşında bir oğlan, bir elimde daha üçüne gelmemiş bir kız, karnımda da bir çocukla Paris'e gitmek istemedim. Böyle sürü-sepet akın ederek seni rahatsız etmeye gönlüm razı olmadı, doğrusunu istersen senin hüküm sürdüğün bir yörede küçük düşmek de işime gelmedi; döşeli evlerde, otellerde yaşamak ise pek felama gider benim.

Louis'nin büyük-dayısı, yeğeninin seçildiğini haber alır almaz bana, biriktirdiği paranın yarısını, yani iki yüz bin frank verdi; Paris'te bir ev alacağız bununla. Louis sizin taraflarda bir şey arayacak. Eşya

için de annem bana otuz bin frank veriyor. Meclisin toplanma devreleri Paris'e geldiğim zaman doğru kendi evime ineceğim: anlayacağım, kardeşçiğim, sana lâyık olmaya çalışacağım.

Louis'ye ettiğin iyilikler için, onu saraya da, büyüklere de tanıttığın için sana çok teşekkür ederim: M. de Bourmont ile M. de Polignac Louis'yi hükümete almak istiyorlar ama ben onun bu kadar göz önünde olmasına razı değilim: büyük yerlerin derdi, dedikodusu da büyük olur. Sayıştay bence daha iyi, hem orada azledilmek de yok. Burada işlerimize bakmak için güvenilir adamımız var; kâhya her şeyi öğrendikten sonra ben de gelip Louis'ye yardım ederim, sen hiç merak etme.

Uzun mektuplar yazmaya gelince, artık elimde mi benim? Bunda sana her günümü nasıl geçirdiğimi anlatmak istiyorum; fakat belki masamın üzerinde sekiz gün kalır. Armand da gelip onu alır, ya bir asker yapıp halılar üzerine sıra sıra dizdiği alaylara karıştırır, yahut da bir gemi yapıp banyosunda yüzdürdüğü donanmasına katar. Zaten bir günümü anlatmak yeter: çünkü hepsi birbirine benziyor; benim için de ancak iki önemli olay var; çocukların hasta olması, ve olmaması. Bu köy evinde, çocukların sıhhatte olup olmamasına göre benim için dakikalar saat, yahut saatler dakika oluyor dersem, inan olsun, hiç de mübalâğa etmem. Birkaç tatlı saatlerim oluyorsa, onların uyuduğu, benim de birini sallamak, ötekine masal söylemek zorunda kalmadığım zamanlarda oluyor... Onları yanıbaşımda uyutunca: "Artık korkacak bir şey yok" diyebilirim.

Bilmezmisin, meleğim, gündüz vakti bir annenin aklına neler gelmez! Tehlikeler icat edip durur. Çocuklar dizimin dibinde olmayınca: "Acaba Armand bir taraftan bir ustura aldı da onunla mı oynuyor? Sakın bir tarafı tutuşmuş olmasın? Sakın köpek ısırmasın? Düşüp de başı şişmesin? Havuza yuvarlanıp da boğulmuş olmasın?" diye halden hale giriyorum. Görüyorsun ki anneliğin de böyle tatlı, ya müthiş şiirleri var. Hiçbir saat yok ki bir sevinci, ya bir korkusu olmasın. Ama akşamları odamda hülya saati de geliyor, başlıyorum onların istikbalini istediğim gibi düşünmeye. O zaman onların bütün hayatı, baş uçlarında gördüğüm meleğin gülümsemesi ile aydınlanıyor. Bazan Armand sayıklayıp: "Anne!" diye bağırıyor; hemen yanına koşup uyandırmadan onun başını, kardeşinin de minimini ayaklarını öpüyor, güzelliklerini doya doya, göğsüm kabara kabara seyrediyorum. İşte benim sevinç anlarım! Dün akşam bana melekler mi haber verdi, nedir? geceyarısı içimde bir merak duyup Athénaïs'in beşiğine gittim; baktım, başı pek aşağı kaymıştı; Armand'ın da üstü açılmış, ayakları üşümüş, mosmor olmuştu. Uyanıp: "Anneciğim!" diye sarılıverdi. İşte, kardeşciğim, bu haller senin de hoşuna gitmez mi?

Bir anne için çocuklarını yanında bulundurmak ne kadar faydalı! Bir hizmetçi, istediği kadar iyi olsun, ana yerini tutabilir mi? müthiş bir kâbusun uyandırdığı çocuğu kucağına alır, avutup tekrar uyutabilir mi? Çocukların da rüyaları var, kardeşçiğim; onlara bu dehşetli rüyaların ne olduğunu anlatmak zor şey; çünkü o sırada çocuk annesini yarı uyur, yarı

uyanık, şaşkın, hem akıllı, hem de alık denecek bir halde dinliyor. İki uyku arasında bir *point d'orgue*. Bunun için benim uykum da pek hafif olur, iki yavrumu, göz kapaklarımın tülü altından görüp duyuyorum. Derin bir nefes almaları, bir kıpırdanmaları ile uyanıyorum. İhtilâç heyulâsı sanki hep yataklarının ucuna diz çökmüş, oturuyor.

Gün doğunca çocuklarım da kuşlarla uyanıp cıvıldamaya başlıyorlar. Son uykunun tülleri arasından onların pıtır pıtır konuşmaları bana sabah vaktinin ötüşmeleri, kırlangıçların kavgaları, sevinçli, şikâyetli kuş sesleri gibi geliyor; doğrusu ben onları kulaklarımla değil de gönlümle duyuyorum. Athénaïs beşiğinden benim yatağıma gelmek için elleriyle, ayaklarıyla, düşe kalka uğraşırken Armand bir maymun çevikliği ile hemen tırmanıveriyor. Benim yatağımı bir oyun yerine çeviriyor, benimle de bildikleri gibi uğraşıp duruyorlar. Kız saçlarımı çekiyor, boyuna meme emmek istiyor, Arman da kendi malıymış gibi göğsümü ona bırakmıyor. Bazı halleri, birdenbire kopuveren öyle kahkahaları var ki ben de dayanamıyor, gözlerimi açıp uykudan vazgeçiyorum. O zaman dev anası oyunu oynuyoruz: ben dev anası olup o taze, beyaz, yumuşak eti okşamalarımla yemeye başlıyorum; kurnazlıktan içleri parlayan o güzel gözleri, gül omuzları doymak bilmeden öpüyor, öpüyor, sonunda birbirlerini kıskandırıyorum; bu halleri görsen bayılırsın. Öyle günler oluyor ki saat sekizde çoraplarımı giymeye kalktığım halde dokuzda daha bir tekini bile ayağıma geçirememiş oluyorum.

Nihayet kalkıyoruz. Giyinip kuşanma başlıyor. Arkama sabahlığımı alıyor, kollarımı sıvıyor, muşamba önlüğümü takıyorum; sonra o iki çiçeğimi, Mary'nin yardımı ile yıkayıp temizliyorum. Su sıcak mı, ılık mı, ona yalnız ben karışıyorum, çocukların bağırıp ağlamasında suyun ısısının çok etkisi var. Kâğıttan gemiler, camdan kazlar, ördekler işte o zaman meydana çıkıyor. Çocukları iyice temizleyebilmek için eğlendirmeli onları. Yumuşacık süngerleri, bu mutlak hükümdarların vücutlarının her tarafına sürebilmek için ne kadar eğlence icat etmek lâzım geldiğini bilsen, annelik sanatını hakkiyle başarmak için ne kadar maharete, ne kadar dirayete ihtiyaç olduğunu o zaman anlar, belki de korkardın. Yalvarmalar mı istersin? paylamalar, vaidler, tehditler mi istersin? hepsi var; insan dalkavukluğa, şarlatanlığa mecbur oluyor; hem de bunları açığa vurmamak, gizlemek ister. Allah, çocuğu kurnaz ettiği gibi annesini de kurnaz etmeseydi halimiz bilmem ne olurdu? Çocuk, büyük siyasîler gibidir; fakat büyük siyasîler gibi onu da avucumuz içine almak kabil... tutkularından yakalamak şartiyle.

Çok şükür ki bu melekler her şeye gülüyor: bir fırçanın düşmesi, bir sabun parçasının elden kayması, kahkahaların kopuvermesi için yetiyor. Gerçi zafer zor elde ediliyor ama doğrusu büsbütün de imkânsız olmadığı için ümit kesilmiyor! Fakat o iki küçücük insanı giydirdikten sonra sabunlar, süngerler, leğenler, kurutma kâğıtları, fanilâlar, hâsılı bir çocuk odasının bin bir eşyası arasında tertemiz görünce Mary ile birbirimize nasıl bakıştığımızı bir Allahım, bir de seninle melekler bilirsiniz; babalarının bunlardan haberi bile

yoktur. Ben çocuk bakımında İngiliz kadınlarına döndüm; doğrusu ya! yalnız onların elinden geliyor bu iş. Gerçi onlar çocuğu yalnız vücut istirahati bakımından düşünüyorlar ama bütün icat ettikleri şeyler de doğrusu yerinde. Bunun içindir ki ben de çocuklarımın ayaklarına hep fanilâlı kundura giydirip dizlerini açık bırakacağım. Onları dapdaracık şeyler arasında sıkıştırmayacağım ama yalnız da bırakmayacağım. Fransız çocuğunun sargılar içine hapsedilmesi, anası serbest kalsın diyedir; işte işin iç yüzü. Halbuki gerçek bir ana asla serbest değildir; benim de sana mektup yazmayışımın sebebi bu; hem evime barkıma bakıyor, hem de iki çocuk büyütüyorum.

Bir kadının: "Ben annelik ilmini bilirim" diyebilmesi için kendisinde hiç kimseye belli etmediği, zaten gösterişe gelmez birtakım meziyetler, tükenmez, yorulmaz bir fedakârlık gücü bulunması gerektir. Ateşin önünde pişen yemekleri bırakmaya gelmez. Sen beni, dikkatten, itinadan kaçınacak insanlardan mı sanırsın? Zaten her dikkatin, her itinanın da bir mükâfatı var: çocuğun şefkati, memnunluğu. Yemeğini iyi bulan bir çocuğun gülücüğü öyle güzel bir şey ki doyum olmuyor! Armand'ı, bir yemekten hoşlandığı zaman bütün bir aşk hayatına bedel baş sallamalar var. Athénaïs'i daha yedi ay önce memeden kestim; daha da arıyor; onun yiyeceği çorbayı üflemek keyfini dadıya nasıl bırakırım? ya pek sıcak gelirse?...

Bir hizmetçi, çocuğun dilini dudaklarını yakınca, koşup gelen anneye, çocuğun aç olduğu için ağladığını söyler. Hem çocuğun ağzına girecek kaşıklara pis bir nefesin değdiğini bilen nasıl rahat edebilir? gece na-

sıl uyur? Tabiat ananın memesiyle çocuk arasında bir aracı bulunmasına müsaade etmiş mi? Son dişlerini çıkaran Athénaïs'in yiyeceği külbastıyı pişirmek, sonra tam kıvamında ateşten kaldırılmış bu eti patatesle karıştırmak bir sabır işidir; sinirlenen, huysuzlanan bir çocuğa yemeğini tam olarak yedirmek ancak bir annenin elinden gelir. Evde istediği kadar uşak, hizmetçi, İngiliz dadı bulunsun, çocukluğun kendine göre kederlerine, acılarına karşı tatlılığın, yumuşaklığın açacağı savaşa annenin de bizzat karışması gerektir.

Louise'ciğim, insan o masum yavrulara ruhu ile bakmalıdır; onların temizliği, yiyecekleri, yatakları hususunda ancak kendi gözlerine, kendi elinin bildirdiğine inanmalıdır. Bir çocuğun ağlaması, tabiatın istediği gibi acıdan gelmiyorsa, muhakkak surette ya annenin, ya dadının bir kabahati olduğunu gösterir.

Şimdi iki çocuğum var, yakında bir üçüncüsü doğacak, artık gönlümde çocuktan başka ne olabilir? Sen de, çok sevdiğim sen bile, artık âdeta hâtıra oldun. Saat ikiyi bulduğu halde daha giyinmediğim günler oluyor. Bunun içindir ki bir annenin, hem iyi anne olduğu, hem de evinin eşyasını, yakalarını, elbiselerini, ufaktefeğini yerli yerinde bulundurduğu söylenirse inanmam.

Dün, güzel bir nisan günüydü; yakında doğuracağım için çocuklarımı bir defa gezdireyim dedim. Bir anne için çocuklarıyla dolaşmaya çıkmak, dünyanın en güzel şiiridir; buna can atar. Armand, siyah kadife ceketini, kendi elimle işlediğim yakasını üzerine horoz tüyü takılmış İskoçyalı şapkasını ilk defa olarak giyecekti; Naïs'i de, başına bebek takkesi geçirip

pembe beyaz süsleyecektik. O daha bir bebek, İngiliz dadının söylediği gibi bir *baby;* bu güzel adı, şimdi karnımı tekmeleyen, son çocuğum olacağı için de *adsız* dediğim kardeşi doğduktan sonra kaybedecek. Karnımdaki yavrumu rüyamda gördüm, bir oğlan olacak.

Takkeleri, yakaları, ceketi, küçük çorapları, minimini patikleri, dizlere saracağımız pembe kurdeleleri, ipek işlemeli muslin robayı, yatağımın üzerine hazırlamıştım. Birbiriyle pek iyi anlaşan iki neşeli kumruyu hazırlayıp birinin saçlarını kıvırdıktan, ötekinin saçlarını pembeli beyazlı takkenin altından çıkardıktan sonra ayakkabılarını, patiklerini giydirip bağladıktan sonra o küçücük ayaklar, çocuk odasında başladılar koşmaya; o iki berrak yüz, o iki çift parlak göz: "Haydi!" deyince sevincimden bayılacak gibi oldum. Kendi elimizle yıkayıp kuruladığımız o taze, pamuk gibi vücutları kadifeler, ipekliler içinde görmek şiirden de daha güzel bir şey oluyor! Sade bir yakanın altında, en güzel kadınınkinden de daha güzel gözüken o boyunları insan öpmeye doyamıyor; bir daha, bir daha öpmek istiyor.

Hazırlığımızı bitirip çıktık, benim koltuklarım kabarmıştı; Armand, kardeşinin elinden tutmuş, şu senin bildiğin küçük yolun boyunca bir şehzade gibi yürüyordu. Tam o sırada bir araba geldi; çocukları yana çekmek istedim, ikisi de çamura yuvarlandı. Bütün emeklerim, o saatlerce özene bezene giydirmem boşa gitmişti. Dönmek, çocukların üstünü değiştirmek lâzım geldi. Benim elbisemin de batıp mahvolacağını aklıma bile getirmeden kızı kucağıma aldım, Mary de-

oğlanı aldı, eve gittik. Bir bebek ağlamaya başlayınca, bir çocuğun üstü başı ıslanınca annesinin artık kendini düşünecek hali mi kalır? zihni hep onlarla meşguldür.

Bazan ben daha hiçbir iş görmeden yemek saati geliveriyor; benim onların ikisini birden yedirmem, peçetelerini bağlayıp kollarını sıvamam, ikisine birden hizmet etmem nasıl kabil oluyor diyeceksiniz; ben bu zor meseleyi günde iki defa hallediyorum. Bütün bu bitmez ebelemeler *(ihtimamlar)* arasında çorapların, elbiselerin çamur olup yırtılması, tabakların kırılması gibi musibetler arasında evde unutulan bir tek insan var, o da ben. Hele çocuklar söz dinlemeyip huysuzluk, hırçınlık ettiler mi, benim saçlarımı bile taramaya vaktim olmuyor. Benim giyinip kuşanmam onların keyfine bağlı. Sana bu altı sayfalık mektubu yazabiliyorum ama onlar da benim nota defterlerimdeki resimleri kesiyor, kitaplarımdan, şatranç takımının taşlarından, sedef düğmelerden köşkler yapıyorlar; hele Naïs'in benim yün yumaklarımı, ibrişimlerimi bir çözüp karıştırması var, görülecek şey! Hiç sesini çıkarmadan, bütün zekâsını sarfederek, gayet ciddî bir iş görüyormuş gibi çalışıyor.

Ama doğrusu şikâyetim yok; çocuklarım gürbüz oldu, geliştiler; onları eğlendirmek de öyle sanıldığı kadar güç değil. Ellerine ne versen memnun oluyorlar; zaten onların istediği oyuncaktan ziyade serbest olmak; şöyle uzaktan kollamak yeter. Birkaç pembe, sarı, mor, yahut siyah çakıltaşı, bir iki deniz kabuğu, biraz kum buldular mı, keyiflerine pâyan yok Birçok küçük şeyleri oldu mu, zengin sayıyorlar kendilerini.

Armand'a bakıyorum, çiçeklerle, sineklerle, tavuklarla konuşuyor, onların taklitlerini yapıyor; böceklerle arası pek iyi, hayran onlara! pek âlâ anlaşıyorlar. Zaten küçük olan her şey çocuğun hoşuna gidiyor, ilgisini uyandırıyor. Armand artık her şeyin ne olduğunu, sebebini sormaya başladı; vaftiz annesine neler söylediğimi öğrenmek istedi; onca sen bir perisin; görüyorsun ya! çocuklar daima herşeyin aslını buluyor.

İnan ki, meleğim, bu saadetlerimden böyle uzun uzun bahsedişim sana nispet olsun diye değil. Bak, sana vaftiz oğlunun tabiatını gösterecek bir hikâye anlatayım. Geçen gün arkamıza bir fıkara takıldı; fıkara kısmı, yanında çocuklariyle sokağa çıkan bir annenin sadakadan kaçınmadığını bilir. Armand, ekmeksiz kalmanın, paranın ne demek olduğunu daha bilmiyor; ama geçenlerde bir borazan istemişti, almıştım; şahane bir tavırla onu ihtiyara uzatıp.

— Al! senin olsun! dedi.

Fıkara:

— Müsaade eder mısınız? Alayım mı? diye sordu.

Dünyada öyle bir ânın zevkinden daha üstün ne olabilir ki? Fıkara, ne kadar olduğuna pek bakmadan verdiğim parayı alırken:

— Madame, dedi, benim de çocuklarım vardı. Bu borazanı onun için saklayacağım!

Bir gün gelip Armand gibi bir çocuğu yatılı okula göndermek zorunda kalacağımı, onu daha ancak üç buçuk yıl yanımda alıkoyabileceğimi düşündükçe tüylerim ürperiyor. Eğitim, her an takdis ettiğim bu masumluğun çiçeklerini yolacak, bu cicilikleri, bu canım samimiyetleri mahvedip belki de çocuğa onların

aksini aşılayacak. Armand'ımın öpüp okşayarak baktığım, temizlediğim kıvırcık saçlarını kesecekler. Ya ruhunu ne yapacaklar?

Ya sen ne âlemdesin? hayatından hiç bahsettiğin yok. Felipe'yi hâlâ seviyor musun? O Arab oğlunun da seni sevip sevmediğini sormuyorum, ondan eminim. Haydi Allaha ısmarladık; Naïs şimdi yere düştü, ağlıyor; gidip onu kaldırayım. Hem daha devam etsem bu mektup bir cilt tutacak.

XLVI

Madame de Macumer'den Comtesse de l'Estorade'a

Başıma gelen müthiş felâketi gazetelerde okumuşsundur. Renée'ciğim; sana birşeyler yazamadım; yirmi gün yirmi gece baş ucunda bekledim, son nefesini verdiği zaman yanındaydım, gözlerini ben kapadım, rahiplerle beraber geceyi cesedin yanında geçirip ölüler duasını okudum. Bu korkunç acılara, kendime ceza olsun diye katlandım; ama ölümünden biraz önce bana bakarken dudaklarında beliren tatlı gülümsemeyi görünce anladım ki onu öldüren ben değilim, benim aşkım değil! Ama *şimdi o yok,* ben ise *yaşıyorum.* Sen ki bizi pek yakından tanıdın, sana başka ne söyleyeyim? Bu iki cümle herşeyi anlatmıyor mu? Ah! bir kimse gelip de bana onun gene dirilmesi kabil olduğunu söyleyebilse sadece bu vaadi dinlemek için ahretimi bağışlardım, onu görmek olurdu bu... İki saniyecik olsun ona kavuşabilmek, yüreğime saplanan hançeri çıkarıp nefes almak olurdu! Sen gelip bana

bunu söylemez misin? aldatacak kadar sevmiyor musun beni?... Senden bunu bekleyemem; sen bana onda derin yaralar açtığımı söylemedin mi?... Bu doğru mu? Hakkın var kardeşim, ben onun aşkına lâyık değildim, o aşkı hak etmedim, çaldım. Saadetimi, çılgınca kucaklaşmalarla boğdum! Sana bu mektubumu yazarken artık deli değilim ama yalnız olduğumu hissediyorum! ya Rabbi! senin cehenneminde bu kelimeden, yalnızlıktan daha müthiş bir şey olabilir mi?

Onu elimden alıp götürdükleri zaman onun can verdiği yatağa yattım; ben de öleceğimi umuyordum: "Aramızda bir kapı var sadece, onu itecek kadar kuvvetim yok mu benim?" diyordum! Ama yazık ki pek gençmişim; beni, kırk gün süren bir hastalık devresinde yavuz bir bilimin icadları ile besledikten sonra, buraya köye getirmişler; gözlerimi açtığım zaman kendimi penceremin önünde, onun benim için diktirip baktırdığı çiçekler arasında buldum; şimdi önümde muhteşem uzanan manzara üzerinde o da gözlerini gezdirmişti, burayı bulduğuna, benim hoşuma gittiği için ,pek memnun olurdu. Ah kardeşçiğim, yürek öldükten sonra yer değiştirmenin acısına hiç bir şey benzemiyor. Bahçemin nemli toprağı beni titretiyor; toprak, büyük bir mezar gibi, sanki O'nu çiğniyorum! Bahçeye ilk çıkışımda korktum, olduğum yerde kalakaldım. O'nun çiçeklerini O'nsuz görmek ne kadar acı şey!.

Annemle babam İspanya'dalar, kardeşlerimin hallerini bilirsin, sen de evinden ayrılıp gelemezdin; ama merak etme: benim yanıma iki melek indi. Sonra duc'ü ile duchesse, o iki eşsiz insan kardeşlerinin ya-

nına koşup geldiler. Gerçekten asîl, gerçekten büyük, benzerleri az bulunur, her hususta hepimizden üstün olan insanlardan birinin öldüğü yatağın başında üçümüz de son geceleri sakin, sessiz bir ıstırap içinde geçirdik. Felipe'm ölüme tanrısal bir sabırla katlandı. Kardeşi ile Maria'yı görünce bir an ruhuna da, acılarına da bir serinlik geldi. Her zamanki o sade hali ile bana:

— Güzelim, dedi, Fernando'ya Macumer baronluğunu vermeyi unuttum, ölmeden vasiyetnamemi tekrar yapmalıyım. Kardeşim kusuruma bakmaz; sevmenin ne demek olduğunu bilir!

Beni ölümden kaynımla eltim kurtardılar; şimdi alıp İspanya'ya götürmek istiyorlar!

Ah! Renée'ciğim, bu felâketin nerelere vardığını ancak sana anlatabilirim. Şimdi kabahatlerimi düşünüyor, görüyor da eziliyorum; sen bana söylemiştin, söylemiştin ama ben dinlemedim! Şimdi gönlümü sana açmak ne acı bir teselli oluyor! Ben onu müşkülpesentliklerimle, yersiz kıskançlıklarımla, sonsuz bir surette rahatsız ederek öldürdüm. İkimizde de hep bir ince hassasiyet bulunduğu için, ikimiz de hep bir dili konuştuğumuz için aşkım bir kat daha müthiş oluyordu: her şeyi insanı hayran edecek bir surette anlardı; çok defa benim şakalarım, kendim farkına bile varmadığım halde, onun tâ yüreğine işlerdi. O sevgili esirin itaati ne dereceye vardığını tasavvur edemezsin: bazan ona yanımdan çekilip beni yalnız bırakmasını söylerdim, belki kendisine büyük bir ıstırap veren hevesimi münakaşa etmeden, hiç sesini çıkarmadan yerine getirirdi. Son nefesine ka-

dar beni kutsadı, benimle başbaşa geçirdiği bir tek sabahın, isterse Maria Heredia olsun, sevdiği başka herhangi bir kadınla geçirilen uzun bir ömre bedel olduğunu söyledi. Sana bunları ağlayarak yazıyorum.

Şimdi öğleyin kalkıp akşam yedide yatıyorum, yemek yemem gülünç derecede uzun sürüyor, ağır ağır yürüyorum, bir otun karşısında bir saat durduğum oluyor, yapraklara bakıyorum, birtakım hiçlerle ciddî ciddî, ehemmiyetli ehemmiyetli meşgul oluyorum, gölgeyi, sessizliği, geceyi seviyorum; hâsılı saatlerle mücadele ediyor, her birini, gamlı bir zevkle maziye katıyorum. Büyük bahçenin sükûtundan başka hiçbir arkadaşa tahammülüm yok; ben orada saadetimin artık sönmüş hayallerini, kimselerin görmediği, fakat benim için daima canlı, daima beliğ hayallerini buluyorum.

Bir sabah kaynımla eltime:

— Size tahammül edemiyorum. Siz İspanyolların ruhunuzda bizde bulunmayan bir büyüklük var! dedim. Maria boynuma atıldı.

Ben ölmedimse, Renée, Tanrı herkese felâketi ancak gücüne göre verdiği için ölmedim. Riyasız bir aşkı, kendi seçtiğimiz bir aşkı, zevkleri hem ruhu, hem de tabiatı kandıran sürekli bir aşkı kaybettiğimiz zaman bu kaybın ne kadar büyük olduğunu ancak biz kadınlar bilebiliriz. Kendimizi küçültmeden, bayağılaştırmadan sevebileceğimiz kadar meziyetli bir erkeğe tesadüf etmek kolay mı? Öyle bir erkeği bulmak en büyük saadettir, öylesini iki defa bulmamıza da imkân yoktur.

Gerçekten kuvvetli, gerçekten büyük erkekler, faziletleri şiire bürünen, ruhlarında yüksek bir letafet bulunan, taparcasına sevilmek için yaradılmış erkekler! Siz sakın sevmeyin, yoksa hem kadının başına, hem de kendi başınıza felâket getirirsiniz! Ben ağaçların arasında işte bunları söyliyerek dolaşıyorum! Ondan bir çocuğum da olmadı! Bana daima gülümseyen, yalnız çiçekler, sevinçler sunan, tükenmez bir kaynaktan coşan o aşk, kısır kaldı. Ben lânete uğramış bir kadınım! Yoksa mutlak olduğu zaman saf, şiddetli olan aşk da nefret gibi ürünsüz mü? Çöl kumlarının son dereceyi bulan sıcağı da, kutbun son dereceyi bulan soğuğu da hayata engel olmuyor mu?... Acaba insan, bir aile kurabilmek için, ille Louis de l'Estorade gibi bir adama mı varmalı?... Allah, aşkı kıskanıyor mu? Affet, kardeşçiğim, saçmalıyorum.

Zannederim sen, benim şimdi görüp konuşmaya tahammül edeceğim tek insansın; gel, matemli Louise'in yanında bulunman lâzım. Başıma dul kadınlar tülünü örttüğüm gün ne müthiş bir gündü! Kendimi karalar içinde görünce bir koltuğa düştüm, gece oluncaya kadar ağladım; şimdi sana o müthiş anı anlatırken gene ağlıyorum. Allaha ısmarladık, yazmak beni yoruyor; düşüncelerim bana ağır geliyor, artık onları söyliyemiyorum. Çocukları da getir; küçüğü burada emzirip büyütebilirsin, artık kıskançlık edemem; o artık burada yok. Vaftiz oğlumu yanımda görmek de çok hoşuma gidecek; çünkü Felipe hep o küçük Armand'a benzeyen bir çocuk isterdi. Gel, gel de elemlerimden sen de payını al!...

XLVII

Renée'den Louise'e

1829

Kardeşçiğim, bu mektubum eline geçtiği zaman ben de çok uzaklarda olmayacağım; onu gönderdikten biraz sonra yola çıkıyorum. Seninle yalnız olacağız. Louis'nin burada, Provence'ta kalması lâzım, çünkü seçimler yaklaştı, o gene milletvekili çıkmak istiyor; hürriyetçiler de şimdiden onun aleyhinde entrikalara başladılar.

Seni teselliye gelmiyorum. Kalbine yoldaş olsun diye, yaşayabilmene yardım etsin diye kalbimi getiriyorum. Sana ağla demek için geliyorum: ona, Allah'a doğru gidene bir gün tekrar kavuşabilmek saadetini ancak bu suretle elde edersin; artık her attığın adım seni ona yaklaştıracak. Yerine getirdiğin her vazife, sizi ayıran zincirin bir halkasını koparacak. Louise'ciğim, sen kollarım arasında kalkınacak, onun yanına saf, asil bir halde, onun yerine edeceğin bütün iyiliklerle gideceksin, istemeden ettiğin bütün kabahatlerin de affedilmiş olacak.

Bir yandan sana alelâcele bu satırları yazarken bir yandan da hazırlanıyorum; çocuklar çevremde dönüp dolaşıyor; Armand: "Cicianne! Cicianneye gideceğiz!" diye bağrışıyor; o kadar ki âdeta kıskanıyorum; o sanki benim değil de senin oğlun.

İKİNCİ KISIM

XLVIII

Baronne de Macumer'den Comtesse de l'Estorade'a

15 ekim 1833

Evet, Renée, duydukların doğru. Konağımı sattım, Chantepleurs köşkünü sattım, Seine-et-Marne'daki çiftlikleri sattım; ama mahvolduğumun da, çıldırdığımın da aslı yok. Bir hesap edelim! Rahmetli Macumer'imden kalanları satınca elime bir milyon iki yüz bin frank geçti. Sana, akıllı uslu bir kardeş gibi bu paranın hesabını vereyim.

Bir milyonu, yüzde üç faizli devlet tahvillerine yatırdım, tahvilleri de ellişer franktan aldım; böylece şimdi yılda altmış bin frank gelirim var, oysaki topraklarım ancak otuz bin getiriyordu. Yılın altı ayı taşraya gidip kontratolar imza etmek, parayı canları ne zaman isterse o zaman veren çiftçilerin hallerinden şikâyetlerini dinlemek, yağmura tutulmuş bir avcı gibi sıkılıp esnemek, elime geçen ürünü yok bahasına satmaya mecbur olmak, Paris'te on bin frank getirebilecek bir konakta oturmak, parayı noterlere yatırmak, faizini beklemek, alacağımı toplayabilmek için dâva açmaya, ipotek kanunlarını öğrenmeye mecbur olarak, Saine-et-Marne'da, Nivernais'de, Paris'te idare edilecek malları olmak; itiraf et ki bütün bunlar yirmi yedi yaşında bir dul kadın için kolay işler değildir: ağır, sıkıcı bir şey; üstelik insanı kandırıyor, parasını yiyorlar! Şimdi servetimin

devlet yönetiyor. Vergi vereceğime her altı ayda bir gidip hazineden otuz bin frank alıyorum. Bunun için hiç masrafım olmadığından başka, her seferinde genç, güzel bir memur beni güler yüzle karşılıyor. Otuz tane binlik kâğıdı elime sayıyorlar.

Ama sen: "Ya Fransa iflâs ederse?" diyeceksin. Bir kere ben "felâketleri o kadar öncesinden hesaba katmam." Öyle bir şey olsa bile devlet, gelirimin ancak yarısını kesebilir, yani olsa olsa gene eski halime dönmüş olurum. Fransa iflâs edinceye kadar da eski gelirimin iki katını alırım. Senin o iflâs felâketi dediğin yüz yılda bir olur; demek ki o zamana kadar, paramı tutumla harcarsam, kendime bir sermaye daha kurabilirim. Comte de l'Estorade da temmuz 1830 devriminden beri yarı cumhuriyet sayılabilecek Fransa Krallığının, âyanından değil mi? O da, Fransızlar kralına halkın giydirdiği tacın dayanaklarından değil mi? Dostlarımdan böyle büyük bir maliyeci varken, onun sayıştayda yüksek bir yeri varken ben ne diye korkayım? Haydi bana gene deli de bakayım! İtiraf et ki ben de senin *Vatandaş - Kral*[1]'ın kadar hesabımı biliyorum.

Bir kadına bu kadar akıllıca hesapçılık nereden geliyor bilir misin? Aşktan! Heyhat! Kardeşçiğim, bütün dirayetinle, o her şeyi merak edip anlamaya çalışan sevginle, bütün inceliğinle bir türlü anlayamadığın hareketlerimin esrarlı sebeplerini anlatmak sırası geldi artık. Ben, Paris'e yakın bir köyde giz-

[1] Roi-Citoyen; halkın 1830 temmuzunda X. Charles'a isyanından sonra tahta çıkıp meşruti bir hükümdar olan Louis - Philippe'e verilen ad.

lice evlenmek üzereyim. Seviyorum, hem de seviliyorum. Aşkın ne olduğunu bilen bir kadın ne kadar sevebilirse o kadar seviyorum. Bir erkeğin kendine vurgun bir kadını ne kadar sevmesi gerekse o kadar seviliyorum.

Renée'ciğim, bunları herkes gibi senden de gizlediğim için beni affet. Louise'inin bütün bakışları aldatmasını, bütün meraklılardan kaçınmasını hoş gör. rahmetli Macumer'im için beslediğim aşk, beni öyle harekete mecbur ediyordu. L'Estorade da, sen de beni şüphelerinizle öldürür, sitemlerinizle sersem ederdiniz. Doğrusu ahval ile şerait de size yardım ederdi. Ancak sen benim ne derece kıskanç olduğumu bilirsin, beni boş yere üzerdin. Senin bir delilik diyeceğin bu işi ben kendi başıma, keyfimin, gönlümün dilediği gibi, babasiyle anasının baskısından kaçan bir kız gibi yapmak istedim.

Sevgilimin varı yoğu, otuz bin frank borcuydu, işte o kadar; onu ödedim. Tam incelenecek bir adam, değil mi?... Siz bana Gaston'un bir dalavereci olduğunu ispat ederdiniz, kocan da çocukcağızın arkasını kollamaya kalkardı. Onu kendim anlamaya çalışmayı daha doğru buldum. Yirmi iki aydır beni seviyor, istiyor beni; ben yirmi yedi yaşındayım, o yirmi üçünde. Kadının erkekten böyle dört yaş büyük olması, çok büyük bir fark sayılır. Bu da felâket kaynağı olur, değil mi? Dahası var: şair o, ancak çalışıp kazandığı ile geçiniyor, yani anlayacağın geçineceği yok. Bundan başka bu aziz şair kertenkelesi, basık odasının gölgesine kapanıp şiirler yazacağına güneşte oturup hulya kurarmış. Müsbet işlere bağlı insanların çoğu da mu-

harrirlerin, şairlerin, fikir işleri ile uğraşanların kararsız, vefasız olduğunu söylerler. Onlar heveslerine uyup hayalden hayale geçtikleri için bunun gönülleri üzerinde de etkisi olması tabiî imiş; böyle düşünmek de caizdir...

Borçlarını ödememe, yaş farkına, şiire bakmadım, gene de kendimi dokuz ay asilce müdafaa ettim, elimi bile öptürmedim; işte böylece tertemiz, güzel bir aşktan sonra, birkaç güne kadar, evleniyoruz; fakat bu sefer, sekiz yıl önceki gibi tecrübesiz, cahil, meraklı bir kız olarak kendimi teslim etmiyorum, kendimi vermiyorum; o da beni o kadar itaatla bekliyor ki, nikâhı bir yıl sonraya atsam da sesini çıkarmaz. Fakat bunda hiç bir bayağılık yok. Onun itaatı uşaklık değil, sevgilisine kul olma. Nişanlımın asil kalbini, şefkatle gösterdiği zarafeti, aşkta gösterdiği içliliği kimsede bulmak kabil değildir. Aslını öğrenirsen böyle olmasına sen de şaşmazsın. Kim olduğunu kısaca anlatayım sana.

Nişanlımın adı sadece Marie Gaston, Lady Brandon'dan bahsedildiğini duymuşsunuzdur; işte onun oğlu, fakat kocasından değil, aşığından olma oğlu. Lady Dudley, intikam almak için Lady Brandon'u kederinden öldürmüş. Çok şükür ki sevgili çocuk bunları bilmiyor. Ağası Louis Gaston onu Tours kolejine yazdırmış; Maria Gaston okulu 1827 de bitirmiş. Kardeşi onu okula yerleştirdiğinden birkaç gün sonra, —Marie Gaston'a ana baba gibi bakmış bir ihtiyar kadının söylediğine göre— para kazanmak üzere bir gemiye binip gitmiş. Gemici olmuş, arasıra gayet şefkatli, güzel bir ruhtan gelen mektuplar yazmış ama hâlâ uzak-

larda didiniyormuş. Son mektubunda Marie Gaston'a Amerika cumhuriyetlerinin birinde bahriye miralaylığına tâyin edildiğini bildiriyor: "Ümidini kesme" diyormuş. Ama üç yıldır mektuplar kesilmiş;benim kertenkele de kardeşini o kadar seviyor ki o da bir gemiye binerek onu aramak istemiş.

Büyük muharririmiz Daniel d'Arthez bu deliliğe bırakmamış, Marie Gaston'a asilce bir ilgi göstermiş; bizim şair şimdi: "O olmasaydı ben kaç defa aç susuz, sokaklarda kalacaktım" diyor. Çocukcağız ne kadar perişan, ne kadar acınacak bir haldeymiş! çabuk zengin olmak için en iyi çarenin deha göstermek olduğunu sanıyormuş; insanı yirmi dört saat güldürecek bir kanış, değil mi? Bunun için 1828'e kadar edebiyat âlemînde ün kazanmaya çalışmış; bittabi, akla gelecek helecanlar, ümitler, didinmeler, mahrumiyetlerle dolu hayatların en müthişini sürmüş. Pek aşırı bir şan şöhret sevdasına kapılmış, d'Arthez'in babaca öğütlerini dinlememiş, borçlarını bir kar topu gibi büyütmüş durmuş. Ama ben kendisini ilk defa Marquise d'Espard'ın konağında gördüğüm zaman adı tanınmaya başlıyordu.

Kendisi farketmedi ama benim gönlümde o gün ona bir muhabbet uyandı. Nasıl olmuş da şimdiye kadar sevmemişler onu? Bana nasıl bırakmışlar? Büyük bir istidadı, zekâsı var, hisli, gururlu adam da ondan: böyle tam olan büyüklükler kadınları korkutuyor. Joséphine, kocası büyük Bonaparte'ın büyük Napoléon olduğunu anlaması için yüz zafer lâzım gelmedi mi?.. Masum çocukcağız benim kendisini ne kadar sevdiğimi bildiğini sanıyor! Zavallı Gaston! Gerçekten farkında değil; fakat ben hakikati sana söyleyeyim, se-

nin bilmen gerek; çünkü, Renée, bu mektubum biraz da bir vasiyetnamedir. Sözlerimi iyice düşün.

Şimdi ben sevildiğimden, bir kadının ne kadar sevilmesi kabilse o derece sevildiğimden eminim; şimdiye kadar bilmediğim bir aşkla girdiğim bu güzel, ulvî hayatın bir saadet olacağına da inanım var... Artık gerçekten duyulan aşk tutkusunu, zevkini tadıyorum... Şimdi bütün kadınların aşktan beklediklerini bana evlilik hayatı veriyor. Ben şimdi Gaston için, eskiden Felipe'nin gönlünde yaktığım sevda ateşini duyuyorum: Kendime hâkim değilim, bir zamanlar İbni-Serrac oğlu benim karşımda nasıl titrediyse şimdi ben de bu çocuğun karşısında öyle titriyorum. Hâsılı sevildiğimden fazla seviyorum; her şeyden korkuyorum, en gülünç korkulara kapılıyorum; bir gün Gaston beni bırakacak, o genç, güzel kaldığı halde ben ihtiyarlayıp çirkinleşeceğim, artık onun hoşuna gitmeyeceğim diye titriyorum! Ama bu aşkı devam ettirmek için değil, herkeslerden uzak, ücra bir yerde geliştirmek için lâzım olan zekânın, kabiliyetlerin, fedakârlık ruhunun bende bulunduğunu sanıyorum. Başaramazsam, bu muhteşem gizli aşk romanımız bir gün biterse; bitmesi şöyle dursun, bir gün Gaston'un beni daha az sevdiğinin farkına varırsam, bil ki, Renée, ona değil, kendime kızarım. Bu, onun değil, benim kabahatim olacak. Ben kendimin ne olduğunu bilirim: bende analık duygusu da aşktan üstün olamaz. Bunun için sana şimdiden söylüyorum, öyle bir şeyin farkına varırsam —çocuklarım olsa bile— kendimi öldürürüm.

Kendi kendime bu bağı vurmadan önce sana yal-

varıyorum, Renée, başıma böyle bir felâket gelirse çocuklarıma sen annelik edeceksin, onları sana emanet edeceğim. Senin vazifeye taassupla bağlılığını, emsalsiz meziyetlerini, çocuklara olan muhabbetini, bana olan şefkatini bildiğim için, hâsılı sen olduğunu bildiğim için ölüm bana —tatlı diyemiyorum— daha az acı gelecek. Kendimle gene kendim arasında olan bu ant, nikâhın ihtişamına bir de dehşet katacak; bunun içindir ki beni tanıyanlardan kimsenin bulunmasını istemiyorum, nikâhımı gizlice kıydırıyorum. İstediğim gibi titreyeceğim, senin o sevgili gözlerinde bir kaygı görmeyeceğim, yeni bir nikâh sözleşmesine imzamı koymakla idam kararımı imzaladığımı yalnız ben bileceğim. Şimdiki ben ile yarınki ben arasında olan bu anttan dönmeyeceğim; sana bunları vazifelerinin genişliğini bilesin diye yazıyorum.

Nikâh sözleşmesi, mal ayrılığı esası üzerine yapılacak; Gaston benim, ikimizi de rahatça yaşatacak kadar zengin olduğumuzu biliyor, servetimin tutarından haberi yok. Canım isterse bütün servetimi yirmi dört saat içinde keyfime göre dağıtabilirim. Onun avucunun içine bakmak gibi haysiyetini kıracak durumlara düşmesini istemediğimden onun adına, yılda bin iki yüz frank getirecek tahvilât aldım; bunları, nikâhtan bir gün önce çekmesinde bulacak; kabul etmezse ben de her şeyden cayarım. Borçlarını ödememe müsaade etmesi için de, varmam diye tehdit etmem lâzım gelmişti.

Sana bütün bunları itiraf etmek beni pek yordu; öbür gün daha çok şeyler anlatırım, yarın köye gidip akşama kadar kalmaya mecburum.

20 Ekim

Saadetimi gizlemek için bak ne gibi çareler düşündüm; çünkü ben kıskançlığımın uyanmasına fırsat verecek her halden kaçınmak arzusundayım. Hani İtalya'lı güzel bir princesse varmış, avının üzerine dişi bir aslan gibi çöker, aşkını gidermek için gene dişi bir arslan gibi İsviçre şehirlerinden birine koşarmış, işte ben ona benziyorum. Sana, aldığım tedbirlerden bahsedişim senden bir lûtuf daha bekliyorum da ondan: seni ben çağırmadan gelip beni görmeye kalkmanı, herkesten uzak yaşamak dileğime hürmet etmeni rica ederim.

İki yıl oluyor, Ville-d'Avray gölcükleri üzerinde, Versailles yolunda, yirmi *arpent* kadar çayır, bir orman kenarı, bir de güzel yemiş bahçesi almıştım. Çayırın tâ bir ucunda toprağı kazdırıp yüzü üç *arpent* tutacak bir havuz, adetâ göl yaptırdım; bunun ortasında da zarif bir adacık bıraktım. Bu küçük vadinin iki tarafını kaplayan, üstü ağaçlarla örtülü iki şirin tepecikten süzülüp gelen sular benim bahçemden geçiyor; mimar bunları çok hoş bir surette taksim etti: Bu sular, uzaktan uzağa bizden de görülen beylik havuzlara dökülüyor. Mimarın gerçekten zevkle resmettiği bu büyük bahçenin etrafı, gereklerine göre, çitler, duvarlar, hendeklerle çevrilmiştir; öyle ki manzaradan hiç bir şey kaybedilmedi. Tepenin eteklerine doğru, Ronce ormanları yanında gayet güzel bir yerde, havuza doğru eğilen çayırın tam karşısında bana bir köşk buldular ki bu, dışarıdan bakılınca, Brigg'de Sion yolunda seyyahların bakmaya kıyamadıkları köş-

kün tıpkısı; ben onu İtalya dönüşünde görmüş, bayılmıştım. İçine gelince, zarafeti, en meşhur köşklerinkinden bile kıyas kabul etmeyecek kadar üstündür. Bu köy köşkünden yüz adım ötede, ona bir yeraltı yoluyla bağlı bir ev daha var; mutfak, uşak odaları, ahırlar, arabalıklar orada. Hepsi de tuğla olan bu yapılara dışarıdan bakılınca etrafı ağaçlıklarla kaplanmış zarif, sade bir cephe görünüyor. Bahçıvanların dairesi de ayrı; o yemiş bahçeleri ile bostanın başında.

Bu arazinin kapısı, ormanlar yönünü örten duvarda, adetâ bulunamayacak kadar gizlidir. Şimdiden hayli büyümüş olan ağaçlar iki üç yıla kadar evlerin önünü büsbütün örtecektir. Gezmeye gelenler oralarda ev bulunduğunu ancak, tepelerden baktıkları zaman duman tüttüğünü görünce farkedecekler, ya kışın yaprakları döküldüğü zaman anlayacaklardır.

Benim köşküm, Versailles'daki has bahçe örneğinde bir manzara içine kurulmuştur; fakat bir yandan da havuzla adayı görür. Her taraftan tepeler küme küme yapraklarını, yeni hazinenin doğrusu pek iyi baktığı güzel ağaçlarını gösteriyor. Bahçıvanlarıma benim evin civarında ancak kokulu çiçekler yetiştirmelerini emrettim. Hem de bunlardan binlerce diktirdim, öyle ki o köşecik, âdeta kokulu bir zümrüt. Çatısı bir asma ile kaplanmış olan köşk, türlü sarmaşıklar içinde, tam mânasiyle bir kafese dönmüş gibi: ömürotu var, filbahar var, yasemin, hanımeli, ocak sarmaşığı var. Bunların arasından bizim pencereleri görebilecek göze aşk olsun!

Bu köşk, kardeşçiğim, güzel, iyi bir ev; yüz ayak murabbaı toprağı bir saray kurabilen yeni mimarî

onu kaloriferi ile, her türlü rahatlıklarıyla kurdu. Biri Gaston. biri de benim için iki dairesi var. Kapıdan girilince ilk katta bir sofa, bir oturma odası bir de yemek odası. Üzerimizde üç oda var ki bunlar çocukların olacak. Beş güzel at, bir kupa arabası, bir de iki atlı fayton aldım; çünkü bu evden Paris'e kırk dakika ya tutar, ya tutmaz; canımız bir opera dinlemek, yeni bir oyun görmek isterse yemekten sonra çıkar, akşam gene yuvamıza dönebiliriz.

Yol güzel, bizim çitin gölgesi altından geçiyor. Adamlarım, aşçım, arabacım, seyis, bahçıvanlar, oda hizmetçim gayet namuslu, terbiyeli insanlar; hepsini de bu son altı ayda arayıp buldum; onlara benim ihtiyar Philippe baş olacak. Gerçi sadakatlerinden de, boşboğazlık etmeyeceklerinden de eminim ama onları kendime menfaatleri ile bağladım; gerçi aylıkları pek fazla değil, fakat yılbaşında dolgun bahşiş vereceğim. Hepsi de en küçük kabahatin, ağızlarını tutmadıklarından küçük bir şüphenin kendilerini hayli kârdan mahrum edeceğini biliyor. Âşıkların hizmetçilerine, uşaklarına cefa ettikleri görülmüş şey değildir; âşıkta, tabiati gereği hoş görürlük olur; bunun için adamlarımın da iyi hizmet edeceklerinden eminim.

Bac sokağındaki kıymetli, güzel, zarif ne varsa hepsi şimdi köşkte. Rembrandt'ın tablosunu, şöyle herhangi bir resimmiş gibi, merdivene astık; Hobbéman'ın tablosu ile Rubens'inki, onun çalışma odasında, karşı karşıya; eltim Maria'nın Madrid'den gönderdiği Tiziano tablosu küçük salonda; Felipe'nin seçtiği güzel eşya misafir odasında, burayı mimar

pek nefîs bir surette süsledi. Köşkte her şey, insanı hayran eden bir sadelik içinde, ama yüz bin franga mal olan sadelik yok mu? İşte o. Köşk, beton zemine oturtulmuş değirmen taşından bir bodrum üzerine kurulduğundan, çiçekler, fidanlar arkasında kaybolmuş. Hem nefîs bir serinlik var, hem de rutubet yok, havuzunda da bir sürü beyaz kuğu yüzüyor.

Renée'ciğim, bu vadi, ölüleri bile kıskandıracak bir sessizlik içinde. Sabahleyin insanı ancak kuşların cıvıltısı, yahut kavak ağaçlarını hışırdatan rüzgâr uyandırıyor. Mimar, orman tarafındaki duvarın temellerini kazarken bir pınar buldu; bunun suyu, dereotları arasından, gümüş gibi bir kum üzerinden, havuza doğru akıyor: bilmem buna bir paha biçilebilir mi? Acaba Gaston bu saadeti pek kusursuz bulup tiksinmeyecek, kin bağlamıyacak mı? Burada her şey o kadar güzel ki yüreğim titriyor: kurt, yemişin en iyisine, çiçeğin en güzeline düşer. Ölüm kadar aç gözlü olan o çirkin kara kurt, ormanın en övündüğü ağaca dadanmaz mı? Görünmez, kıskanç bir kuvvetin, kusursuz saadetlere musallat olduğunu da zaten biliyorum. Kaç yıl oluyor sen yazmıştın bunu bana; doğru çıktı söylediklerin.

Geçen gün köşkü gezmeye gitmiştim; mimarın bütün arzularımı anlamış; her şeyi tam istediğim gibi yapmış olduğunu görünce gözlerim yaşardı; hesap pusulasının üzerine: "Hemen ödensin" diye yazdım. Mimar hayret edip:

— Kâhyanız bu parayı vermez, madame, dedi; üç yüz bın frank tutuyor.

Ben, on yedinci yüzyıl Chaulieu'lerine yakışır bir tavırla:

— Hiç sesini çıkarmadan verir, dedim.

Sonra da:

— Ama dedim, size gösterdiğim bu minnettarlığa bir şart koşuyorum: bu binalardan, bu bahçeden kimseye açmayacaksınız. Bunların sahibinin adını kimse bilmeyecek; paranız hemen ödenecek ama siz de bu şarta uyacağınıza namusunuz üzerine söz verin.

Benim öyle birdenbire, kimseye söylemeden gidip gelmelerimin sebebini şimdi anladın mı? O güzel eşyamı sattığımı sanıyorlar; nerede olduklarını sen artık öğrendin. Benim hayatımın böyle değişivermesinin büyük sebebini kavradın mı? Kardeşçiğim, sevmek büyük bir iş; sevmek isteyenin başka bir uğraşacağı olmamalı. Artık para için hiç bir tasam olmayacak; hayatı kolaylaştırdım; ev hanımlığımı şöyle bir kere toptan yapayım da bundan sonra her gün ihtiyar Philippe'e on dakika emir vermekten başka bir işim kalmasın dedim. Ben hayatı da, tehlikeli dönemeç noktalarını da iyice inceledim, anladım; bir gün ölüm bana çok acı dersler verdi, onlardan istifade etmek istiyorum. Artık benim bütün işim onun hoşuna gitmek, onu sevmek, bayağı insanların pek biteviye bulacakları bir hayata her gün, onların sezemiyeceği bir başkalık vermek olacak.

Gaston'un daha bir şeyden haberi yok. Benim ricam üzerine o da, benim gibi, nüfus kaydını Ville-d'Avre'ye çevirtti; yarın köşke gidiyoruz. Orada çok masrafımız olmayacak; fakat kendime tuvalet parası

olarak ne kadar ayırdığımı söyleyecek olursam bana, pek haklı olarak: "Sen çıldırmışsın!" dersin. Ne yapayım? Öteki kadınlar nasıl her gün elâlem için süsleniyorsa ben de her gün onun için süsleneceğim. Köyde tuvaletim için yılda tam yirmi dört bin frank harcayacağım; elbiselerimin en pahalıları da gündüz giyeceklerim değil. O, isterse bir gömlekle gezsin! Fakat benim bu hayatı bir savaş haline getireceğimi, aşkı devam ettirmek için kendimi mahvedeceğimi sanma: hiçbir şeyde kusur etmek istemiyorum, işte o kadar. Benim güzel kadınlığım daha on üç yıl sürer; on üçüncü yılın son günü de gizli düğünümün ertesi günü kadar sevilmek isterim.

Bu sefer hiç bir iğneli söz söylemiyeceğim, hep alçak gönüllü, hep minnettar görüneceğim; buyurmak beni felâkete sürükledi, artık bir cariye olacağım. Renée'ciğim, aşkın sınırsızlığını Gaston da benim gibi anladıysa hep bahtiyar yaşıyacağımdan eminim. Köşkün etrafında tabiat çok güzel, korular gönül açıyor. Her adımda en serin manzaralar, uzayıp giden ağaçlıklar ruha zevk verip en tatlı fikirler uyandırıyor. Ah! Acaba ben, kendi elimle, kendimi yakacak muhteşem bir ateş mi hazırladım? Öbür gün madame Gaston olacağım. Ya Rabbi! Bir insanı bu kadar sevmek sana isyan mı acaba?

Şimdiye kadar işlerime bakan vekilim, nikâhıma şahit diye gelecek; yaptıklarımda kanuna uygun olmayan hiçbir şey bulunmadığını söyledi, paramı ne yaptığımı görünce de:

— Ben bir müşteri kaybediyorum, dedi.

Sen de, güzel meral'im (sevgili meral'im demeye

cesaret edemiyorum): "Bir kardeş kaybettim" diyebilirsin.

Meleğim, bundan sonra mektuplarını Versailles postahanesine, madame Gaston adresine gönder. Biz her gün postahaneye adam gönderip aldırtırız. Bizim kim olduğumuzu kimsenin öğrenmesini istemiyorum. Erzakımızı da Paris'ten aldıracağız. Böylece, herkesten gizli olarak yaşayabileceğimizi umuyorum. Bir yıldan beri kendim hazırladım o ıssız yeri, orada kimseler görülmedi; satın alma işini de temmuz devriminden sonraki heyecanlı günlerde yapıp bitirdiğim için kimse farkına varmadı. Oralarda yalnız mimar görüldü: ancak onu tanıyanlar, o da bir daha gelmeyecek. Elveda, Renée. Bu kelimeyi yazarken kalbimde bir acı, hem de bir sevinç duyuyorum; bu da senden ayrıldığıma, Gaston'u sevdiğim kadar üzüldüğümü göstermez mi?

XLIX

Marie Gaston'dan Daniel d'Arthez'e

Ekim 1833

Azizim Daniel, nikâhım için iki şahit lâzım; dostumuz melek yaradılışlı büyük Joseph Bridau'yu da yanınıza alarak yarın akşam bize gelmenizi rica ederim. Alacağım kadının niyeti herkesten uzakta, kimsece bilinmeden yaşamaktır; yani benim gönlümde yatan aslanı anladı. Geçirdiğim sefalet hayatında bana bakan, bin bir türlü iyilikler eden sizin bile aşkımdan, evleneceğimden haberiniz yoktu; fakat ne yapayım ki bunu bir sır olarak saklamak zorundayım.

Bir yıldan beri pek az görüşmüş olmamızın sebebi işte budur. Nikâhtan sonra da sizden uzun müddet için ayrılacağım. Fakat, Daniel, sizin ruhunuz büyüktür, bunu anlarsınız; ben, göz önünden ırak olmakla gönlünüzden de ırak olmayacağımdan eminim. Belki size bazan ihtiyacım olur; gene de sizi görmeyeceğim, hiç olmazsa evimde görmeyeceğim. O, bu hususta, bizim arzularımızı biliyormuş gibi hareket etti. Tâ çocukluğundan beri tanıdığı, bir kardeş gibi sevdiği bir arkadaşı varmış, onu bana feda etti; ben de buna karşılık siz dostumu fedaya mecbur oldum.

Size bu söylediklerimden de anlayacaksınız ki onunla benim aramda sadece bir sevda yok, tam, bütün, ulu bir aşk var, biribirine bağlanan iki insanın biribirini tamamiyle anlamış olmasından doğan bir aşk. Saf, sonsuz bir saadete erdim; fakat felek insanların, hiç bir keder, sıkıntı karışmamış bir saadet tatmalarına müsaade etmiyor: ruhumda, tâ son kıvrıma gömülü bir düşünce saklıyorum ki bu yalnız bana ıstırap veriyor, onun haberi yok.

Siz, benim daimî sefaletimde kaç defalar elinizi uzattınız; halimin ne kadar fena olduğunu bilirdiniz. Ümidin öyle sık sık söndüğü o zamanlarda ben yaşamak cesaretini hangi kaynaktan alırdım ki? Sizin geçmişinizden, beni avutan, incitmeksizin yardımınızı esirgemiyen sizden değil mi, dostum? Ezici borçlarım vardı, alacağım kadın onları da ödedi. O zengin, benim bir şeyim yok. Ben, tembelliğimin son haddi bulduğu zamanlarda hani: "Ah bana varmaya razı olacak bir zengin kadın olsa!" derdim... Ama bu bir hakikat olunca tasasız gençliğin şakaları kalmadı;

eskiden, sefaletteyken, böyle şeylere aldırış etmeyeceğimi, kendimi besletmekten hiçbir utanç duymayacağımı sanırdım, hiç de öyle olmadı. Nişanlımın, gururumu okşayacak bin bir çareler icadeden bir şefkati var, gene de bir küçüklük duyup utanıyorum. Onun ruhundaki asaletten emin olduğum halde utanıyorum. Utanmamın da aşkıma bir delil olduğunu bilerek utanıyorum. Benim irkilmeden bu hale razı olduğumu, tenezzül ettiğimi gördü; bir erkek için bundan ağır bir şey olur mu? Bir erkek her hususta korumayı düşünürken ben her hususta bilâkis koruma altındayım. İşte, dostum, içimi kemiren kederi bunu yalnız size açıyorum.

Bu noktayı bir yana bırakırsanız, sanki bir şey benim en sevdiğim hulyalarımı bir hakikat etmek istiyor. Lekesiz bir güzellik, kusursuz bir iyilikle karşılaştım. Hâsılı, dostum, gelin, insanın yüreğinde korku uyandıracak kadar güzel: şefkatte zarafet gösteriyor, aşkı yeknasaklıktan kurtaran bir büyüsü, bir letafeti var, iyi tahsil görmüş, her şeyi anlıyor; şirin sarışın, hem ince, hem de hafif bir tombulluğu var: sanki Rafael ile Rubens birleşip bir kadın vücuda getirmişler! Bilmem, esmer bir kadını da bir sarışın kadın kadar sevmeme imkân var mıydı: Esmer kadınlar bana, erkek olacakmış da yanlışlıkla kız doğmuş gibi gelir.

Dul; ilk kocasından çocuğu olmamış; yirmi yedi yaşında. Şen, tezcanlı, yorulmak bilmez bir kadın, gene de melâlin verdiği o tatlı düşüncelere dalmayı biliyor. Bu harikulâde meziyetleri halinde, tavırlarında son derece bir asalet bulunmasını da önlemiyor;

insanın içinde saygı uyandırıyor. Asaletiyle en çok öğünen ailelerden birinin kızı, gene benim doğuşumdaki felâketleri de hoş gördü, beni o kadar seviyor. Gizli aşkımız çok uzun sürdü; birbirimizi deneyip tabiatlarımızı anladık; ikimiz de kıskancız, ikimizin düşüncelerimiz de bir yıldırımın parıltıları.

İkimiz de ilk defa olarak seviyoruz; bu leziz baharın sevinçleri içinde hayalin en gülümser, en tatlı, en derin yaratışlarıyla süslediği sahneleri bulduk. Duygu bize çiçeklerini bol bol bağışladı. Bugünlerin her biri aşkımızla dolu geçti; ayrıldığımız zaman da birbirimize şiirler yazdık. Gönlümde iğnesini hep duydumsa da bu parlak mevsimi arzu ile soldurmak fikri aklımdan bile geçmedi. Onun dul, serbest olduğunu bile bile gösterdiğim bu saygımın bir aşk belgesi olduğunu çok iyi anladı ve kaç defa muhabbetten, minnettarlıkla gözleri yaşardı. Yarın akşam ilk, belki de son defa olarak karşılaşacağım kadın, işte böyle üstün bir insan. Aramızda aşkın ilk öpüşmesi bile olmadı; ikimiz de birbirimizden çekindik.

— İkimizin de, dedi, esefle hatırlayacağımız birer sefaletimiz var.

— Sizinki ne olduğunu bilemiyorum, dedim.

— İlk evliliğim, diye cevap verdi.

Siz ki büyük bir adamsınız, benim Armande'ımı bulduğum kibarlar âleminin en harikulâde kadınlarından birini seviyorsunuz, nişanlımın ruhunu da, benim saadetimin de ne olacağını anlamamız için bu söz yeter.

Dostunuz

Marie Gaston

L

Madame de l'Estorade'dan Madame de Macumer'e

Demek ki, Louise, bir evlilik hayatında sevip sevilerek en derin, tâ gönlünü yaralayan acıları çektikten sonra bir ikinci kocayla yalnızlık içinde yaşamak istiyorsun. Bir tanesini salonlarda yaşayarak öldürdün, birini de bir köşeye çekilip kemirmek mi istiyorsun? Kendine ne büyük kederler hazırlıyorsun!... Ama bütün yaptıklarından anlaşıldığına göre, kararından dönmene imkân yok, ikinci defa evlenmekten nefret ettiğini bilirdim; seni bu işe razı edebilen erkek hiç şüphesiz melek ruhlu, ulu yürekli bir adamdır; seni tatlı hulyalarına bırakmaktan başka çare yok; fakat sen erkeklerin gençliği üzerine söylediklerini, hepsinin de pis yerlerden geçip gönüllerinin temizliğini en çirkin dört yol ağızlarında kaybettiklerini unuttun mu? Kim değişti? sen mi, onlar mı?

Ne mutlu sana, saadete inanabiliyorsun: gerçi şefkat içgüdüsü seni bu evlenmeden vazgeçirmemi söylüyor, ama doğrusu, saadete inandığın için seni ayıplamıyorum. Evet, kardeşçiğim, yüz defa evet... Tabiatla toplum, tam saadetlerin varlığını mahvetmek için anlaşıyorlar; çünkü o saadetler tabiata da, topluma da uygun değildir, belki de felek kendi haklarını kıskanıyor. Hâsılı nedir bilmiyorum; fakat, kardeşçiğim, büyük, hudutsuz bir saadet seni ezecek. Hadden aşkın sevince dayanmak, en ağır eleme dayanmaktan zordur.

Sana onun aleyhinde bir şey söylemiyorum: sen onu seviyorsun, ben de şüphesiz hiç görmemişimdir; ama ümit ederim, işin olmadığı bir günde bana bir mektupla o güzel, acaip mahlûkun nasıl bir şey olduğunu anlatırsın.

Görüyorsun ki hiç kimseyi, beni de görmemek kararına isyan etmiyor, neşeyle karşılıyorum; çünkü bal ayından sonra sizin de, beraberce, herkes gibi yaşamaya alışmış olacağınızdan eminim. Bir gün, meselâ bundan iki yıl sonra, seninle ben gezerken yolumuz o taraflara düşerse sen bana: "Ben bu köşkten hiç çıkmayacağımı söylemiştim, buna samimiyetle inanmıştım" diyeceksin, o güzel dişlerini göstererek o şirin gülmenle güleceksin

Daha Louis'ye bir şey açmadım, onu kendimize güldürmek istemiyorum. Sadece evlendiğini, nikâhının gizli kalmasını istediğini haber vereceğim. Yazık ki gelin olduğun gece yanında annenin, ya kız kardeşinin bulunmasına ihtiyaç yok. Şimdi ekim ayındayız; yani sen, cesaretli bir kadın olduğunu göstererek, işe kışın başlıyorsun. İşin içinde nikâh olmasa, boğayı boynuzlarından yakalıyorsun derdim. Benim, senin için daima sırlarına saygı gösteren, halden anlamaya çalışan bir dost olarak kalacağımdan emin olabilirsin. Afrika'nın esrarengiz merkezi şimdiye kadar çok seyyahların başını yedi; bana öyle geliyor ki senin duygu alanında atıldığın seyahat de, zenciler arasına düşüp, ya kumlar içinde kalıp kaybolan keşif seyahatlerine benziyor. Fakat senin çölün, Paris'ten kırk, elli dakika uzakta; o halde neşemi bozmadan: "Güle güle git, güle güle gel!" diyebilirim sana.

LI

Comtesse de l'Estorade'dan Madame Marie Gaston'a

1835

Ne âlemdesin, kardeşçiğim? İki yıldır hiç sesin çıkmadı; artık Renée'nin Louise'i merak edip sormaya hakkı yok mu? Bak şu aşkın ettiklerine! Bizimki gibi bir dostluğu bile yıkıp mahvedebiliyor. Gerçi ben de çocuklarıma taparım, hattâ onları, senin Gaston'u sevdiğinden de aşkın severim ama itiraf et ki analık sevgisi, ötekilerin azalmamasına müsaade edecek kadar geniş; bir kadın, ana olmakla, samimî fedakâr bir dost olmaktan da çıkmıyor. Mektuplarına da, senin o tatlı, dilber yüzüne de hasretim. Senin ne olduğundan haberim yok, bunun için sadece tahminlerle, tasavvurlarla yetinmeye mecbur oluyorum.

Bize gelince, halimizi sana mümkün olduğu kadar kısaca anlatmaya çalışacağım.

Geçen gün bana yolladığın mektuptan bir öncekini okuyordum; onda, siyasî vaziyetimiz üzerine, oldukça ağır sözler buldum. Comte'luk gibi Sayıştaydaki daire başkanlığım da bize X. Charles verdiği halde, onun düşmesinden sonra da o vazifeden çekilmemiş olmamızla alay ediyordun; iyi ama ben, otuz bini bir meşrutaya bağlı olan kırk bin frank gelirle Athenaïs'i, sonra küçük René'mi adam edip sıkıntıdan kurtarabilir miydim? Bizim aylığımızla geçinip topraklarımızdan gelen parayı biriktirmemiz lâzım değil miydi? Yirmi yılda altı yüz bin frank kadar toplayacağız; bu

parayla kızıma bir drahoma, bahriyeye girmesini istediğim, küçük oğluma bir servet sağlayacağız. Zavallı adsız'ımın yılda on bin frank geliri olacak; buna bizden kalacak para da katılınca belki onun payı da kız kardeşininki kadar tutar. Miralaylığa yükseldiği vakit zengin bir kızla evlenip belki kibarlar âleminde, büyük kardeşinin yerine eşit bir yer tutabilir.

Bu akıllı uslu hesaplar bizim aileyi yeni düzeni de kabule sevketti. Bittabi yeni hanedan Louis'ye âyan üyeliği ile Légion d'Honneur nişanının *grand-officier* pâyesini verdi. L'Estorade, sadakat yeminini ettikten sonra, işini yarım yapamazdı; bunun için mecliste çok büyük hizmetleri oldu. Artık iyi bir mevkie yükseldi, ömrünün sonuna kadar rahatça muhafaza eder. İş hususunda çok becerikli; bir hatip olmaktan ziyade tatlı konuşan bir adam, fakat bizim siyaset hayatından beklediğimiz de bu kadar; pek âlâ yeter. Gerek hükümet, gerek idare işlerindeki inceliği, bilgisi herkesçe takdir ediliyor; bütün fırkalar onu muhakkak elde edilmesi lâzım bir adam sayıyorlar. Sana doğrusunu söyleyeyim: geçenlerde ona bir büyük-elçilik teklif ettiler; fakat ben reddettirdim. Armand şimdi on üçünde; Athenaïs on birine geliyor; onların eğitimleri için Paris'te oturmaya mecburum René daha yeni okumaya başladı; o da okullarım bitirinceye kadar buradan ayrılamam.

Büyük evlât töresine sadık kalıp toprağımıza dönebilmek için büyütülmek, gelecekleri sağlanmak gereken üç çocuğumuz olmamalıydı. Bu zamanda bir ananın yalnız köyünü, ocağını düşünmesi doğru değildir. On beş yıl sonra l'Estorade, Armand'ı Sayıştaya

yerleştirip kendisi iyi bir emekli aylığı ile la Crampade'a çekilebilir. René'yi de bahriye hiç şüphesiz bir diplomat edecektir. Yumurcak daha yedisinde, şimdiden ihtiyar bir kardinal kadar kurnaz.

Ben talihli bir anaymışım, Louise'ciğim! Çocuklarım bana gölgesiz sevinçler vermekte devam ediyor (Senze barma sicure richezza.) Armand IV. Henri *collège*'ine gidiyor. Onu beylik okula göndermeye karar verdim ama yanımdan ayırmaya razı olamıyorum; ben de duc d'Orleans'ın Louis-Philippe olmadan önce, belki de Louis-Philippe olmak için yaptığım yapıyorum. Her sabah Lucas, şu senin bildiğin ihtiyar uşak, Armand'ı ilk mütalâa saatinde *Collège*'e götürüyor, saat dört buçukta alıp getiriyor. Bizimle beraber oturmak üzere ihtiyar, bilgili bir müzakereci tuttuk, çocuğu akşamları çalıştırıyor, sabahleyin öğrencilerin kalktığı saatte uyandırıyor. Öğle yemeğini de Lucas ile okula gönderiyoruz. Böylece ben Armand'ı ancak akşam yemeğinde, gece yatmadan önce, bir de sabahleyin giderken görebiliyorum. O, gene senin bildiğin sevdiğin Armand; duygulu, şefkatli, fedakâr bir çocuk; evdeki hocası ondan memnun. Naïs'i de yanımdan ayırmadım; en küçük de arı gibi uğuldayıp duruyor; ama ben de onlar kadar çocuğum. Yavrularımın o tatlı tatlı okşamalarından mahrum kalmaya razı olamadım. İstediğim zaman Armand'ın yatağına koşup uyumasını görmek, o meleği öpmek, yahut ona beni öpmesini söylemek, benim için geçilmez bir ihtiyaç; bundan mahrum kalınca yaşayamam gibi geliyor.

Ama, doğrusu, çocukları evde alıkoymak, yatılı okula göndermemek hiç de doğru değil; birçok sakınılacak yönleri olduğunu deneyerek görüp anladım. Toplum da, tabiat gibi kıskanç; kanunlarına karşı gelmeye müsaade etmiyor; onların, düzenin bozulmasına razı olamıyor. Çocuğu yatılı okula göndermeyip, evde alıkoydum mu, bu dünyanın, kibarlar âleminin ateşi ile karşılaşıyor, onun tutkularını görüyor, iki yüzlülüklerini öğreniyor. Büyüklerin gözettiği farkları, uyduğu kuralları sezip anlayamadığı için arzularını, isteklerini âleme uyduracağına âlemi kendi duygularına, kendi tutkularına uydurmaya kalkıyor; sahte parlaklığa heves ediyor; o sahte parlaklık da gerçek meziyetlerden daha göz kamaştırıcı, çünkü bu âlem her şeyin gerçeğinden çok yalancısını öne sürüp onu süslüyor. Bir çocuk, daha on beş yaşındayken, dünyayı bilen bir adamın kendine güvenini, ustaca tavırlarını edindi mi, artık o çocuktan hayır gelmiyor, yirmi beşinde ihtiyara dönüyor; vaktinden önce edindiği bu bilgi onun, gerçek, ciddî istidatların temeli olan şeyleri öğrenmesine imkân bırakmıyor. Bu âlem büyük bir oyuncu, o da oyuncular gibi aldığını veriyor, hiçbir şeyi kendine saklamıyor. Bunun için bir anne, evlâtlarını yanından ayırmamak istiyorsa, onların kibarlar âlemine girmesine de bırakmamalı, onların arzularına da, kendi arzularına da hâkim olup belli etmemek cesaretini göstermeli. Afrika fatihi Csipio'nun kızı Cornelia, elmasları sorulunca çocuklarını gösterirmiş. Ben de çocuklarımı elmaslarım gibi saklayacağım; benim bütün hayatım değil mi onlar?

Artık otuzuma geldim, demek ki artık günün en ısılı zamanını, yolun en zor yerini bitirdim. Birkaç yıl sonra ihtiyar bir kadın olacağım; şimdi vazifelerimi yapmış olmak bana büyük bir kuvvet veriyor. Sanki bu üç yavru da benim ne düşündüğümü anlayıp kendileri de ona göre davranıyorlar. Benden hiç ayrılmadıkları için olacak, sanki aramızda bütün düşüncelerimizi birbirimize bildiren esrarengiz bağlar var. Kendileri için neler feda ettiğimi biliyorlarmış da onun mükâfatını vermek istiyorlarmış gibi her gün, her an beni sevindirecek, bahtiyar edecek bir şey yapıyorlar.

Armand, okula gittiğinin ilk üç yılında, zihni almıyor, kafası işlemiyor gibiydi; meraka başlamıştım; sonra birden açılıverdi. Çocuklar, kendilerini çalıştırmaya alıştırmak, zekâlarını inceltmek, ruhlarına toplumların temeli olan itaati aşılamak isteyen o hazırlayıcı ilk yılların ereğini pek anlamazlar; Armand nihayet anlamış olacak ki hemen değişti. Kardeşçiğim, geçen gün onun, Sorbonne'da herkes içinde yapılan genel yarışmalarda mükâfat aldığını görünce, adetâ sarhoş edici bir sevinç duydum. Senin vaftiz oğlun kitabet mükâfatını aldı. IV. Henri collège'inin mükâfat dağıtımında da iki tane birincilik mükâfatı aldı: biri nazımdan biri de Lâtinceden. Onun adını okurlarken sapsarı oldum, az kaldı: "Ben onun annesiyim!" diye bağıracaktım. Naïs elimi acıtırcasına sıkıyordu; ama öyle bir zamanda insan acı duyuyor mu? Ah! Louise'ciğim, sevmek, sevilmek fırsatlarını kaybetmişim, ne çıkar, bunlar da aşk kadar tatlı değil mi?

Ağabeysinin mükâfatlar alıp alkışlandığını görünce küçük René'ye de bir heves geldi, o da *collège*'e gitmek istiyor. Bazan bu üç çocuk evde bağrışıyor, koşup oynuyor, insanın beynini patlatacak bir gürültü ediyorlar. Buna nasıl dayanıyorum bilmem; hem ben hep yanındayım onların; çocuklarıma bakmak işini kimseye, Mary'ye bile bırakmadım. Ama annelik sanatı insana ne büyük sevinçler veriyor! Çocuklarımdan birinin, birdenbire içi kabarıp oyununu bırakarak bana sarılıvermesi yok mu? doyum olmuyor. Hem onları daha iyi inceleyebiliyorum. Annenin ödevlerinden biri de çocukların kabiliyetlerini, huylarını, istidatlarını daha küçük yaştayken anlamaktır; başka kimsenin, hiç bir eğitimcinin elinden gelmez bu. Annelerinin büyüttüğü çocuklar yolu, yordamı daha iyi biliyor, daha terbiyeli, daha nazik oluyorlar, bunlar tabiî inceliğin yerini tutabilir ama tabiî incelik, insanların annelerinden öğrendiklerinin yerini tutamaz. Salonlarda gördüğüm erkeklerde bu farklar artık gözüme çarpıyor, bir delikanlının tavırlarında, hareketlerinde, ana eğitiminin izlerini anlıyorum. Bir insan çocuklarını, böyle bir üstünlükten bile bile nasıl mahrum eder? Görüyorsun ki ödevlerimi yapmış olmam bana hazineler açıyor, türlü hazlar veriyor.

Eminim ki Armand en iyi bir memur, en namuslu bir idareci, en vicdanlı bir milletvekili olacak. René de dünyanın en gözü yılmaz, sergüzeşte atılmaktan çekinmez, hem de en kurnaz gemicisi... O yaramazda demir gibi bir irade kuvveti var; her istediğini beceriyor; maksadına varmak için bin çareye başvuruyor, hiçbiri kâr etmezse bın birincisini icat edebiliyor Ar-

mand'ım işlerin sebebini, hikmetini anlamaya çalışıp sükûnla razı olsa bile René kıyameti koparıyor, çabalıyor, boyuna danışmalara girişip öteye beriye başvuruyor, nihayet bir delik buluyor; oradan çakısının ucunu geçirebildi mi, yetiyor o kadarı, artık arabası da geçti demektir.

Naïs'i sorarsan o kadar bana benziyor ki etini etimden ayırd edemiyorum. Benim cici, canım kızım! Kendi elimle süslüyorum, zarif, şık olmasını istiyorum; saçlarını, kâküllerini öpe koklaya aşk düşüncelerimle tarayıp örüyorum: ancak sevdiği, kendisini sevecek bir erkeğe vereceğim onu. Fakat yüzüne pudra sürmesini seyreder, saçları arasına nar çiçeği kurdele geçirir, ufacık ayaklarını giydirirken aklıma beni çıldırtacak şeyler geliyor. Kızlarımızın gönlü sanki bizim elimizde mi? Ya kendine lâyık olmayan birini severse? Ya sevdiği adam onu sevmezse? Kaç defa ona bakarken gözlerim yaşardı. Güzel bir varlığı, bir çiçeği, dalındaki konca gibi göğsümüzde yerleştirip büyüttüğümüz bir gülü, kaldırıp bir el oğluna verivermek... Yani bile bile en kıymetli malımızı bağışlamak!... Senin bana iki yıldır mektup yazmaman, sadece: "Bahtiyarım!" demek için bir mektup yazmaman yok mu? benim gibi bir ana için kızını kocaya vermenin ne müthiş bir facia olacağını işte o öğretti. Allaha ısmarladık! Artık yeter; sana ne diye mektup yazdığımı ben de bilmiyorum, sevgime lâyık değilsin. Ah! benim Louise'ciğim, bir cevap ver bana..

LII

Madame Gaston'dan Madame de l'Estorade'a

Köşkten

İki yıldır susuşum merakını uyandırmış, bana niçin mektup yazmadığımı soruyorsun; ama, benim güzel Renée'm, saadetimi anlatabilmek için ne cümle, ne kelime, ne de dil var: ruhlarımız bu saadete dayanmak gücünü gösteriyor, işte sana kısacası. Bahtiyar olmak için en küçük bir gayret göstermemize de lüzum yok: her hususta anlaşıyoruz. Üç yıl içinde bu ahengi bir an bozacak hiç bir şey olmadı, duygularımızın bildirilişinden en küçük bir uyuşmazlık görülmedi, en küçük isteklerimizde bile en küçük bir ayırım belirmedi. Hâsılı, kardeşçiğim, bu bin gün içinde bir tanesi bile ancak kendisinin vereceği yemişi tattırmadan geçmedi, keyfin lezzetini taşımayan bir an olmadı. Hayatımızın hiç bir zaman tek düzenli, hep biteviye bir hal almayacağından eminiz; fakat bizim tabiat kadar verimli, onun gibi bin bir yüz gösteren aşkımız, bütün şiirlerini kapsıyacak kadar sürekli de olmayacak. Hayır, hulyamızda hiç, hiç aldanmamışız! Birbirimizden, ilk gün olduğundan daha çok hoşlanıyor; birbirimizi sevmek için her an yeni sebepler buluyoruz. Her akşam, yemekten sonra bahçede gezerken ertesi gün Paris'e gitmeyi düşünüyoruz; fakat bizim "Paris'e gidelim" dememiz, "İsviçre'ye bir gitsek" der gibi oluyor. Gaston:

— Falan cadde düzeltiliyormuş, Madeleine kilisesi bitmiş. Gidip de bir görmeli, diyor.

Öyle ama ertesi sabah yataktan çıkmıyoruz, kahvaltıyı odamızda ediyoruz; öğle oluyor, ortalık sıcak, hele bir uyuyalım; sonra o bana: "Bırak da sana bir bakayım!" diyor, beni tıpkı bir resme bakar gibi seyrediyor; o bana hayran olduğu gibi, söylemeye hacet yok, ben de ona hayran oluyorum. O zaman gözlerim yaşarıyor, saadetimizi düşünüyoruz, titriyoruz.

Ben hâlâ onun sevgilisiyim, yani sevildiğimden daha az sever gibi gözüküyorum. Bu aldatışta büyük bir lezzet var. Biz kadınlar için, duygunun arzuyu yendiğini, bize hâkim olan erkeğin henüz çekingenlikten kurtulmayıp da tam kalmasını istediğim noktada durduğunu görmek kadar tatlı bir şey olur mu?

Bana onun nasıl bir adam olduğunu soruyorsun; ama, Renée'ciğim, bir insanın sevdiği adamı anlatması kabil mi? ne söylese tam doğru olamaz. Hem, aramızda kalsın, yapma utanca kalkışmadan itiraf edelim ki bizim âdetlerimizin garip, çirkin bir sonucu oluyor: kibarlar âlemindeki erkekle aşk erkeği birbirine hiç, hem hiç benzemiyor; aralarındaki fark o kadar büyük ki, birinin, hiç bir hususta ötekini andırmaması kabil. Meselâ, akşamleyin, bir ocak başında bize bir aşk sözü söylemek için en şirin büğmenin *(rakkasın)* en dilber tavırlarını takınan bir erkekte, bir kadının isteyeceği gizli güzelliklerden hiç biri bulunmayabilir. Bunun tersine olarak çirkin, kaba saba gözüken, kara bir abaya bürünmüş bir adamda, aşkın ruhuna ermiş, biz kadınların bütün dış letafetlerimizle mahvolabileceğimiz herhangi bir vaziyette gülünç olmayacak bir âşık bulunabilir.

Görünüşü ile oluşu arasında esrarengiz. tam bir uygunluk bulunan bir erkeğe; kimsenin veremediği, kimseden öğrenilemeyen, ancak ilk-çağ sanatkârlarının elinden çıkmış heykellerin iffetle, hazla birleşmelerinde beliren letafetle doğmuş, bunu evlilik hayatının en samimî anlarında gösteren bir erkeğe; eskilerin şiirlerine koydukları, en çıplak zamanında bile ruhlar için elbisesi varmış gibi gelen tabiîliğin masumluğu ile bezenmiş bir erkeğe tesadüf etmek... Benliğimizden kopan, şüphesiz bütün varlıkların özlediği âhenkler âleminin bir yanısı olan bu ülkü, Gaston'da bir gerçek olmuş; o bütün kadınların hayalini işleten bu büyük sorunun canlı bir cevabı. Ah! kardeşciğim, aşkın, gençliğin, zekânın, güzelliğin bir araya gelmesinin ne olduğunu bilmiyordum. Gaston'umun hallerinde asla yapmacık yok; onda letafet tabiî bir halde, hiçbir gayret göstermesine lüzum olmadan gelişiyor. Ağaçlar arasında eli belime dolanmış, benim elim onun omuzunda, vücudu vücuduma, başı başıma değerek gezdiğimiz zaman adımlarımız, hareketlerimiz o kadar bir, o kadar tatlı ki, geçtiğimizi görenler bizi, ağaçlıklı yolların kumu üzerinde, Homeros'un ölmezleri gibi, kayıp giden bir tek insan sanabilirler. Bu ahenk arzularımızda, düşüncelerimizde, sözlerimizde... Bazan, geçici bir yağmurdan sonra dalların henüz ıslak olduğu, yeşil çimenlerin akşam ışığı altında parladığı saatte gezmeye çıkıyor, birbirimize hiç bir şey söylemiyor, ancak damlaların düştüğünü dinliyor, batan güneşin tepelere serdiği kızıl renkleri seyrediyoruz. Hiç şüphesiz ki o anlarda düşüncelerimiz bahtiyarlığımız için Tanrı'dan af dileyen gizli, perişan bir dua

oluyor. Bazan, yolun birdenbire dönüp de gözlerimiz önüne güzelliğine doyulmaz manzaralar çıkardığı zaman ikimiz de, sevinçle, coşarak bağırıyoruz. Bu mübarek tabiatın ortasında, adetâ çekinerek öpüşmenin ne tatlı, ne kadar derin olduğunu bilsen!... Sanki biz, sade böylece dua edelim diye yaratılmışız. Böyle gezmelerden, birbirimize bir kat daha âşık olarak dönüyoruz. Karıyla koca arasında bu aşk, Paris'te topluma bir hakaret gibi gözükür; bunun içindir ki, onu nikâhsız gibi, ormanlar içine saklamak gerektir.

Erkli, istemli bütün erkekler gibi Gaston da ortaboylu; ne şişman, ne de zayıf; yakışıklı, vücudu uyumlu; hareketlerinde hem çeviklik, hem ustalık var, hendekleri yırtıcı bir hayvan hafifliğiyle atlıyor. Her ne vaziyette olursa olsun dengesini içgüdüsüyle buluveriyor; düşüncelere dalmaya alışık kimselerde pek az görülür bu, sarışın değil ama beyaz. Saçları kuzguni kara; boynunun, alnının donuk beyazlığı ile şiddetli bir tezat teşkil ediyor. Başı, XIII. Louis'ninki gibi melâlli bir baş. Bıyıklarını uzattı; alt dudağında da birkaç tel bıraktırdım; fakat *favori*'leri ile sakalını traş ettirdim: artık *favori* de, sakal de pek bayağılaştı.

Talihli kadınmışım ki Gaston, sefaleti yüzünden, nice delikanlıları yitiren pis konuşmalardan kurtulmuş. Gayet güzel dişleri var, sıhhati demir gibi. Benim için çekici bir tatlılığı olan koyu mavi gözleri, heyecan anlarında, yanıp parlıyor. Büyük bir zekâları olan bütün kuvvetli insanlar gibi o da her gün o huyda; günü gününe uymamazlık etmiyor, görsen sen de benim gibi şaşarsın.

Çok kadınların, aile hayatlarında çektikleri ıstıraplara acı acı anlattıklarını duydum; fakat kendi kendilerinden hoşnut olmayan, ihtayarlamayı istemeyen, yahut bilmeyen, gençliklerini çılgınca geçirdikleri için içlerini hep bir şeyler kemiren, damarlarında zehirler akan, gözlerinde hep bir keder bulunan, güvensizliklerini gizlemek için alaya kalkışan, bir saatlik sükûna karşılık günlerce kahreden, kendilerini sevdirememelerinin acısını bizden çıkarmak isteyen, güzelliğimize gizli gizli kin bağlayan erkeklerin huysuzluğu, gençlerde gözükmez; bunlar, karıyla koca arasında büyük bir yaş farkı bulunan ailelerin nasibidir. Sakın, kızını yaşlı bir kocaya vereyim deme!

İnce, zarif bir zekânın her an başka hal verdiği o daimî gülümseme, insanla adetâ konuşan, dudakların köşelerinde aşk düşünceleri, teşekkürler gizleyen, geçmiş sevinçleri şimdiki sevinçlere ekleyen o gülüraseme bilsen beni ne kadar çıldırtıyor! Aramızda unutulmuş hiç bir şey yok. Tabiatın en küçük şeylerini bile saadetimize alet ettik: bu büyülü ormanlarda her şey canlı, her şey bize kendimizi söylüyor. Yolun üzerinde, bekçinin evi yanındaki yosunlu meşe bize, bir gün gölgesinde oturduğumuzu, bana Gaston'un ayaklarımızın dibindeki yosunları anlattığını, bizim, bu yosunlardan başlayıp bilimden bilime geçerek nihayet bu dünyanın ereğinden, hikmetinden bahsettiğimizi söylüyor. Zekâlarımızda öyle bir benzerlik, öyle bir kardeşlik var ki bir kitabın iki ayrı nüshası dersin! Bak! ben de şairce konuşmaya başladım. İkimizde de her şeyi bütün genişliği ile görmek, onda her şeyi bulmak âdeti, kabiliyeti var; birbirimize, bu iç kabili-

yetimizi belirtmek için gösterdiğimiz kanıtlar her an yeni bir zevk oluyor, yaradılışlarımızdaki, zekâlarımızdaki bu birliği artık aşkımızın bir tanığı saymaya başladık; bir gün bundan mahrum kalırsak bu, bizim için, başka ailelerde eş üstüne yar sevmenin doğurduğu sonuçları doğuracak.

Benim zevkler içinde geçen hayatımı anlatsam sana, en yorucu işlerle dolu gibi gelir. Bir kere şunu söyleyeyim, kardeşçiğim: Louise-Armande Marie de Chaulieu yatağını kendi yapıp odasını kendi düzeltiyor. Bir hizmetçinin, yabancı bir kadının, yahut kızın, odamın esrarını öğrenmesini istemem. Benim dinim, ibadet için gereken şeylere yabancı ellerin dokunmasına bırakmaz, en önemsizine bile kendimizin bakmamızı buyurur. Bu, kıskançlıktan değil, kendi kendine saygıdan geliyor. Bu sayede odam, genç, sevdalı bir kızın süslerine, elbiselerine göstereceği özenle düzeltiliyor. Her şeyi yerli yerinde, tam bir düzen içinde bulundurmakta da bir yaşlı kız kadar titizim. Giyinme odam karmakarışık değil, âdeta bir küçük salon. Hiç bir şeyi gözden kaçırmıyor, oluruna bırakmıyorum. Benim efendim, sultanım oraya dilediğinde girebilir; gözüne kötü görünecek, şaşırtacak, yahut betine gidecek hiç bir şeyle karşılaşmasına imkân yoktur: çiçekler, lâvantalar, tam bir zarafet... Hâsılı hep gözü, ruhu okşayacak şeyler.

Sabahleyin o daha uykudayken ben usulca kalkıyorum, daha hiç farkına varmadı, tuvalet odasına gidiyorum, soğuk suyla yıkanarak uykunun izlerini gideriyorum; bu hüneri, annemin tecrübeleriyle edindim. İnsan uyurken derisi, kanı kamçılayan kımıl-

danışlar daha az olduğundan, ödevlerini iyice yapmıyor; ısınıyor, üzerinde küçük kurtların görebileceği bir sis, bir hava tabakası hâsıl oluyor. Bol sulu sünger kadını, bir genç kız ediveriyor. Eski Yunanlıların Aphrodite'yi sulardan çıktı diye göstermeleri belki bunun içindir. Su bana, seher vaktinin çekici şirinliğini veriyor; saçlarımı tarıyor, kokular sürüyorum; uyandığı zaman efendim beni bir bahar sabahı kadar süslü bulsun diye, tuvaletimi son derece dikkatle yapıp bitirdikten sonra yatağa gene sessiz sedasız sokuluyorum. O, bu yeni açmış çiçek tazeliğini görünce seviyor, bayılıyor, ama bunun nasıl olduğunu bir türlü anlayamıyor. Sonra beni *femme de chambre*'ım giydiriyor ama bu başka odada, giyinme salonunda oluyor. Bittabi gece yatarken de tekrar hazırlanıp süslenmek lâzım. Böylece ben kocam için günde üç, bazan dört defa tuvalet yapıyorum; bunun sebebini de Yunanlıların başka efsanelerinde aramalı.

Birçok da işlerimiz var. Çiçeklerimizle, limonluğumuzun, ağaçlarımızın o güzel varlıkları ile uğraşıyoruz. Biz âdeta gerçekten birer bitki bilgini kesildik; çiçeklere ateşli bir ilgi gösteriyoruz; köşkün her yeri onlarla dolu. Çemenlerimiz daima yeşil; top top ağaçlarımız, en zengin bankerin bahçelerindeki kadar bakımla büyüyor. Dünyada bizim bahçemizden daha güzel bir yer bulmak zordur. Yemişe de çok düşkünüz, asmalarımıza, türlü türlü ağaçlarımıza gözümüz gibi bakıyoruz.

Fakat sadece böyle toprak, ağaç işleri ile uğraşmak sevgilimin ruhunu doyurmaz, kendisine, sefalet günlerinde başladığı, gerçekten çok güzel olan

birkaç tiyatro piyesini sessizlik, yalnızlık içinde bitirmesini tavsiye ettim. Edebiyatta ancak bu gibi eserleri bir bırakıp bir almak kabildir; çünkü bunlar için uzun uzun düşünmek lâzımdır, üslûbun bir mücevher gibi işlenilmesine hacet yoktur. Tiyatro konuşmalarını durmadan yazmak kabil değildir; onlar için birtakım nükteli, kısa, hemen tesirini yapacak sözler bulmak lâzımdır; bunları da zekâ, ağaçların çiçek yetiştirdiği gibi verir; onlar aranmakla değil, beklenmekle bulunur. Böyle fikir avcılığı benim de işime geliyor. Gaston'uma yardım ediyorum, onu hiç, hayal ülkesinde dolaştığı zamanlarda bile bıraktığım olmuyor.

Kış gecelerini nasıl geçirdiğimi şimdi anladın mı? Hizmetimiz o kadar kolay, o kadar rahat ki şimdiye kadar adamlarımıza bir kere bile çıkışmaya, sert bir söz söylemeye mecbur olmadık. Bizim kim olduğumuzu soranlara, dirayet gösterip doğruyu söylememişler; asıl efendilerinin seyahate çıktığım, Gaston'un kâtip, benim de evin hanımına can yoldaşlığı eder bir kadın olduğumu söylemişler. Hiç bir dileklerinin çevrilmeyeceğini bildikleri için izinsiz çıktıkları olmuyor. Zaten hepsi de hallerinden hoşnut, bir kabahatleri olmazsa vaziyetlerinin değişmiyeceğinden emin. Bahçıvanlara, sebzenin de, yemişlerin de fazlasını satmaları için izin verdik. Süt işlerine bakan kadın da sütün, kaymağın, tereyağının fazlasını satıyor. Ancak en iyilerini bize ayırmalarını söyledik, bunda kusur etmiyorlar. Onlar kazançlarından memnun; biz de, bir şeftalinin yüz frankın senelik geliri-

ne mal olduğu o korkunç Paris'te hiç bir zenginliğin sağlayamayacağı bir bolluktan memnunuz.

Kardeşim, bütün bunların bir mânası var: ben Gaston için bir dünya olmak istiyorum; dünyanın türlü eğlenceleri vardır, o halde Gaston'un da bu ıssız yerde sıkılmaması lâzımdır. Ben sevildiğim, o sevgiyi de tasasızca karşıladığım zamanlar kıskanç olduğumu sanıyordum; halbuki seven kadınların kıskançlığını, yani hakiki kıskançlığın ne olduğunu şimdi anladım. Bunun içindir ki onun bir tek bakışında kayıtsızlık görsem titremeye başlıyorum. Bazan içimden: "Ya artık beni sevmezse?" diyorum da tüylerim ürperiyor. Bir Hıristiyanın ruhu Allahı önünde nasılsa ben de Gaston'un önünde öyleyim.

Ah! Renée'ciğim, gene çocuğum olmadı. Elbette bir zaman gelecek, bu ıssız yeri canlandırmak için ana baba duygularına, bu ağaçların, bu çiçekli yolların arasından ya esmer, ya sarışın başların koşuştuğunu, küçük elbiselerin, pelerinlerin uçuştuğunu görmeye ikimizin de ihtiyacımız olacak. Çiçek açıp da yemiş vermeyen ağaç ne müthiş bir şey!

Senin kurduğun o güzel ocak hatırıma geldikçe içim sızlıyor. Benim hayatım daraldı, seninki ise genişledi, dal budak saldı. Aşk, son derece benci!; analık sevgisi ise duygularımızı çoğaltıp kuvvetlendiriyor. Senin o iyi, şefkatli mektubunu okurken bunu iyice anladım. Senin üç yürekte birden yaşadığını görünce saadetin beni imrendirdi!

Evet, sen bahtiyarsın: sen cemiyet hayatının kanunlarına uslu uslu uydun, ben ise her şeyin dışında kaldım. Güzelliğini kaybetmiş bir kadını ancak sev-

diği, kendisini seven çocukları avutur. Yakında otuzuma geliyorum; bu yaştaki bir kadında içten içe şikâyetler başlıyor. Gerçi daha güzelim, ama kadın hayatının sınırlarını artık görüyorum; sonra ne olacağım? Ben kırkıma geldiğim zaman o kırkına gelmiş olmayacak; o, genç kalacak, bense ihtiyar olacağım. Bu düşünce gönlümü kavrayınca bir saat onun ayakları dibinde oturuyor, bana olan aşkı azalınca bunu bana hemen söyliyeceğine yemin ettiriyorum. Ama o bir çocuk, aşkı hiç soğumayacakmış, beni hep sevecekmiş gibi yemin ediyor; o kadar güzel ki... Anlıyorsun ya! Sözüne inanıyorum.

Allaha ısmarladık, meleğim; biz yıllarca biribirimize mektup yazmadan mı duracağız? Saadetin her günü birbirine benziyor, hep tekdüzenli, hep biteviye bir akışla geçiyor; seven ruhlara Dante'nin *Cennet*'inde *Cehennem*'dekinden daha büyük gözükmesi belki onun içindir. Ben bir Dante değilim, ancak senin bir arkadaşımım, seni sıkmak istemem. Sen bana yaz, çünkü senin çocuklarında bulduğun saadet öyle tekdüzenli değil, her zaman artıyor; benimkiyse... Kapatalım artık bunu! Bin bir şefkat, bin bir sevgi, kardeşçiğim!

LIII

Madame de l'Estorade'dan Madame Gaston'a

Sevgili Louise'im, mektubunu tekrar tekrar okudum, her okuyuşumda, senin bir kadından çok bir çocuk olduğuna bir kere daha kanaat getirdim; hiç değişmemişsin; sana bin defa söylediklerimi unutuyor-

sun: Aşk, toplum hayatının tabiî hayattan çaldığı bir şeydir; tabiatta aşk o kadar geçicidir ki toplum ne yaparsa yapsın, onun özündeki bu geçiciliğe mâni olamaz, ona bir çare bulamaz. Gerçi büyük ruhlu insanlar o çocuğu bir erkek etmeye çalışmışlardır; fakat başardıkları zaman bile aşk, senin dediğin gibi, tabiata da, topluma da aykırı, korkunç bir şey oluyor.

Kardeşçiğim, toplumun ereği üretici olmaktır. Aşk denilen geçici çılgınlık yerine sürekli duygular koyarak, insanın en büyük eserini vücuda getirmiştir: toplumların temeli olan aile; bu eseri için kadın gibi erkeği de feda etmiştir; çünkü, insafla düşünelim, aile babasının da bütün çalışması, kuvvetleri, varı yoğu karısı için değil mi? Süs, ziynet, zenginlik, hemen her şey kadının değil mi? Şan da, zarafet de, evin tadı ile çiçekleri de hep onun. Ah! meleğim, senin hayata bu ikinci atılışın da yanlış oldu. Sevilmek, taparca sevilmek bir kız için bir kaç bahar sürecek bir erek olabilir ama bir eş, bir ana olan kadın için öyle değildir. Bir kadının kibrini okşamak için, kendini taparcasına sevdirmek elinde olduğunu bilmek belki yeter.

Bir eş, bir ana olmak istiyorsan Paris'e dön. Sana tekrar söyleyeyim: bazı insanlar nasıl felâketle mahvolursa sen de saadet yüzünden mahvolacaksın. Sükût, ekmek, hava gibi yormayan şeylerin gönlümüzde bir acılık bırakması kabil değildir, çünkü onların tadı yoktur; fakat çok lezzetli şeyler arzularımızı kamçılaya kamçılaya yorar sonunda.

Dinle beni, yavrum! Beni bugün bir erkek sevse, ben de onun için senin Gaston'a duyduğun aşkı duysam bile gene sevgili ödevlerime de, benim tatlı aile-

me de sadık kalabilirim. Meleğim, bir kadın yüreği için analık, hayatın esas unsurları olan o basit, tabiî, verimli, tükenmek bilmez şeylerden biridir. Biliyorum, bundan on dört yıl önce benim sadakate sarılmam, gemisi batan bir adamın umutsuzca direğe sarılması gibi bir şeydi; fakat bugün, bütün hayatımı gözönüne getirdiğim zaman anlıyorum ki hayatımı baştan başlamak kabil olsa, ben gene o duyguyu, gene o nasibi tercih ederim, çünkü o hepsinden emniyetli, hepsinden bereketlidir. Senin, birtakım gönül şiirleri altında gizlenmiş olmakla beraber gene zalimce bir bencilik içinde geçen hayatını görmek, bana kararımda bir kat daha cesaret verdi. Sana bir daha bunları söylemeyeceğim, fakat saadetinin. en müthiş felâkete de dayandığını öğrendiğim bu sırada bir kere daha söylemem gerekti.

Senin şehirden uzakta yaşamanı da hayli düşündüm; bu, aklıma bir şey getirdi ki onu da sana söylemeliyim. Gerek vücudun, gerek kalbin hayatı birtakım hareketlerden meydana gelir. Bu hareketlerde herhangi bir aşırılık ya bir zevke, ya bir acıya sebep olur; fakat zevk de, acı da ruhun bir ateşidir ki muhakkak geçmeye mecburdur, çünkü ona uzun zaman dayanılamaz. Bir insanın bütün hayatını aşırılık içinde geçirmeye kalkması, hasta olarak yaşamak istemesi değil midir? Sen, evlilik hayatında sakin, saf bir kuvvet olması lâzımgelen bir duyguyu tutku halinde sürdürmekle hasta yaşıyorsun.

Evet, meleğim, bugün teslim ediyorum: ailenin yüceliği sükûnda, karı ile kocanın birbirini derin bir surette tanımasında, sevinçlerini de, kederlerini de

paylaşmalarında, çoğu bayağı alaylara konu olan bu şeylerde, yalnız bunlardadır. Büyük Sully'nin karısı duchesse de Sully'nin sözünü bilir misin? Çok güzel, çok derindir; bir gün ona kocasının, görünüşündeki bütün o ağırbaşlılığiyle gene de bir metresi bulunmasından çekinmediğini söylemişler, o da:

— Elbette, demiş; ben evin şerefiyim, bir yosma gibi bakılmak ağırıma gider.

Sende, şefkatten ziyade, haz sevgisi var; kocanın hem karısı, hem de metresi olmak istiyorsun. Gerçi zevkini nikâh dışında aramıyorsun; fakat yaptıkların, meşru olmakla beraber, gene doğru yoldan sapmak demektir; hâsılı sen, nikâh denilen kurağın *(müesseseninj* özünü bozuyorsun. Ben, daha nikâh olmadan önce, saadete götürecek yolları kabul ettiğim için sen beni ahlâksızlıkla suçluyor, bana çıkışıyordun. Her şeyi kendi arzuna göre, işine gelecek şekle sokmaya kalktığın için bugün ahlâksızlıkla suçlanmayı asıl sen hak ediyorsun. Sen tabiatı da, toplumu da keyfine uydurmak mı istiyorsun? Hep olduğun gibi kalıyor, bir türlü bir kadın haline gelemiyorsun; sende hâlâ genç hevesleri, genç kız istekleri var; bununla beraber, tutkuna en ince, en "bezirgânca" hesaplar karıştırıyorsun; ziynetlerini pek pahalıya satmıyor musun? Aldığın bütün o tedbirler hep birer güvensizlik eseri değil mi?

Ah! Louise'ciğim, annelerin, bütün ailelerine merhametli, şefkatli olmak için kendi kendilerine ettikleri cebrin tatlılığını bir bilsen! yaradılışımdaki bağımsızlık arzusu ile gurur bir arada eriyip tatlı bir melâl halini almıştı, bunu da annelik zevkleri mükâfatını

vererek giderdi. Gerçi sabah vakti hayli sıkıntılı oldu; fakat akşam saf, sakin olacak. Senin için tamamiyle aksi olmasından korkuyorum.

Mektubunu okuyup bitirirken, Tanrı'ya dua ettim, seni bir gün bizim aramızda yaşatsın da aile kurmak arzusunu uyandırsın dedim; ailenin verdiği zevkleri tarif edemem, onlar devamlıdır, ölümsüzdür; ebedîdir, çünkü doğrudur, sadedir, tabiata uygundur. Fakat seni bahtiyar eden bir hataya karşı benim aklımın ne kuvveti olabilir? Bu son sözleri yazarken gözlerim dolu dolu oluyor. Bir zamanlar senin, ailede sade aşkı aramaktan birkaç ay içinde doyup bıkacağını, daha akıllıca bir yola gireceğini ummuştum; fakat görüyorum ki sen doymak bilmiyorsun; bir âşıkını öldürdün, sonunda aşkı da öldüreceksin. Allaha ısmarladık, benim yolunu şaşırmış kardeşçiğim; artık umut kalmadı, çünkü sana saadetimi anlatan mektubumun seni toplum hayatına getireceğini umuyordum, halbuki o da senin benciliğini tanrılaştırmak derecesinde övmenden başka bir işe yaramadı. Evet, senin aşkında yalnız sen varsın; Gaston'u, kendisi için olduğundan çok kendin için seviyorsun.

LIV

Madame Gaston'dan Comtesse de l'Estorade'a

20 Mayıs

Renée, felâket geldi; hayır, zavallı Louise'in üzerine bir yıldırım hızıyla çöktü; felâket deyince ne demek istediğimi anlıyorsun: şüphe. Yoksa şüphemin

aslı olduğuna kanaat getirdiğim zaman artık felâketten de bahsedemem, çünkü öldürüm.

Geçen gün, sabahleyin ilk tuvaletimden sonra Gaston'u her yanda aradım, yemekten önce bir gezmeye çıkalım diyordum; bulamadım. En sonra ahıra gittim; baktım, kısrağı sırsıklam ter içinde; uşak, elinde bir bıçakla, hayvanın köpüklerini kazıyordu, sonra da kurulayacaktı.

— Fedelta'yı bu hale kim soktu? dedim.

Çocuk:

— Efendi, diye cevap verdi.

Kısrağın bacaklarına baktım, Paris çamuru vardı; bu, köylerin çamuruna hiç benzemez. İçimden: "Paris'e gitmiş olacak!" dedim. Bu düşünce aklıma bin bir şey daha getirdi, yüreğimde bir çarpıntıdır başladı. Bana haber vermeden Paris'e gitsin, hem de bunun için benim kendisini serbest bıraktığım saatten faydalansın!... O kadar da çabuk gidip gelmişti ki Fedelta'nın âdeta ayakları kesilmişti!... Şüphe beni o müthiş kemendi ile sıktı; o kadar ki nefesim tutuluyordu. Birkaç adım öteye gidip tahta bir kanepeye oturdum, çarpıntımı gidermek istiyordum. Gaston beni orada buldu; bembeyaz kesilmişim, adetâ korkunç bir halim varmış. Bana:

— Ne oldun? Nen var? dedi.

Bunu o kadar telâşla, o kadar merakla söyledi ki yerimden kalkıp koluna girdim; fakat kollarım, dizlerim kesilmişti, hiç takatim yoktu; gene oturmaya mecbur oldum. Gaston beni kucağına alıp içeriye oturma odasına götürdü; adamlarımız da korkmuşlardı, onlar da arkamızdan geldiler; fakat Gaston onları, elinin bir

işaretiyle savdı. Yalnız kaldığımız zaman ben, hiç bir şey söylemeksizin, odama çekilebildim; kapımı kilitledim, yalnız kalıp ağlamak istiyordum. Gaston iki saat kadar kapının önünde benim hıçkırıklarımı dinledi; bir melek sabrıyla bana ne olduğumu soruyordu; cevap vermedim. En sonunda.

— Gözlerimin kırmızılığı, sesimin titrekliği geçsin de sizi sonra... dedim, sözümü bitiremedim.

Böyle "siz" deyişim onu evden dışarı fırlattı. Yüzüme gözüme su serptim, kapıyı açtım, gene gelmiş; ben onun ayak seslerini duymamıştım.

— Ne var? diye sordu.

— Hiç, dedim. Fedelta'nın yorgun dizlerine baktım, Paris çamuru vardı; benden habersiz Paris'e gitmene bir mâna veremedim ama serbestsin.

— Senin bu zalimce şüphelerin bir cürümdür, cezasını vereceğim; niçin gittiğimi sana ancak yarın anlatacağım, diye cevap verdi.

— Hele bana bir bak, dedim.

Gözlerimi gözlerine daldırdım: bir sonsuzluk bir sonsuzlukla birleşti. Hayır, eşi üzerine kötülük etmenin ruha yaydığı, gözbebeklerinin aralığını bozan bulutu göremedim. Gerçi artık şüphem geçmiş gibi gözükmeye çalıştım ama gene içim içimi yiyordu. Erkekler de bizim kadar yalan söylemesini, aldatmasını bilirler!

Artık birbirimizden ayrılmadık. Ah! kardeşçiğim, ona bakarken anlıyorum ki ben ona çözülmez, kırılmaz bağlarla bağlıyım. Bir müddet beni yalnız bıraktıktan sonra tekrar geldiği zaman içimde, tâ içimde ne titremeler duydum. Canım bende değil, onda. Senin o

zalimce mektubunu ben de işte böyle zalimce hiçe indiriyorum. O tanrı gibi İspanyola bu kadar, bu kadar bağlılık duymuş muydum? Oysaki bu insafsız çocuk benim için neyse ben de o İspanyol için o değil miydim? Bilsen kısrağa ne kadar kinim var! Evimde at bulundurduğuma budalalık etmişim. Ama o kadarına varınca Gaston'un ayaklarını da kesmek, yahut onu köşke hapsetmek lâzım. Bu budalaca düşüncelerle uğraştım durdum, anlıyorsun ya, ne kadar sapıtmışım. Aşk bir kafes olamazsa, sıkılan erkeği tutmak için hiç bir şey para etmez. Ona birdenbire sordum:

— Benimle canın mı sıkılıyordu?

Bana, tatlı bir merhamet dolu gözlerle baktı:

— O kadar boş yere üzülüyorsun ki! dedi. Bilâkis, seni her zamankinden fazla seviyorum.

— Öyleyse, benim sevgili meleğim, dedim, izin ver de Fedelta'yı sattırayım.

— Sat! dedi.

Bu söz beni sanki ezdi; Gaston'un halinde bana: "Bu evde zengin sensin, ben hiç bir şey değilim, benim iznimin sözü mü olur?" der gibi bir şey vardı. Böyle bir şey düşünmediyse bile bana öyle geldi, gene onun yanından ayrılıp yatağıma gittim: gece olmuştu.

Ah! Renée, yalnızlık içinde ruhu kemiren bir düşünce insanı kendini öldürmeye sürükleyebilir. Bütün bu güzel bahçeler, yıldızlı gece, zaman zaman bütün çiçeklerimin kokusunu getiren o serinlik, deremiz, tepelerimiz, her şey bana karanlık, kapkara, ıssız geliyordu. Sanki her uçuruma, yılanlarla zehirli

bitkiler arasına yuvarlanmıştım; gökte artık Tanrı göremiyordum. Böyle bir gece bir kadını kocaltabiliyor.

Ertesi sabah Gaston'a:

— Fedalta'ya bin, Paris'e git, dedim: satmayalım onu; o hayvanı ben de seviyorum, seni taşıyor.

Ama o, bu sözlerime aldanmadı; gerçi içimdeki öfkeyi saklamaya çalışıyordum ama sesimden belliydi. Sadece:

— Bana güvenmelisin! dedi.

Elini uzattı; bu hareketinde, bakışında o kadar asalet vardı ki ben yerin dibine geçtim.

— Biz kadınlar ne kadar küçük insanlarız! dedim.

Beni göğsünde sıkarak:

— Hayır, dedi; beni seviyorsun da ondan.

Şüphelerimden artık vazgeçtiğimi anlatmak isteyen bir tavırla:

— Haydi, dedim, bensiz Paris'e git.

Gitti; ben kalır sanıyordum. Çektiğim ıstırapları anlatamam. Bende meğer bir ben daha varmış da benim haberim yokmuş. Bir kere bu gibi tartışmalarda, seven bir kadın için, âdeta acıklı bir tören hali var ki bunun söylenilmesi kabil değil; bütün hayat o tartışmalar arasında insanın gözü önüne geliveriyor da hiç bir ufuk gözükmüyor; hiçlik her şeyi kaplıyor, göz bir kitap oluyor, sözler sanki parça parça buz taşıyor, dudakların her kıpırdayışında bir ölüm yargısı okunuyor. Demin gösterdiğim büyüklüğün, asaletin mükâfatı olarak onun dönmesini bekliyorum. Köşkün en üst katına çıktım, onu, yolun üzerinde, gözlerimle takibettim. Ah! Renée'ciğim, onun

yılınç bir hızla uzaklaştığını gördüm. İçimden: "Nasıl da koşuyor!" dedim; kendim de istemiyordum ama öyle yalnız kalınca gene acabalar cehennemine, şüpheler uğultusu arasına yuvarlandım. Bazan: "Keşki, diyordum, onun beni aldattığından emin olabilseydim! O zaman duyacağım ıstırap, bu şüphenin verdiği ıstıraplar yanında bir merhem gibi kalır." Şüphe, kendi kendimizle bir çarpışmadır, bize müthiş yaralar açar. Bir deli gibi bahçede oradan oraya gidiyor, köşke bir girip bir çıkıyordum.

Gaston yedi sularında gitmişti, on birde döndü; halbuki Saint-Cloud parkı ile Boulogne ormanından geçerek Paris'e yarım saatte varılır; demek ki Gaston Paris'te üç saat kalmıştı.

Eve neşeli, kurumlu bir tavırla dönmüştü: bana sapı altın, kauçuktan bir kırbaç getirmişti. On beş gündür kırbacım yoktu; eskisi kırılmıştı. Doğrusu onun getirdiğinin işçiliğine ben de hayran oldum:

— Beni bunun için mi üzüyordun? dedim.

Sonra bu hediyenin de beni aldatmak için olduğunu anladım; fakat hemen boynuna atıldım, böyle bir hiç için beni o kadar üzmüş olmasından dolayı sitemler ettim. Kendisini pek kurnaz sandı. Baktım, halinde, tavırlarında, bakışında, bir kimseyi aldatmaktan duyulan iç sevincinin belirtileri vardı; bu sevinç etkisiyle sanki ruhtan bir parıltı, bir ışın çıkar da yüzün bütün çizgilerine yayılır. Biribirimize, hiç bir şey yokmuş gibi baktığımız bir sırada o güzel kırbacı göstererek:

— Bu güzel şeyi kime yaptırdın? diye sordum.

— Dostlarımdan bir sanatkâra, dedi.

Fakat kırbacın üzerinde dükkâncının damgası vardı:

— Demek, dedim. Verdier'ye sadece takmak için vermiştim.

Gaston çocuk gibidir: kızardı. Beni aldatmış olduğu için utanmasına mükâfat olarak onu türlü türlü tatlı sözler, iltifatlar, öpüşmelerle oyaladım. Hiçbir şeyi farketmemişim gibi gözüktüm; o da her şey kapandı sandı.

25 Mayıs

Ertesi sabah saat altı sularında kalkıp at elbisesini giydim; yedide Verdier'nin mağazasındayım. Orada benim kırbaca benzer daha birkaç tane vardı. Elimdekini satıcılarından birine gösterdim, tanıdı:

— Dün genç bir baya satmıştık, dedi.

Benim Gaston edepsizini tarif ettim, hiç bir şüphe kalmadı. Gerek Paris'e giderken, gerek mağazada alnımın yazısını öğrenirken, o sıralarda çektiğim yürek çarpıntılarını anlatacak değilim. Yedi buçukta eve dönmüştüm; Gaston beni arkamda sabah tuvaletimle, şen şâtır gezinir bir halde buldu; Paris'e gittiğimi, ihtiyar Philippe'ten başka kimse bilmiyordu; sırrımın meydana çıkmıyacağından emin olduğum için, gönlüm acı doluyken gene de tasasız bir tavır takına bilmiştim. Havuzun çevresinde dolaşırken:

— Gaston, dedim, ben bir tek kişi için yapılmış bir sanat eseriyle, bir kalıptan çıkmış, yüzlerce örneği olabilicek bir şey arasında farkı pek âlâ anlarım.

Gaston sapsarı kesildi; kendisine, kabahatını gizlemeye imkân bırakmıyan korkunç belgeyi göstererek:

— Dostum, bu bir kırbaç değil, arkasında bir sırrınızı saklamak istediğiniz bir paravana, dedim.

Bunun üzerine baktım, bin dereden su getirdi, bir yalandan bir yalana geçip beni kandırmaya çalıştı, fakat bunların içinden kendi de çıkamaz oldu; tırmanılacak bir duvar bulmak için yapmadığı kalmıyordu ama hasmının ısrarı karşısında bir türlü kurtulamadı. Sonunda sözlerine kanmış gibi bir tavır takındım ama, bilirsin ya! bu gibi kavgalarda insan daima birkaç kelime fazla söyledikten sonra susar. Zaten annemin bana sakınmamı kaç kere tenbih ettiği hatâya düşmüştüm. Kıskançlığımı açıkça meydana vurmak, Gaston'a harp ilân etmek demekti; artık o da kendini korumak için gereken tedbirlere başvurabilecekti.

Kardeşçiğim, kıskançlık, özü bakımından budalaca, hoyratça bir duygudur. Bunu düşünüp çektiğim acıyı belli etmemeye, Gaston'un her hareketini takip etmeye, işin aslını öğrendikten sonra ondan ayrılmaya, yahut felâketime razı olmaya karar verdim. Terbiyeli bir kadın için bundan başka yapılacak bir şey yoktur.

Benden sakladığı nedir? Şüphesiz sakladığı bir şey var. Hem bir kadın meselesi. Acaba gençliğinde başından geçen, şimdi de utandığı bir aşk mı? Acaba ne? Bu: "Acaba ne?" sorusu, sanki her şeyin üzerinde ateşten harflerle yazılı. Havuzun bir ayna gibi parlıyan sularına, gökteki bulutlara, tavanlara, masaya, çiçeklerimin çiçeklerine, ağaçlara, nereye baksam bu soruyu okuyorum. Gece uyurken bir ses bana: "Acaba ne?" diye bağırıyor.

O sabahtan beri hayatımızda beni zalimce ezen bir muamma var; bir kadının yüreğini parçalıyacak şeylerin en acısiyle karşılaştım: sadakatinden emin olmadığımız, hattâ üzerimize kötülük ettiğini bildiğimiz bir erkekle yaşamak mecburiyeti! Kardeşçiğim, bu hayat bir bakıma bir cehennem; bir bakıma da bunda cennetin hazları var. Ben şimdiye kadar sadakatle sevilmeye, tapılırca sevilmeye alıştım, ayağımı da bu ateşe basmamıştım. İçimden:

— Bir gün ıstırabın karanlık, yakıcı saraylarına girmek mi istiyordun? diyorum. İşte duan kabul edildi, şeytanların pençesine düştün: yürü, artık, bedbaht!

30 Mayıs

Şimdiye kadar zengin, tasasız sanatkârlar gibi kendini hiç sıkmadan, acele etmeden, eserini âdeta okşayarak yazan Gaston, o günden beri kalemlerinden başka geçinecekleri olmayan yazarlar gibi çalışıyor. İki tiyatro piyesini bitirmek için her gün dört saat uğraşıyor.

— Demek ki para lâzım ona!

Bunu bana içimden bir ses haykırıyor. Oysaki hemen hiçbir masrafı yoktur; biz hiçbir şeyimizi birbirimizden gizlemeyiz, onun çalışma odasında her çekmeyi açıp bakmam, her köşeyi karıştırmam istediğim anda kabildir. Bir yılda harcadığı iki bin frankı bulmaz; bir çekmede de otuz bin frankı var ki bunu kendi biriktirmedi. Ne demek istediğimi anlıyorsun, bir gece o uyurken kalktım, para yerinde duruyor mu diye gidip baktım. Çekmecenin boş olduğunu görünce vücudumu buz gibi bir ter kapladı.

Gene bu hafta içinde bir şey daha öğrendim: her gün Sèvres'e kadar gidip oradan mektup alıyor; bunları hiç şüphesiz okur okumaz yırtıyor, çünkü o kadar aradım, ceplerinde bir şey bulamadım. Kardeşçiğim, kendi kendime ettiğim bütün vaitlere, yeminlere, kırbaç yüzünden çıkan kavga günü verdiğim bütün kararlara aldırmadan, çıldırdım mı, ne oldu? Bir gün o, hızla postahaneye giderken ben de arkasına düştüm. Mektubu alıp parasını verdikten sonra beni görünce ürperdi. Bana dik dik baktı, Fedalta'yı dörtnala sürdü; o kadar hızla gidiyordu ki tahta kapının önüne geldiğimiz zaman ben bitkindim; halbuki çektiğim ıstırabın şiddetinden olacak, vücutça hiçbir yorgunluk duymayacağımı sanıyordum! Gaston hiçbir şey söylemedi; çıngırağın ipini çekti, bekledi. Ben ölü gibi bir haldeydim. Ya haklıydım, ya haksızdım ama haklı da olsam, haksız da olsam bir adamı böyle casus gibi takibetmek, Armande - Louise - Marie de Chaulieu'ye yakışır bir hareket değildi. Ben artık toplum hayatının en pis, çamur gibi yerine düşmüştüm; mahalle kızlarından da aşağıydım, yosmalarla, oyuncu kızlarla, en terbiyesiz yaratıklarla bir olmuştum. Ne büyük ıstıraptı bu!

Nihayet kapı açıldı; Gaston atını ispire verdi; ben de verdim, bana kollarını uzatmıştı, gene sessiz sadasız yürüdük. Attığımız yüz adım bana sanki yüz yıl cehennem hayatı gibi geldi. Her adımda âdeta gözle görülüp elle tutulacak bin türlü düşünce birer alev gibi çevremi sarıyor, ruhuma işliyordu; her birinin de başka bir iğnesi, başka bir zehiri verdi.

İspir atları götürdükten sonra Gaston'u durdurdum, yüzüne baktım, şimdi senin pekâlâ göz önüne getirebileceğin bir hareketle, sağ elinde tuttuğu mektubu göstererek:

— Ver okuyayım, dedim.

Verdi; mektubu açtım, tiyatro yazarı Nathan'danmış; Gaston'a piyeslerinden birinin kabul edildiğinin öğrenildiğini, provaları bittiğini, önümüzdeki cumartesiye de oynanacağını bildiriyordu. İçinde bir de loca bileti vardı. Gerçi bu, benim için, cehennem azabından kurtulup cennete ermek gibi bir şey olmalıydı ama içimde bir şeytan, neşemi zehirlemek ister gibi bağırıyordu:

— Ya otuz bin frank nerede?

Unurum, şerefim, bütün eski benliğim, o anda dilimin ucuna gelen soruyu sormama bırakmadı; biliyordum ki düşüncem söz haline gelince kendimi havuza atmaktan başka bir çare kalmayacaktı; gene de söylemek dileği içimi kemiriyordu. Kardeşçiğim, benim o anda çektiklerim bir kadının dayanıcını aşkın şeyler değil midir? Mektubu uzatarak:

— Burada sıkılıyorsun, Gaston'cuğum, dedim: istersen Paris'e dönelim.

— Paris'e mi? Niçin? dedi. Ben sadece bir tiyatro yazarı olarak değerim olup olmadığını anlamak, rağbet, şöhret denen şaraptan tatmak istedim!

Akşam onun çalıştığı sırada gidip çekmesini karıştırmak, orada otuz bin frangı bulamayınca şaşırmış gibi bir tavır takınmak elimde ama neye yarar? Bana sadece: "Bir dostumun paraya ihtiyacı vardı; ona borç verdim" gibi bir şeyler söyler; ben de

susmaya mecbur olurum. Gaston gibi zeki bir adam verilecek cevap mı bulamaz?

Bütün bu kıssanın hissesini sorarsan, kardeşçiğim, o da şu: hani şimdi Paris'te herkeslerin koşup gördüğü piyes yok mu? Gerçi onun için yalnız Nathan'ı alkışlıyorlar ama o asıl bizim eserimiz. Nathan'ın adından sonra gelen MM** deki iki yıldızdan biri benim. İlk temsilde, en alt kattaki localardan birinin bir köşesine büzülüp ben de bulundum.

1 Temmuz

Gaston gene çalışıyor, gene Paris'e gidiyor; hem Paris'e gitmek için bahane olur, hem de para getirir diye yeni piyeslere çalışıyor. Üç piyesimiz kabul edildi, iki tane de yenisini ısmarladılar. Ah! kardeşçiğim, mahvoldum, karanlıklar içinde yürüyorum. İşin aslını görüp anlayabilmek için gerekirse evimi yakmaya hazırım.

Nedir böyle yapmasının mânası? Parayı benden aldığına mı utanıyor? Ruhu çok büyüktür. Zaten bir erkeğin böyle şeyler düşünmeye kalkması hemen daima gönlünde bir aşk olmasından ileri gelir. Bir erkek karısından her şeyi kabul edebilir; fakat ayrılmayı düşündüğü, yahut artık sevmediği bir kadından hiçbir şey almak istemez. Para kendi için olsa, hiç çekinmeden, istediği kadar benim kesemden alabilir; bu yıl yüz bin frank kadar artırdık! Hâsıl, meraklciğim, zihnim bütün ihtimaller âlemini dolaştı, her şeyi iyiden iyiye düşündüm, eminim ki Gaston benim üzerime başka bir kadını seviyor. Ama beni kimin için bırakıyor? Bir görmek isterim o kadını.

10 Temmuz

İşi öğrendim: artık mahvoldum, kardeşçiğim. Evet Renée, daha otuz yaşımda, güzelliğimin en parlak vaktinde, zekâmın bütün zenginliğine, elbiselerimin göz kamaştırıcılığına, tazeliğine, zarafetine tapa tapa kocamın hiyanetine uğradım; beni aldatıyor, hem de bilsen kiminle!... Koca koca ayaklı, iri iri kemikli, iri göğüslü bir İngiliz kadınıyla... İnek gibi bir şey. Artık şüpheye yer kalmadı. Bu son günlerde başıma gelenleri sana bir anlatayım.

Şüphe içinde yaşamaktan artık yorulmuştum: Gaston, ahbaplarından birine borç verdiyse bunu bana çeklnmeden söyleyebilirdi; bilâkis, bir şeyler söylemiyor, susması ile kendini suçlandırıyordu; durmadan da para hırsıyla çalıştığını görüyorum. Nihayet onun çalışmasına da dayanamadım; bazı çarelere başvurdum ki bu çareler beni, sana utanmadan anlatacağım bir aşağılığa düşürdü.

Üç gün önce öğrendim: Gaston Paris'te, Ville - Lévêque sokağında bir eve gidiyormuş. Paris'te kimsenin sırrı gizli kalmaz derler ama Gaston o evde aşkını herkesten saklayabilmiş. Gidip evin kapıcısıyla konuştum, öyle konuşkan bir adam değil, çok bir şeyler söylemedi ama beni paramparça etmek için o kadar da yetti. Artık hayatımı fedaya karar vermiştim, fakat her şeyi öğrenmek istiyordum. Paris'e gittim, Gaston'un atı ile o evin avlusuna girdiğini gözümle gördüm. Çok geçmedi, müthiş bir şey daha öğrendim: otuz beş otuz altı yaşlarında kadar gözüken o İngiliz kadını kendine Madame Gaston dedirtiyor. Bu, benim için, beynime inen bir yıldırım

oldu. Sonra o kadının, yanında iki çocukla, Tuileries bahçesine gittiğini gördüm... Ah! kardeşçiğim, çocuklar sanki Gaston'un burnundan düşmüş. Bu benzeyişin göze çarpması, kepazeliği meydana çıkarmaması kabil değil... Ne de güzel çocuklar! Gayet süslü giyiniyorlar; İngiliz kadınlarının çocuklarını süslemekteki ustalığını bilirsin... İşin aslı anlaşılıyor: Gaston bu kadını, kendisini baba ettiği için seviyor.

O İngiliz kadını bir anıttan indirilmiş bir Yunan heykeline benziyor; onda mermerin beyazlığı ile soğukluğu var. Güzel olduğu inkâr edilemez, fakat bir harp gemisi gibi ağır. Üzerinde zarafetten, kibarlıktan eser yok; hiç şüphesiz bir *lady* değil; İngiltere'nin uzak vilâyetlerinin küçük bir köyünde çiftçilik eden bir adamın kızı olacak; belki de fıkara bir protestan papazının on birinci çocuğudur.

Paris'ten köşke döndüğüm zaman ölüyor gibiydim. Yolda bin bir düşünce, bin bir şeytan gibi üzerime üşüştü. Acaba Gaston bu kadını nikâhla mı almış? Onu benden önce mi tanıyormuş? Yoksa bu kadın zengin bir adamın metresi miymiş de o adam bıraktığı için Gaston'un başına kalmış? Çocuklar işin iç yüzünü pek âlâ anlatmıyormuş gibi, onları gördükten sonra daha düşünmeye hacet varmış gibi birçok ihtimalleri gözönüne getirdim. Ertesi gün Paris'e döndüm, kapıcının eline epeyce bir para sıkıştırıp sordum:

— Madame Gaston, Monsieur Gaston'un nikâhlısı mı?

— Evet *mademoiselle*[1], dedi.

[1] Kapıcının Louise'e böyle "Mademoiselle" demesi, onu bir yosma sandığını gösterir.

15 Temmuz

O sabahtan sonra Gaston'a bir kat daha yakınlık, bir kat daha sevgi gösterdim; o da her zamankinden daha ateşli; elbette, gençlik! Kaç defa, sabahleyin yataktan kalkarken ona: "Sen beni Ville - Lévêque sokağındakinden de fazla mı seviyorsun?" diyeceğim geliyor ama kendimi tutuyorum. Bu fedakârlığa nasıl razı olduğumu ben de anlamıyorum.

Bir sabah sordum:

— Sen çocuk sever misin?

— Peki dedi; ama elbette bizim de çocuğumuz olacak!

— Nasıl elbette olacak?

— En büyük hekimlere sordum; hepsi de bana iki ay kadar seyahate çıkmamı tavsiye ettiler.

— Gaston, dedim, ben yanımdan uzak olan bir adamı sevebilseydim, tekrar kocaya varmaz, bir manastıra kapanırdım.

Gülmeye başladı, fakat seyahat kelimesi beni öldürmüştü. Böyle her basamakta tutunmaya çalışarak merdivenden yuvarlanmaktansa kendimi kaldırıp pencereden atmak elbette daha hayırlı olacak. Allaha ısmarladık, kardeşçiğim, şöyle tatlı, zarif bir ölümle öleceğim; fakat muhakkak öleceğim, bunun için gereken yaptım. Dün vasiyetnamemi de yazıp imzaladım; artık beni görmeye gelebilirsin; köşke misafir kabul etmek yasağı artık kalktı. Gel de son bir defa görüp vedalaşalım, ölümüme de, bütün hayatım gibi. kibarlık ile zarafet damgası vurulacak; tamamiyle öleceğim.

Elveda, kardeşçiğim; sen benim için daima bir kardeş ruhu taşıdın. Muhabbetin hiçbir zaman yükselmedi ama hiç bir zaman da eksilmesi; ayın her zaman bir olan ışığı gibi gönlümü okşadı. Seninle aşkın coşkunluklarını tanıdık ama onun zehirli acılığını da tatmadık. Sen hayata akıllı, uslu gözlerle baktın. Elveda!

LV

Comtesse de l'Estorade'dan Madame Gaston'a

16 Temmuz

Louise'ciğim, sana bu mektubumu en hızlı vasıta ile gönderdikten sonra ben de senin köşke gelmek üzere yola çıkacağım. Bırak bu sinirliliği. Son sözlerin bana bir delilik eseri gibi geldi; bunun içindir ki hepsini Louis'ye anlatmayı doğru buldum; seni kendi elinden kurtamamız lâzımdı. Gerçi hayli çirkin çarelere başvurduk ama aldığımız netice o kadar iyi ki, herhalde sen de bize darılmazsın. Bu işe polisi de karıştıracak kadar alçaldım; fakat bunu polis müdüründen, bizden, bir de senden başka kimse bilmiyor.

Gaston melek gibi bir adam, hiç bir kabahati yok! Bak, işin aslı neymiş: kardeşi Louise Gaston, Kalküta'da ölmüş; bir ticaret gemisinde kaptanmış; zenginmiş, bahtiyarmış, karısıyla Fransa'ya dönmek üzereymiş. Bir İngiliz tüccarından dul kalan bir kadını almış, böylece eline oldukça büyük bir para geçmiş. Pek sevdiği, üzülmesin diye de yazdığı mektuplarda sıkıntılarından bahsetmediği kardeşine geçinecek kadar para göndermek için on yıl çalışmış; nihayet meşhur

Halmer'in iflâsı, onu da mahvetmiş. Dul kadının bütün serveti uçmuş. Bu darbe o kadar şiddetli olmuş ki zavallı Louis Gaston deliye dönmüş. Böyle kolu kanadı kırılınca hastalık da başgöstermiş, karısının son ufak tefeğini satmak için gittiği Bengale'de ölmüş. Zavallı kaptan daha önce, kardeşine göndermek üzere, bir bankaya üç yüz bin frank yatırmışmış; fakat Halmer'in iflâsı o bankayı da mahvettiğinden bu parayı da kaybetmişler.

Senin kendine ortak sandığın kadın, Louis Gaston'un karısı; Paris'e, iki çocuğuyla, on paraya muhtaç bir halde gelmiş. Elmaslarını satarak elde ettiği para ancak gemi navlununa yetmiş. Louis Gaston'un Marie Gaston'a para göndermek için bankaya verdiği adresle, kadıncağız kocanı aramış; fakat ancak eski oturduğu yeri bulmuş. Senin Gaston, nereye gittiğini bildirmeksizin ortadan kaybolduğu için Madame Louis Gaston'u, olsa olsa ondan öğrenebilir diye, d'Arthez'e göndermişler.

Dört yıl önce Louis Gaston evleneceği sıralarda, dost olduklarını bildiği için, kardeşi hakkında d'Arthez'den bilgi istemiş, ondan, parayı Marie Gaston'a ulaştırmak için en iyi çareyi sormuş. Ünlü yazarımız bunları da bildiğinden zavallı taze dulun ilk ihtiyaçlarını cömertçe karşılamış.

Louis Gaston, kardeşinin baronne de Macumer'le evlenip artık sıkıntıdan kurtulduğunu, zengin olduğunu da d'Arthez'in cevabından öğrenmiş, böylece, annelerinin şahane bir hediyesi olan güzellik iki kardeşi —birini Hindistan'da, birini de Paris'te— sefaletten kurtarmış.

Acıklı bir hikâye değil mi? Bittabi d'Arthez, kocana bir mektup yazıp yengesiyle yeğenlerinin ne halde olduklarını, feleğin sillesine uğramadan önce, Louis Gaston'un kardeşine üç yüz bin frank yollamak istediğini bildirmiş. Senin Gaston'un da bunu öğrenir öğrenmez, pek tabiî olarak, hemen Paris'e koşmuş. İşte kısrağı kan ter içinde koşturmasının sebebi! Beş yıldır, kendisine zorla verdiğin paranın gelirinden elli bin frank artırmış; bunu yengelerine vermiş, yani onlar için, her birine yılda bin iki yüz frank getirecek esham almış. Sonra yengesiyle çocuklar için bir apartman tutup döşetmiş, kadına, her üç ayda bir üç bin frank vereceğini vadetmiş. İşte tiyatro için çalışmasının, ilk piyesi rağbet görünce de sevinmesinin sebebi!

Madame Gaston senin ortağın değil, eltin; o adı taşımakta onun da hakkı var. Gaston gibi asil, kibar bir erkek bunları sana anlatamazdı; senin aşırı bir cömertlik göstermenden çekinmiştir. Kocan, kendisine verdiğin paraya kendisinin diye bakmıyor. D'Arthez, sizin evleneceğiniz sıralarda aldığı mektubu okudu; bunda Gaston, dostundan nikâha tanık olarak gelmesini rica ettikten sonra ona, zengin olmadığı, borçları sana ödetmeye mecbur kaldığı için üzüldüğünü anlatıyor. Bu gibi duyguların belirmesini önlemek, temiz bir ruhun elinde değildir: bir insanda böyle duygular ya vardır, ya yoktur; olunca da pek tabiî olarak insanı birtakım şeylerden çekindirir, Gaston'un dul kalan yengesine, kendisine parasından üç yüz bin frank göndermek istemiş olan kadına, münasip bir hayat

sağlamak için çalışması, bunu sana açmamış olması şaşılacak bir şey değildir.

O kadıncağız, güzel, iyi kalbli, kibar tavırları var, fakat pek zeki değil. O da bir anne; bunun içindir ki kendisini çocuklarından birini kucağına almış, ötekini de bir lord evlâdı gibi giydirip süslemiş görünce hemen sevdim. Evinin her yerinden anlaşılıyor ki bu kadın çocukları için varını yoğunu, canını fedaya hazır. Görüyorsun ya! sevgili Gaston'una kızmaya hakkın yok, bilâkis, bu yüzden onu daha çok sevmelisin. Onu ben de şöyle uzaktan gördüm: Paris'in en sevimli delikanlısı. Evet, yavrucuğum, onu görünce sana hak verdim: bir kadın onun uğrunda çıldırabilir; yüzü de ruhu kadar temiz, ruhu kadar güzel.

Ben senin yerinde olsam, o kadını da, çocuklarını da köşke getirir, onlar için bahçenin bir köşesinde güzel bir ev yaptırır, çocukları da kendime evlât edinirdim. Artık üzülme, kardeşçiğim; sen de bu işi gizliden gizliye hazırlayıp Gaston'u birdenbire şaşırtıver.

LVI

Madame Gaston'dan Comtesse de l'Estorade'a

Kardeşçiğim, kardeşçiğim, La Fayette budalasının efendisine, kralına söylediği küstahça sözü bilirsin: Artık çok geç! Benim için de iş işten geçti. Hayatımı, benim güzel hayatımı hangi hekim kurtarabilir? Canıma kıydım, kendimi muhakkak öldürecek bir hastalığa uğrattım. Ben bir müddet parladıktan sonra sönmeye mahkûm havaî fişeği gibi bir kadın değil miy-

dim? Göz yaşlarım sel gibi akıyor... Hem de ondan uzak yerlerde ağlamaya mecburum!... Ben ondan kaçıyorum, o beni arıyor. Yeisimi içime gömmeye mecburum. Dante, *Cehennem*'inde benim çektiğim işkenceyi unutmuş. Gel de benim ölümümde bulun.

LVII

Comtesse de l'Estorade'dan Comte de l'Estorade'a

Köşkten, 7 Ağustos

Sen beni beklemeden çocukları al, Provance'a götür; benim burada kalmam lâzım, Louise birkaç gün daha ya yaşar, ya yaşamaz; böyle bir zamanda onu da, kocasını da bırakamam; Gaston, zannediyorum çıldıracak.

Şu bildiğin küçük mektubu alıp yanımda doktorlarla Vill-d'Avray'e koştuğumdan beri o dilber kadının yanından ayrılmadım; bunun için sana da mektup yazamadım; tam on beş gecedir uyumaksızın onun baş ucundayım.

Buraya geldiğim zaman onu Gastonla beraber buldum; güzeldi, süslüydü, gülüyordu, bahtiyar gözüküyordu. Ne kahramanca, ne ulu bir yalan! O iki güzel çocuk birbirlerine her şeyi söylemişler. Ben de Gaston gibi anladım; fakat Louise elimi sıkıp yavaşça:

— Aman ona belli etme, dedi, ben ölmek üzereyim.

Elinin ateş gibi, yanaklarının al al olduğunu görünce buz kesildim. İhtiyatlı hareket ettiğime iyi et-

mişim. Hekimlere biraz ağaçlar altında gezinmelerini, benim kendilerini çağırtacağımı söylemiştim. Louise Gaston'a:

— Sen bizi biraz yalnız bırak, dedi, beş yıldır birbirini görmeyen iki kadının anlatacak çok şeyleri bulunur; Renée bana kimbilir neler söyleyecektir.

Gaston çıktıktan sonra Louise boynuma atıldı, artık göz yaşlarını da tutamıyordu.

— Ne var? dedim. Her halde ben sana Paris'in en büyük hekimiyle en büyük cerrahını getirdim; Bianchon da geldi; hepsi dört kişi.

— Beni kurtarabilirlerse, artık iş işten geçmediyse gelsinler! dedi. Beni ölüme sürükleyen duygu, şimdi de yaşamak dileğini veriyor.

— Ne oldu? Ne yaptın? dedim.

— Birkaç gün içinde kendimi son dereceden verem ettim.

— Nasıl yaptın?

— Gece iyice terliyor, sonra da havuzun başına, ıkırağı altına gidiyordum. Gaston beni sadece nezle oldu sanıyor;ama ölüyorum.

— Sen onu hele Paris'e gönder; ben de gidip hekimleri getireyim, dedim.

Sonra bir deli gibi, onları bıraktığım yere koştum.

Hekimler gelip baktılar, aralarında konuştular; o bilgin adamların hiç birinin ağzından umut-verir bir söz çıkmadı; hepsi de Louise'in ancak yaprak dökümüne kadar yaşayabileceğini söylüyorlar. Zaten göğsü zayıfmış, vereme istidadı varmış; gerçi daha uzun müddet yaşayabilirmiş ama birkaç gün içinde hastalığı, önüne geçilmez bir hale koymuş.

Hekimlerin pek doğru olduğu anlaşılan bu sözlerini işitince içimde neler duyduğumu anlatacak değilim. Bilirsin ki ben kendi benliğimle yaşadığım kadar Louise'in benliği ile de yaşardım. Vurulmuşa döndüm; hekimleri kapıya kadar yolcu etmek bile aklıma gelmedi. Yüzüm göz yaşları içinde, uzun müddet elemli, acı düşüncelere dalmışım. Bu uyuşukluktan tanrısal bir sesle uyandım; Louise elini omuzuma dayamış:

— Hiç bir ümit yok, değil mi? dedi.

Beni oturduğum yerden kaldırıp küçük salona götürdü; yalvarır gibi bir bakışla:

— Artık yanımdan ayrılma e mi? dedi; çevremdekeder, yeis görmek istemiyorum: hele ona hiç bir şeyi belli etmemek lâzım; bu da elimden gelir, buna yetecek gücü buluyorum kendimde. Gencim, gücüm kuvvetim yerinde, ayakta öleceğim... Hiç bir şikâyetim yok, ben zaten hep böyle isterdim: otuz yaşımda, genç ken, güzelken birden ölmek, tamamiyle ölmek.

"Fakat görüyorum ki onu bedbaht ettim. Ben aşkımın kurduğu tuzağa düştüm; tutulduğuna sinirlenen bir geyik gibi kendimi boğuyorum. Sana meral derdim, asıl meral benmişim... Hem de vahşi bir meral!... Benim yersiz kıskançlıklarım onun gönlünü yaralıyor, ona ıstırap çektiriyordu. Fakat her kıskançlık sonunda aldırışsızlıkla karşılanır; ben, şüphelerime onun artık aldırmadığını gördüğüm gün, hiç şüphesiz ölürdüm.

"Ben hayattan arzumu aldım. Öyle insanlar vardır ki dünya işlerini altmış yıl göz altında tutmuşlardır ama aslını arasan belki iki yıl bile yaşamamışlardır; ben ise gerçi otuzumda gözüküyorum, doğrusu,

altmış yıllık aşk hayatı yaşadım. Bunun içindir ki ömrümün böyle bitmesi daha hayırlı... Hem benim için, hem de Gaston için daha hayırlı.

"Seninle bana gelince, iş değişiyor; sen, seni seven bir kız kardeş kaybediyorsun, bu acının tesellisi olamaz. Bu evde benim için yalnız senin ağlaman doğru olur."

Bir müddet sustu; ben onu ancak göz yaşlarımın kurduğu tül arasından görebiliyordum; sonra devam etti:

— Benim ölümümden, dedi, bir kıssa, acı bir ders çıkarmak kabil. Benim korsalı bilginimin hakkı varmış: evlilik hayatının temeli tutku olamaz, hattâ aşk da olamaz. Senin güzel, asîl bir hayatın var: sen doğru yolunda yürüdün, Louis'yi her gün biraz daha çok sevdin; halbuki bir kadın aile hayatına, son dereceyi bulan bir ateşle başlarsa bu ateş, gün geçtikçe artmaz, eksilir.

"Ben iki defa da yanlış yol tuttum; her iki defasında da ölüm gelip, etleri düşmüş eliyle saadetimi tokatladı. Dünyanın en asîl, en fedakâr erkeğini elimden aldı; şimdi beni en güzel, en sevimli, en şair ruhlu bir kocanın elinden alıyor. Fakat şikâyetim yok; çünkü bir seferinde ruhun, bir seferinde de şeklin en yüksek güzelliğini tanımış oldum. Felipe'nin ruhu vücuduna hâkim oluyor, onu değiştiriyordu; Gaston'da ise gönül, zekâ, güzellik birbirinden üstün.

"Tapılırcasına sevildiğim bir zamanda ölüyorum; daha ne isterim?... Bundan sonra bir tek arzum olabilir: buyruklarını belki biraz ihmal ettiğim Tanrı'ya kendimi affettirmek. Şimdi gönlümün bütün aşkıyla

ona doğru atılıyorum, ondan, o iki meleğe bir gün beni cennette kavuşturmasını niyaz ediyorum. Onlar olmazsa cennet de bana çöl gibi ıssız gelir.

"Hiç bir kadın beni kendine örnek edinmeye kalkmasın, bedbaht olur. Benim halim ap-ayrı bir şeydi. Dünyada Felipe'lere, Gastonlara tesadüf etmek imkânsızdır; bunun için toplum hayatı, evliliğin aşka dayanmasını istememekle tabiatın kanununa da uymuş oluyor. Evet, kadın zayıf bir mahlûktur, nikâh altına girerken iradesini kocasına feda etmelidir; buna karşılık kocasının da ona benciliğini feda etmesi lâzımdır. Kadınların bu son zamanlardaki feryatları, isyanları, iddiaları, hep birer budalalıktır; bu yüzden birçok feylesofların bize çocuk demekte yerden göğe kadar hakları vardır."

Bildiğin o tatlı sesi ile bu sözlerine devam etti; ağzında en akıllıca şeyler en zarif bir deyişe bürünüyordu. Nihayet Gaston geldi: yengesiyle iki çocuk, İngiliz dadı da beraberdi; onları getirmesini Louise rica etmiş. İki çocuğu göstererek:

— İşte benim güzel evlâtlarım, dedi. Ama yanılmakta da haksız mıymışım? Amcalarına tıpkı benzemiyorlar mı?

Eltisine son derece iltifat etti; köşkü kendi evi bilmesini rica etti; onu tam Chaulieu hanedanına lâyık bir surette ağırladı.

Ben de hemen duc de Chaulieu ile duchesse'e, duc de Rhétoré'ye, duc de Lenoncourt'la Madeleine'e mektup yazdım. İyi etmişim. Ertesi gün Louise son derece yorgun, mecalsizdi; gezmeye çıkamadı; yatağından ancak akşam yemeği için kalktı. Madalein

de Lenoncourt ile iki kardeşi, annesi, akşam üzeri köşke geldiler. Louise'in Gaston'a varması üzerine ailesi ile arasında bir soğukluk hâsıl olmuş, artık o da unutuldu. O akşamdan beri Louise'in iki kardeşi, babası her sabah gelip hatır soruyorlar; iki duchesse de akşamları köşkte geçiriyorlar. Ölüm insanları birbirinden ayırdığı kadar da birleşmelerine hizmet ediyor; bayağı tutkuları, boş kurumları susturuyor. Louise'in güzelliği, zekâsı, sohbeti, duygarlığı hâlâ çok yüksek. Kendini ünlendiren ince zevkini son dakikasına kadar gösterecek; Paris'in kraliçeleri arasında sayılmasına hizmet eden zarafetinin hazinelerini bize son dakikasına kadar serpecek. Bir daha kalkmamak üzere yatağa düşeceği gün bana, o sırf kendine vergi gülümsemesi ile:

— Ben tabutumda da güzel olmak isterim! demişti.

Odasında hastalığın izi görülmüyor: şuruplar, haplar, hepsi saklı.

Güvenini kazanmış olan Sèvres papazına geçen gün:

— Benim ölümüm güzel oluyor, değil mi? dedi.

Onun bu son günlerinden, birer hasis gibi istifade etmek istiyoruz. Gaston da bütün bu kaygıları, yürekler acısı hakikatleri görüp anladı; gerçi o da cesaret gösteriyor ama yüreğinden yaralandığı belli: o da karısının arkasından dayanamayıp ölürse hiç şaşmamalı. Dün bana havuz başında yeğenlerini gezdiren yengesini göstererek:

— Ben bu iki çocuğa babalık etmeye mecburum, dedi. Gerçi bu dünyadan gitmek için hiçbir şey yap-

mayacağım ama sizden bir ricam var: onlara ikinci bir ana olacağınızı vadedin. Anneleri de, ben de Comte de l'Estorade'ı onların vasisi tayin edeceğiz, lûtfen bunu kabul buyursun.

Bunları söylerken sesinde hiçbir yapmacık yoktu; kendisini ölüme mahkûm bir adam bildiği belliydi. Yüzü, Louise'in gülümsemelerine gülümsemelerle cevap veriyor; bunlar bir beni aldatmıyor. O da Louise kadar cesaret gösteriyor.

Louise vaftiz oğlunu görmek istedi ama Armand'ın şimdi Provence'ta olmasına çok memnunum: Louise ona fazla bir cömertlik etmeye kalkardı, ben de sıkılırdım.

Allaha ısmarladık, dostum.

25 Ağustos (onun isim günü)

Dün akşam Louise, ateşten kendini kaybedip bir müddet sayıkladı; fakat bu hezeyan gerçekten zarifti. Elbette, zeki insanlar öyle budalalar gibi, bourgeois'lar gibi çıldırmaz. Sönük bir sesle İtalyanca olarak *Puritani, Sommanbula, Mose* operalarından havalar mırıldandı. Biz hepimiz yatağın etrafında sessiz duruyorduk; hepimizin, hattâ duc de Rhétoré'nin, gözlerimiz yaşardı, çünkü ruhunun vücuttan uçmakta olduğu belliydi. Artık bizi görmüyordu! O hafif seste, tanrısal bir tatlılığı olan o seste , bütün hayatının güzelliği vardı.

Can-çekişme geç başladı. Sabahleyin yedide onu ben kaldırdım; biraz kuvvet bulmuştu, penceresinin önüne oturmak istedi, Gaston'un elini tuttu... Sonra,

dostum, bu yeryüzünde görebileceğimiz meleklerin en güzelinden ancak ruhsuz bir ceset kaldı. Bir gün önce papas gelip duasını etmişti; Gaston'un bundan haberi yoktu: Gaston, o müthiş tören yapıldığı sırada biraz yatıp uyumaya gitmişti. Louise ölürken bana, Fransızca olarak De Profundis duasını okumamı istemişti; kendisi için yarattığı o güzel tabiatın karşısında bunu dinlerken sözleri kendi de zihninden tekrar ediyor, koltuğun yanında diz çökmüş olan kocasının da ellerini sıkıyordu.

26 Ağustos

Yüreğim parça parça oldu. Onu bir kere de kefeni içinde gördüm; bembeyaz olmuş, mor mor lekeler de var. Ah! çocuklarımı görmek istiyorum! çocuklarımı! çocuklarımı bana karşıcı getir.

SON